

Programozás technika

Kusper, Gábor

Programozás technika

Kusper, Gábor

Publication date 2011

Szerzői jog © 2011 Hallgatói Információs Központ

Copyright 2011, Educatio Kht., Halgatói Információs Központ. Felhasználási feltételek

Tartalom

1. Jegyzet a projekt labor című tárgyhoz	1
1. Bevezetés	1
1.1. A jegyzetben tárgyalt elvek	1
1.1.1. A program kódja állandóan változik	1
1.1.2. A program is csak egy termék, olyan, mint egy doboz müzli	1
1.1.3. A szoftverfejlesztésnek nincs Szent Grálja	2
1.1.4. További elvek	2
1.2. Ajánlott irodalom	3
2. Rendszerszervezés	3
2.1. Szoftverkrízis	3
2.2. Életciklus	5
2.2.1. A felhasználókban új igény merül fel	7
2.2.2. Az igények elemzése, meghatározása	7
2.2.3. Rendszerjavaslat kidolgozása	9
2.2.4. Rendszerspecifikáció	11
2.2.5. Logikai és fizikai tervezés	14
2.2.6. Implementáció	15
2.2.7. Tesztelés	16
2.2.8. Rendszerátadás és bevezetés	20
2.2.9. Üzemeletetés és karbantartás	20
2.2.10. Az életciklus dokumentumai	21
2.3. Módszertanok	22
2.3.1. Strukturált módszertanok	23
2.3.2. Vizesés modell	24
2.3.3. SSADM	25
2.3.4. V-modell	27
2.3.5. Prototípus modell	29
2.3.6. Spirál modell	32
2.3.7. Iteratív és inkrementális módszertanok	32
2.3.8. Rational Unified Process – RUP	35
2.3.9. Gyors alkalmazásfejlesztés – RAD	37
2.3.10. Agilis szoftverfejlesztés	38
2.3.11. Scrum	40
2.3.12. Extrém programozás	43
2.4. Kockázat menedzsment	45
2.4.1. COBIT	46
2.4.2. Informatikai biztonsági módszertani kézikönyv ITB ajánlás	53
2.4.3. Common Criteria	57
3. Programozási technológiák	59
3.1. Objektum orientált programozás – OOP	59
3.1.1. Bevezetés	59
3.1.2. Egységbezárás (encapsulation)	61
3.1.3. Öröklődés (inheritance)	61
3.1.4. Többalakúság (polymorphism)	61
3.2. Az OOP hasznos megoldásai	61
3.2.1. Automatikus szemét gyűjtés	62
3.2.2. A mező, mint lokális-globális változó	62
3.2.3. Többalakúság használata osztály behelyettesítésre	62
3.2.4. Csatlótság csökkentése objektum-összetétellel	63
3.3. Az objektum orientált tervezés alapelvei	66
3.3.1. A GOF könyv 1. alapelve – GOF1	67
3.3.2. A GOF könyv 2. alapelve – GOF2	69
3.3.3. Egy felelősség egy osztály alapelve – SRP (Single Responsibility Principle)	71
3.3.4. Nyitva zárt alapelv – OCP (Open-Closed Principle)	71
3.3.5. Liskov féle behelyettesítési alapelv – LSP (Liskov Substitutional Principle)	73
3.3.6. Interfész szegregációs alapelv – ISP (Interface Segregation Principle)	76

3.3.7. Függőség megfordításának alapelve – DIP (Dependency Inversion Principle)	
77	
3.3.8. További tervezési alapelvek	78
4. Programozási technológiák – Tervezési minták	79
4.1. Architektúrális minták	80
4.1.1. MVC – Model-View-Controller	80
4.1.2. ASP.NET MVC Framework	81
4.1.3. Több rétegű architektúra	84
4.2. Létrehozási tervezési minták	85
4.2.1. Egyke – Singleton	86
4.2.2. Prototípus – Prototype	88
4.2.3. Gyártófüggvény – Factory Method	94
4.3. Szerkezeti tervezési minták	97
4.3.1. Illesztő – Adapter	97
4.3.2. Díszítő – Decorator	99
4.3.3. Helyettes – Proxy	103
4.4. Viselkedési tervezési minták	107
4.4.1. Állapot – State	107
4.4.2. Megfigyelő – Observer	112
4.4.3. Sablonfüggvény – Template Method	117
4.4.4. Stratégia – Strategy	121
5. Rendszerfejlesztés technológiája	123
5.1. Követelmény specifikáció	124
5.1.1. Szabad riport	124
5.1.2. Irányított riport	125
5.1.3. Követelmény lista	125
5.1.4. Félreértések elkerülését szolgáló módszerek	126
5.1.5. Üzleti modellezés fogalmai	127
5.1.6. Üzleti folyamatok modellezése	129
5.2. Funkcionális specifikáció	132
5.2.1. Követelményelemzés	132
5.2.2. Használati esetek	133
5.2.3. Képernyő tervek	136
5.2.4. Forgatókönyvek	137
5.2.5. Olvasmányos dokumentum készítése	137
5.2.6. Három olvasmányos példa	137
5.3. Ütemterv	138
5.3.1. Napidíj	139
5.3.2. COCOMO modell	143
5.4. Árajánlat	144
5.4.1. Projektütemezés	145
5.4.2. Kritikus út	146
5.5. Megvalósíthatósági tanulmány	146
5.6. Nagyvonalú rendszerterv	147
5.7. Rendszerterv	149
5.7.1. Határosztály tervezés	150
5.7.2. Menü hierarchia tervezés	150
5.7.3. Storyboard	151
5.7.4. Logikai rendszerterv	152
5.7.5. Fizikai rendszerterv	152
5.8. Teszt terv	153
5.8.1. Teszt- modell, eset, eljárás	153
5.8.2. Teszt szkriptek	153
5.8.3. Adat tesztelés	153
5.8.4. Unit-teszt készítése	154
5.9. Egyéb fogalmak	154
5.9.1. DoD – Definition of Done	154
5.9.2. POCOK	154
5.9.3. Feature freeze	154
5.9.4. Code freeze	154

6. Rendszerfejlesztés technológiája - Eszközök	155
6.1. Verziókövetés	155
6.1.1. Közös szókincs	156
6.1.2. Subversion	157
6.2. Hibakövető rendszerek	164
6.2.1. Bugzilla	164
6.2.2. Mantis	166
6.3. Enterprise Architect	170
6.3.1. Use Case	170
6.3.2. Aktivitási Diagram	171
6.3.3. Szekvencia Diagram	173
6.3.4. Állapot gép	174
6.3.5. Osztály Diagram	176
6.4. A Joel-teszt	177
7. Melléklet	177
7.1. Jegyzőkönyv sablon	177
7.2. Példa kérdőívek irányított riporthoz	178
7.2.1. Példa 1.	178
7.2.2. Példa 2.	179
7.2.3. Példa 3., riportozó alrendszer kialakítása	180
7.3. Követelmény lista sablon	182
7.4. Példa ütemterv	182
7.5. Rendszerterv példák	183
7.6. Teszt példák	183
7.6.1. Funkcionális teszt példa	183
7.6.2. Teszt terv példa	184
7.6.3. Funkcióteszt jegyzőkönyv minta	187
7.6.4. Teljesítményteszt jegyzőkönyv minta	188
8. Az RFID technológia bemutatása	189
8.1. Az RFID rövid története	189
8.2. Szabványok, protokollok	190
8.2.1. ISO szabványcsalád bemutatása	190
8.2.2. EPCglobal szabványok	191
8.3. A rendszer alapja	191
8.4. A rendszer működési feltételei	192
8.5. Alkalmazható frekvenciák	192
8.6. Az adathordozók bemutatása	193
8.7. Az olvasók ismertetése	194
8.8. RFID a logisztikában	195
8.9. RFID a jövőben	196
8.10. Alkalmazási területek	196
8.10.1. Állattenyésztés	196
8.10.2. Biztonsági és beléptető rendszerek	197
8.10.3. Díjfizető rendszerek	197
8.10.4. Könyvtári alkalmazások	197
8.10.5. Kereskedelem	197
8.10.6. Vagyontárgyak nyomkövetése	197
8.10.7. RFID gyártás-optimalizálás	198
8.10.8. RFID ellátási lánc menedzsment	198
8.10.9. Biztonsági és beléptető rendszerek	198
8.11. Az RFID kutatása és fejlesztése Európában	198
8.11.1. Az RFID területén végzett kutatások	198
8.11.2. BRIDGE	199
8.12. Az RFID kutatása és fejlesztése érzékenység és hatékonyság növelésének érdekében	200
8.12.1. Watchdog tag:	201
8.13. Az RFID és az őt körülvevő biztonság	201
8.14. Ember-és gép közötti biztonság	202
8.14.1. Tagsokaságok a hatékonyság növelésére	203
9. Gyakorlatok	204

9.1. Feladatok	204
9.1.1. Beléptető rendszer	204
9.1.2. Mérési adatok megjelenítése	204
9.1.3. Olvasási sebesség tesztelő alkalmazás készítése	204
9.1.4. RFID alkalmazása a tárgyi eszköz nyilvántartásban	205
9.1.5. Szabványos RFID címke előállítás vonalkódból	205

1. fejezet - Jegyzet a projekt labor című tárgyhoz

Köszönetnyilvánítás

A jegyzet elkészítésében nagy segítséget nyújtott több tanítványunk. Kiemelkedően sokat segített Csirmaz Péter, Dubovszki Martin, Fazekas Judit, Liktör János, Somogyi István, Szugyiczki Csaba, Takács Péter, Varga Balázs. Külön köszönet Tajti Tibornak és Márien Szabolcsnak, akik sok valós projekt tapasztalatát tárták elénk.

Külön köszönetet szeretnénk mondani feleségeinknek és gyermekeinknek, akik nagy megértéssel fogadták, hogy az utóbbi hónapokban a jegyzet írására fordítottuk minden szabadidőnket.

Köszönetet szeretnénk mondani TÁMOP pályázat íróinak, amelynek keretében ez a jegyzet is született.

1. Bevezetés

A projekt labor az a tárgy, ahol a rendszerszervezés, a programozás - és a rendszerfejlesztés technológia komplex ismereteit kell a hallgatóknak a gyakorlatban, lehetőleg kis csoportokban, alkalmazniuk. A jegyzet áttekinti a három tárgy elméletét néhány gyakorlati példával alátámasztva.

Az elméletek alapelvek köré szerveződnek, amik nagyon magas szintű tanácsokat adnak a gyakorlati programozáshoz, illetve informatikai rendszer szervezéséhez.

1.1. A jegyzetben tárgyalt elvek

A jegyzetben tárgyalt három terület mindegyikének van egy-egy alapelve, amely segít tájékozódni a tárgyon belül. Ezek a következők:

1. A program kódja állandóan változik.
2. A program is csak egy termék, olyan, mint egy doboz müzli.
3. A szoftverfejlesztésnek nincs Szent Grálja.

1.1.1. A program kódja állandóan változik

Az első elv a programozási technológiák alapelve. Kimondja, hogy a programunk forráskódja előbb, vagy utóbb megváltozik. Ennek több oka lehet. Néhány lehetséges ok:

1. Új igénye merül fel.
2. Valamilyen igény változik.
3. A program környezete változik.
4. A program valamely részét optimalizálni kell.
5. A programban hibát találunk.
6. A programot szépítjük (refactoring).

1.1.2. A program is csak egy termék, olyan, mint egy doboz müzli

A második elv a rendszerfejlesztés technológiájának alapelve. Kimondja, hogy a program, illetve bővebben értelmezve az informatikai rendszer, is csak egy termék, és mint ilyen hasonló jellemzőkkel bír, mint egy doboz müzli. Ezen tulajdonságok közül néhány fontosabb:

1. A programnak van ára, gyártója, forgalmazója, vevője.

2. A programnak van minősége, doboza, designja, dokumentációja.
3. A programra vonatkoznak törvényi előírások, szabványok, és ajánlások.

1.1.3. A szoftverfejlesztésnek nincs Szent Grálja

A harmadik elv a rendszerszervezés alapelve. Eredeti angol megfogalmazása: „There is no Silver Bullet”. Kimondja, hogy a szoftverfejlesztés területén nincs olyan kitüntetett módszertan, technológia vagy szemléletmód, amely egymaga megoldaná a minőségi és olcsó szoftverfejlesztés gondját (lásd még a szoftverkrízisről szóló részeket). Ugyanakkor ezek kombinációja nagyságrendekkel jobb és olcsóbb szoftverfejlesztést tesz lehetővé.

1.1.4. További elvek

A jegyzet további elveket is tartalmaz, ezek:

1. az objektum orientált programozás alapelvei,
2. az objektum orientált tervezés alapelvei.

Az objektum orientált programozás alapelvei:

1. Egységbezárás (encapsulation)
2. Öröklődés (inheritance)
3. Többalakúság (polymorphism)

Ezek később kerülnek kifejtésre.

Az objektum orientált tervezés alapelveinek köre nem teljesen letisztult terület. Néhány elvnek több az irodalomban elterjedt neve is van. Az egyes alapelv gyűjtemények szűkebbek, mások bővebbek. A leginkább elfogadott alapelvek a következők:

1. GOF1: Programozz felületre implementáció helyett.
2. GOF2: Használj objektum összetételt öröklés helyett, ha csak lehet.
3. HP (Hollywood Principle): Ne hívj, majd mi hívunk.
4. OCP (Open-Closed Principle): Az osztályok legyenek nyitottak a bővítésre, de zártak a módosításra.
5. LSP (Liskov Substitutional Principle): Az alosztály legyen egyben altípus is.
6. The Dependency Inversion Principle: Absztrakciótól függj, ne függj konkrét osztályoktól.

Ezek később kerülnek kifejtésre.

A jegyzet megírásában nagy hatást tett ránk a Joel on Software című blog. Ennek elérhető két magyar fordítása is. Innen kerültek be a jegyzetbe a következő elvek:

1. A szivárgó absztrakció elve.
2. Joel teszt.
3. Módosított 80/20 elv.

A szivárgó absztrakció elve kimondja, hogy minél magasabb absztrakciós szinten álló programozási nyelvet használ a programozó, annál nagyobb rálátással kell rendelkeznie a programozónak, mert egy hiba adódhat abból, hogy egy alsóbb absztrakciós szintet nem tökéletesen fedd le a felette lévő. Az ilyen hibák megértéséhez és javításához az alsóbb szintek ismerete szükséges.

A Joel teszt, habár nem elv, szintén ide került. Ez egy szoftverfejlesztő cég termelékenységi potenciáját hivatott tesztelni. Maga a teszt később kerül kifejtésre.

A módosított 80/20 elv az eredeti 80/20 elv alkalmazása a szoftver termékre. Az eredeti elv kimondja, hogy a szoftver utolsó 20%-nak elkészítése (más értelmezésben a legkritikusabb 20% elkészítése) a fejlesztés idejének 80%-át emészti fel (más értelmezésben a hibakeresés az idő 80%-át emészti fel). A módosított 80/20 elv kimondja, hogy a felhasználók 80%-a a szoftvertermék funkcióinak csak 20%-át használja, de mindegyikük más-más 20%-át.

Ez az elv arról szól, hogy csak komplex, sok-sok funkcióval bíró szoftverek lehetnek sikeresek a piacon. Ez az elv ellentmondani látszik a Unix fejlesztési filozófiájának: „Olyan programokat készíts, ami csak egy dolgot csinál és azt jól csinálja”. Eredeti megfogalmazásában: „Write programs that do one thing and do it well.”

A jegyzetben tárgyalunk még néhány törvényt is:

1. Gordon E. Moore törvénye: A költséghatékonyan integrált áramkörre helyezhető tranzisztorok száma megduplázódik hozzávetőleg minden 18. hónapban. Eredeti megfogalmazása: The number of transistors that can be placed inexpensively on an integrated circuit has doubled approximately every 18 months.
2. Fred Brooks törvénye: Új munkatárs felvétele egy késésben lévő szoftver projekthez csak további késést okoz. Eredeti megfogalmazása: „Adding manpower to a late software project makes it later.”
3. Nicolaus Wirth törvénye: A szoftverek gyorsabban válnak lassabbá, mint ahogyan a hardver gyorsul. Eredeti megfogalmazása: „Software is getting slower more rapidly than hardware becomes faster.”

1.2. Ajánlott irodalom

A jegyzet elkészítésénél az alábbi könyvek inspiráltak, így ezeket nyugodt szívvel ajánljuk:

1. Erich Gamma, Richard Helm, Ralph Johnson, John Vlissides: Programtervezési minták, Kiskapu Kft., 2004.
2. Ian Sommerville: Szoftverrendszerek fejlesztése, Panem Kiadó Kft., 2007.
3. Fred Brooks: The Mythical Man-Month, Essays on Software Engineering, 1975.

2. Rendszerszervezés

A rendszervezés témakör külön jegyzetet érdemlő témakör. Itt csak a programozás technológiához szorosan kapcsolódó részeit ismertetjük a rendszerszervezésnek.

A rendszerszervezés feladata, hogy az implementálás előtt jó alaposan gondoljuk végig a rendszert, amit tervezünk. Miért? Mert minél hamarabb derül ki egy tervezési hiba, annál olcsóbb azt javítani. Ez egy fontos felismerés, mert olcsón szeretnénk magas minőségű szoftvert készíteni. Ez nehéz feladat, hiszen a mai napig szoftverkrízisről beszélhetünk. A szoftverkrízisre adott egyik válasz a rendszerszervezés.

A rendszerszervezés egy körfolyamatot ír le, a szoftver életciklusát. Ez alatt sok termék (szoftver, dokumentáció) keletkezik, amelyek elkészítésére a módszertanok tesznek ajánlást. A legfontosabb dokumentum a rendszerterv. A korai módszertanok nagy hangsúlyt fektettek arra, hogyan kell részletes, előrettekintő rendszertervet írni. Ha egy fejlesztő nem értett valamit, akkor megnézte a rendszertervet. A mai módszertanok erre kevésbé figyelnek, inkább az iterációban és a fejlesztők közti kommunikációban bíznak. Ha egy fejlesztő nem ért valamit, megkérdezi a másik fejlesztőt.

A módszertanok a program fejlesztés divatjai. Ma az agilis módszertanok a divatosak, régebben az iteratív azt megelőzően a strukturálisak voltak divatosak. Valószínűsíthető, hogy a módszertanok területén is lesz egyfajta ciklikusság, mint ahogy a divat területén is visszatér néha egy-egy örvület. Könnyen elképzelhető, hogy a jövő módszertanai ismét hangsúlyt fektetnek majd a rendszertervre.

A fejezet foglalkozik még a kockázat kezeléssel. Néhány tipikus informatikai rendszert érintő kockázaton keresztül mutatjuk be, hogyan kell a kockázatokat elfogadható szintre süllyeszteni.

2.1. Szoftverkrízis

A rendszerszervezés fő problémája az úgynevezett szoftverkrízis (software crisis). A szoftverkrízis alatt azt értjük, hogy a szoftver projektek jelentős része sikertelen. Sikertelen a következő értelemben:

1. Vagy a tervezettnél drágábban készül el (over budget),
2. Vagy a tervezettnél hosszabb idő alatt (over time),
3. Vagy nem az igényeknek megfelelő,
4. Vagy nagyon rossz minőségű / rossz határfokú / nehezen karbantartható,
5. Vagy anyagi / környezeti / egészségügyi kárhoz vezet,
6. Vagy átadásra sem kerül.

A szoftverkrízis egyidős a számítógépek elterjedésével. Mivel maga a hardver szoftver nélkül csak egy használhatatlan vas, ezért kezdetektől nagy az igény a felhasználóbarát, magas minőségű, olcsó szoftverek iránt. Ezt az igényt a szoftverfejlesztő ipar a mai napig képtelen kielégíteni.

A sikertelen szoftver projektek száma csökken. A hetvenes évek 80-90%-os sikertelen projekt arány napjainkra azért jócskán 50% alá esett, de a mai napig elmondható, hogy minden harmadik szoftverprojekt sikertelen. Szerencsére a sikertelen szoftverprojektek sikertelenségének okai kevésbé súlyosak. Míg a hetvenes években a sikertelen projektek túlnyomó többsége átadásra sem került, addig manapság a sikertelenség oka inkább az idő vagy a pénzügyi keretek túllépése. Gyakori még, hogy a megrendelő nem az igényeinek teljesen megfelelő szoftvert kapja, de ez inkább a megrendelő és a szoftver cégek elégtelen kommunikációjának tudható be.

A szoftverkrízisnek több ismert oka is van:

1. Elégtelen hatékonyság: A szoftver cégek nem elég hatékonyak, azaz adott idő alatt kevesebb jó minőségű kódot fejlesztenek, mint az elvárható lenne.
2. Művészelkű programozók: A programozók „programozó művészeknek” tekintik magukat, akik a programozást öncélú megvalósítási formának tekintik, amiért jól fizetnek.
3. Félreértés: A szoftver cégek nem ismerik azt a szakterületet (domain), ahonnan a megrendelő jön és így annak nem értik a szaknyelvét, amely félreértéseket szül.
4. Gyorsan változó környezet / igények: Egy hosszú szoftver projekt ideje alatt megváltozhat a megrendelő igénye. Ennek oka lehet például egy új jogszabály, azaz a program környezetének megváltozása.
5. A fejlesztési idő nehezen becsülhető: A szoftver projektek sikertelenségének legfőbb oka, hogy az előre kitűzött időpontra nem készül el a program. Ennek fő oka, hogy rendkívül sok váratlan nehézségbe ütközhet egy programozó („szívás” nélkül nem lehet programot fejleszteni), ami nehezen becsülhető.
6. Kevésbé specifikált feladat: Gyakori probléma, hogy a specifikáció egyetlen oldalas. Sok követelményre csak a fejlesztés során derül fény.

Miután a kiváltó okokat többé-kevésbé ismerjük, több válasz is született a szoftverkrízisre:

1. A rendszerszervezés válasza a módszertanok bevezetése. A módszertanok szigorúan, vagy kevésbé szigorúan, de előírják a szoftverfejlesztés lépésinek sorrendjét. Meghatározzák, mikor kell a megrendelőnek és a fejlesztőnek kommunikálnia, ezek alapján milyen dokumentumoknak kell létrejönniük. Minden lépés néhány dokumentumra épül és általában egy új dokumentum vagy programrészlet az eredménye. A lépések a szoftver életciklusának a lépései. A módszertanokkal részletesen foglalkozunk a későbbiekben.
2. A rendszerszervezés másik válasza a kockázat menedzsment. A kockázat menedzsment kimondja, hogy a kockázatokat fel kell mérni, azokat a valószínűségük és okozott idő / pénz veszteségük szerint osztályozni kell és a legsúlyosabb kockázatokra készülni kell. Ez általában redundáns erőforrások biztosításával lehetséges. Ha 10% a valószínűsége, hogy a projekt alatt felmond a vezető programozó, ami előreláthatólag 2 hónap (40 munkanap) csúszást jelent, akkor vagy a projekt futamidejét kell megnövelni 4 nappal, vagy rábízni a főprogramozóra egy másik munkatársat, aki esetleg átveszi a munkáját, ha felmond.

3. A rendszerszervezés következő válasza a megrendelő és a fejlesztő kommunikációját segítő vizuális nyelvek bevezetése, ezek egységesítése. Az UML, és főleg a Use Case-ek elterjedése egy olyan jelölés rendszert biztosít, amelyet a megrendelő szakemberei és a programozók is könnyen megértenek. Ez segíti a félreértések elkerülését a két fél közt.
4. A programozás technológia első válasza, hogy a programozási nyelvek fejlődésével egy utasítás egyre több gépi kódú utasításnak felel meg. Ez az arány assembler nyelveknél egy az egyhez, azaz egy assembler mnemonic egy gépi kódú utasításnak felel meg. A második generációs strukturált nyelvek esetén egy utasítás néhány tucat gépi kódú utasítást vált ki (1:10). A harmadik generációs procedurális nyelveknél egy utasítás néhány száz gépi kódú utasításnak felelhet meg (1:100). A negyedik generációs OOP nyelvek esetén ez a szám néhány ezer is lehet (1:1000). Ezzel a módszerrel nő a programozók hatékonysága.
5. A programozás technológia második válasza a program modulokra bontása. Már az assembler nyelvek is megengedték, hogy a forráskódot több állományba tároljuk, ezek között szubrutinokat hívjunk. Minden állományt külön kellett fordítani (compile) tárgy kódú programmá, ami már gépi kódú, de amiben címzések még nem feloldottak. A tárgy kódú programokat egy szerkesztő (make) segítségével kellett futtatható programmá összeszerkeszteni. A modularitás a programozási nyelvek fejlődésével egyre nagyobb támogatást kapott. Megjelentek a függvények és az eljárások (együtt alprogramok), a modulok, a unit-ok (fordítási alegységek), végül az osztályok, amik az adat tagokat és a rajtuk végzett metódusokat zárja egységbe. A modularitás nagy áldása az, hogy megengedi, hogy több programozó készítse a programot. Minden programozónak csak a saját modulját kell átlátnia, a többit nem. Ez azért fontos, mert egy programozó csak néhány ezer, esetleg tízezer kódsort lát át (az a modul maximális mérete). A modularitás megengedi, hogy ennél nagyobb programot is fejleszthessünk azt kisebb, átlátható modulokra bontva. A moduloknak természetesen kommunikálniuk kell. Erre később térünk ki.
6. A programozás technológia fő válasza a tervezési minták bevezetése. A tervezési minták egy-egy gyakori problémára nyújtanak kiforrott, mégis általános megoldást. Ezt a témakört részletesen fogjuk tárgyalni.
7. A programozás technológia legújabb válasza a terület (domain) specifikus keretrendszerek, programozási nyelvek megjelenése, illetve olyan technológiák megjelenése, amelyekkel ezek könnyen elkészíthetők. A terület specifikus fejlesztés ígérete az, hogy egy konkrét területre specifikált nyelven a fejlesztés sokkal hatékonyabb. Gondoljunk például arra, milyen egyszerű CMS rendszerekkel web portált készíteni. A terület specifikus technológiák közül ezek a legismertebbek:
8. A szoftverfejlesztés technológiájának első válasza a programozó munkájának segítése. Nagyon fontos lépés volt az editorok, debugger-ek integrálása egy integrált fejlesztési környezetbe (integrated development environment, röviden IDE), ami többek közt szintax kiemeléssel (*syntax highlight*) segíti a programozó munkáját. Ide sorolható minden olyan szoftver, ami egy programozó saját munkáját segíti.
9. A szoftverfejlesztés technológiájának további válasza (ami az előző általánosítása) a csoportmunkát segítő technológiák kifejlesztése. Láttuk, hogy a program modulokra bontható, a modulokat más-más programozó készítheti. A fejlesztőknek sokat kell kommunikálniuk, hiszen továbbra is egy szoftvert fejlesztenek, a modulok függenek egymástól, a moduloknak hívniuk kell egymást. Ide tartozik minden olyan szoftver, ami több programozó együttes munkáját segíti. A fő csapatmunkát segítő technológiák:
10. A szoftverfejlesztés technológiájának második válasza a tesztelés segítése, automatizálása. Itt nagy szerepet kap a unit-tesztek elterjedése, ami lehetővé tette az agilis módszertanok elterjedését. Sok szoftver létezik, amely segíti a különböző tesztek elvégzését.

A válaszok közül többet mélységében ismertetünk a jegyzetben. Ezekre a fenti felsorolásban kevés helyet szenteltünk. Néhányat csak felszínesen ismertetünk. Ezekre a fenti felsorolásban több helyet szenteltünk.

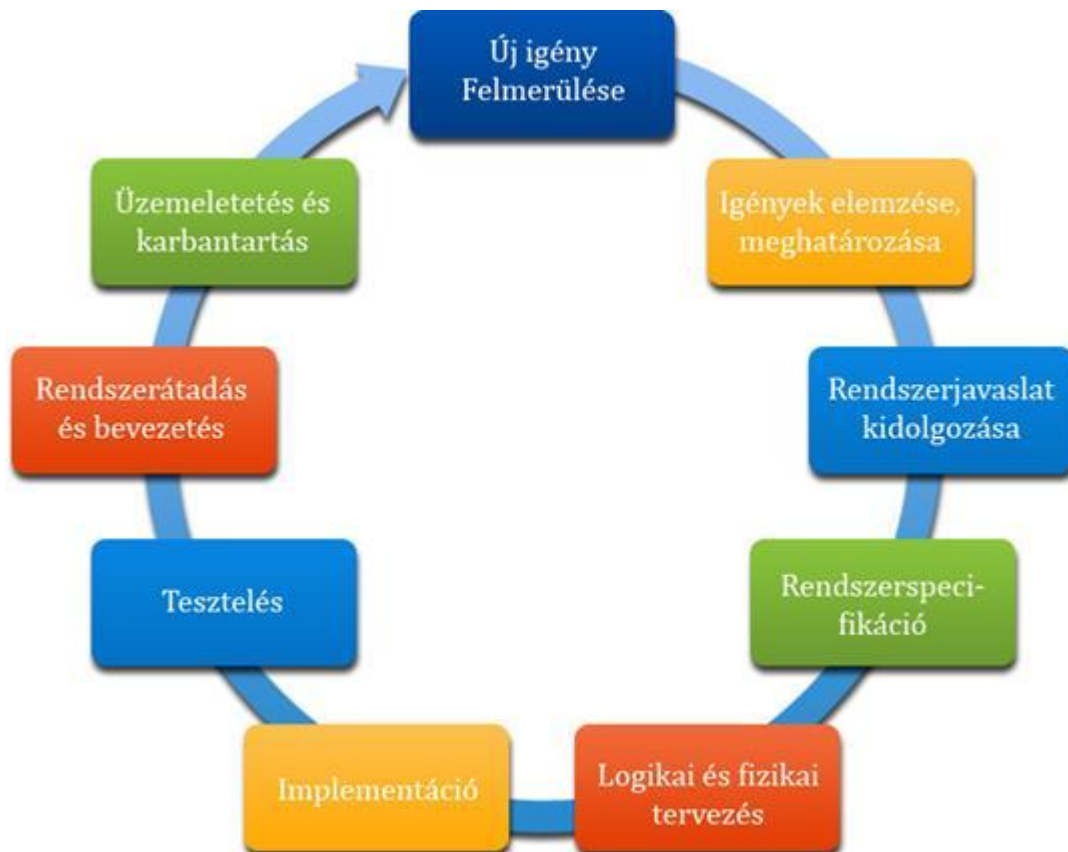
2.2. Életciklus

Az életciklus (angolul: Software Development Life Cycle – SDLC)) a szoftverrel egy idő fogalom, a szoftver életének állomásait írja le az igény megszületésétől az átadásig. Tipikus, hogy a felhasználók előbb vagy utóbb felmerülő új ötleteik a szoftver továbbfejlesztését teszik szükségessé. Tehát egy szoftver soha sincs kész, ciklikusan meg-megújul. Ezt nevezzük életciklusnak.

Az életciklus lépéseit a módszertanok határozzák meg. A módszertanok célja, hogy magas színvonalú szoftvert fejlesszünk minél kisebb költséggel. A módszertanokat később fejtiük ki. Itt egy általános életciklust tekintünk át.

A szoftverfejlesztés életciklusa (zárójelben a legfontosabb elkészítendő termékek)[zárójelben az angol elnevezés]:

1. A felhasználókban új igény merül fel [user would like to have a new feature].
2. Az igények, követelmények elemzése, meghatározása (követelmény specifikáció) [Requirement Analysis].
3. Rendszerjavaslat kidolgozása (funkcionális specifikáció, szerződéskötés) [Functional Specification].
4. Rendszerspecifikáció (megvalósíthatósági tanulmány, nagyvonalú rendszerterv) [Analysis & Design].
5. Logikai és fizikai tervezés (logikai- és fizikai rendszerterv) [Analysis & Design].
6. Implementáció (szoftver)[Implementation].
7. Tesztelés (tesztterv, tesztesetek, teszt napló, validált szoftver) [Testing & Validation].
8. Rendszerátadás és bevezetés (felhasználói dokumentáció) [Delivery & Deployment].
9. Üzemeletetés és karbantartás (rendszeres mentés) [Operating & Maintains].
10. A felhasználókban új igény merül fel [user would like to have a new feature].

1. ábra Életciklus

Látható, hogy az első lépés és az utolsó ugyanaz. Ez biztosítja a ciklikusságot. Elvileg egy hasznos szoftvernek végtelen az életciklusa. Gyakorlatilag a szoftver és futási környezete előregszik. Előbb-utóbb már nem lesz

programozó, aki ismerné a programozási nyelvet, amin íródott (ilyen probléma van manapság a COBOL programokkal), a futtató operációs rendszerhez nincsenek frissítések, a meghibásodott hardver elemeket nem lehet pótolni. Az ilyen IT rendszereket hívjuk „legacy system”-nek (kiöregedett, hagyaték rendszernek). Valahol itt van vége az életciklusnak. Az életciklus egyes lépéseit részletesebben is kifejtjük. A lépéseket megvalósító technikákat a Rendszerfejlesztés technológiája című fejezetben ismertetjük.

2.2.1. A felhasználókban új igény merül fel

Ez legelőször azt jelenti, hogy igény merül fel egy új szoftverre. Kétféle szoftverről beszélhetünk:

1. egyedi szoftver,
2. dobozos szoftver.

Az egyedi szoftver esetén ismert a megrendelő. Az ő számára készül a szoftver, a fejlesztőnek igyekeznie kell minden igényét kielégíteni. A megrendelő fizeti ki a fejlesztés árát. Dobozos szoftver esetén ilyen értelemben nincs megrendelő, reménybeli vásárlók vannak, akiket együtt célcsoportnak nevezünk. A célcsoportot tekinthetjük megrendelőnek, innentől fogva a kétféle fejlesztés ugyanaz. Egyetlen különbség a megrendelővel folytatott kommunikáció. Egyedi szoftver esetén általában van egy a megrendelő részéről kinevezett szakember, akivel kommunikálhatunk. Dobozos szoftver esetén kérdőívvel érhetjük el a célcsoportot, így nehezebb a kommunikáció.

Általában minden szoftver egyedi szoftverként kezdi életciklusát. Ha sikeres a megoldás és sikerül több hasonló megrendelést szerezni, akkor kialakulhat egy termék vonal, amiből kis ráfordítással lehet dobozos szoftvert fejleszteni. Ebben az esetben nyílik meg az „aranybánya”. A dobozos szoftver forgalmazás esetén a sokszorosítás és a terjesztés nagyon olcsó, míg maga a termék lehet nagyon drága.

Minden szoftver cégnek törekednie kell termékvonal, illetve dobozos termék kialakítására. Egyébként csak projekt cég, jobb esetben tanácsadó cég marad, ami sokkal kisebb elérhető profitot jelent. A szoftver cégek illetően természetes törekvése egyfajta válasznak is tekinthető a szoftverkrízisre, mert egy dobozos szoftver mindig nagyságrendekkel olcsóbb, mint egy egyedi szoftver. Egy egyedi szoftvernél elfogadott a több millió forintos ár, míg dobozos szoftver esetén a néhány százezer forintos már drágának számít.

Az egyedi és a dobozos szoftver között beszélhetünk néhány átmenetről:

1. egyedi szoftver,
2. újból felhasznált osztályokat is tartalmazó egyedi szoftver,
3. kész (off-the-shelf) komponenseket is tartalmazó egyedi szoftver,
4. keretrendszer,
5. keretrendszerrel fejlesztett egyedi szoftver,
6. testre szabható szoftver,
7. dobozos szoftver.

Az egyedi szoftverek egy különleges fajtája a keretrendszer. Keretrendszert azért fejlesztünk, hogy sokkal gyorsabban tudjunk egyedi szoftvert fejleszteni. Általában ez csak akkor lehetséges, ha jól definiált feladatkörre (domain-re) specializáljuk a keretrendszert. Keretrendszer például minden CMS (Content Management System) rendszer.

2.2.2. Az igények elemzése, meghatározása

Tehát van egy megrendelőnk, aki szerencsés esetben a felhasználónk lesz. A felhasználókban a használat során újabb és újabb igények merülnek fel. Ezeket rögzíteni és elemezni kell. Az igények általában egy új funkció (feature) bevezetésére szólnak, de lehetnek nem funkcionális kérések is, például legyen gyorsabb a keresés. Az igények felméréséhez riportot kell készítenünk a megrendelővel. Kétfajta riportot ismerünk:

1. szabad riport,

2. irányított riport.

Szabad riport alatt azt értjük, hogy a megrendelő saját szavaival mondja el, milyen rendszert szeretne. A kérdező, aki általában rendszerszervező, ezt igyekszik szó szerint rögzíteni. Kérdéseket tehet fel, ha valamelyik fogalom nem világos, ha ellentmondást lát, vagy ha gyanús, hogy nem minden részletre tér ki a megrendelő. Ha a kérdezőnek kezd összeállni a kép a fejében, hogy mit is szeretne a megrendelő, akkor további kérdéseket tesz fel, hogy jól érti-e a megrendelőt.

Az irányított riport során egy előre megírt kérdőívet töltetünk ki a megrendelővel. Ez általában a szabad riportok során felmerült kérdések pontosítására vagy egy alrendszerre vonatkozó követelmények felderítésére szolgál.

A riportokkal két célunk van:

1. a megrendelő üzleti folyamatainak felderítése,
2. a megrendelő igényeinek (követelményeinek) felderítése.

Az üzleti folyamatok alatt azt értjük, hogy a megrendelő hogyan működik. A sok folyamat közül csak azokat kell megértenünk, amikkel a megrendelt program kapcsolatban áll. A kapcsolat több féle lehet. Az új rendszer egy vagy több folyamatot:

1. kiválthat,
2. módosíthat,
3. adatforrásként használhat,

1. adatokkal láthat el.

Ahhoz, hogy a megrendelő új folyamat szövetét megszövegezzük, érteni kell a régit. Ezen túl azt is tudnunk kell, hogy az új szövegtől mik az elvárások. Tehát, ahogy már írtuk, a riportokon keresztül meg kell értenünk a megrendelő üzleti folyamatait és követelményeit az új rendszerre vonatkozóan.

2.2.2.1. Követelmény specifikáció

Ebben a részben készül el a követelmény specifikáció (requirement specification). A követelmény specifikáció alapja a megrendelővel készített riportok. Főbb részei:

1. Jelenlegi helyzet leírása.
2. Vágyalom rendszer leírása.
3. A rendszerre vonatkozó pályázat, törvények, rendeletek, szabványok és ajánlások felsorolása.
4. Jelenlegi üzleti folyamatok modellje.
5. Igényelt üzleti folyamatok modellje.
6. Követelmény lista.
7. Irányított és szabad szöveges riportok szövege.
8. Fogalomszótár.

A fenti listából csak a követelmény lista kötelező, de a többi segíti ennek megértését. Egy példa követelmény lista található a mellékletben. Nagyon fontos megérteni, hogy nem minden követelmény kerül bele a program következő verziójába. Erről az ütemterv leírásában szövegezzük részletesen.

A követelmény listában funkcionális és nem-funkcionális követelmények vannak. A legtipikusabb nem-funkcionális követelmények ezek:

1. Helyesség

2. Használhatóság
3. Megbízhatóság
4. Adaptálhatóság / Hordozhatóság
5. Karbantarthatóság
6. Hatékonyság / Magas teljesítmény
7. Robusztusság
8. Bővíthetőség / Flexibilitás
9. Újrahasznosíthatóság
10. Kompatibilitás
11. Könnyen megvásárolható vagy letölthető

2.2.3. Rendszerjavaslat kidolgozása

Ebben a részben dolgozzuk ki a funkcionális specifikációt a követelmény specifikáció alapján. A funkcionális specifikáció alapján készül az ütemterv és az árajánlat. Általában ennek a szakasznak a végén szerződünk. Ha nem sikerül a szerződés, akkor sok munkánk mehet kárba, de ez a szoftver cégek üzleti kockázata.

2.2.3.1. Funkcionális specifikáció

A funkcionális specifikáció a felhasználó szemszögéből írja le a rendszert. A követelményelemzésből ismerjük az elkészítendő rendszer üzleti folyamatait. Ezeket kell átalakítanunk funkciókká, azaz menükké, gombokká, lenyíló listákká. A funkcionális specifikáció központi eleme a használati esetek (use case). A használati esetek olyan egyszerű ábrák, amelyet a megrendelő könnyen megért mindenféle informatikai előképzettség nélkül. A funkcionális specifikáció fontosabb részei:

1. Jelenlegi helyzet leírása.
2. Vágyálom rendszer leírása.
3. A rendszerre vonatkozó pályázat, törvények, rendeletek, szabványok és ajánlások felsorolása.
4. Jelenlegi üzleti folyamatok modellje.
5. Igényelt üzleti folyamatok modellje.
6. Követelmény lista.
7. Használati esetek.
8. Képernyő tervek.
9. Forgatókönyvek.
10. Funkció – követelmény megfeleltetés.
11. Fogalomszótár.

Látható, hogy a követelmény specifikációhoz képest sok ismétlődő fejezet van. Ezeket nem fontos átmenetni, elég csak hivatkozni rájuk. Az egyes módszertanok eltérnek abban, hogy mely fejezeteket és milyen mélységben kell elkészíteni. Általában elmondható, hogy a modern módszertanok használati eset központúak.

A funkcionális specifikáció fontos része az úgynevezett megfeleltetés (traceability), ami megmutatja a követelmény specifikációban felsorolt minden követelményhez van-e azt kielégítő funkció.

2.2.3.2. Ütemterv

A megrendelőnek küldjük el a kész specifikációt. Érdeemes néhány megbeszélésen bemutatni a képernyő terveket, a forgatókönyveket. Minden megbeszélésről készítsünk jegyzőkönyvet. Ha a funkcionális specifikációt elfogadta a megrendelő, akkor következik az árajánlat kialakítása.

Az árajánlat legfontosabb része az ütemterv. Az ütemterv határozza meg, hogy mely funkciók kerülnek be a rendszer következő verziójába és melyek maradnak ki. Egy példa ütemterv a mellékletben található. Az ütemtervet készíthetjük például MS Project segítségével, de ez csak bonyolulttá teszi az egyszerű kérdést, mennyi idő kell a rendszer kifejlesztéséhez. A Joel on Software blog alapján ajánljuk, hogy használjunk egy egyszerű Excel táblát az alábbi oszlopokkal:

1. Funkció
2. Feladat
3. Prioritás
4. Becslés
5. Aktuális becslés
6. Eltelt idő
7. Hátralévő idő

Az egyes feladatokat bontsuk olyan apró részfeladatokra, amelyek elkészítése maximum 8 óra. Ezt írjuk a becslés oszlopba. Az aktuális becslés, az eltelt idő és a hátralévő idő oszlopok abban segítenek, hogy a jövőben pontosabb becslést tudjunk adni.

A funkciók kis részfeladatokra történő bontása azért nagyon hasznos, mert általános tapasztalat szerint minél kisebb egy feladat, annál pontosabban tudjuk megbecsülni. Ezen túl, ha egy funkciót részfeladatokra bontunk, akkor egyúttal végig is gondoljuk azt, és így könnyebben vehetünk észre tervezési hibákat. Fontos, hogy a becslést az a programozó végezze, aki a funkciót programozni fogja. Így pontos képet kaphatunk a feladat nagyságáról, illetve a programozó felelősséggel tartozik a saját becsléséért, ami jó motivációs tényező.

A prioritás adja meg, milyen fontos az adott funkció / feladat a rendszer működése szempontjából. Az 1-es prioritás elengedhetetlen, az 2-es nagyon hasznos funkció, a 3-mas kényelmi funkció. A 0-s prioritás jelentése, hogy az adott funkció már kész van. Természetesen ezek csak ajánlások.

Érdeemes az ütemtervben tartalékot hagyni, hogy csúszás esetén legyen hova csúszni. Tapasztalatunk szerint minden szoftver projekt csúszik. A kérdés csak az, lett-e elegendő idő bekalkulálva a csúszásra vagy sem. Természetesen ezt a tartalék időt nem akarja kifizetni a megrendelő, így vagy minden feladatot megszorozunk 1.2-vel, de ez elrontja a becslést, vagy olyan nevet adunk a csúszásnak, ami a megrendelőnek is elfogadható, pl.: projektvezetés.

Az ütemezésről részletesen olvashatunk a Joel on Software blog „Fájdalommentes szoftverütemezés” című bejegyzésében: <http://hungarian.joelonsoftware.com/Articles/PainlessSoftwareSchedules.html>.

2.2.3.3. Árajánlat

Az árajánlat kialakításához legalább két dolgot kell tudnunk:

1. Hány (ember)napig fog tartani a fejlesztés, illetve
2. mekkora a napidíjunk.

A kettőt csak össze kell szorozni és kész az árajánlat. Azért ettől egy kicsit bonyolultabb a helyzet, de most maradjunk ennél az egyszerű módszernél. Az ütemezésben nem véletlenül adtuk meg a prioritásokat. A prioritások segítenek kiválasztani a funkciók közül azokat, amire az árajánlatot adjuk. Érdeemes egy minimál, egy optimál és egy maximál csomagra árajánlatot adni. A minimál csomagba az 1-es prioritásúak kerülnek, talán nem is az összes. Az optimál csomagba az összes 1-es, néhány 2-es. A maximál csomagba az összes funkcióra adunk árajánlatot. Ezzel megadjuk a megrendelőnek a választás érzését, egyúttal teregetjük az optimum csomag felé. Innen tudjuk, hogy hány embernapra lesz szükségünk. A napidíj általában konstans, tehát megvan az ár.

Nézzük meg, milyen részekből áll egy tipikus árajánlat:

1. Címlap
2. Tartalomjegyzék
3. Vezetői összefoglaló
4. Cég bemutató, referenciák
5. Felhasználni kívánt technológiák bemutatása
6. A feladat bemutatása
7. Funkcionális specifikáció és ütemterv
8. Csomagok, árral, átadási határidővel
9. Megtérülés, gazdaság előnyök
10. Árajánlat érvényessége, szerződési feltételek

Az árajánlat komoly marketing anyag, így minden cég kihasználja a lehetőséget, hogy bemutassa erősségeit, referenciáit. Ezek az ajánló levelei. A vezetői összefoglaló általában nagyon rövid, egy-két oldal. A felhasznált technikák bemutatásánál elsüthetünk olyan varázsszavakat, amik megnyitják a megrendelő pénztárcáját, pl.: .NET, XML, szerviz alapú szolgáltatás.

A feladat bemutatását a cég kiírásából, felkérő leveléből másoljuk ki, esetleg a követelmény specifikációból. Ha már elkészült a funkcionális specifikáció, akkor azt is elhelyezzük az árajánlatban. Ha nincs még ilyenünk, akkor is egy ütemtervet illik elhelyezni. Ezután több csomagot ajánlunk fel. Érdemes a nagyobb csomagok mellé ingyenes plusz szolgáltatásokat tenni, pl. hosszabb hibajavítási periódust.

A jelenlegi piacon elvárás, hogy minden egyedi szoftver mellé adjunk egy év ingyenes hibajavítást. Ez nem jelenti új funkciók ingyenes fejlesztését, csak a meglévőekben felfedezett hibák javítását. A hibajavításra lehet egy órás, egy munkanapos, két munkanapos, egy hetes, két hetes. A kritikus hibáknál, amik megakasztják a megrendelő munkamenetét, általában elvárás az egy órás hibajavítás. Ezt csak nagy projekt cégek képesek nyújtani. A kisebb cégek általában egy-két hetes hibajavítást vállalnak csak.

Az árajánlat általában egy-két hónapig érvényes. Mivel jogilag az árajánlat ajánlattételnek minősül, ezért itt már a szerződés feltételeire is ki kell térni. Például a megrendelő biztosítja egy a saját szerverével megegyezőt, amin fejleszteni lehet.

Nagyon fontos rész a megtérülés és a gazdasági előnyök elemzése. Ettől függ, megveszik-e a rendszerünket. Általában elvárás, hogy egy szoftver vagy előnyt biztosítson a konkurenciával szemben vagy 4-5 éven belül megtérüljön. Általában az első maga után vonzza a másodikat. Sajnos itt nem lehet mellébeszélni, de van néhány közismert előnye az informatikai rendszereknek:

1. az automatizált folyamatok kevesebb munkaerőt igényelnek,
2. a program által vezérelt gyártás kevesebb selejtet termel,
3. az adatok gyorsan visszakereshetők.

Ugyanakkor egy szoftver rendszernek mindig vannak költségei a vételáron felül, amivel a megtérülésnél számolni kell. Ezek általában a következők:

1. rendszergazdák bére,
2. szoftver-, hardver hibákból adódó termelés kiesés.

A gazdasági adatokat gyakran megvalósíthatósági tanulmányba foglaljuk.

2.2.4. Rendszerspecifikáció

Ebben a fázisban már általában szerződés van a kezünkben. Ha mégsem, akkor valószínűleg egy nagy pályázatot írunk, amihez kell magvalósíthatósági tanulmány is. Ha ezek egyike sem, akkor nagyon nagy kockázatot vállalunk, mert nem biztos, hogy a megrendelő meg is rendeli a rendszert.

Ebben a fázisban két dokumentumot szoktunk elkészíteni. Ezek a következők:

1. magvalósíthatósági tanulmány,
2. nagyvonalú rendszerterv.

2.2.4.1. Magvalósíthatósági tanulmány

A projekt magvalósíthatósági tanulmánya általában egy 10-50 oldalas dokumentum a projekt nagyságától függően. A magvalósíthatósági tanulmány célja, hogy megfelelő információkkal lássa el a döntéshozókat a projekt indításával, finanszírozásával kapcsolatban. Mint ilyen, megelőzheti az árajánlat adását. Informatikai rendszereknél akkor jellemző, ha ez a rendszer más környezeti, társadalmi kockázatokat rejtő rendszerhez kapcsolódik, vagy egy pályázat előírja.

A magvalósíthatósági tanulmány feladata, hogy bemutassa a projekt pénzügyi megalapozottságát, fenntarthatóságát. A tanulmány ismeretében döntenek el a döntéshozók, hogy a projekt magvalósítható-e, az elvárt időn belül megtérül-e.

Gyakran több lehetséges alternatívát is felsorolnak, amelyeknek általában különböző a befektetési, finanszírozási igényük és a megtérülésük is. Ugyanakkor minden alternatíva magvalósítja a projekt célját.

A magvalósíthatósági tanulmány elkészítésének főbb lépései:

1. Projektötletek kidolgozása.
2. Jelenlegi helyzet vizsgálata.
3. A szükséglet vizsgálata, amelyre a projekt reagál.
4. Alternatív megoldások elemzése.
5. A projekt magvalósításának elemzése.
6. Pénzügyi elemzés.
7. Környezeti, környezetvédelmi hatások elemzése.
8. Gazdasági-társadalmi hatások elemzése.
9. A projekt magvalósíthatóságának és fenntarthatóságának értékelése.

Látható, hogy ennek a dokumentumnak sok része átemelhető a funkcionális specifikációból. Ez egyéb részeit pénzügyi szakemberek bevonásával kell elkészíteni.

2.2.4.2. Nagyvonalú rendszerterv

A rendszerterv egy írásban rögzített specifikáció, amely leírja

1. mit (rendszer),
2. miért (rendszer célja),
3. hogyan (terv),
4. mikor (időpont),
5. és miből (erőforrások)

akarunk a jövőben létrehozni. Fontos, hogy reális legyen, azaz magvalósítható lépéseket írjon elő. A rendszerterv hasonló szerepet játszik a szoftverfejlesztésben, mint a tervrajz az építkezéseken, tehát elég

részletesnek kell lennie, hogy ebből a programozók képesek legyenek megvalósítani a szoftvert. A rendszerterv vagy új rendszert ír le, vagy egy meglévő átalakítását.

Három fajta rendszertervet különböztetünk meg:

1. konceptuális (mit és miért),
2. nagyvonalú (mit, miért, hogyan, miből),
3. részletes (mit, miért, hogyan, miből, mikor).

A konceptuális rendszerterv röviden írja le, mit és miért akarunk a jövőben létrehozni. Egy rendszernek több változata lehet, amelyek közül választunk. A követelmény specifikáció alapján jön létre. Része lehet az árajánlatnak.

A nagyvonalú rendszerterv a mit és miért részen túl kiegészül egy hogyan és miből résszel, azaz megadjuk, hogy milyen lépéseket kell véghezvinni és az egyes lépésekhez milyen erőforrásokra van szükségünk. Elegendő nagyvonalakban megadni a tervet, mert feltételezzük, hogy a tervező részt vesz a végrehajtásban, így a felmerülő kérdésekre tud válaszolni.

A nagyvonalú rendszerterv fontos része az úgynevezett megfeleltetés, ami megmutatja a követelmény specifikációban felsorolt minden követelményhez van-e azt kielégítő lépés.

A részletes rendszerterv a mit, miért, hogyan és miből részekén túl tartalmaz egy mikor részt is, azaz megadja a lépések idejét. Az időpont lehet pontos vagy csak idő intervallum. Ezeket olyan részletességgel adja meg, hogy a tervező részvétele nélkül is végrehajtható legyen.

Nagy Elemérné és Nagy Elemér Rendszervezés című főiskolai jegyzetéből (SzTE SzÉF 2005) idézünk egy-egy példát nagyvonalú, illetve részletes rendszertervre.

Példa nagyvonalú rendszerterv:

Mit: Fiatalk házas pár használt lakást akar vásárolni Szegeden maximum 6 MFt-ért, 3 hónapon belüli beköltözéssel.

Miért (miért pont azt):

Maximum ennyi pénzt tudnak mozgósítani.

Fiatalk házasok, albérletben laknak és jön a gyerek.

Míndkettlen Szegeden dolgoznak.

Most épülő lakás nem lesz kész három hónap alatt.

Példa részletes rendszerterv:

"Most" 2005. 03. 15. van.

* Apróhírdetés feladása a helyi lapokban: "Fiatalk házas pár használt lakást akar vásárolni Szegeden, 1 hónapon belüli beköltözéssel. Tel: (62)-123-456 18 óra után és vasárnap." 03.19-re és 03.26-ra. Hi: 03.16.

* Eladási apróhírdetések figyelése 03.20-03.30.

* Pénz "mozgósítás" megkezdése. Hi: 03.20.

* Elemzések, tárgyalások, válogatások, alkudozások 03.16-03.30.

* Döntés. Hi: 03.30.

* Pénz "begyűjtésének" ütemezése: 03.31-04.02.

* Ügyvéd szerzése: 03.31-04.01.

- * Pénz a szerződéskötéshez. Hi: 04.04.
- * Szerződéskötés: 04.04. és 04.08. között.
- * Szakember "lebiztosítása" festéshez. Hi: 05.03.
- * Pénz a lakás átvételhez. Hi: 05.11.
- * Üres lakás átvétele: 05.12-ig.
- * Pénz a szakemberekre, fuvarra és az új holmikra 05.13-05.31
- * Albérlet felmondása. Hi: 05.14.
- * Költözés előkészítése (selejtezés, dobozok stb.) 05.22-05.31.
- * Festés, fali polcok szerelése, nagytakarítás stb. 05.13-05.31.
- * Új holmik vásárlása (pl. nélkülözhetetlen bútorok) 05.15-06.06.
- * Fuvar lebiztosítás, barátok, rokonok "mozgósítása" a költözéshez. Hi: 06.06.
- * "Beköltözésre kész" a lakás. Hi: 06.06.
- * Pénz a beköltözéshez
- * Költözés, berendezkedés: 06.07-06.12

Megjegyzések.

- * A hirdetésben nem közöljük, hogy mennyi pénzünk van.
- * Nem 3, hanem 1 hónapon belüli beköltözést kértünk, mert időt tartalékolunk a keresésre és az átadás utáni festésre stb.
- * A telefonszám megadása gyorsíthatja a kapcsolatba lépést - nem érünk rá.
- * Közben figyeljük az eladók hirdetéseit is.
- * Általában tól-ig időintervallumokat adunk meg, pontos határidő (Hi:) csak a "sarkpontoknál" szerepel.
- * A pénz mozgósítás ütemezése egy külön nagyvonalú rendszerterv lesz (mint ennek a rendszernek egy alrendszere). Most még nem tudjuk megtervezni, hiszen a részletek (mikor mennyit kell fizetnünk) csak 03.30. körül derülnek ki.
- * A naptárat figyelembe vettük; pl. az ügyvéddel valószínűleg csak munkanap tudunk találkozni, a hétvégékre szükség lehet, ha pl. a pénzért utazni kell, a szakemberek Pünkösdkor nem dolgoznak, a költöztető barátok szombaton jobban ráérnek stb.
- * Óvatosan terveztünk, inkább legyen tartalék idők, mint feszített ütemezésünk, mert váratlan "apróságok" biztosan be fognak következni, csak most még nem tudjuk, hogy mik.

2.2.5. Logikai és fizikai tervezés

A logikai és fizikai rendszerterv részletes rendszertervek, amelyek leírják a rendszer magvalósításának részleteit. A logikai rendszerterv az ideális rendszer terve, amely nem veszi figyelembe a fizikai megszorításokat, csak a rendszer saját megszorításait. Például fizikai megszorítás, hogy mekkora sávszélesség áll rendelkezésünkre, de logikai, hogy minden terméknek van ára.

A rendszerterv általában UML ábrákból és szöveges részekből áll. Az UML ábrák önmagukban nem egyértelműek, ezért kell szöveges magyarázattal is ellátni őket.

Sok modern módszertan már nem követeli meg a rendszerterv készítését, főleg az úgynevezett könnyűsúlyú (lightweight) módszertanok. Ugyanis a rendszerterv elkészítése sok időbe, akár a fejlesztési idő kétszeresébe is kerülhet, ami alatt rohanó világunkban gyakran megváltoznak a követelmények, így a rendszerterv érvényét veszti. A régebbi, strukturált módszertanok általában részletes rendszertervet írnak elő.

A rendszerterv alapja a funkcionális specifikáció. Míg a funkcionális specifikáció a felhasználó szemszögéből írja le a rendszert, addig a rendszerterv a programozók, illetve üzemeltetők szemszögéből.

Egy rendszerterv általában az alábbi fejezetekből és alfejezetekből áll:

1. A rendszer célja
2. Projekt terv
3. Üzleti folyamatok modellje
4. Követelmények
5. Funkcionális terv
6. Fizikai környezet
7. Absztrakt domain modell
8. Architektúrális terv
9. Adatbázis terv
10. Implementációs terv
11. Tesztterv
12. Telepítési terv
13. Karbantartási terv

A rendszertervvel részletesebben foglalkozunk a Rendszerterv alfejezetben.

2.2.6. Implementáció

Az implementáció során valósítjuk meg az előző fázisokban megtervezett rendszert. Az újabb módszertanok szerint a kódolást előbbre kell hozni, prototípusokat kell fejleszteni. Akár így, akár úgy, de itt már a programozóké a főszerep. Szerencsés esetben rendelkezésükre áll egy részletes rendszerterv, ami metódus szintig specifikálja a feladatot. Kevésbé szerencsés esetben csak képernyőtervek és az elkészítendő funkciók leírása adott.

A feladattól függően más-más nyelven érdemes implementálni a feladatot. Jó választás lehet a Java, ami platform független, illetve a .NET Windows platform esetén. Mindkét nyelv kiválóan támogatott, rengeteg rendszeralkönyvtár áll szolgálatunkra. Ezen túl, mindkét nyelv általános célú. Ha nagyon jól meghatározott területre kell fejlesztenünk, például szakértői rendszer, akkor érdemes nem általános célú nyelvet, hanem egy speciális nyelvet használni a fejlesztéshez.

Implementáció során felfedezhetjük, hogy a specifikáció nem megvalósítható, vagy ellentmondásos. Ekkor egy előző fázisra kell visszalépünk és módosítani a specifikációt.

Törekedni kell arra, hogy az elkészülő osztályok, modulok újrafelhasználhatóak legyenek. A már meglévő modulokat érdemes újra felhasználni. Érdemes külső komponenseket is felhasználni, de ekkor időt vesz igénybe a komponens API-jának megtanulása.

Ha sok hasonló projektet csinálunk, akkor érdemes egy keretrendszert kifejleszteni, amiben egy újabb hasonló projekt elkészítése sokkal rövidebb ideig tart. Ekkor egy magasabb absztrakciós szintet vezetünk be. Minden ilyen lépésnél ügyelnünk kell a szivárgó absztrakcióra. Lásd a bevezetésben.

Az implementáció során törekednünk kell arra, hogy könnyen újrafelhasználható és rugalmas kódot írjunk. Erről nagy részletességgel írunk a programozás technológia fejezetben.

Létrejövő termékek:

1. forráskód,
2. programozói dokumentáció.

2.2.7. Tesztelés

Tesztelésre azért van szükség, hogy a szoftver termékben meglévő hibákat még az üzembe helyezés előtt megtaláljuk, ezzel növeljük a termék minőségét, megbízhatóságát. Abban szinte biztosak lehetünk, hogy a szoftverben van hiba, hiszen azt emberek fejlesztik, és az emberek hibáznak. Gondoljunk arra, hogy a legegyszerűbb programban, mondjuk egy szöveges menükezelésben, mennyi hibát kellett kijavítani, mielőtt működőképes lett. Tehát abban szinte biztosak lehetünk, hogy tesztelés előtt van hiba, abban viszont nem lehetünk biztosak, hogy tesztelés után nem marad hiba. A tesztelés után azt tudjuk elmondani, hogy a letesztelt részekben nincs hiba, így nő a program megbízhatósága. Ez azt is mutatja, hogy a program azon funkcióit kell tesztelni, amiket a felhasználók legtöbbször fognak használni. A fenti megállapításokat a következő elvekben, a tesztelés alapelveiben, foglалhatjuk össze:

1. A tesztelés hibák jelenlétét jelzi: A tesztelés képes felfedni a hibákat, de azt nem, hogy nincs hiba. Ugyanakkor a szoftver minőségét és megbízhatóságát növeli.
2. Nem lehetséges kimerítő teszt: Minden bemeneti kombinációt nem lehet letesztelni (csak egy 10 hosszú karakterláncnak 256^{10} lehetséges értéke van) és nem is érdemes. Általában csak a magas kockázatú és magas prioritású részeket teszteljük.
3. Korai teszt: Érdemes a tesztelést az életciklus minél korábbi szakaszában elkezdni, mert minél hamar találunk meg egy hibát (mondjuk a specifikációban), annál olcsóbb javítani. Ez azt is jelenti, hogy nemcsak programot, hanem dokumentumokat is lehet tesztelni.
4. Hibák csoportosulása: A tesztelésre csak véges időnk van, ezért a tesztelést azokra a modulokra kell koncentrálni, ahol a hibák a legvalószínűbbek, illetve azokra a bementekre kell tesztelnünk, amelyek valószínűleg hibás a szoftver (pl. szélsőértékek).
5. A főregirtó paradoxon: Ha az újrateesztelés során (lásd később a regressziós tesztet) mindig ugyanazokat a teszteseteket futtatjuk, akkor egy idő után ezek már nem találnak több hibát (mintha a férgek alkalmazkodnának a teszthez). Ezért a tesztjeinket néha bővíteni kell.
6. A tesztelés függ a körülményektől: Másképp tesztelünk egy atomerőműnek szánt programot és egy beadandót. Másképp tesztelünk, ha a tesztre 10 napunk vagy csak egy éjszakánk van.
7. A hibátlan rendszer téveszméje: Hiába javítjuk ki a hibákat a szoftverben, azzal nem lesz elégedett a megrendelő, ha nem felel meg az igényeinek. Azaz használhatatlan szoftvert nem érdemes tesztelni.

2.2.7.1. Tesztelési technikák

A tesztelési technikákat csoportosíthatjuk a szerint, hogy a teszteseteket milyen információ alapján állítjuk elő. E szerint léteznek:

1. Feketedobozos (black-box) vagy specifikáció alapú, amikor a specifikáció alapján készülnek a tesztesetek.
2. Fehérdobozos (white-box) vagy strukturális teszt, amikor a forráskód alapján készülnek a tesztesetek.
3. Szürkédobozos (grey-box), amikor a forráskódnak csak egy része ismert és ez alapján készülnek a tesztesetek.

Tehát beszélünk feketedobozos tesztelésről, amikor a tesztelő nem látja a forráskódot, de a specifikációkat igen, fehérdobozos tesztelésről, amikor a forráskód rendelkezésre áll, illetve szürkédobozos tesztelésről, amikor a forráskódnak csak egy része, általában néhány interfész, áll rendelkezésre.

A feketedobozos tesztelést specifikáció alapúnak is nevezzük, mert a specifikáció alapján készül. Ugyanakkor a teszt futtatásához szükség van a lefordított szoftverre. Leggyakoribb formája, hogy egy adott bemenetre tudjuk, milyen kimenetet kellene adni a programnak. Lefuttatjuk a programot a bemenetre és összehasonlítjuk a kapott kimenetet az elvárttal. Ezt alkalmazzák pl. az ACM versenyeken is.

A fehérdobozos tesztelést strukturális tesztelésnek is nevezzük, mert mindig egy már kész struktúrát, pl. program kódot, tesztelünk. A strukturális teszt esetén értelmezhető a (struktúra) lefedettség. A lefedettség azt mutatja meg, hogy a struktúra hány százalékát tudjuk tesztelni a meglévő tesztesetekkel. Általában ezeket a struktúrákat teszteljük:

1. kódsorok,
2. elágazások,
3. metódusok,
4. osztályok,
5. funkciók,
6. modulok.

Például a gyakran használt unit-teszt a metódusok struktúra tesztje.

2.2.7.2. A tesztelés szintjei

A tesztelés szintjei a következők:

1. komponensteszt,
2. integrációs teszt,
3. rendszerteszt,
4. átvételi teszt.

A komponensteszt a rendszernek csak egy komponensét teszteli önmagában. Az integrációs teszt kettő vagy több komponens együttműködési tesztje. A rendszerteszt az egész rendszert, tehát minden komponensét együtt, teszteli. Ez első három teszt szintet együttesen fejlesztői tesztnek hívjuk, mert ezeket a fejlesztő cég alkalmazottai vagy megbízottjai végzik. Az átvételi teszt során a felhasználók a kész rendszert tesztelik. Ezek általában időrendben is így követik egymást.

A komponensteszt a rendszer önálló részeit teszteli általában a forráskód ismeretében (fehér dobozos tesztelés). Gyakori fajtái:

1. unit-teszt,
2. modulteszt.

A unit-teszt, vagy más néven egységteszt, a metódusokat teszteli. Adott paraméterekre ismerjük a metódus visszatérési értékét (vagy mellékhatását). A unit-teszt megvizsgálja, hogy a tényleges visszatérési érték megegyezik-e az elvárttal. Ha igen, sikeres a teszt, egyébként sikertelen. Elvárás, hogy magának a unit-tesztnek ne legyen mellékhatása.

A unit-tesztelést minden fejlett programozási környezet (integrated development environment, IDE) támogatja, azaz egyszerű ilyen tesztek írní. A jelentőségüket az adja, hogy a futtatásukat is támogatják, így egy változtatás után csak lefuttatjuk az összes unit-tesztet, ezzel biztosítjuk magunkat, hogy a változás nem okozott hibát. Ezt nevezzük regressziós tesztnek.

A modulteszt általában a modul nem-funkcionális tulajdonságát teszteli, pl. sebességét, vagy, hogy van-e memóriaszivárgás (memory leak), van-e szűk keresztmetszet (bottleneck).

Az integrációs teszt során a komponensek közti interfészeket, az operációs rendszer és a rendszer közti interfészt, illetve más rendszerek felé nyújtott interfészeket tesztelik. Az integrációs teszt legismertebb típusai:

1. Komponens – komponens integrációs teszt: A komponensek közötti kölcsönhatások tesztje a komponenteszt után.
2. Rendszer – rendszer integrációs teszt: A rendszer és más rendszerek közötti kölcsönhatásokat tesztje a rendszerteszt után.

Az integrációs teszt az összeillesztés során keletkező hibákat keresi. Mivel a részeket más-más programozók, csapatok fejlesztették, ezért az elégtelen kommunikációból súlyos hibák keletkezhetnek. Gyakori hiba, hogy az egyik programozó valamit feltételez (pl. a metódus csak pozitív számokat kap a paraméterében), amiről a másik nem tud (és meghívja a metódust egy negatív értékkel). Ezek a hibák kontraktus alapú tervezéssel (design by contract) elkerülhetőek.

Az integrációs teszteket érdemes előrehozni, amennyire lehet, mert minél nagyobb az integráció mértéke, annál nehezebb meghatározni, hogy a fellelt hiba (általában egy futási hiba) honnan származik. Ellenkező esetben, azaz amikor már minden komponens kész és csak akkor tesztelünk, akkor ezt a „nagy bumm tesztnek” (big bang tesztnek) nevezzük, ami rendkívül kockázatos.

A rendszerteszt a már kész szoftverterméket teszteli, hogy megfelel-e:

1. a követelmény specifikációnak,
2. a funkcionális specifikációnak,
3. a rendszertervnek.

A rendszerteszt nagyon gyakran feketedobozos teszt. Gyakran nem is a fejlesztő cég, ahol esetleg elfogultak a tesztelők, hanem egy független cég végzi. Ilyenkor a tesztelők és a fejlesztők közti kapcsolat tartást egy hibabejelentő (bug tracking) rendszer látja el. A rendszerteszt feladata, hogy ellenőrizze, hogy a specifikációknak megfelel-e a termék. Ha pl. a követelmény specifikáció azt írja, hogy lehessen jelentést készíteni az éves forgalomról, akkor ezt a tesztelők kipróbálják, hogy lehet-e, és hogy helyes-e a jelentés. Ha hibát találnak, azt felviszik a hibabejelentő rendszerbe.

Fontos, hogy a rendszerteszthez használt környezet a lehető legjobban hasonlítson a megrendelő környezetére, hogy a környezet-specifikus hibákat is sikerüljön felderíteni.

Az átvételi teszt hasonlóan a rendszerteszthez az egész rendszert teszteli, de ezt már a végfelhasználók végzik. Az átvételi teszt legismertebb fajtái a következők:

1. alfa teszt,
2. béta teszt,
3. felhasználói átvételi teszt,
4. üzemeltetői átvételi teszt.

Az alfa teszt a késztermék tesztje a fejlesztő cégnél, de nem a fejlesztő csapat által. Ennek része, amikor egy kis segédprogram több millió véletlen egérgattintással ellenőrzi, hogy össze-vissza kattintgatva sem lehet kifektetni a programot.

Ezután következik a béta teszt. A béta tesztet a végfelhasználók egy szűk csoportja végzi. Játékoknál gyakori, hogy a kiadás előtt néhány fanatikus játékosnak elküldik a játékot, akik rövid idő alatt sokat játszanak vele. Cserébe csak azt kérik, hogy a felfedezett hibákat jelentsék.

Ezután jön egy sokkal szélesebb béta teszt, amit felhasználói átvételi tesztnek nevezünk. Ekkor már az összes, vagy majdnem az összes felhasználó, megkapja a szoftvert és az éles környezetben használatba veszi. Azaz installálják és használják, de még nem a termelésben. Ennek a tesztnek a célja, hogy a felhasználók meggyőződjenek, hogy a termék biztonságosan használható lesz majd éles körülmények között is. Itt már elvárt, hogy a fő funkciók mind működjenek, de előfordulhat, hogy az éles színhelyen előjön olyan környezet függő hiba, ami a teszt környezetben nem jött elő. Lehet ez pl. egy funkció lassúsága.

Ezután már csak az üzemeltetői átvételi teszt van hátra. Ekkor a rendszergazdák ellenőrzik, hogy a biztonsági funkciók, pl. a biztonsági mentés és a helyreállítás, helyesen működnek-e.

2.2.7.3. A tesztelési tevékenység

Ugyanakkor a tesztelés nem csak tesztek készítéséből és futtatásából áll. A leggyakoribb tesztelési tevékenységek:

1. teszterv elkészítése,
2. tesztesetek tervezése,
3. felkészülés a végrehajtásra,
4. tesztek végrehajtása,
5. kilépési feltételek vizsgálata,
6. eredmények értékelése,
7. jelentéskészítés.

A teszterv fontos dokumentum, amely leírja, hogy mit, milyen céllal, hogyan kell tesztelni. A teszterv általában a rendszerterv része, azon belül is a minőségbiztosítás (quality assurance, QA) fejezethez tartozik. A teszt célja lehet:

1. megtalálni a hibákat,
2. növelni a megbízhatóságot,
3. megelőzni a hibákat.

A fejlesztői tesztek célja általában minél több hiba megtalálása. Az átvételi teszt célja, hogy a felhasználók bizalma nőjön a megbízhatóságban. A regressziós teszt célja megelőzni, hogy a változások a rendszer többi részében hibákat okozzanak.

A teszterv elkészítéséhez a célon túl tudni kell, hogy mit és hogyan kell tesztelni, mikor tekintjük a tesztet sikeresnek. Ehhez ismernünk kell a következő fogalmakat:

1. A teszt tárgya: A rendszer azon része, amelyet tesztelünk. ez lehet az egész rendszer is.
2. Tesztbázis: Azon dokumentumok összessége, amelyek a teszt tárgyára vonatkozó követelményeket tartalmazzák.
3. Tesztadat: Olyan adat, amivel meghívjuk a teszt tárgyát. Általában ismert, hogy milyen értéket kellene érnie a teszt tárgyának vagy milyen viselkedést kellene produkálnia. Ez az elvárt visszatérési érték illetve viselkedés. A valós visszatérési érték illetve viselkedést hasonlítjuk össze az elvárttal.
4. Kilépési feltétel: Minden tesztnél előre meghatározzuk, mikor tekintjük ezt a tesztet lezárhatónak. Ezt nevezzük kilépési feltételnek. A kilépési feltétel általában az, hogy minden teszteset sikeresen lefut, de lehet az is, hogy a kritikus részek tesztlefedettsége 100%.

A teszterv leírja a teszt tárgyát, kigyűjti a tesztbázisból a teszt által lefedett követelményeket, meghatározza a kilépési feltételt. A tesztadatokat általában csak a teszteset határozzák meg, de gyakran a tesztesetek is részei a tesztervnek.

A tesztesetek leírják, hogy milyen tesztadattal kell meghajtani a teszt tárgyát. Illetve, hogy mi az elvárt visszatérési érték vagy viselkedés. A tesztadatok meghatározásához általában úgynevezett ekvivalencia-osztályokat állítunk fel. Egy ekvivalencia-osztály minden elemére a szoftver ugyanazon része fut le. Természetesen más módszerek is léteznek, amikre később térünk ki.

A tesztesetek végrehajtásához teszt környezetre van szükségünk. A teszt környezet kialakításánál törekedni kell, hogy a lehető legjobban hasonlítson az éles környezetre, amely a végfelhasználónál működik. A felkészülés során írhatunk teszt szkripteket is, amik az automatizálást segítik.

A tesztek végrehajtása során teszt naplót vezetünk. Ebben írjuk le, hogy milyen lépéseket hajtottunk végre és milyen eredményeket kaptunk. A teszt napló alapján a tesztek megismételhetőnek kell lennie. Ha hibát találunk, akkor a hibabejelentőt a teszt napló alapján töltjük ki.

A tesztek után meg kell vizsgálni, hogy sikeresen teljesítettük-e a kilépési feltételt. Ehhez a tesztesetben leírt elvárt eredményt hasonlítjuk össze a teszt naplóban lévő valós eredménnyel a kilépési feltétel alapján. Ha a kilépési feltételek teljesülnek, akkor mehetünk tovább. Ha nem, akkor vagy a teszt tárgya, vagy a kilépési feltétel hibás. Ha kell, akkor módosítjuk a kilépési feltételt. Ha teszt tárgya hibás, akkor a hibabejelentő rendszeren keresztül értesítjük a fejlesztőket. A tesztek addig ismételjük, míg mindegyik kilépési feltétele igaz nem lesz.

A tesztek eredményei alapján további tesztek készíthetünk. Elhatározhatjuk, hogy a megtalált hibákhoz hasonló hibákat felderítjük. Ezt általában a tesztervek elő is írják. Dönthetünk úgy, hogy egy komponenst nem érdemes tovább tesztelni, de egy másikat tüzetesebben kell tesztelni. Ezek a döntések a teszt irányításához tartoznak.

Végül jelentést kell készítenünk. Itt arra kell figyelni, hogy sok programozó kritikaként éli meg, ha a kódjában a tesztelők hibát találnak. Úgy érzi, hogy rossz programozó és veszélyben van az állása. Ezért a tesztelőket nem várt támadások érhetik. Ennek elkerülésére a jelentésben nem szabad személyeskedni, nem muszáj látnia a főnöknek, kinek a kódjában volt hiba. A hibákat rá lehet fogni a rövid időre, a nagy nyomásra. Jó, ha kiemeljük a tesztelők és a fejlesztők közös célját, a magas minőségű, hibamentes szoftver fejlesztését.

2.2.8. Rendszerátadás és bevezetés

A szoftver bevezetés angol elnevezése a deployment. A bevezetést megelőzően gondoskodni kell a megfelelő rendszerkörnyezetről. Ez egyrészt történhet a meglévő infrastruktúra fölhasználásával, vagy új eszközpark beszerzésével, telepítésével. Az erre vonatkozó követelményeket is össze kell gyűjtenünk a követelmény specifikáció készítésekor. A rendszerkörnyezet leírása a fizikai rendszerterv része. A rendszerteszt tervezésekor figyelembe kell venni a fizikai környezetet is.

A rendszer bevezetésekor szükség lehet a személyzet képzésére, mely szintén megállapodás tárgyát képezi, figyelembe véve a ráfordítások nagyságát. Ez a lépés nagyban javíthatja a rendszer hatékonyságát, illetve segíti a szoftver „személyre szabását”, a jogosultsági szintek helyes beállítását.

Fontos rögzíteni a rendszer bevezetésére szánt időt, illetve a rendszerátadás várható idejét. Miután a rendszerátadás ténylegesen megtörtént, dokumentálva lett, befejeződött a fejlesztési folyamat. Biztosítani kell a fellépő garanciális problémák elhárítását, esetleg a rendszer üzemeltetését, mely megállapodás kérdése.

Az átadás dokumentumai:

1. Felhasználói dokumentáció
2. Üzembe helyezési kézikönyv
3. Átadás-átvételi jegyzőkönyv

2.2.9. Üzemeletetés és karbantartás

Az üzemeltetés a rendszergazda feladata. A rendszergazda lehet a megrendelő munkatársa, vagy külső munkaerő is. Az üzemeltetés során elvárás:

1. a rendszeres biztonsági mentés
2. meghibásodás esetén az utolsó konzisztens állapot visszaállítása
3. a rendszer frissítése
4. az általános átvizsgálás során észlelt hibák javítása

5. bejelentések során érkezett hibák javítása
6. a munkatársak igényeinek folyamatos figyelése és felmérése
7. biztonsági beállítások folyamatos felülvizsgálata és szükség esetén korrigálásuk.

A szoftver rendszernek támogatnia kell ezeket a tevékenységeket.

Az üzemeltetés során fellépő hibákat általában egy évig ingyenesen kell javítania a megoldást szállító cégnek. Ettől szerződésben el lehet térni.

Kisebbségi informatikai szolgáltatási zavarok is károsan befolyásolhatják a szervezeti tevékenységeket, ezért a szolgáltatásokat úgy kell megtervezni és fenntartani, hogy minimálisra csökkentsük bármely hiba hatását. A rendelkezésre-állás feladata, hogy a rendszerek általános rendelkezésre-állását javítsa a felhasználók szolgáltatási igényeinek kielégítése érdekében, a megelőző és a javító karbantartási tevékenység optimalizálása révén.

A rendelkezésre állás négy fő területe:

1. Megbízhatóság (reliability): egy információtechnológiai összetevő azon képessége, hogy ellásson egy megkívánt funkciót meghatározott körülmények között, egy meghatározott időtartamra.
2. Karbantarthatóság (maintainability): egy számítógépes komponens vagy szolgáltatás azon képessége, hogy meg lehet tartani egy olyan állapotban, vagy vissza lehet állítani egy olyan állapotba, amelyben képes ellátni a megkívánt funkciót.
3. Szolgáltatási képesség (serviceability): szerződéses kikötés, amely meghatározza az informatikai komponens rendelkezésre-állását az adott összetevőket szolgáltató és karbantartó külső szervezettel való megegyezés szerint.
4. Biztonság (security): lehetővé teszi a számítógépes komponensek vagy informatikai szolgáltatások elérését biztonságos körülmények között.

Figyelnünk kell arra, hogy az informatikai szolgáltatások hibáinak száma és időtartama igazolható költséghatárokon belül maradjon.

Az informatikai rendszereket és szolgáltatásokat úgy kell tervezni, hogy megbízhatóak, hibátűrők és karbantarthatók legyenek teljes életciklusuk során, a tervezéstől a megszüntetésükig. Évről évre jobban támaszkodunk az informatikai szolgáltatásokra. Ez a függőség olyan naggyá vált, hogy:

1. a kézi rendszerekre való visszaállítás gyakorlatilag lehetetlen,
2. a felhasználók hatékonysága és eredményessége erősen függ az informatikai szolgáltatások rendelkezésre-állásától és megbízhatóságától,
3. a szervezeti felhasználók tevékenysége az informatikán alapul, amely nélkül a szervezet működésképtelen.

2.2.10. Az életciklus dokumentumai

Habár a fejezetben részletesen felsoroltuk és leírtuk az életciklus során keletkező dokumentumokat és termékeket, mégis hasznosnak tartjuk ezeket egy helyen is felsorolni:

1. követelmény specifikáció,
1. funkcionális specifikáció,
2. ütemterv,
3. árajánlat,
4. szerződés,
5. megvalósíthatósági tanulmány,

6. nagyvonalú rendszerterv,
7. szoftver,
8. programozói dokumentáció,
9. teszterv,
10. tesztelt szoftver,
11. felhasználói dokumentáció,
12. üzembe helyezési kézikönyv,
13. átadás-átvételi jegyzőkönyv,
14. biztonsági mentés.

2.3. Módszertanok

A módszertanok feladata, hogy meghatározzák, hogy a szoftver életciklus egyes lépései milyen sorrendben követik egymást, milyen dokumentumokat, szoftver termékeket kell előállítani és hogyan. Egy nagy szabálykönyvre emlékeztetnek, ami pontosan leírja, hogyan kell szoftvert „főzni”. Ha betartjuk a receptet, akkor egy átlagos minőségű szoftvert kapunk, de az átlagos minőség garantált. Erről bővebben olvashatunk a Joel on Software blog „A Big Mac és a Meztelen Séf” című bejegyzésében: <http://hungarian.joelonsoftware.com/Articles/BigMacvs.TheNakedChef.html>.

A módszertanokat több szempontból is osztályozhatjuk. Az első szempont, hogy milyen sorrendben követik egymást az életciklus fázisai. E szerint van:

1. lineáris,
2. spirális
3. iteratív (vagy inkrementális).

A második szempont, hogy milyen implementációs nyelvet részesít előnyben a módszertan. E szerint van:

1. folyamat orientált,
2. adat központú,
3. strukturált (ezen belül lehet top-down és button-up),
4. objektum orientált,
5. szerviz orientált,
6. esetleg ezek keveréke.

A harmadik szempont, hogy milyen megközelítést használ a módszertan a célja eléréséhez. Mivel a cél a sikeres szoftverprojekt, ezért a megközelítés alatt általában egy olyan technikát értünk, ami a félreértések elkerülésére szolgál. Ugyanakkor a megközelítés alatt a programozásra tett ajánlást is érthetjük. E szerint van:

1. jól dokumentált,
2. prototípus alapú,
3. rapid,
4. agilis,
5. extrém,

6. esetleg ezek keveréke.

A negyedik szempont, hogy mennyire szigorúan követelik meg a jól dokumentáltságot. E szerint van:

1. könnyűsúlyú (lightweight) módszertan,
2. nehézsúlyú (heavyweight) módszertan.

Az ötödik szempont, hogy mit helyez a modell középpontjába a módszertan. E szerint van:

1. adat központú,
2. folyamat központú,
3. követelmény központú,
4. használati eset központú,
5. teszt központú,
6. felhasználó központú,
7. ember központú,
8. csapat központú,
9. esetleg ezek keveréke.

Sok módszertan nem sorolható be egyetlen kategória alá, mert például az adatbázis tervezéshez adatközpontú módszereket ír elő, egyébként használati eset központú.

Általában minden módszertanra jellemzőek a következők:

1. Az elemzés és tervezés szétválasztása.
2. A logikai és fizikai tervezés szétválasztása.

Ebben a fejezetben röviden bemutatjuk a legelterjedtebb módszertanokat.

2.3.1. Strukturált módszertanok

A strukturált módszertanok a feladatot modulokra bontják, az implementációban is ajánlott a program modulokra bontása. Ezért a strukturált programozási nyelveket részesítik előnyben. Mivel az objektum orientál nyelvek is strukturáltak, ezért azokkal együtt is használhatók. Jellemzője, hogy az életciklus lépései merev sorrendben követik egymást, azaz lineáris. Ezek a módszertanok nagy, hosszú ideig tartó projektek megvalósítására valók. Közös jellemzőjük, hogy nehézsúlyúak, azaz sok és részletes dokumentációval próbálják meg elkerülni a félreértéseket. Az egyes dokumentumok elkészítéséhez általában adat központú vagy folyamat központú technikákat ajánl.

Tehát a strukturált módszertanok:

1. lineárisak,
2. jól dokumentáltak,
3. nehézsúlyúak,
4. adat és folyamat központúak.

A strukturális módszertanok egy gyűjtő fogalom. Jelentőségüket az adja, hogy ezek jelentek meg elsőnek és terjedtek el széles körben. Megjelenésük idején azt gondolták, ezek a módszertanok lesznek a szoftverkrízis megoldói. Sok ma is népszerű technika, pl. adatfolyam modellezés, ezekben a módszertanokban jelent meg.

Strukturális módszertanok:

1. Vízésés modell,
2. SSADM,
3. V modell.

2.3.2. Vízésés modell

A vízésés modell (waterfall model) volt az első módszertan, ami széles körben elterjedt. Ez egy strukturális módszertan, ezek közül is a legismertebb. Nagy megrendelők nagy projektjeihez alakították ki. Mivel a nagy megrendelők általában rugalmatlanok, ezért előnyös, hogy a módszertan kevés döntési pontot definiál.

A modell lineáris, azaz az életciklus lépései egymás után, átfedés nélkül következnek. A módszertan ipari termelésből ered, ahol nincs lehetőség a követelmények változtatására, ha már egyszer azokat meghatároztuk. Ezért a vízésés modell eredeti változata nem engedi, hogy a visszatérjünk egy már lezárt fázisba. Ezt azért teheti meg, mert csak akkor léphetünk a következő fázisba, ha az előzőt már tökéletesen sikerült lezárni. A modell rengeteg dokumentum elkészültét írja elő. Mivel ezeket el kell fogadtatni a megrendelővel, ezzel véli biztosítani a módszertan, hogy nincs félreértés a megrendelő és a szoftvercég közt.

Sajnos a sok dokumentumot ritkán olvassa el tüzetesen a megrendelő. Ezért ez a technika nem csak itt, hanem más módszertanok esetén se alkalmas a félreértések elkerülésére. Ugyanakkor a modell feltételezi, hogy precíz mérnökökkel lesz dolgunk, akik kritikusan olvassák a dokumentumokat. Ez a feltételezés jogos. Tehát a vízésés modell igazi kritikája, hogy nem engedi a követelmények menet közbeni változtatását, ami a mai felgyorsult világunkban nem jogos megszorítás.

Tehát a vízésés modell:

1. lineáris,
2. strukturált,
1. jól dokumentált,
2. nehézsúlyú.

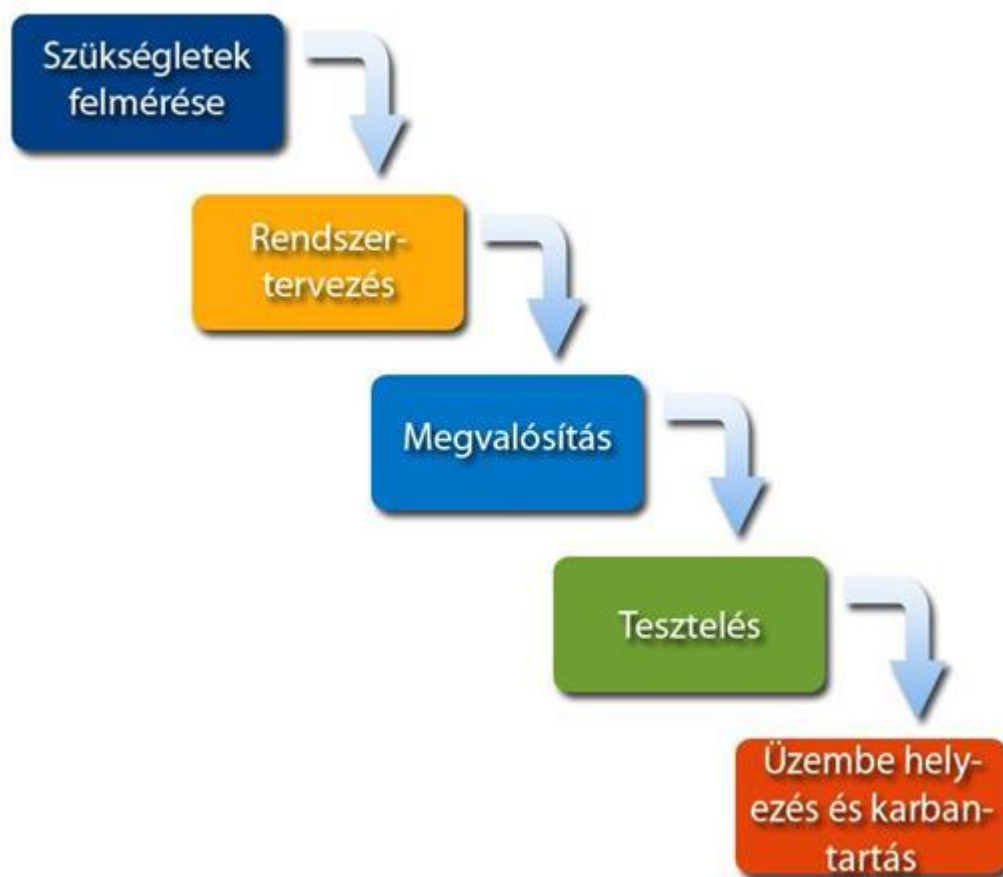
A vízésés modell nem határoz meg technikákat, de általában adat és folyamat központú technikákkal együtt alkalmazták. Mostanában használati eset központú technikákkal is szokták használni.

A modell a következő fázisokat írja elő:

1. szükségletek felmérése (Requirements Analysis),
2. rendszertervezés (System Design),
3. megvalósítása (Implementation),
4. tesztelés (Testing),
5. üzembe helyezés és a karbantartás (Deliver).

Ezek a folyamatok egymást követik, fel nem cserélhetőek, valamint akkor következik az egyik fázis után a másik, ha az előző teljesen befejeződött, a kitűzött célokat elértük. Ezért is hívják vízésés modellnek.

Vízesés modell

2. ábra Vízésés modell

A vízésés modell előnye az erős kontroll a folyamatok felett. Ütemtervet lehet készíteni, hogy melyik fázis mikorra készül el. A hátránya, hogy nem engedi meg az újragondolást, áttervezést. A fejlesztés végig megy az egyes fázisokon, szigorúan, csak lineáris sorrendben, nincsenek ismétlődő lépések.

2.3.3. SSADM

Az SSADM (angol: Structured Systems Analysis and Design Method) Strukturált Rendszerelemzési és Tervezési Módszertan rövidítése. Az SSADM egy strukturált módszertan, a vízésés módszertan egy jól kidolgozott változata. Első változata 1984-ben jelent meg, az utolsó 1995-ben. A brit kormány szabványként alkalmazta szoftverprojektekre. Magyarországon 1989-ben kezdett elterjedni, miután a britek nyilvánossá tették a módszertant, illetve a nagy lökést még az ebben az évben elkészített magyar fordítás (<http://www.itb.hu/ajanlasok/a4>) adta. Az államigazgatásban azóta is ajánlott módszertan.

Már a módszertan nevéből is látszik, hogy ez egy strukturált módszertan. Sokan egy jól kidolgozott vízésés modellnek tekintik. Nem véletlen, hiszen fő tulajdonságaik megegyeznek. Különbség, hogy az SSADM nagyon részletes.

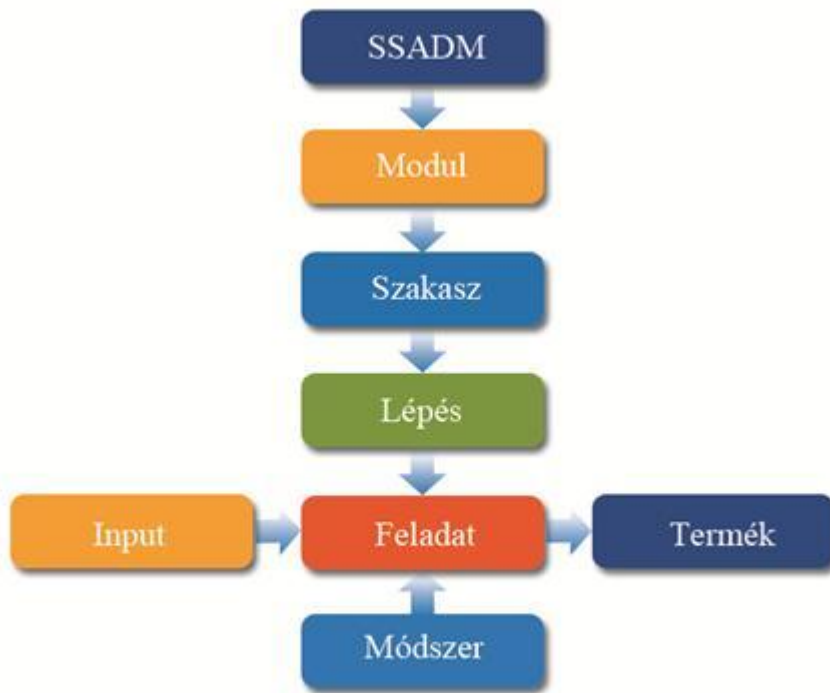
SSADM alapelvei:

1. Adatközpontúság: A legfontosabb modellezési technika az adatmodell elemzés (entity model, entity relation model, database model). A top-down megközelítést ajánlja, tehát az egész rendszert bontjuk kisebb komponensekre.
2. Termékszémélet: Az elemzési és tervezési feladatok kimenetét terméknek tekintjük, amikkel szemben minőségi követelményeket szabunk meg, ezeket ellenőrizzük.

Tehát az SSADM módszertan:

1. lineáris,
2. strukturált,
1. jól dokumentált,
2. nehézsúlyú,
1. adat, folyamat és termék központú, top-down megközelítés.

A módszertan öt modult és hét szakaszt tartalmaz. A szakaszokat lépésekre, a lépéseket feladatokra bontja.

3. ábra SSADM

Minden feladathoz előírja a kötelezően alkalmazandó módszert, amelynek megadja, hogy milyen - már kész - termékből kell kiindulnia, és milyen terméket kell előállítania. A feladatokhoz előírja a kötelezően alkalmazandó módszert, amelynek adott az inputja, és meghatározott az outputja. A három legfontosabb módszere:

1. Logikai adatmodellezés (Logical Data Modeling)
2. Adatfolyam modellezés (Data Flow Modeling)

3. Egyed-esemény modellezés (Entity Behavior Modeling)

Moduljai és szakaszai a következők:

1. Modul: Megvalósíthatósági-elemzés
2. Modul: Követelményelemzés
3. Modul: Követelmény specifikáció
4. Modul: Logikai rendszerspecifikáció⁷
5. Modul: Fizikai rendszertervezés

Annak szemléltetésére, hogy milyen részletes az SSADM módszertan itt idézzük a magyar fordításból a 320. lépést, amelynek a neve „Igényelt rendszer adatmodelljének kidolgozása”:

A lépés célja: olyan logikai adatmodell kialakítása, amelyre az igényelt rendszer folyamatai támaszkodhatnak, a logikai adatmodellhez kapcsolódó nem-funkcionális követelmények meghatározása.

Leírás: Ez a lépés a 310. lépéssel párhuzamos. A jelenlegi környezet logikai adatmodelljét ki kell egészíteni a követelményjegyzékbeli új követelményeknek megfelelően. Az első szakaszban csak a legfontosabb adatelemeket kellett meghatározni az egyes egyedekhez, így ennek a lépésnek a feladata az egyedek és kapcsolataik teljes meghatározása. A megfelelő nem-funkcionális követelményeket a logikai adatmodellbe be kell illeszteni.

Részt vesznek a követelmény specifikációs csoport tagjai, adatmodellezők, adatelemzők és más szakértők (pl. adatbiztonság).

Kiindulási alapok: Jelenlegi logikai adatmodell, Adatjegyzék, Igényelt rendszer adatfolyam-modellje, Követelményjegyzék, Választott rendszerszerkezési alternatíva

Feladat	Leírás
---------	--------

10	Meg kell vizsgálni a választott rendszerszerkezési alternatívákat és a jelenlegi környezet logikai adatmodelljéből csak azokat a részeket kell meghagyni, amelyek a választott alternatívát támogatják. A logikai adatmodellt ki kell egészíteni az új rendszer követelményeinek megfelelően. Ezen a ponton kell a fennmaradó attribútumokat megadni minden egyedhez. Az új követelmények feldolgozását a követelményjegyzékben fel kell jegyezni.
----	--

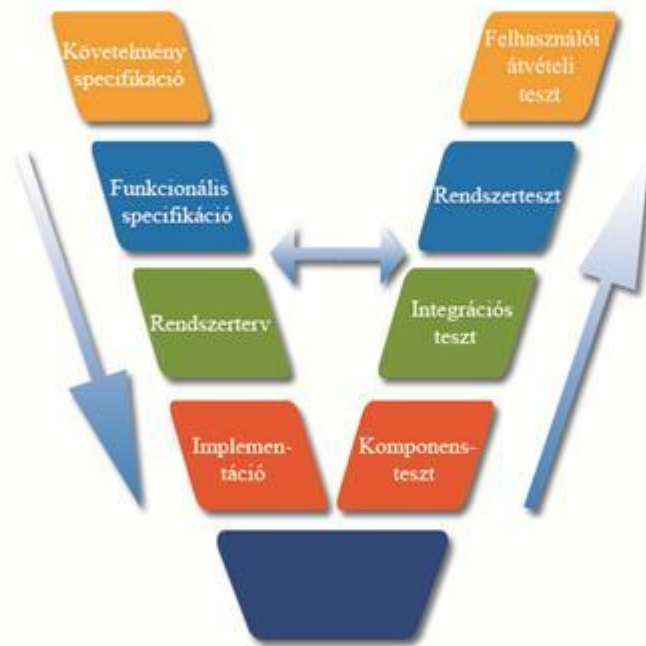
20	Ellenőrizni kell, hogy a logikai adatmodell megfelelően támogatja-e az elemi folyamatok leírásait. Az adatelérési utakat még nem kell formálisan meghatározni ebben a lépésben.
----	---

30	A logikai adatmodellt ki kell egészíteni a követelményjegyzékbeli nem-funkcionális követelményeknek megfelelően (pl. hozzáférési korlátozások, biztonsági követelmények, archiválási követelmények).
----	--

Előállított vagy módosított termékek: Adatjegyzék, Igényelt rendszer logikai adatmodellje, Követelményjegyzék.

2.3.4. V-modell

A V-modell (angolul: V-Model vagy Vee Model) a nevét onnan kapta, hogy két szára van és így egy V betűhöz hasonlít. Az egyik szára megegyezik a vízésés modellel. Ez a fejlesztési szár. A másik szára a létrejövő termékek tesztjeit tartalmazza. Ez a tesztelési szár. Az egy szinten lévő fejlesztési és tesztelési lépések összetartoznak, azaz a tesztelési lépés a fejlesztési lépés során létrejött dokumentumokat használja, vagy a létrejött terméket teszteli. Ennek megfelelően az előírt fejlesztési és tesztelési lépések a következők:

4. ábra V-modell

A V-modell a vízés modell kiegészítése teszteléssel. Ez azt jelenti, hogy először végre kell hajtani a fejlesztés lépéseit, ezután jönnek a tesztelés lépései. Ha valamelyik teszt hibát talál, akkor vissza kell menni a megfelelő fejlesztési lépésre.

A V-modell hasonlóan a vízés modellhez nagyon merev, de alkalmazói kevésbé ragaszkodnak ehhez a merevséghez, mint a vízés modell alkalmazói. Ennek megfelelően jobban elterjedt. Fő jellemzője a teszt központi szerepe.

Tehát a vízés modell:

1. lineáris,
2. strukturált,
1. jól dokumentált,
2. nehézsúlyú,
3. teszt központú.

Egy tipikus V-modell változatban először felmérjük az igényeket és elkészítjük a követelmény specifikációt. Ezt üzleti elemzők végzik, akik a megrendelő és a fejlesztők fejével is képesek gondolkodni. A követelmény specifikációban jól meghatározott átvételi kritériumokat fogalmaznak meg, amik lehetnek funkcionális és nemfunkcionális igények is. Ez lesz majd az alapja a felhasználói átvételi tesztnek (User Acceptance Test, UAT). Magát a követelmény specifikációt is tesztelik. A felhasználók tüzetesen átnézik az üzleti elemzők segítségével, hogy ténylegesen minden igényüket lefedi-e a dokumentum. Ez lényeges része a modellnek, mert a folyamatban visszafelé haladni nem lehet, és ha rossz a követelmény specifikáció, akkor nem az igényeknek megfelelő szoftver fog elkészülni. Ezzel szemben például a prototípus modellben lehet pongyola az igényfelmérés, mert az a prototípusok során úgymint pontosításra kerül.

Ezután következik a funkcionális specifikáció elkészítése, amely leírja, hogyan kell majd működnie a szoftvernek. Ez lesz a rendszerteszt alapja. Ha a funkcionális specifikáció azt írja, hogy a „Vásárol gomb megnyomására ki kell írni a kosárban lévő áruk értékét”, akkor a rendszertesztben lesz egy vagy több teszteset, amely ezt teszteli. Például, ha üres a kosár, akkor az árnak nullának kell lennie.

Ezután következik a rendszerterv, amely leírja, hogy az egyes funkciókat hogyan, milyen komponensekkel, osztályokkal, metódusokkal, adatbázissal fogjuk megvalósítani. Ez lesz a komponens teszt egyik alapja. A rendszerterv leírja tovább, hogy a komponensek hogyan működnek együtt. Ez lesz az integrációs teszt alapja.

Ezután a rendszertervnek megfelelően következik az implementáció. Minden metódushoz egy vagy több unit-tesztet kell készíteni. Ezek alapja nem csak az implementáció, hanem a rendszerterv is. A nagyobb egységeket, osztályokat, al- és főfunkciókat is komponens teszt alá kell vetni az implementáció és a rendszerterv alapján.

Ha ezen sikeresen túl vagyunk, akkor az integrációs teszt következik a rendszerterv alapján. Ha itt problémák merülnek fel, akkor visszamegyünk a V betű másik szára a rendszertervhez. Megnézzük, hogy a hiba a rendszertervben vagy az implementációban van-e. Ha kell, megváltoztatjuk a rendszertervet, majd az implementációt is.

Az integrációs teszt után jön a rendszerteszt a funkcionális specifikáció alapján. Hasonlóan, hiba esetén a V betű másik szára megyünk, azaz visszalépünk a funkcionális specifikáció elkészítésére. Majd jön az átvételi teszt a követelmény specifikáció alapján. Remélhetőleg itt már nem lesz hiba, mert kezdetben az egészet előlről, ami egyenlő a sikertelen projekttel.

Ha a fejlesztés és tesztelés alatt nem változnak a követelmények, akkor ez egy nagyon jó, kiforrott, támogatott módszertan. Ha valószínű a követelmények változása, akkor inkább iteratív, vagy még inkább agilis módszert válasszunk.

2.3.5. Prototípus modell

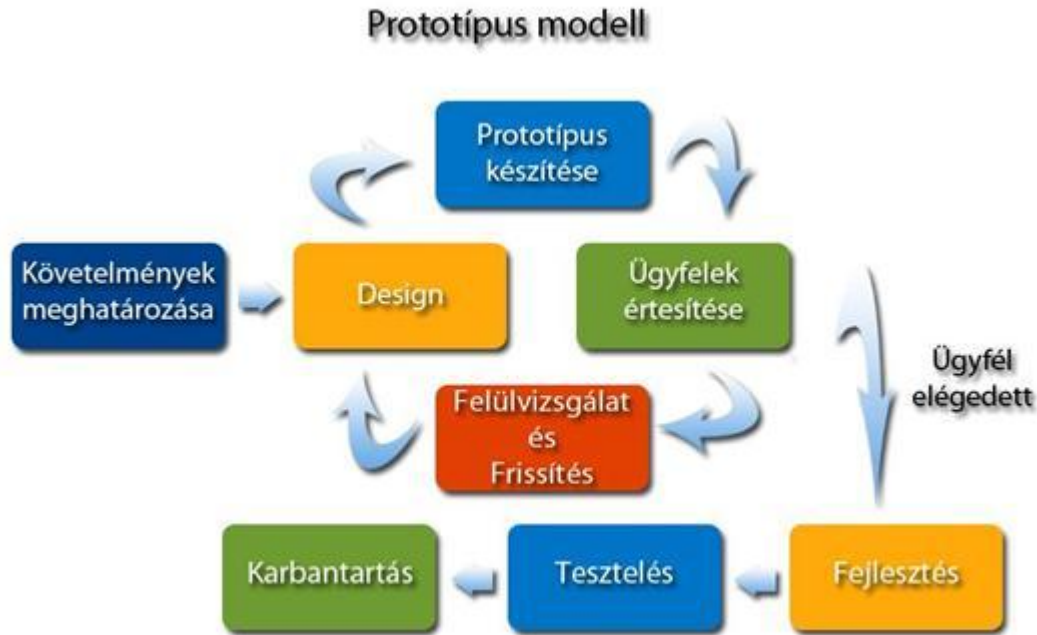
A prototípus modell válasz a vízés modell sikertelenségére. A fejlesztő cégek rájöttek, hogy tarthatatlan a vízés modell megközelítése, hogy a rendszerrel a felhasználó csak a projekt végén találkozik. Gyakran csak ekkor derült ki, hogy az életciklus elején félreértették egymást a felek és nem a valós követelményeknek megfelelő rendszer született. Ezt elkerülendő a prototípus modell azt mondja, hogy a végső átadás előtt több prototípust is szállítsunk le, hogy mihamarabb kiderüljenek a félreértések, illetve a megrendelő lássa, mit várhat a rendszertől.

A prototípus alapú megközelítése a fejlesztésnek azon alapszik, hogy a megrendelő üzleti folyamatai, követelményei nem ismerhetők meg teljesen. Már csak azért sem, mert ezek az idővel változnak (lásd az agilis módszertanokat). A követelményeket érdemes finomítani prototípusok segítségével. Ha a felhasználó használatba vesz egy prototípust, akkor képes megfogalmazni, hogy az miért nem felel meg az elvárásainak és hogyan kellene megváltoztatni. Ebben a megközelítésben a leszállított rendszer is egy prototípus.

Ez a megközelítés annyira sikeres volt, hogy a modern módszertanok majd mindegyike prototípus alapú. Az iteratív módszerek általában minden mérföldkőhöz kötnek egy prototípust. Az agilis módszertanok akár minden nap új (lásd napi fordítás) prototípust állítanak elő.

A kezdeti prototípus fejlesztése általában a következő lépésekből áll:

1. lépés: Az alap követelmények meghatározása: Olyan alap követelmények meghatározása, mint a bemeneti és kimeneti adatok. Általában a teljesítményre vagy a biztonságra vonatkozó követelményekkel nem foglalkozunk.
2. lépés: Kezdeti prototípus kifejlesztése: Csak a felhasználói felületeket fejlesztjük le egy erre alkalmas CASE eszközzel. A mögötte lévő funkciókat nem, kivéve az új ablakok nyitását.
3. lépés: Bemutatás: A végfelhasználók megvizsgálják a prototípust, és jelzik, hogy mit gondolnak másként, illetve mit tennének még hozzá.
4. lépés. A követelmények pontosítása: A visszajelzéseket felhasználva pontosítjuk a követelmény specifikációt. Ha még mindig nem elég pontos a specifikáció, akkor a prototípust továbbfejlesztjük és ugrunk a 3. lépésre. Ha elég pontos képet kaptunk arról, hogy mit is akar a megrendelő, akkor az egyes módszertanok mást és mást írnak elő.

5. ábra Prototípus modell

A prototípuskészítést akkor a legcélszerűbb használni, ha a rendszer és a felhasználó között sok lesz a párbeszéd. A modell on-line rendszerek elemzésében és tervezésében nagyon hatékony, különösen a tranzakció feldolgozásnál. Olyan rendszereknél, ahol kevés interakció zajlik a rendszer és a felhasználó között, ott kevésbé éri meg a prototípus modell használata, ilyenek például a számítás igényes feladatok. Különösen jól használható a felhasználói felület kialakításánál.

Tehát a prototípus modell:

1. általában iteratív,
2. általában nem strukturált
1. prototípus alapú,
2. gyakran rapid, agilis, esetleg extrém,
1. általában könnyűsúlyú, és
1. követelmény központú.

2.3.5.1. Fő változatai

Eldobható prototípus (Throwaway prototyping): Az elnevezés arra utal, hogy az elkészült modellt úgymond eldobják az elemzés után, vagyis nem lesz része a végső kiadásnak. Arra használjuk ezt a prototípust, hogy a követelményeket minél gyorsabban, minél jobban fel tudjuk mérni, így a felhasználók is láthatják, hogy mire számíthatnak. Miután ez megtörtént a prototípus eldobható, és a rendszer a prototípussal felderített követelményekre fog épülni. Ennek a változatnak a legnagyobb előnye, hogy a felhasználók gyorsan kipróbálhatják az első modellt, így újragondolhatják az előzetesen megadott követelményeket. Ezzel nagyon sok költséget és munkát meg lehet takarítani, mert rögtön az életciklus elején kiderülhet, hogy valamit máshogyan kellene csinálni. Ugyanakkor a gyors fejlesztés miatt nem szabad csodákat várni az eldobandó példánytól. A másik előnye, hogy a felhasználói felületet is hamar kialakíthatjuk, és azzal együtt tesztelhetik.

Ki kell hangsúlyozni, hogy ennek a változatnak csak akkor van értelme, ha az eldobható prototípus az életciklus elején gyorsan elkészül. A lényeg a gyorsaságon van. Ennek legszebb példája az extrém programozás (lásd később).

A felület kialakításának legismertebb módja:

1. Kicsit valóság-hű eldobható prototípus vagy más néven papír prototípus: Papíron tollal rajzoljuk meg, hogy hogyan képzeljük el mégis a felületet.
2. Nagyon valóság-hű eldobható prototípus: Egy grafikus felhasználói felület szerkesztővel hozzuk létre a felületet, ami teljesen úgy néz ki, mint a végső kiadás, csak a funkciókból még semmi sem működik.

Evolúciós prototípus (Evolutionary prototyping): Az evolúciós prototípuskészítés jóval másabb, mint az előző változat. Itt már a fejlesztés elején egy nagyon robusztus prototípust kell kidolgozni, ami a lelke lesz a rendszernek, és a későbbiekben már csak finomítani kell rajta. Ugyanakkor itt is meg van a lehetősége a fejlesztőnek, hogy változtassa a beépített funkciókat. Az eldobható prototípussal szemben van egy előnye, mégpedig, hogy itt már az elején egy működő rendszert kap a megrendelő elemzésre, még ha az összes követelmény nincs is beépítve a szoftverbe. Még az is előfordulhat, hogy a felhasználó már az egyik prototípust elkezd használni a gyakorlatban, mert még az is jobb, mint a semmi. Ennél a változatnál a fejlesztőknek nem kell az egész rendszert egyben fejleszteni. Megtehetik, hogy a rendszernek csak bizonyos részeire koncentrálnak. A kockázatok minimalizálása miatt a fejlesztők csak azt a részét fejlesztik a rendszernek, amit már tökéletesen megértettek, aztán a prototípust elküldik a rendelőnek, aki dolgozik vele, és visszajelzések ad. Ha további követelmények tisztulnak le, akkor halad tovább a fejlesztés ezek megvalósításával.

2.3.5.2. Előnyei

Minőség-növelés: A prototípus modell képes visszaszorítani a követelmény specifikációban lévő félreértések számát.

Költségsökkenés: A prototípus modell segít minél hamarabb kideríteni, hogy a megrendelő valójában mit is akar, és így csökkenti a költségeket, mert minél később derül ez ki, annál többbe kerülnek a változtatások.

Erősíti a felhasználó bevonását a fejlesztésbe: A prototípus modellnél szükség van a felhasználók bevonására a fejlesztésbe. A prototípusok elemzésével már a fejlesztés közben jelzéseket tudnak adni a fejlesztők felé. Ezáltal kiderülhetnek az esetleges félreértések a fejlesztők és a megrendelő között, ugyanis a végfelhasználók tudják a legjobban, hogy mit is kellene csinálnia szoftvernek. Így végül a termék magasabb minőségi szintet érhet el a fejlesztés végére, és valószínűleg jobban kielégíti a felhasználók igényeit is mindenféle tekintetben.

2.3.5.3. Hátrányai

Probléma az elemzés miatt: Ha a fejlesztők csak a prototípusra figyelnek, az elterelheti a figyelmüket a rendszer részletes analiziséről. Ezáltal lehet, hogy nem találják meg a legjobb megoldásokat és így a végső termék:

1. teljesítménye gyenge lesz,
2. nehezen lesz karbantartható,
3. nehezen lesz skálázható.

Ezek a veszélyek csökkennek, ha már az első prototípusban egy rugalmas architektúrát alkalmazunk. Ennek ellentmond, hogy az architektúrát a nem-funkcionális követelmények alapján kell kialakítani, amiket lehet, hogy még nem ismerünk az első prototípus elkészülténél. Erre megoldás lehet keretrendszerek alkalmazása, mint pl. a Spring keretrendszer vagy az ASP.NET MVC csomagja.

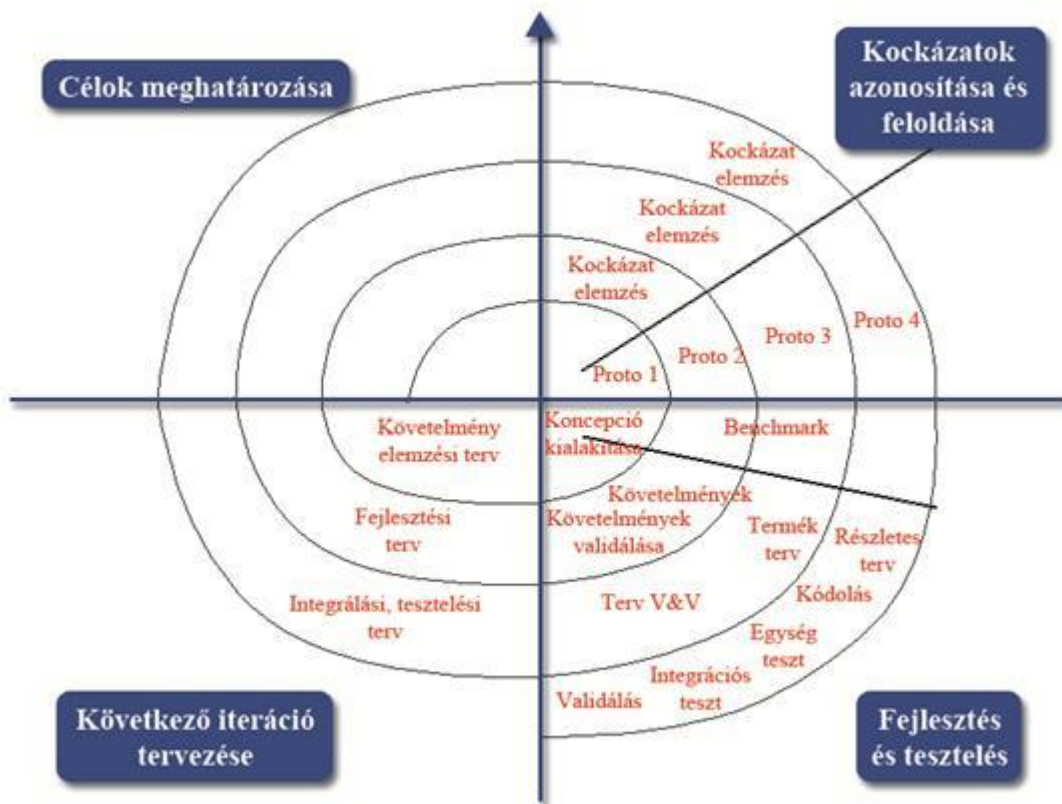
A prototípus és a befejezett rendszer összekeveredése a felhasználók fejében: A felhasználók egy prototípus tesztelésekor azt hihetik, hogy ennek már közel úgy kéne működnie, mint a végleges rendszernek, és ezért rossz visszajelzéseket adhatnak a fejlesztőknek.

A fejlesztők ragaszkodása a prototípushoz: Előfordulhat, hogy miután a fejlesztők sok energiát fektettek egy prototípus elkészítésébe túlságosan is ragaszkodnak hozzá, és abból akarnak egy végső kiadást készíteni. Még akkor is, ha nem is megfelelő a prototípus architektúrája. Ilyen szempontból jobb az eldobható prototípus alkalmazása az evolúcióssal szemben.

2.3.6. Spirál modell

A spirál modellt Barry Boehm 1988. évben publikálta. A spirál modellt a gyakorlatban csak elvétve használják, inkább az elvi jelentősége nagy. A modell a prototípus modell és a vízesés modell egyes tulajdonságait kombinálja. Nagy, bonyolult, drága rendszerekhez ajánlott. A jelentőségét az adja, hogy ez az első modell, amely egyfajta iterációt használ. Habár a prototípus modellben is van ciklus, de vagy csak a követelmények felderítésére szolgál, vagy az egész életciklus megismétlését jelenti. A spirál modell esetén a spirál mindig ugyanazon a négy fázison halad át:

1. célok meghatározása,
2. kockázatok azonosítása és feloldása,
3. fejlesztés és tesztelés
4. következő iteráció tervezése.

6. ábra Spirál modell

A fázisok kezdetén meg kell határozni a célokat és a fázis végére egy működőképes prototípust kell előállítani, úgy hogy a prototípusok minden fázis után egyre inkább közelítsenek az elvárt végtermék felé, az evolúciós prototípus megközelítést használ. Nagyon fontos része a kockázati elemzés a modell minden fázisában, hiszen a megrendelő a prototípusra azt is mondhatja, hogy ez így nem jó és az elvégzett munkánk kárba vesztet. Az utolsó fázisban a spirál és a vízeséses módszer nagyon hasonló, ugyanis ekkorra már a prototípusok készítésével pontosan tudjuk, hogy hogyan kell kinéznie, működnie a szoftver végleges verziójának és bár az elnevezések nem egyeznek meg, maguk a tevékenységek közel azonosak.

2.3.7. Iteratív és inkrementális módszertanok

Az iteratív módszertan előírja, hogy a fejlesztést, kezdve az igényfelméréstől az üzemeltetésig, kisebb iterációk sorozatára bontsuk. Eltérően a vízesés modelltől, amelyben például a tervezés teljesen megelőzni az

implementációt, itt minden iterációban van tervezés és implementáció is. Lehet, hogy valamelyik iterációban az egyik sokkal hangsúlyosabb, mint a másik, de ez természetes.

A folyamatos finomítás lehetővé teszi, hogy mélyen megértjük a feladatot és felderítsük az ellentmondásokat. Minden iteráció kiegészíti a már kifejlesztett prototípust. A kiegészítést inkrementumnak is nevezzük. Azok a módszertanok, amik a folyamatra teszik a hangsúlyt, azaz az iterációra, azokat iteratív módszertanoknak nevezzük. Azokat, amelyek az iteráció termékére, az inkrementumra teszik a hangsúlyt, azokat inkrementális módszertanoknak hívjuk. A mai módszertanok nagy része, kezdve a prototípus modelltől egészen az agilis modellekig, ebbe a családba tartoznak.

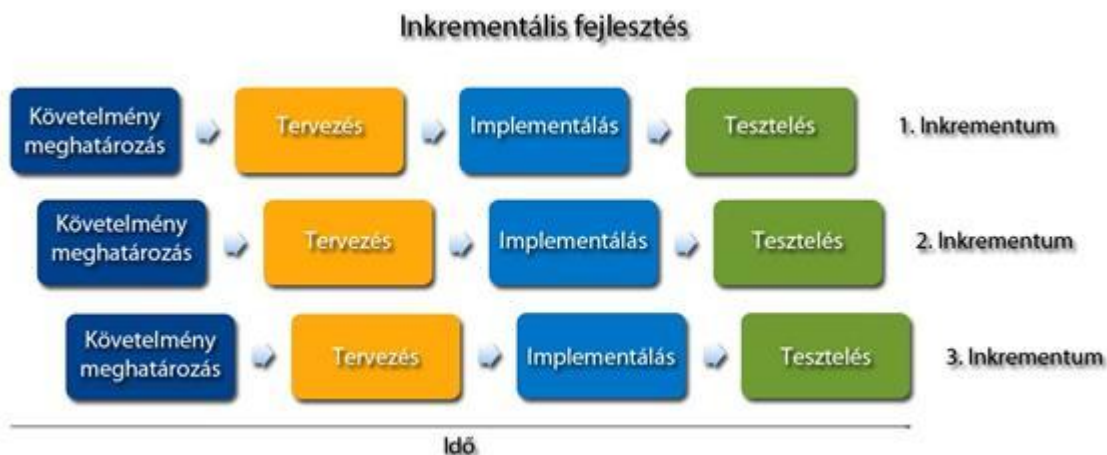
Ezen módszertanok tulajdonságai:

1. iteratív (vagy inkrementális),
2. általában objektum orientált,
3. általában prototípus alapú, de van rapid, agilis, sőt extrém változata is,
4. általában könnyűsúlyú,
5. követelmény központú vagy használati eset központú.

A kiegészítés hozzáadásával növekvő részrendszer jön létre, amelyet tesztelni kell. Az új kódot unit-teszttel teszteljük. Regressziós teszttel kell ellenőrizni, hogy a régi kód továbbra is működik-e az új kód hozzáadása és a változások után. Az új és a régi kód együttműködését integrációs teszttel teszteljük. Ha egy mérföldkőhöz vagy prototípus bemutatáshoz érkezünk, akkor van felhasználói átvételi teszt is. Egyébként csak egy belső átvételi teszt van az iteráció végén.

7. ábra Inkrementális fejlesztés

8. ábra

Ezt a megközelítést több módszertan is alkalmazza, például a prototípus modell, a gyors alkalmazásfejlesztés (RAD), a Rational Unified Process (RUP) és az agilis fejlesztési modellek. Itt ezeknek a módszertanoknak a közös részét, az iterációt ismertetjük. Egy iteráció a következő feladatokból áll:

1. Üzleti folyamatok elemzése
2. Követelményelemzés
3. Elemzés és tervezés
4. Implementáció
5. Tesztelés
6. Értékelés

Az iteratív modell fő ereje abban rejlik, hogy az életciklus lépései nem egymás után jönnek, mint a strukturált módszertanok esetén, hanem időben átfedik egymást. Minden iterációban van elemzés, tervezés, implementáció és tesztelés. Ezért, ha találunk egy félreértést, akkor nem kell visszalépni, hanem néhány iteráció segítségével oldjuk fel a félreértést. Ez az jelenti, hogy kevésbé tervezhető a fejlesztés ideje, de jól alkalmazkodik az igények változásához.

Mivel a fejlesztés lépéseit mindig ismételtjük, ezért azt mondjuk, hogy ezek időben átfedik egymást, hiszen minden szakaszban minden lépést végre kell hajtani. A kezdeti iterációkban több az elemzés, a végéhez közeledve egyre több a tesztelés. Már a legelső szakaszban is van tesztelés, de ekkor még csak a teszttervet készítjük. Már a legelső szakaszban is van implementáció, de ekkor még csak az architektúra osztályait hozzuk létre. És így tovább.

A feladatot több iterációra bontjuk. Ezeket általában több kisebb csapat implementálja egymással versengve. Aki gyorsabb, az választhat iterációt a meglévők közül. A választás nem teljesen szabad, a legnagyobb prioritású feladatok közül kell választani. A prioritás meghatározása különböző lehet, általában a leggyorsabban megvalósítható és legnagyobb üzleti értékű, azaz a legnagyobb üzleti megtérüléssel (angolul: return of investment) bíró feladat a legnagyobb prioritású.

Üzleti folyamatok elemzése: Első lépésben meg kell ismerni a megrendelő üzleti folyamatait. Az üzleti folyamatok modellezése során fel kell állítani egy projekt fogalomtárat. A lemodellezett üzleti folyamatokat egyeztetni kell a megrendelővel, hogy ellenőrizzük jól értjük-e az üzleti logikát. Ezt üzleti elemzők végzik, akik a megrendelők és a fejlesztők fejével is képesek gondolkodni.

Követelményelemzés: A követelmény elemzés során meghatározzuk a rendszer funkcionális és nemfunkcionális követelményeit, majd ezekből funkciókat, képernyőterveket készítünk. Ez a lépés az egész fejlesztés elején nagyon hangsúlyos, hiszen a kezdeti iterációk célja a követelmények felállítása. Későbbiekben csak a funkcionális terv finomítása a feladata. Fontos, hogy a követelményeket egyeztessük a megrendelőkkel. Ha a finomítás során ellentmondást fedezünk fel, akkor érdemes tisztázni a kérdést a megrendelővel.

Elemzés és tervezés: Az elemzés és tervezés során a követelmény elemzés termékeiből megpróbáljuk elemezni a rendszert és megtervezni azt. A nemfunkcionális követelményekből lesz az architektúráis terv. Az architektúráis terv alapján tervezzük az alrendszereket és a köztük levő kapcsolatokat. Ez a kezdeti iterációk feladata. A funkcionális követelmények alapján tervezzük meg az osztályokat, metódusokat és az adattáblákat. Ezek a későbbi iterációk feladatai.

Implementáció: Az implementációs szakaszra ritkán adnak megszorítást az iteratív módszertanok. Általában a bevett technikák alkalmazását ajánlják, illetve szerepköröket írnak elő. Pl.: a fejlesztők fejlesztik a rendszert, a fejlesztők szoros kapcsolatban vannak a tervezőkkel, továbbá van egy kód ellenőr, aki ellenőrzi, hogy a fejlesztők által írt programok megfelelnek-e a tervezők által kitalált tervezési és programozási irányelveknek. Ebben a szakaszban a programozók unit-tesztelést biztosítják a kód minőségét.

Tesztelés: A tesztelési szakaszban különböző tesztelési eseteket találunk ki, ezekre tesztelési osztályokat tervezünk. Itt vizsgáljuk meg, hogy az elkészült kód képes-e együttműködni a program többi részével, azaz integrációs tesztet hajtunk végre. Regressziós tesztek segítségével ellenőrizzük, hogy ami eddig kész volt, az nem romlott el.

Értékelés: A fejlesztés minden ciklusában el kell döntenünk, hogy az elkészült verziót elfogadjuk-e, vagy sem. Ha nem, akkor újra indul ez az iteráció. Ha igen, vége ennek az iterációnak. Az így elkészült kódot feltöltjük a verziókövető rendszerbe, hogy a többi csapat is hozzáférjen. Az értékelés magában foglal egy átvételi tesztet is. Ha a megrendelő nem áll rendelkezésre, akkor általában a csoportok munkáját összefogó vezető programozó / tervező helyettesíti.

Támogató tevékenységek, napi fordítás: Az iterációktól függetlenül úgynevezett támogató folyamatok is zajlanak a szoftver cégen belül. Ilyen például a rendszergazdák vagy a menedzsment tevékenysége. Az iterációk szemszögéből a legfontosabb az úgynevezett napi fordítás (daily build). Ez azt jelenti, hogy minden nap végén a verziókövető rendszerben lévő forráskódot lefordítjuk. Minden csapat igyekszik a meglévő kódhoz igazítani a sajátját, hogy lehetséges legyen a fordítás. Aki elrontja a napi fordítást, és ezzel nehezíti az összes csapat következő napi munkáját, az büntetésre számíthat. Ez a cég hagyományaitól függ, általában egy hétig ő csinálja a napi fordítás és emiatt sokszor sokáig bent kell maradnia.

Végül vagy elérjük azt a pontot, ahol azt mondjuk, hogy ez így nem elkészíthető, vagy azt mondjuk, hogy minden felmerült igényt kielégít a szoftverünk és szállíthatjuk a megrendelőnek.

2.3.8. Rational Unified Process – RUP

A Rational Unified Process, vagy röviden RUP, egy iteratív szoftvertervezési módszertan. Megmutatja, hogy az egyes tervezési szakaszokban milyen feladatok vannak és ezeket a feladatokat milyen képzettségű embereknek kell kiosztani ahhoz, hogy a projektet sikeresen elemezzük, megtervezzük, implementáljuk és teszteljük. A módszertan célja az, hogy egy minőségi terméket tudjunk előállítani minél hamarabb, minél hatékonyabban és ellenőrizhető módon.

A RUP alapja az iteráció. Azaz a különböző szakaszokban ugyanazokkal a területekkel foglalkozunk, egyre finomabb megoldáshoz jutva. Az iterációk által könnyebben alkalmazkodhatunk az új követelményekhez és hamarabb tudjuk azonosítani és megoldani a projekt kockázatait.

A RUP használati eset alapú. Szinte minden tervezési fázisban vizionáljuk a használati eset fogalmát különböző nézetekből. A módszertan objektum orientált alapú és szokásos jelölése az UML.

A módszertan konfigurálhatóságon alapszik. Alapelve az, hogy nem lehet egy általános leírást adni arra, hogy hogyan kell rendszertervet csinálni minden projektre. Ki lehet venni részleteket a módszertanból attól függően, hogy a projekt megköveteli-e ezt vagy sem.

A RUP több feladatra bontja a projektfejlesztési folyamatot (Core Process Workflows):

1. Üzleti folyamatok elemzése (Business Modeling))

2. Követelményelemzés (Requirements)
3. Elemzés és tervezés (Analysis & Design)
4. Implementáció (Implementation)
5. Teszt (Test)
6. Átadással kapcsolatos tevékenységek (Deployment)

Minden tevékenység minden iterációkban előfordul, de különböző súllyal. Kezdetben az üzleti folyamatok elemzése a hangsúlyos, majd ez eltolódik követelményelemzés felé, és így tovább. Így az életciklus lépései nem egymást követik, hanem átfedik egymást. Könnyen belátható például, hogy sokkal hasznosabb már az implementáció alatt tesztelni, mint utána.

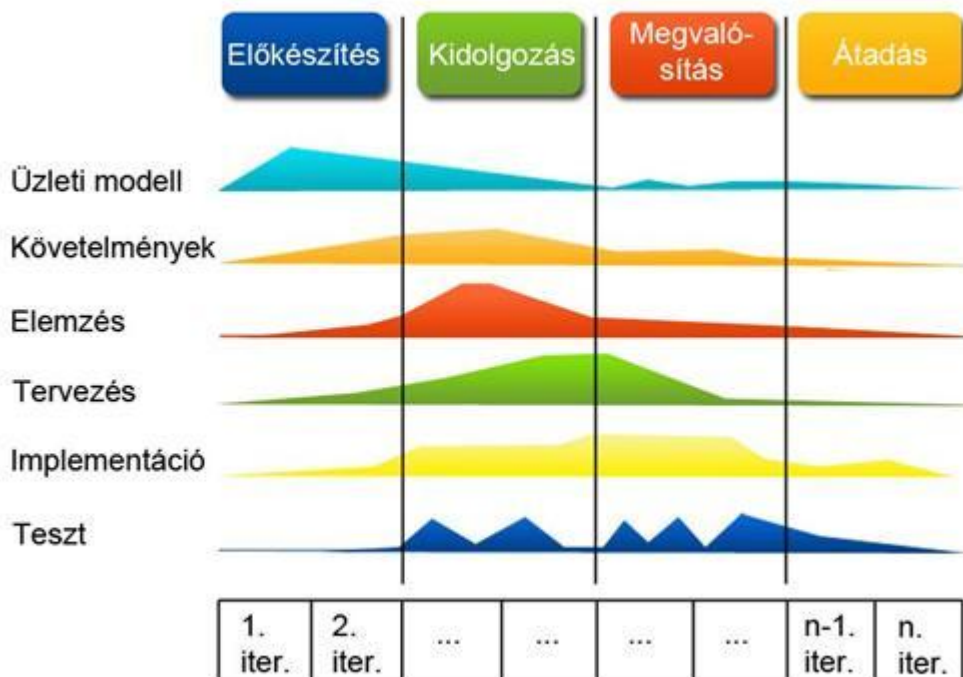
Ezen túl nevesíti a támogató tevékenységeket is (Core Supporting Workflows):

1. Konfiguráció menedzsment és változáskövetés (Configuration & Change Management)
2. Projektvezetés (Project Management)
3. Programozó környezet felállítása (Environment)

Illetve több szakaszra (Phases) bontja az életciklust:

1. Előkészítés (Inception)
2. Kidolgozás (Elaboration)
3. Kidolgozás (Construction)
4. Átadás (Transition)

Minden szakaszban minden feladattól valamennyit el kell végezni. Ezt az alábbi ábra szemlélteti:

9. ábra Életciklus szakaszok

2.3.9. Gyors alkalmazásfejlesztés – RAD

A gyors alkalmazásfejlesztés vagy ismertebb nevén RAD (Rapid Application Development) egy olyan elgondolás, amelynek lényege a szoftver gyorsabb és jobb minőségű elkészítése. Ezt a következők által érhetjük el:

1. Korai prototípuskészítés és ismétlődő felhasználói átvételi tesztek.
2. A csapat - megrendelő és a csapaton belüli kommunikációban kevésbé formális.
3. Szigorú ütemterv, így az újítások mindig csak a termék következő verziójában jelennek meg.
4. Követelmények összegyűjtése fókusz csoportok és munkaértekezletek használatával.
5. Komponensek újrahasznosítása.

Ezekhez a folyamatokhoz több szoftvergyártó is készített segédeszközöket, melyek részben vagy egészben lefedik a fejlesztés fázisait, mint például:

1. követelmény összegyűjtő eszközök,
2. tervezést segítő eszközök,
3. prototípus készítő eszközök,
4. csapatok kommunikációját segítő eszközök.

A RAD elsősorban az objektumorientált programozással kapcsolódik össze, már csak a komponensek újrahasznosítása okán is. Összehasonlítva a hagyományos fejlesztési módszerekkel (pl.: vízés modell), ahol az egyes fejlesztési fázisok jól elkülönülnek egymástól, és szigorúan tilos a visszalépés, a RAD sokkal rugalmasabb. Gyakori probléma, hogy a tervezésbe hiba csúszik, és az csak a megvalósítási vagy a tesztelési fázisban jön elő, ráadásul az elemzés és a tesztelési fázis között hat-hét hónap is eltelhet. Vagy ha menetközbe megváltoznak az üzleti körülmények, és már a megvalósítási fázisban járunk, vagy csak rájötték a megrendelők, hogy valamit mégis másképpen szeretnének, akkor szintén gondban vagyunk. A RAD válasza ezekre a problémákra a gyorsaság. Ha gyorsan hozzuk létre a rendszert, akkor ezen rövid idő alatt nem változnak a követelmények, az elemzés és tesztelés között nem hat-hét hónap, hanem csak hat-hét hét telik el.

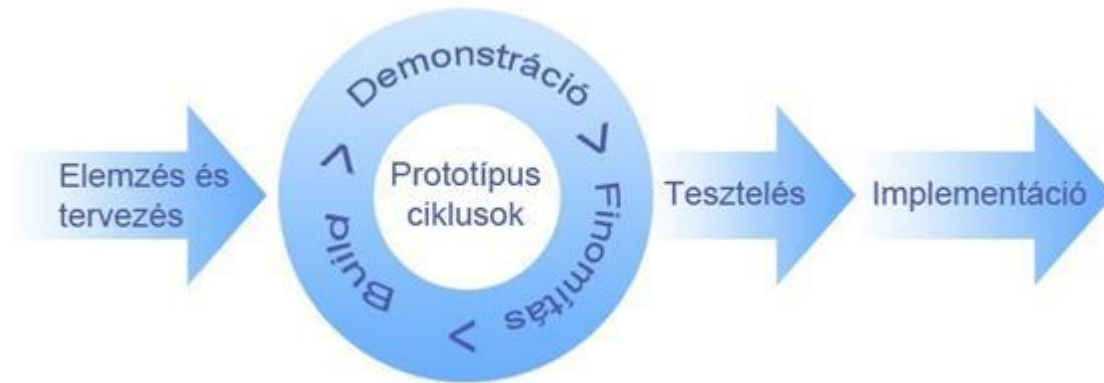
A gyorsaság eléréséhez sok meglévő komponenset kell felhasználni, amit a csapatnak jól kell ismernie. A komponensek lehetnek saját fejlesztésűek vagy megvásároltak. Komponenset vásárolni nagy kockázat, mert ha hiba van benne, azt nem tudjuk javítani, ha nem kapjuk meg a forrást, de még úgy is nagyon nehéz. Ezért a komponens gyártók nagyon alaposan tesztelik terméküket.

A RAD az elemzést, a tervezést, a megvalósítást, és a tesztelést rövid, ismétlődő ciklusok sorozatába tömöríti, és ennek sok előnye van a hagyományos modellekkel szemben. A fejlesztés során általában kis csoportokat hoznak létre fejlesztőkből, végfelhasználókból, ez az úgynevezett fókusz csoport. Ezek a csapatok az ismétlődő, rövid ciklusokkal vegyítve hatékonyabbá teszik a kommunikációt, optimalizálják a fejlesztési sebességet, egységesítik az elképzeléseket és célokat, valamint leegyszerűsítik a folyamat felügyeletét.

Öt fejlesztési lépés a RAD-ban:

1. Üzleti modellezés: Az üzleti funkciók közötti információ áramlást olyan kérdések feltevésével tudjuk felderíteni, mint hogy milyen információk keletkeznek, ezeket ki állítja elő, az üzleti folyamatot milyen információk irányítják, vagy hogy ki irányítja.
2. Adat modellezés: Az üzleti modellezéssel összegyűjtöttük a szükséges adatokat, melyekből adat objektumokat hozunk létre. Beazonosítjuk az attribútumokat és a kapcsolatokat az adatok között.
3. Folyamat modellezés: Az előzőleg létrehozott adatmodellhez szükséges műveletek (bővítés, törlés, módosítás) meghatározása, úgy hogy létrehozzuk a kellő információáramlást az üzleti funkciók számára.
4. Alkalmazás előállítás: A szoftver előállításának megkönnyítése automatikus eszközökkel.

5. Tesztelés: Az új programkomponensek tesztelése, a már korábban tesztelt komponenseket már nem szükséges újra vizsgálni. Ez gyorsítja a folyamatot.

10. ábra

Tehát a RAD módszertan:

1. általában iteratív,
2. objektum orientált,
1. rapid,
1. könnyűsúlyú
2. követelmény központú sok megrendelő – csapat kommunikációval.

Hátránya, hogy magasan képzett fejlesztőkre van szükség, emellett fontos a fejlesztők és a végfelhasználók elkötelezettsége a sikeres szoftver iránt. Ha a projekt nehezen modularizálható, akkor nem a legjobb választás a RAD. Nagyobb rendszerek fejlesztése ezzel a módszertannal kockázatos.

2.3.10. Agilis szoftverfejlesztés

Az agilis szoftverfejlesztés valójában iteratív szoftverfejlesztési módszerek egy csoportjára utal, amelyet 2001-ben az Agile Manifesto nevű kiadványban öntöttek formába. Az agilis fejlesztési módszerek (nevezik adaptívnak is) egyik fontos jellemzője, hogy a résztvevők, amennyire lehetséges megpróbálnak alkalmazkodni a projekthez. Ezért fontos például, hogy a fejlesztők folyamatosan tanuljanak.

Az agilis szoftverfejlesztés szerint értékesebbek:

1. az egyének és interaktivitás szemben a folyamatokkal és az eszközökkel,
2. a működő szoftver szemben a terjedelmes dokumentációval,
3. az együttműködés a megrendelővel szemben a szerződéses tárgyalásokkal,
4. az alkalmazkodás a változásokhoz szemben a terv követésével.

Az agilis szoftverfejlesztés alapelvei:

1. A legfontosabb a megrendelő kielégítése használható szoftver gyors és folyamatos átadásával.
2. Még a követelmények kései változtatása sem okoz problémát.
3. A működő szoftver / prototípus átadása rendszeresen, a lehető legrövidebb időn belül.
4. Napi együttműködés a megrendelő és a fejlesztők között.

5. A projektek motivált egyének köré épülnek, akik megkapják a szükséges eszközöket és támogatást a legjobb munkavégzéshez.
6. A leghatékonyabb kommunikáció a szemtől-szembeni megbeszélés.
7. Az előrehaladás alapja a működő szoftver.
8. Az agilis folyamatok általi fenntartható fejlesztés állandó ütemben.
9. Folyamatos figyelem a technikai kitűnőségnek.
10. Egyszerűség, a minél nagyobb hatékonyságért.
11. Önszervező csapatok készítik a legjobb terveket.
12. Rendszeres időközönként a csapatok reagálnak a változásokra, hogy még hatékonyabbak legyenek.

Az agilis szoftverfejlesztésnek nagyon sok fajtája van. Ebben a jegyzetben csak ezt a kettőt tárgyaljuk:

1. Scrum
2. Extrém Programozás (XP)

Ezek a következő közös jellemzőkkel bírnak:

1. Kevesebb dokumentáció.
2. Növekvő rugalmasság, csökkenő kockázat.
3. Könnyebb kommunikáció, javuló együttműködés.
4. A megrendelő bevonása a fejlesztésbe.

Kevesebb dokumentáció: Az agilis metódusok alapvető különbsége a hagyományosakhoz képest, hogy a projektet apró részekre bontják, és mindig egy kisebb darabot tesznek hozzá a termékhez, ezeket egytől négy hétig terjedő ciklusokban (más néven keretekben vagy idődobozokban) készítik el, és ezek a ciklusok ismétlődnek. Ezáltal nincs olyan jellegű részletes hosszú távú tervezés, mint például a vízseséses modellnél, csak az a minimális, amire az adott ciklusban szükség van. Ez abból az elvből indul ki, hogy nem lehet előre tökéletesen, minden részletre kiterjedően megtervezni egy szoftvert, mert vagy a tervben lesz hiba, vagy a megrendelő változtat valamit.

Növekvő rugalmasság, csökkenő kockázat: Az agilis módszerek a változásokhoz adaptálható technikákat helyezik előnybe a jól tervezhető technikákkal szemben. Ennek megfelelően iterációkat használnak. Egy iteráció olyan, mint egy hagyományos életciklus: tartalmazza a tervezést, a követelmények elemzését, a kódolást, és a tesztelést. Egy iteráció maximum egy hónap terjedelmű, így nő a rugalmasság, valamint csökken a kockázat, hiszen az iteráció végén átvételi teszt van, ami után megrendelő megváltoztathatja eddigi követelményeit. Minden iteráció végén futóképes változatot kell kiadniuk a csapatoknak a kezükből.

Könnyebb kommunikáció, javuló együttműködés: Jellemző, hogy a fejlesztő csoportok önszervezőek, és általában nem egy feladatra specializálódtak a tagok, hanem többféle szakterületről kerülnek egy csapatba, így például programozók és tesztelők. Ezek a csapatok ideális esetben egy helyen, egy irodában dolgoznak, a csapatok mérete ideális esetben 5-9 fő. Mindez leegyszerűsíti a tagok közötti kommunikációt és segíti a csapaton belüli együttműködést. Az agilis módszerek előnyben részesítik a szemtől szembe folytatott kommunikációt az írásban folytatott eszmecserevel szemben.

A megrendelő bevonása a fejlesztésbe: Vagy személyesen a megrendelő vagy egy kijelölt személy, aki elkötelezi magát a termék elkészítése mellett, folyamatosan a fejlesztők rendelkezésére áll, hogy a menet közben felmerülő kérdéseket minél hamarabb meg tudja válaszolni. Ez a személy a ciklus végén is részt vesz az elkészült prototípus kiértékelésében. Fontos feladata az elkészítendő funkciók fontossági sorrendjének felállítása azok üzleti értéke alapján. Az üzleti értékből és a fejlesztő csapat által becsült fejlesztési időből számolható a befektetés megtérülése (Return of Investment, ROI). A befektetés megtérülése az üzleti érték és a fejlesztési idő hányadosa.

Tehát az agilis módszertan:

1. iteratív,
2. gyakran objektum orientált,
 1. prototípus alapú,
 2. rapid,
 3. agilis,
 4. esetleg extrém,
1. könnyűsúlyú,
 1. követelmény és csapat központú.

Az agilis módszertanok nagyon jól működnek, amíg a feladatot egy közepes méretű (5-9 fős) csapat képes megoldani. Nagyobb csoportok esetén nehéz a csapat szellem kialakítása. Ha több csoport dolgozik ugyanazon a célon, akkor köztük a kommunikáció nehézkes. Ha megrendelő nem hajlandó egy elkötelezett munkatársát a fejlesztő csapat rendelkezésére bocsátani, akkor az kiváltható egy üzleti elemzővel, aki átlátja a megrendelő üzleti folyamatait, de ez kockázatos.

2.3.11. Scrum

A Scrum egy agilis szoftverfejlesztési metódus. Jellegzetessége, hogy fogalmait az amerikai futballból, más néven rugby, meríti. Ilyen fogalom, maga a Scrum is, amely dulakodást jelent. A módszertan jelentős szerepet tulajdonít a csoporton belüli összetartásnak. A csoporton belül sok a találkozó, a kommunikáció, lehetőség van a gondok megbeszélésre is. Az ajánlás szerint jó, ha a csapat egy helyen dolgozik és szóban kommunikál.

A Scrum által előírt fejlesztési folyamat röviden így foglalható össze: A Product Owner létrehoz egy Product Backlog-ot, amelyre a teendőket felhasználói sztoriként veszi fel. A sztorikat prioritással kell ellátni és megmondani, mi az üzleti értékük. Ez a Product Owner feladata. A Sprint Planning Meetingen a csapat tagjai megbeszélik, hogy mely sztorik megvalósítását vállalják el, lehetőleg a legnagyobb prioritásúakat. Ehhez a sztorikat kisebb feladatokra bontják, hogy megbecsülhessék mennyi ideig tart megvalósítani azokat. Ezután jön a sprint, ami 2-4 hétig tart. A sprint időtartamát az elején fixálja a csapat, ettől eltérni nem lehet. Ha nem sikerül befejezni az adott időtartam alatt, akkor sikertelen a sprint, ami büntetést, általában prémium megvonást, von maga után. A sprinten belül a csapat és a Scrum Master naponta megbeszélik a történeteket a Daily Meetingen. Itt mindenki elmondja, hogy mit csinált, mi lesz a következő feladata, és milyen akadályokba (impediment) ütközött. A sprint végén következik a Sprint Review, ahol a csapat bemutatja a sprint alatt elkészült sztorikat. Ezeket vagy elfogadják, vagy nem. Majd a Sprint Retrospective találkozó következik, ahol a Sprint során felmerült problémákat tárgyalja át a csapat. A megoldásra konkrét javaslatokat kell tenni. Ezek után újra a Sprint Planning Meeting következik. A fejlesztett termék az előtt piacra kerülhet, hogy minden sztorit megvalósítottak volna.

A csapatban minden szerepkör képviselője megtalálható, így van benne fejlesztő és tesztelő is. Téves azt gondolni, hogy a sprint elején a tesztelő is programot ír, hiszen, amíg nincs program, nincs mit tesztelni. Ezzel szemben a tesztelő a sprint elején a tesztelő a tesztervet készít, majd kidolgozza a teszteseteket, végül, amikor már vannak kész osztályok, unit-teszteket ír, a változásokat regressziós teszttel ellenőrzi.

A Scrum, mint minden agilis módszertan, arra épít, hogy a fejlesztés közben a megrendelő igényei változhatnak. A változásokhoz úgy alkalmazkodik, a Product Backlog folyamatosan változhat. Az erre épülő dokumentumok folyamatosan finomodnak, tehát könnyen változtathatók. A csapatok gyorsan megvalósítják a szükséges változásokat.

A Scrum tökélyre viszi az egy csapaton belüli hatékonyságot. Ha több csapat is dolgozik egy fejlesztésen, akkor köztük lehetnek kommunikációs zavarok, ami a módszertan egyik hátránya.

11. ábra Scrum

A Scrum két nagyon fontos fogalma a sprint és az akadály.

Sprint (vagy futam): Egy előre megbeszélte hosszúságú fejlesztési időszak, általában 2-4 hétig tart, kezdődik a Sprint Planning-gel, majd a Retrospective-vel zárul. Ez a Scrum úgynevezett iterációs ciklusa, addig kell ismételni, amíg a Product Backlog-ról el nem tűnnek a megoldásra váró felhasználói sztorik. Alapelve, hogy minden sprint végére egy potenciálisan leszállítható szoftvert kell előállítani a csapatnak, azaz egy prototípust. A sprint tekinthető két mérföldkő közötti munkának.

Akadály (Impediment): Olyan gátló tényező, amely a munkát hátráltatja. Csak és kizárólag munkahelyi probléma tekinthető akadálynak. A csapattagok magánéleti problémái nem azok. Akadály például, hogy lejárt az egyik szoftver licence, vagy szükség lenne egy plusz gépre a gyorsabb haladáshoz, vagy több memóriára az egyik gépbe, vagy akár az is lehet, hogy 2 tag megsértődött egymásra. Ilyenkor kell a Scrum Masternek elhárítani az akadályokat, hogy a munka minél gördülékenyebb legyen.

Tehát a Scrum módszertan:

1. iteratív (ahol az iteráció a sprint),
2. objektum orientált vagy szerviz orientált,
 1. prototípus alapú, rapid és agilis,
 1. csapat központú,
 2. könnyűsúlyú (lightweight) módszertan.

A módszertan szerepköröket, megbeszéléseket és elkészítendő termékeket ír elő.

2.3.11.1. Szerepkörök

A módszertan kétféle szerepkört különböztet meg, ezek a disznók és a csirkék. A megkülönböztetés alapja egy vicc:

A disznó és a csirke mennek az utcán. Egyszer csak a csirke megszólal: „Te, nyissunk egy éttermet!” Mire a disznó: „Jó ötlet, mi legyen a neve?” A csirke gondolkodik, majd rávágja: „Nevezzük Sonkástojásnak!” A disznó erre: „Nem tetszik valahogy, mert én biztosan mindent beleadnék, te meg éppen csak hogy részt vennél benne.”

A disznók azok, akik elkötelezettek a szoftver projekt sikerében. Ők azok, akik a „vérüket” adják a projekt sikeréért, azaz felelősséget vállalnak érte. A csirkék is érdekeltek a projekt sikerében, ők a haszonélvezői a sikernek, de ha esetleg mégse sikeres a projekt, akkor az nem az ő felelőségük.

Disznók:

1. Scrum mester (Scrum Master)
2. Terméktulajdonos (Product Owner)
3. Csapat (Team)

Csirkék:

1. Üzleti szereplők (Stakeholders)
2. Menedzsment (Managers)

Scrum mester (Scrum Master): A Scrum mester felügyeli és megkönnyíti a folyamat fenntartását, segíti a csapatot, ha problémába ütközik, illetve felügyeli, hogy mindenki betartja-e a Scrum alapvető szabályait. Ilyen például, hogy a Sprint időtartama nem térhet el az előre megbeszélttől, még akkor sem, ha az elvállalt munka nem lesz kész. Akkor is nemet kell mondania, ha a Product Owner a sprint közben azt találja ki, hogy az egyik sztorit, amit nem vállaltak be az adott időszakra, el kellene készíteni, mert mondjuk megváltoztak az üzleti körülmények. Lényegében ő a projekt menedzser.

Termék tulajdonos (Product Owner): A megrendelő szerepét tölti be, ő a felelős azért, hogy a csapat mindig azt a részét fejlessze a terméknek, amely éppen a legfontosabb, vagyis a felhasználói sztorik fontossági sorrendbe állítása a feladata a Product Backlog-ban. A Product Owner és a Scrum Master nem lehet ugyanaz a személy.

Csapat (Team): Ők a felelősök azért, hogy az aktuális sprintre bevállalt feladatokat elvégezzék, ideális esetben 5-9 fő alkot egy csapatot. A csapatban helyet kapnak a fejlesztők, tesztelők, elemzők. Így nem a váltófutásra jellemző stafétaváltás (mint a vízesés modellnél), hanem a futballra emlékeztető passzolgatás, azaz igazi csapatjáték jellemzi a csapatot.

Üzleti szereplők, pl.: megrendelők, forgalmazók (Stakeholders, i.e., customers, vendors): A megrendelő által jön létre a projekt, ő az, aki majd a hasznát látja a termék elkészítésének, a Sprint Review során kap szerepet a folyamatban.

Menedzsment (Managers): A menedzsment feladata a megfelelő környezet felállítása a csapatok számára. Általában a megfelelő környezeten túl a lehető legjobb környezet felállítására törekcsenek.

2.3.11.2. Megbeszélések

Sprint Planning Meeting (futamtervező megbeszélés): Ezen a találkozón kell megbeszélni, hogy ki mennyi munkát tud elvállalni, majd ennek tudatában dönti el a csapat, hogy mely sztorikat vállalja be a következő sprintre. Emellett a másik lényeges dolog, hogy a csapat a Product Owner-rel megbeszéli, majd teljes mértékben megérti, hogy a vevő mit szeretne az adott sztoritól, így elkerülhetőek az esetleges félreértésekből adódó problémák. Ha volt Backlog Grooming, akkor nem tart olyan sokáig a Planning, ugyanis a csapat ismeri a Backlog-ot, azon nem szükséges finomítani, hacsak a megrendelőtől nem érkezik ilyen igény. A harmadik dolog, amit meg kell vizsgálni, hogy a csapat hogyan teljesített az előző sprintben, vagyis túlvállalta-e magát vagy sem. Ha túl sok sztorit vállaltak el, akkor le kell vonni a következtetést, és a következő sprintre kevesebbet vállalni. Ez a probléma leginkább az új, kevésbé összehozott csapatokra jellemző, ahol még nem tudni, hogy mennyi munkát bír elvégezni a csapat. Ellenkező esetben, ha alulvállalta magát egy csapat, akkor értelemszerűen többet vállaljon, illetve, ha ideális volt az előző sprint, akkor hasonló mennyiség a javasolt.

Backlog Grooming/Backlog Refinement: A Product Backlog finomítása a Teammel együtt, előfordulhat például, hogy egy taszk túl nagy, így story lesz belőle, és utána taszkokra bontva lesz feldolgozva. Ha elmarad, akkor a Sprint Planning hosszúra nyúlhat, valamint abban is nagy segítség, hogy a csapat tökéletesen megértse, hogy mit szeretne a megrendelő.

Daily Meeting/Daily Scrum: A sprint ideje alatt minden nap kell tartani egy rövid megbeszélést, ami maximum 15 perc, és egy előre megbeszélte időpontban, a csapattagok és a Scrum Master jelenlétében történik (mások is ott lehetnek, de nem szólhatnak bele). Érdekeség, hogy nem szabad leülni, mindenki áll, ezzel is jelezve, hogy ez egy rövid találkozó. Három kérdésre kell válaszolnia a csapat tagjainak, ezek a következők:

1. Mit csináltál a tegnapi megbeszélés óta?

2. Mit fogsz csinálni a következő megbeszélésig?
3. Milyen akadályokba ütköztél az adott feladat megoldása során?

Sprint Review Meeting (Futam áttekintés): Minden sprint végén összeülnek a szereplők, és megnézik, hogy melyek azok a sztorik, amelyeket sikerült elkészíteni, illetve az megfelel-e a követelményeknek. Ekkor a sztori állapotát készre állítják. Fontos, hogy egy sztori csak akkor kerülhet ebbe az állapotba, ha minden taszkja elkészült, és a Review-on elfogadták. Ezen a megrendelő is jelen van.

Sprint Retrospective (Visszatekintés): Ez az egyik legfontosabb meeting. A Scrum egyik legfontosabb funkciója, hogy felszínre hozza azokat a problémákat, amelyek hátráltatják a fejlesztőket a feladatmegoldásban, így ha ezeket az akadályokat megoldjuk, a csapat jobban tud majd alkalmazkodni a következő sprint alatt a feladathoz. Problémák a Daily Meetingen is előkerülnek, de ott inkább a személyeket érintő kérdések vannak napirenden, míg itt a csapatmunka továbbfejlesztése az elsődleges.

2.3.11.3. Termékek

Product Backlog (termék teendő lista): Ez az a dokumentum, ahol a Product Owner elhelyezi azokat az elemeket, más néven sztorikat, amelyeket el kell készíteni. Ez egyfajta kívánságlista. A Product Owner minden sztorihoz prioritást, fontossági sorrendet rendel, így tudja szabályozni, hogy melyeket kell elsősorban elkészíteni, így a Sprint Planning során a csapattagok láthatják, hogy ami a Backlog-ban legfelül van, azt szeretné a vevő leghamarabb készen látni, annak van a legnagyobb üzleti értéke. Emellett a csapatok súlyozzák az elemeket, aszerint, hogy melynek az elkészítéséhez kell a kevesebb munka, így azonos prioritás mellett a kevesebb munkát igénylő elemnek nagyobb a befektetés megtérülése (Return of Investment, ROI). Az üzleti érték meghatározása a Product Owner, a munka megbecslése a csapat feladata. A kettő hányadosa a ROI.

Sprint Backlog (futam teendő lista): Ebben a dokumentumban az aktuális sprintre bevállalt munkák, storyk vannak felsorolva, ezeket kell adott időn belül a csapatnak megvalósítania. A sztorik tovább vannak bontva taszkokra, és ezeket a taszkokat vállalják el a tagok a Daily Meeting során. Ez a feldarabolása a feladatoknak a feladat minél jobb megértését segíti.

Burn down chart (Napi Eredmény Kimutatás): Ez egy diagram, amely segít megmutatni, hogy az ideális munkatempóhoz képest hogyan halad a csapat az aktuális sprinten belül. Könnyen leolvasható róla, hogy a csapat éppen elakadt-e egy ponton, akár arra is lehet következtetni, hogy ilyen iramban kész lesz-e minden a sprint végére. Vagy éppen ellenkezőleg, sikerült felgyorsítani az iramot, és időben, vagy akár kicsit hamarabb is kész lehet a bevállalt munka.

2.3.12. Extrém programozás

Az extrém programozás (angolul: Extreme Programming, vagy röviden: XP) egy agilis módszertan. A nevében az extrém szó onnan jön, hogy az eddigi módszertanokból átveszi a jól bevált technikákat és azokat nem csak jól, hanem extrém jól alkalmazza, minden mást feleslegesnek tekint. Gyakran összekeverik a „programozzuk összeésésig” módszerrel, amivel egy-két 24 órás vagy akár 48 órás programozó versenyen találkozhatunk.

Az extrém programozás 4 tevékenységet ír elő. Ezek a következők:

1. **Kódolás:** A forráskód a projekt legfontosabb terméke, ezért a kódolásra kell a hangsúlyt helyezni. Igazán kódolás közben jönnek ki a feladat nehézségei, hiába gondoltuk azt át előtte. A kód a legalkalmasabb a két programozó közötti kommunikációra, mivel azt nem lehet kétféleképpen érteni. A kód alkalmas a programozó gondolatainak kifejezésére.
2. **Tesztelés:** Addig nem lehetünk benne biztosak, hogy egy funkció működik, amíg nem teszteltük. Az extrém felfogás szerint kevés tesztelés kevés hibát talál, extrém sok tesztelés megtalálja mind. A tesztelés játssza a dokumentáció szerepét. Nem dokumentáljuk a metódusokat, hanem unit-teszteteket fejlesztünk hozzá. Nem készítünk követelmény specifikációt, hanem átvételi teszteseteket fejlesztünk a megértett követelményekből.
3. **Odafigyelés:** A fejlesztőknek oda kell figyelniük a megrendelőkre, meg kell érteniük az igényeiket. El kell magyarázni nekik, hogy hogyan lehet technikailag kivitelezni ezeket az igényeket, és ha egy igény kivitelezhetetlen, ezt meg kell értetni a megrendelővel.
4. **Tervezés:** Tervezés nélkül nem lehet szoftvert fejleszteni, mert az ad- hoc megoldások átláthatatlan struktúrához vezetnek. Mivel fel kell készülni az igények változására, ezért úgy kell megtervezni a szoftvert,

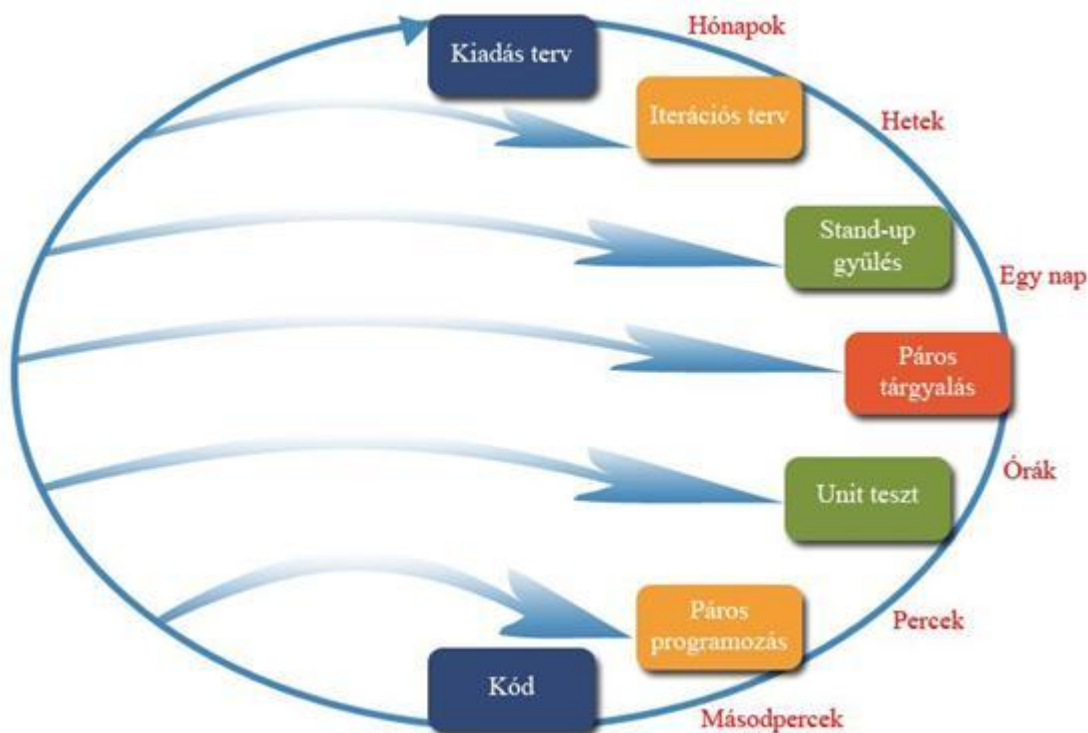
hogyan egyes komponensei amennyire csak lehet függetlenek legyenek a többitől. Ezért érdemes pl. objektum orientált tervezési alapelveket használni.

Az extrém programozás 5 értéket vall. Ezek a következők:

1. **Kommunikáció:** Egy fejlesztő csapat akkor tud hatékonyan működni, ha megbeszéli a terveket, a felmerülő problémákat és megoldásokat. Más módszertanokban ezt helyettesíti a dokumentáció. Az extrém programozás szerint a dokumentumokat nem olvassák el az emberek, ezért jobb, ha mindenki szóban osztja meg a tudását a kollégáival.
2. **Egyszerűség:** Az extrém programozás azt ajánlja, hogy mindig a legegyszerűbb megoldásból induljunk ki. Ehhez adjuk az extra funkciókat később. Ez magában hordozza azt a lehetőséget, hogy egy-egy új funkció bevezetéséhez újra kell írni a rendszert, de ezt a lehetőséget kompenzálja egy másik lehetőség. Lehet, hogy sok időt kellene eltölteni egy minden funkció megoldásához szükséges terv kidolgozásával egy problémás funkció miatt, amikor később kiderülhet, hogy a problémás funkcióra nincs is szükség.
3. **Visszacatolás:** Többféle visszacsatolásról beszélhetünk, amik alapján javíthatjuk a rendszert:
4. **Bátorság:** Sok extrém módszer igényel bátorságot. Például a „programozz a mának ne a holnapnak” azt feltételezi, hogy elég bátrak vagyunk a legegyszerűbb megoldást választani, amikor lehet, hogy holnap az egészet újra kell írunk egy új követelmény miatt. Bátorság kell a meglévő kód szépítéséhez is, hiszen gyakran valaki másnak a kódját kell szépíteni.
5. **Tisztelet:** A csapat tagjai tisztelik egymást, mások és a saját munkáját. Ennek megfelelően nem szabad olyan kódot feltölteni a verziókövető rendszerbe, ami nem megy át unit-teszteken, hiszen ekkor mindenki más elkezd keresni, hogy mi lehet a hiba. A saját kódját az ember azzal tiszteli, hogy a legnagyobb minőségre, átláthatóságra, könnyen érthetőségre törekszik. A csapat egyik tagja sem érezheti magát másodrendűnek vagy megtűrtnek. Ez segíti, hogy a csapat tagjai motiváltak legyenek.

Néhány extrém programozásra jellemző technika:

1. **Páros programozás (pair programming):** Két programozó ír egy kódot, pontosabban az egyik írja, a másik figyel. Ha a figyelő hibát lát vagy nem érti a kódot, akkor azonnal szól. A két programozó folyamatosan megbeszéli, hogy hogyan érdemes megoldani az adott problémát.
2. **Teszt vezérelt fejlesztés (test driven development):** Már a metódus elkészítése előtt megírjuk a hozzá tartozó unit-teszteket. Ezt néha hívják először a teszt (test-first) megközelítésnek is.
3. **Forráskód átnézés (code review):** Az elkészült nagyobb modulokat, pl. osztályokat, egy vezető fejlesztő átnézi, hogy van-e benne hiba, nem érthető, nem dokumentált rész. A modul fejlesztői elmagyarázzák mit és miért csináltak. A vezető fejlesztő elmondja, hogyan lehet ezt jobban, szebben csinálni.
4. **Folyamatos integráció (continuous integration):** A nap (vagy a hét) végén, a verziókövető rendszerbe bekerült kódokat integrációs teszt alá vetjük, hogy kiderüljön, hogy azok képesek-e együttműködni. Így nagyon korán kiszűrhető a programozók közti félreértés.
5. **Kódszépítés (refactoring):** A már letesztelt, működő kódot lehet szépíteni, ami esetleg lassú, rugalmatlan, vagy egyszerűen csak csúnya. A kódszépítés előfeltétele, hogy legyen sok unit-teszt. A szépítés során nem szabad megváltoztatni a kód funkcionalitását, de a szerkezet, pl. egy metódus törzse, szabadon változtatható. A szépítés után minden unit-tesztet le kell futtatni, nem csak a megváltozott kódhoz tartozókat, hogy lássuk, a változások okoztak-e hibát.

12. ábra

Az extrém programozás akkor működik jól, ha a megrendelő biztosítani tud egy munkatársat, aki átlátja a megrendelő folyamatait, tudja, mire van szükség. Ha a változó, vagy a menet közben kiderített követelmények miatt gyakran át kell írni már elkészült részeket, akkor az extrém programozás nagyon rossz választás. Kezdő programozók esetén az extrém programozás nem alkalmazható, mert nincs elég tapasztalatuk az extrém módszerek alkalmazásához.

Az extrém programozás legnagyobb erénye, hogy olyan fejlesztési módszereket hozott a felszínre, amik magas minőséget biztosítanak. Ezek, mint pl. a páros programozás, nagyon népszerűek lettek.

2.4. Kockázat menedzsment

A földi élet egyre több és több ponton kerül kapcsolatba az informatikával. Ez a kapcsolat a kezdeti stádiumban rendszerint csak valami egészen apró változást okoz, valamelyest könnyíti az emberek életét, esetleg növeli azok szabad idejét. Majd később, ahogyan a technológia fejlődik, mind inkább fokozza a felhasználók komfort érzetét, gyorsítja a legkülönfélébb (a teljesség igénye nélkül: adminisztrációs, ügyviteli, számviteli, gazdasági, társadalmi, stb.) folyamatokat – és ezzel párhuzamosan növekszik a függőség, nő a rendszer komplexitása, így nő a meghibásodás kockázata is, nem is beszélve a lehetséges kár mértékéről.

A kár mértéke megdöbbentően széles skálán mozoghat. Elég csak bele gondolni, vajon milyen hatása lehet egy ország gazdasági életére a tőzsdei adatok elvesztése, vagy a jegybank informatikai rendszerének összeomlása.

Hogy mennyire sebezhetőek a mai informatikai rendszerek, azt az elektronikus levelezés útján terjedő vírusok elterjedése is – az ilyen vírusok az elmúlt években hatalmas károkat okoztak a világon. A "Melissa" néven ismert 1999-ben még csak 80 millió dollár kárt okozott, addig az "I Love You" már 10 milliárd dollárt egy évvel később!

A kockázat menedzsment (más néven kockázatelemzés) 4 lépése:

1. kockázat azonosítása,

2. kockázat értékelése,
3. kockázat kezelése,
4. kockázat kommunikációja.

Egy kockázatnak mindig két vetülete van:

1. bekövetkezésének valószínűsége (adott időszakban statisztikai adatok alapján hányszor fordul elő),
2. bekövetkezés esetén az (anyagi és/vagy emberi) kár mértéke.

A kettő szorzata adja a kockázat súlyosságát. Ezért egy valószínűtlen, de nagy kárt okozó kockázat is lehet nagyon súlyos. A kockázat menedzsment feladata ésszerű költséghatárok között a kockázatok valószínűségének és az általuk okozott kár csökkentése. Ezért használunk pl. vírusirtó programokat, amik kis költséggel nagymértékben csökkentik egy esetleges adatvesztés valószínűségét.

Az informatikai rendszerek széleskörű alkalmazása miatt igen nehéz azok kockázat menedzsmentjével foglalkozni, hiszen minden eset más és más.

1. Egy állami intézmény szolgáltatás orientált informatikai rendszerénél figyelembe kell venni az adott intézmény működésével kapcsolatos jogszabályokat. Tegyük fel, elő van írva az ügyintézés maximális ideje, vagyis a legfontosabb a rendszer rendelkezésre állása.
2. Egy banki rendszer esetén nagyon fontos a tranzakciók biztonsága, ami azt jelenti, hogy a tranzakciókat lehallgatni, módosítani harmadik fél csak nagyon nagy költségek árán legyen képes.
3. Vagy vegyünk egy kutató intézetet, ahol a kutatók napközben elvárják, hogy késlekedés nélkül hozzáférhessenek az adataikhoz, de nem érdekli őket, ha azok esetleg éjjel elérhetetlenek a rendszer meghibásodása miatt, ha másnap reggelre az adatokat visszaállítják, akkor tulajdonképpen észre sem veszik a hibát, a bekövetkezett kár nem okoz költséget.
4. És ne feledkezzünk el arról a szőnyegkereskedésről sem, ahol levelezésre használják az informatikai rendszert, és a cég szempontjából a legfontosabb szempont, hogy az Internet kapcsolat viszonylag stabil és a lehető legolcsóbb legyen.

A gyakorlati kockázat menedzsment célja az, hogy a kitűzött elveknek megfelelően mutasson lehetséges védelmi intézkedéseket a felmerülő veszélyekkel szemben, és azok közül kiválassza a lehető leghatékonyabb (mind költség, mind hatás szempontjából) intézkedéscsoportot.

Az informatikai rendszerek kockázat kezelésére nem létezik konkrét metodika, azonban léteznek ajánlások, melyek segítik a menedzsment munkájában. Magyarországon létezik egy ilyen ajánlás, az Informatikai Tárcaközi Bizottság 8. sz. ajánlása, ami általánosságban nagyon fontos veszélyekre és azok elhárításának módjaira hívja fel a vezetők figyelmét, de sajnos nem ad konkrét menedzsment tervet.

2.4.1. COBIT

Nemzetközi viszonylatban az ISACA szervezet COBIT nevű menedzsment terve széleskörűen elfogadott. Az ISACA (The Information Systems Audit and Control Association & Foundation, azaz Az Információs Rendszerek Vizsgálatával és Felügyeletével Foglalkozó Szervezet és Alapítvány) 1969-ben jött létre, az alapítók célja az informatikai rendszerek biztonságával foglalkozó szakemberek kutatásainak összehangolása. Az általuk kialakított COBIT ajánlás (Control Objectives for Information and related Technologies, azaz Felügyeleti Eljárások Információs- és kapcsolódó Technikákhoz) egy IT menedzsmentnek szóló ajánlás (best practice) gyűjtemény. Az ajánlás egyik fejezete egy akció tervet tartalmaz az informatikai rendszerek kockázatmenedzsmentjéhez, lépésről lépésre végigvezetve a menedzsment a kockázatmenedzsmenttel kapcsolatos teendőikön. A COBIT részletes bemutatása nem célunk, az ajánlást egy egyszerűsített példán keresztül mutatjuk be.

A COBIT kockázatelemző lépései:

1. lépés: Veszélyforrások feltérképezése.

2. lépés: Valószínűségi kategóriák meghatározása.
3. lépés: Veszélyforrások bekövetkezésének becslése.
4. lépés: Kárkategóriák meghatározása.
5. lépés: Okozott kár becslése.
6. lépés: Kockázatkategóriák meghatározása.
7. lépés: Szorzótábla meghatározása.
8. lépés: Elviselhetetlen kockázatok meghatározása.
9. lépés: Alternatív védelmi intézkedések felderítése.
10. lépés: Javasolt védelmi intézkedések meghatározása.

A COBIT lépéseit egy példán keresztül mutatjuk be.

2.4.1.1. 1. lépés: Veszélyforrások feltérképezése

Vegyünk egy képzeletbeli céget, és vizsgáljunk meg, hogy annak informatikai rendszerére milyen veszélyforrások leselkednek! A veszélyforrások megtalálása nagyon nehéz feladat, mindenre gondolni kell, beleértve itt az adott ország politikai helyzetét, a rendszer földrajzi adottságait (pl. földrengés), és még hosszasan sorolhatnám. Példánkban a következő veszélyforrások fenyegetnek:

1. Áramszünet
2. Alaplapi meghibásodás
3. Adathordozó-meghibásodás
4. Betöréses lopás
5. Lehallgatás
6. Jogosulatlan módosítás
7. Más nevében adott utasítás
8. Számítógépes betörés
9. Vírusfertőzés
10. Tűzvész

2.4.1.2. 2. lépés: Valószínűségi kategóriák meghatározása

Ki kell alakítani a modellben használt bekövetkezési valószínűségi kategóriákat:

Jelölés	Megnevezés	Előfordulások száma	Leírás
PVS	nagyon kicsi (Very Small)	0.0 ... 0.1 / Év	csak eseti előfordulás
PS	kicsi (Small)	0.1 ... 0.2 / Év	ritkán előfordul
PL	nagy (Large)	0.2 ... 1.0 / Év	évente
PVL	nagyon nagy (Very Large)	1.0 ... több / Év	évente többször is

2.4.1.3. 3. lépés: Veszélyforrások bekövetkezésének becslése

Meg kell becsülni a bekövetkezési valószínűségeket, ebben nagy segítséget jelenthetnek a különböző statisztikai adatok.

ID	Veszélyforrás	P
F1	Áramszünet	PVL
F2	Alaplapi meghibásodás	PL
F3	Adathordozó-meghibásodás	PL
H1	Betöréses lopás	PL
L1	Lehallgatás	PL
L2	Jogosulatlan módosítás	PS
L3	Más nevében adott utasítás	PL
L4	Számítógépes betörés	PS
L5	Vírusfertőzés	PVL

2.4.1.4. 4. lépés: Kárkategóriák meghatározása

Figyelembe kell venni a vizsgált cég gazdasági volumenét, hogy a meghatározott Kárkategóriák megfelelően tág teret engedjenek a veszélyforrásoknak. A kár lehet anyagi vagy emberi, esetleg mindkettő.

Jelölés	Megnevezés	Anyagi kár	Emberi kár
DVS	elhanyagolható (Very Small)	10.000 Ft	-
DS	kicsi (Small)	100.000 Ft	-
DA	közepes (Average)	1.000.000 Ft	könnyű
DL	nagy (Large)	10.000.000 Ft	súlyos
DVL	nagyon nagy (Very Large)	üzletmenet időszakos megszakadása	halálos
DD	katasztrofális (Disaster)	üzletmenet hosszabb, teljes megszakadása	tömeges

2.4.1.5. 5. lépés: Okozott kár becslése

Itt is sokat segíthetnek a statisztikai adatok, de például az is, ha a kárból kifolyólag megsemmisült adatok értékét, vagy a rendszer kiesése által okozott produktivitás csökkenésből származó bevétel kiesést figyeljük. Három szempontból kell az okozott kár mértékét meghatározni:

1. Confidentiality, magyarul bizalmasság,

2. Integrity, magyarul sértetlenség, és

3. Availability, magyarul rendelkezésre állás.

Az előzőekben meghatározott adatok táblázatba foglalva:

ID	Veszélyforrás	P	C	I	A
F1	Áramszünet	PVL	-	DS	DA
F2	Alaplapi meghibásodás	PL	-	-	DA
F3	Adathordozó-meghibásodás	PL	DS	-	DL
H1	Betöréses lopás	PL	DL	-	DL
L1	Lehallgatás	PL	DL	-	-
L2	Jogosulatlan módosítás	PS	-	DA	-
L3	Más nevében adott utasítás	PL	-	DA	-
L4	Számítógépes betörés	PS	DL	DL	DS
L5	Vírusfertőzés	PVL	-	DS	DL

2.4.1.6. 6. lépés: Kockázatkategóriák meghatározása

A meghatározott valószínűségi- és becsült Kárkategóriákból ki kell alakítani egy harmadik, kockázat kategóriát.

Jelölés	Meghatározás	Kár várható értéke évente
RVS	nagyon kicsi (Very Small)	10.000 Ft
RS	kicsi (Small)	100.000 Ft
RA	közepes (Average)	1.000.000 Ft
RL	nagy (Large)	10.000.000 Ft
RVL	nagyon nagy (Very Large)	beláthatatlan

2.4.1.7. 7. lépés: Szorzótábla meghatározása

A lehetséges valószínűségi- és becsült kár kategória párokhoz meg kell határozni a kockázat kategóriát.

P/D	DVS	DS	DA	DL	DVL	DD
PVS	RVS	RVS	RS	RA	RL	RVL

Jegyzet a projekt labor című
tárgyhoz

PS	RVS	RS	RA	RL	RVL	RVL
PL	RVS	RS	RA	RL	RVL	RVL
PVL	RS	RS	RL	RVL	RVL	RVL

A veszélyforrásokat tartalmazó táblázat a kockázat kategóriával kiegészítve a károkozási adatok közül (C, I, A oszlop) mindig a legnagyobbat kell figyelembe venni, azaz a legrosszabb esetet.

ID	Veszélyforrás	P	C	I	A	R
F1	Áramszünet	PVL	-	DS	DA	RL
F2	Alaplapi meghibásodás	PL	-	-	DA	RA
F3	Adathordozó-meghibásodás	PL	DS	-	DL	RL
H1	Betöréses lopás	PL	DL	-	DL	RL
L1	Lehallgatás	PL	DL	-	-	RL
L2	Jogosulatlan módosítás	PS	-	DA	-	RA
L3	Más nevében adott utasítás	PL	-	DA	-	RA
L4	Számítógépes betörés	PS	DL	DL	DS	RL
L5	Vírusfertőzés	PVL	-	DS	DL	RVL

2.4.1.8. 8. lépés: Elviselhetetlen kockázatok meghatározása

Meg kell határozni a szorzótáblán azokat a mezőket, melyek elviselhetetlen mértékű kockázatot reprezentálnak. A módosított szorzótáblán a szürke háttérű mezők jelentik az elviselhetetlen kockázatokat.

P/D	DVS	DS	DA	DL	DVL	DD
PVS	RVS	RVS	RS	RA	RL	RVL
PS	RVS	RS	RA	RL	RVL	RVL
PL	RVS	RS	RA	RL	RVL	RVL
PVL	RS	RS	RL	RVL	RVL	RVL

Ezek alapján a következő kockázatok elviselhetetlenek:

ID	Veszélyforrás	P	C	I	A	R
F3	Adathordozó-meghibásodás	PL	DS	-	DL	RL
H1	Betöréses lopás	PL	DL	-	DL	RL

Jegyzet a projekt labor című
tárgyhoz

L1	Lehallgatás	PL	DL - - RL
L5	Vírusfertőzés	PVL	- DS DL RVL

2.4.1.9. 9. lépés: Alternatív védelmi intézkedések felderítése

Számba kell venni a lehetséges védelmi megoldásokat, meg kell határozni, hogy azok az egyes veszélyforrásokra hogyan hatnak és milyen költség tényezővel rendelkeznek. A használt jelölések:

Az adott védelmi intézkedés alkalmazása:

1. D: az okozott kár kategóriáját csökkenti eggyel.
2. DD: az okozott kár kategóriáját csökkenti kettővel.
3. P: a bekövetkezési valószínűségi kategóriát csökkenti eggyel.
4. PP: a bekövetkezési valószínűségi kategóriát csökkenti kettővel.
5. E: a veszélyforrás kockázatát megszünteti.

ID	Védelmi intézkedés	Beruházás	Éves költség	Hatás
V1	Szünetmentes táp	5.000.000	50.000	F1-D, F1-P
V2	Áramfejlesztő	10.000.000	200.000	F1-E
V3	Poroltó	1.000.000	200.000	F2-D
V4	Duplikálás	5.000.000	200.000	F2-PP, F3-PP
V5	Hibatűrő rendszer	30.000.000	2.000.000	F2-PP, F3-PP
V6	Biztonsági mentések	2.000.000	2.000.000	F3-D, L5-D
V7	Riasztórendszer	20.000.000	2.000.000	H1-D
V8	Élőerős őrzés-védelem	2.000.000	30.000.000	H1-D, H1-PP
V9	Biztosítás	0	10.000.00	H1-D
V10	Adatkommunikáció rejtjelezése	2.000.000	0	L1-E
V11	Hozzáférés védelem	500.000	0	L2-P, L4-P
V12	Digitális aláírás	500.000	0	L3-E
V13	Aktív vírusvédelem	500.000	200.000	L5-P

V14	Floppy-k kiserelése	0	0	L5-P
-----	---------------------	---	---	------

2.4.1.10. 10. lépés: Javasolt védelmi intézkedések meghatározása

Ebben a lépésben kell meghatározni a lehető legideálisabb védelmi intézkedés csoportot. A cél a lehető legkisebb beruházási és éves költséggel megszüntetni az összes elviselhetetlen kockázatot. Elviselhetetlen kockázatot jelent az F3 (Adathordozó-meghibásodás), H1 (Betöréses lopás), L1 (Lehallgatás), és L5 (Vírusfertőzés). A fentiek közül elegendő, a szorzó tábla figyelembe vételével, a valószínűség vagy a kár egy szinttel történő csökkentése. Kivéve az L5 (Vírusfertőzés) kockázatot, ahol vagy legalább két szinttel kell csökkenteni a valószínűséget, vagy legalább eggyel a kárt és a valószínűséget.

A szóba jövő intézkedések:

1. F3 esetén: V4, V5, V6
2. H1 esetén: V7, V8, V9
3. L1 esetén: V10
4. L5 esetén: V6, V13, 14

A szóba jövő intézkedések adatai:

ID	Védelmi intézkedés	Beruházás	Éves költség	Hatás
V4	Duplikálás	5.000.000	200.000	F2-PP, F3-PP
V5	Hibatűrő rendszer	30.000.000	2.000.000	F2-PP, F3-PP
V6	Biztonsági mentések	2.000.000	2.000.000	F3-D, L5-D
V7	Riasztórendszer	20.000.000	2.000.000	H1-D
V8	Élőerős őrzés-védelem	2.000.000	30.000.000	H1-D, H1-PP
V9	Biztosítás	0	10.000.00	H1-D
V10	Adatkommunikáció rejtjelezése	2.000.000	0	L1-E
V13	Aktív vírusvédelem	500.000	200.000	L5-P
V14	Floppy-k kiserelése	0	0	L5-P

A legkisebb költségű intézkedések kiválasztásánál az éves költség általában nagyobb súllyal esik latba, mint a kezdeti beruházás költsége. Jelen esetben 3x (háromszoros) szorzóval számoltunk. Így az elviselhetetlen kockázatok legkisebb költségű megszüntetése a következő tevékenységekkel érhető el:

ID	Védelmi intézkedés	Beruházás	Éves költség	Hatás
----	--------------------	-----------	--------------	-------

Jegyzet a projekt labor című
tárgyhoz

V6	Biztonsági mentések	2.000.000	2.000.000	F3-D, L5-D
V7	Riasztórendszer	20.000.000	2.000.000	H1-D
V10	Adatkommunikáció rejtjelezése	2.000.000	0	L1-E
V14	Floppy-k kiszserelése	0	0	L5-P

Érdekes, hogy a fenti intézkedések közt nem maradt meg a vírusvédelem, ami egy általánosan elfogadott védekezési módszer. Ez arra utal, hogy valamely intézkedés hatását (pl. floppy-k kiszserelése) túlbecsültük, vagy a vírusfertőzés kockázatának valószínűségét vagy okozott kárát alulbecsültük.

2.4.2. Informatikai biztonsági módszertani kézikönyv ITB ajánlás

Az alábbiakban közöljük az Informatikai Tárcaközi Bizottság (ITB) 8. sz. „Informatikai biztonsági módszertani kézikönyv” című ajánlás általunk legfontosabbnak ítélt részeit. Az ajánlás a <http://www.itb.hu/ajanlasok/a8/> oldalon érhető el. Maga az ajánlás 1994-ben keletkezett, de mai napig érvényes útmutatásokat tartalmaz.

Az ajánlás nagy értéke, hogy felsorol nagyon sok kockázatot, amelyeket fenyegetettségnek nevez. A kockázat jelentése ebben a dokumentumban a fenyegetés valószínűségének és az általa okozott kárnak a szorzata. Felsorol továbbá biztonsági intézkedéseket is. Megadja, hogy mely intézkedés mely fenyegetésre van hatással. Az alábbi szemelvényben csak az adathordozókra vonatkozó fenyegetéseket és biztonsági intézkedéseket idézzük az ajánlásból.

Az ajánlás segít meghatározni az elviselhetetlen kockázatokat. Ez egy keresztábrával történik, amelyben szerepelnek a gyakoriságok és a károk. Mindkét értéket nullától négyig (0-4) pontozhatunk, ahol a nagyobb szám a nagyobb gyakoriságra, illetve a nagyobb kockázatra utal. Az elviselhetetlen kockázat megadható például úgy, hogy a két szám összege pl. nagyobb egyenlő, mint öt.

2.4.2.1. Informatikai Biztonsági Konceptió (IBK)

Az ajánlás az Informatikai Biztonsági Konceptió (IBK) című dokumentum elkészítésére ad ajánlásokat. Az IBK tartalmazza:

1. az adott szervezet informatikai biztonságának követelményeit,
2. az informatikai biztonság megteremtése érdekében szükséges intézkedéseket,
3. ezek kölcsönhatásait és következményeit.

Az IBK főbb tartalmi összetevői:

1. a védelmi igény leírása (meglévő állapot, fenyegetettségek, fennálló kockázatok),
2. az intézkedések fő irányai (kockázat-menedzselés),
3. a feladatok és felelőségek megosztása (az intézkedések megvalósítása során),
4. időterv (megvalósítási ütemekre és az IBK felülvizsgálatára).

2.4.2.2. Az IBK kialakításának alapjai

Valamely informatika rendszer biztonságának vizsgálata során elsőként a meglévő, potenciálisan fenyegetett értékeket kell feltérképezni és újraértékelni. Ehhez meg kell határozni a felhasználó biztonsági követelményeit, amelyek teljesülése ahhoz szükséges, hogy lehetővé váljon az elhatározottaknak megfelelő rendeltetészerű feldolgozás. Azután a következményeket kell feltárni, amelyek kialakulhatnak, ha ezek a követelmények (védelmi célok) az alapfenyegetettségeket illetően nem teljesülnek.

Emlékeztetésül felidézzük, hogy „alapfenyegetettség”-nek azon fenyegető tényezők hatásösszegét nevezzük, amelyek az információk

1. rendelkezésre állását,
2. sértetlenségét,
3. bizalmasságát,
4. hitelességét,
5. illetve az informatikai rendszer működőképességét veszélyeztetik.

Mindazonáltal az értékek nem korlátozódnak az adott hardverekre és szoftverekre, amelyek pénzbeli értéke (ár) ismert. Nagyobb jelentőségűek azok az értékek, amelyeket az informatikai rendszer alkalmazása és a feldolgozandó információk képviselnek. Az informatika-alkalmazás és az információk értéke azzal határozható meg, ha elképzeljük, milyen utólagos következményekkel jár bizonyos események bekövetkezése - amelyeket egyébként fenyegető tényezőknek nevezünk. Ezeket a következményeket általában értékvesztésnek vagy kárnak tekintjük, s arra kell törekednünk, hogy ne következzenek be. Az értékek - és ezzel párhuzamosan a károk - a következő területeken jelentkezhetnek:

1. személyi biztonság,
2. anyagi javak, vagyontárgyak,
3. politika és társadalom,
4. törvények és előírások,
5. gazdaság.

A fenyegető tényezők az informatikai rendszerelemekhez kapcsolódnak és azokon keresztül okozhatnak károkat, miután az informatika-alkalmazás függ a rendszerelemektől. Éppen ezért kell megvédeni a rendszerelemeket a fenyegető tényezők ellen. Valamennyi olyan rendszerelemet védeni kell, amelyektől az informatikai rendszer működése és valamilyen módon az alkalmazásai függnének, és amelyeket valamely fenyegető tényező negatív módon érinthet. Ehhez a következő meglévő rendszerelem-csoportokat kell áttekinteni:

1. Tárgyasult elemcsoportok
2. Logikai elemcsoportok
3. Személyi elemcsoport

Általában védeni szükséges azokat a rendszerelemeket is, amelyek maguk is a védelmi intézkedések körébe tartoznak vagy azok részét képezik, mivel ellenkező esetben az intézkedést akár hatályon kívül is helyezhetnénk. Ide tartoznak például a szervezési szabályozások, amelyek csak akkor hatnak, ha végrehajtják azokat, vagy a biztonsági szoftver, amelyet nem ésszerűen helyeztek el, ha manipulálható, vagy megkerülhető.

A rendszerelemekhez rendelve egyedileg meg kell határozni a fenyegető tényezőket, amelyek a vizsgált környezetben egyáltalán felléphetnek. Miután nem védekezhetünk valamennyi fenyegető tényező ellen tökéletesen, meg kell ismerni a legfontosabb fenyegető tényezőket. Ehhez valamennyi feltárt fenyegető tényezőt értékelni kell. Az értékelés függ a kár bekövetkezésének várható valószínűségétől és a bekövetkezett kár nagyságától, amennyiben a fenyegető tényező kifejtési hatását. Ebből a két részből tevődik össze a kockázat.

A bekövetkezés valószínűsége olyan eseményeknél, amelyeket emberek célzottan okoznak, a potenciális tettek felkutatásával és azok számának megadásával becsülhető meg, akik a megfelelő lehetőségekkel és ismeretekkel rendelkeznek. Az olyan események gyakoriságát, melyek műszaki hibák vagy vis maior esetek által lépnek fel, statisztikák és saját tapasztalatok összegzésével lehet megbecsülni. Ugyanez érvényes a személyek akaratlan hibás tevékenysége miatt bekövetkező károk gyakoriságának becslésére. A statisztikáknál mindazonáltal figyelembe kell venni, hogy mely körülmények között készültek, miután nem lehet szolgai módon átvenni, illetve minden további nélkül alkalmazni azokat egy adott felhasználó speciális körülményeire. Ezen túlmenően figyelembe kell venni, hogy a statisztikai adatok mindig tartalmaznak bizonytalanságokat.

A kárnagyság előzetes értékelésekor mérlegelni kell, hogy az adott fenyegető tényező hatására milyen anyagi és más természetű károk következnek be, melyek a közvetlen károk és milyen későbbi következményekkel, úgynevezett következményes károkkal kell számolni.

A kockázatelemzésből biztonsági igény adódik, amennyiben minden kockázatot megvizsgálunk és megállapítjuk, hogy egy vagy több kockázat nem elviselhető. A biztonsági követelmények egyenként abból adódnak, hogy kiválasztjuk a túl magas kockázatokat. Ezen biztonsági követelményekből kiindulva kell elkészíteni az informatikai biztonsági koncepciót, ennek keretében kiválasztani a megfelelő intézkedéseket, amelyek ezeket a kockázatokat elfogadható szintre csökkentik, és a költségek, illetve a haszon szempontjából is igazolhatók.

2.4.2.3. Az informatikai rendszer elemeinek fenyegető tényezői

Fenyegető tényezők az adathordozók területén

A rendelkezésre állást és működőképességet fenyegető tényezők:

1. Lopás
2. Szándékos megkárosítás (mechanikus, mágneses stb.)
3. Károsodás külső események miatt, például tűz, víz
4. Károsodás helytelen kezelés vagy tárolás miatt
5. Előregedés miatti használhatatlanság (demagnetizálódás, mechanikai változások)
6. Károsodás környezeti körülmények miatt (hőmérséklet, nedvesség stb.)
7. Már nem fellelhető adathordozók (nem szabályszerű tárolás)
8. Hibásan legyártott adathordozók (fizikai íráshiba)
9. Használhatatlanság a hiányzó kódoló, illetve dekódoló berendezések miatt
10. Használhatatlanság az inkompatibilis formátum miatt (logikai és fizikai értelemben)

A sértetlenséget fenyegető tényezők:

1. Hiányzó vagy nem kielégítő jelölés
2. A jelölés meghamisítása
3. Ismeretlen vagy kétséges eredetű adathordozók használata (szoftver-import)

A bizalmasságot fenyegető tényezők:

1. Az adathordozók újrafelhasználásra vagy megsemmisítésre történő kiadása előzetes törlésük vagy átírásuk nélkül
2. Lopás

Fenyegető tényezők az adathordozók kezelésével összefüggésben:

1. Ellenőrizetlen hozzájutás az adathordozókhoz
2. A szervezet tulajdonát képező adathordozók privát célú használata
3. Privát adathordozók szolgálati használata (illegális másolatok, vírusok behatolása)
4. Ellenőrizetlen másolás

2.4.2.4. Biztonsági intézkedések

Biztonsági intézkedések az adathordozók védelmében

1. Adathordozó-adminisztráció kialakítása (beszerzés, gazdálkodás, készlet- és használat nyilvántartás, selejtezési eljárás, az utánpótlás megszervezése stb.)
2. Külön, belépés-ellenőrzéssel ellátott adathordozó tároló helyiség kialakítása.
3. A környezeti körülmények ellenőrzése (hőmérséklet, nedvességtartalom stb.).
4. Megelőző intézkedés az elöregedés és a már nem preferált formátumok vonatkozásában (átmásolás).
5. Törlés a felszabadítás, kiselejtezés előtt.
6. Katasztrófa-megelőzés céljából a másodpéldányok kiemelten biztonságos (más telephelyen történő) raktározása.
7. A beszerzett adathordozók ellenőrzése az alkalmazásra való felszabadításuk előtt.
8. Előírások az adathordozók felhasználói számára (védelem rongálódás ellen, külső jelölés, védelem jogosulatlan használatától stb.).
9. Az előállított adathordozók ellenőrzése (újraolvashatóság).
10. Az adathordozók tartalmának védelme (kódolás, rejtjelezés, olyan jelölés, amely nem tartalmaz közvetlen utalást a tartalomra, kódoló, dekódoló eszközök használata stb.).
11. Privát adathordozók szolgálati célokra vagy fordítva történő igénybevételének tilalma.
12. A kölcsönzés, a regisztrálás, a visszaadás eljárása.
13. Az adathordozók ellenőrzött kiselejtezése.

2.4.2.5. Kárkövetkezmények és azok értékelési rendszere

Az értékkála kialakítása: A károknak a jelentéktelentől a katasztrófálisig terjedő nagyságrendjét általában öt érték-kategóriában, a károk típusától függő értékekkel célszerű hozzárendelni a skálabeosztáshoz, amint azt a következő példák szemléletesen mutatják.

Ft-összegekben meghatározott érték/kár (pl. üzleti veszteség):

1. "-": nem jár pénzügyi veszteséggel,
2. "0": 10 ezer Ft-ig,
3. "1": 10 ezer Ft felett,
4. "2": 100 ezer Ft felett,
5. "3": 1 millió Ft felett,
6. "4": 10 millió Ft felett.

Testi épség/személyi biztonság:

1. "1": Egy személy könnyebb sérülése.
2. "2": Egy (nem több) személy komolyabb sérülése.
3. "3": Több ember sérülése.
4. "4": Egy személy súlyos sérülése vagy halála, több ember súlyos sérülése.
5. "4+": Több ember halála.

Személyiségi jogok megsértése:

1. "1": Kiseb kényelmetlenség egy személy számára (pl. a személy által magánjellegűnek tekintett adat felfedése, további következmények nélkül).
2. "2": Komoly kényelmetlenség egy személy számára (pl. pénzügyi információ kiadása).
3. "3": Tartós kényelmetlenség egy személy számára (pl. egészségügyi adatok kiadása).
4. "4": Polgári peres eljáráshoz vezető jogsértés.

A gyakoriságskála kialakítása: A gyakoriság mértéke alkalmazástól, rendszertől, védelmi igénytől függően más és más lehet. A következő példa illusztrálja, hogyan lehet az értékek jelentését rögzíteni a várható bekövetkezési esetek száma szerint.

1. "4": Percenként egy.
2. "3": Óránként egy.
3. "2": Naponta egy.
4. "1": Havonta egy.
5. "0": Évente egy.
6. "0-": A következő években nem várható.

A kockázati mátrix kialakítása: A kockázatokat egy kijelölt értékhatárhoz képest „elviselhető” (E) vagy „nem elviselhető” (N) kategóriába soroljuk. Az értékhatár természetesen káronként különböző lehet.

Példa: Az elviselhető kockázatok felső határaként azt az értékpárt jelöltük ki, amelyek esetében a két érték összege az 5-öt nem éri el.

K	4+	N	N	N	N	N	N
Á	4	E	E	N	N	N	N
R	3	E	E	E	N	N	N
É	2	E	E	E	E	N	N
R	1	E	E	E	E	E	N
T	0	E	E	E	E	E	E
É	-	E	E	E	E	E	E
K		0-	0	1	2	3	4
	GYA	KO	RI	SÁ	GI	ÉR	TÉK

2.4.3. Common Criteria

A Közös Követelményrendszer az IT Biztonság Értékeléséhez (angolul: Common Criteria for Information Technology Security Evaluation, vagy röviden: Common Criteria) egy széles körűen elfogadott szabvány. A Common Criteria előírja, hogy hogyan kell tesztelni az informatikai rendszereket, hogy azok biztonságáról meggyőződjünk.

A Common Criteria alkalmazása előtt definiálni kell, hogy milyen szoftvert vagy informatikai rendszert kívánunk tesztelni. Ezt nevezzük az értékelés tárgyának. Meghatározzuk azokat a felhasználói követelményeket, más néven biztonsági funkciókat, amiket az értékelés tárgyának tudnia kell. Ezeket védelmi profilokba gyűjtjük. Ezek alapján készül a biztonsági rendszerterv. A Common Criteria azt írja le, hogy hogyan kell a biztonsági rendszertervben leírt biztonsági funkciókat tesztelni. Ehhez 7 úgynevezett értékelési garancia szintet határoz meg. Minden szint leírja, hogy milyen garanciális biztonsági követelményeket kell teljesíteni az értékelés tárgyának, hogy az adott szintnek megfelelően. Minél magasabb értékelési garancia szintet ér el egy szoftver, annál biztonságosabbnak gondoljuk, habár a magasabb szint csak azt jelenti, hogy többféle szempontból és nagyobb szigorral tesztelték a biztonsági rendszertervben leírt funkciókat.

Nézzük az egyes fogalmakat részletesebben is. A fogalmak lefordításánál figyelembe vettük a <http://www.itb.hu/ajanlasok/a16/> oldalon található fordítást.

ÉT – Értékelés Tárgya (TOE – Target of Evaluation): Az a szoftver vagy informatikai rendszer, amely biztonságát vizsgáljuk a Common Criteria segítségével. Fontos megjegyezni, hogy a Common Criteria nem foglalkozik az ÉT környezetével, pl. az épület biztonsággal.

VP – Védelmi Profil (PP – Protection Profile): A VP egy dokumentum, amelyet általában felhasználói csoportok alakítanak ki a saját elvárásaiknak megfelelően egy informatikai rendszerrel kapcsolatban. Létezik VP például a tűzfal vagy az intelligens kártya termékekhez. A VP biztonsági követelmények gyűjteménye. Egy szoftver cég dönthet úgy, hogy a termékét egy VP-nek megfelelően fejleszti ki és az ott meghatározott követelményeket implementálja. A VP-k alapján írhatják a szoftver cég szakemberei a biztonsági rendszertervet (lásd lent), de ez nem kötelező, figyelmen kívül is hagyhatják azokat.

BRT – Biztonsági Rendszerterv (ST – Security Target): A BRT egy vagy több, esetleg nulla VP alapján jön létre. Az ott megfogalmazott biztonsági követelmények alapján sorolja fel azokat a biztonsági funkcionális követelményeket (lásd lent), amiket tesztelni fogunk. Fontos kiemelni, hogy az ÉT-t csak ezek ellen teszteljük. A Common Criteria rugalmasságát az adja, hogy nem ad semmilyen előírást a BRT tartalmára, így két teljesen különböző IT terméknek (pl. egy tűzfal és egy online bolt) két teljesen eltérő BRT-je lehet. Sőt két ugyanolyan típusú IT terméknek is lehet két teljesen különböző BRT-je. A BRT általában nyilvános, így a vevők tudják, milyen biztonsági funkciói vannak az ÉT-nek.

BFK – Biztonsági Funkcionális Követelmények (SFRs – Security Functional Requirements): A BFK egy általánosan megfogalmazott biztonságra vonatkozó funkcionális követelmény. Például lehessen a felhasználót beléptetni. A Common Criteria sok BFK-t sorol fel. Ezek közül semmit sem tesz kötelezővé, de a köztük fennálló összefüggésekre rávilágít. Például a felhasználó beléptetéséhez jelszót kell kérni, a jelszavakat kódolva kell eltárolni.

GBK – Garanciális Biztonsági Követelmények (SARs – Security Assurance Requirements): A GBK olyan követelmények, amelyet a fejlesztés során vagy a tesztelés során kell kielégíteni annak érdekében, hogy a vállalt biztonsági funkciókat tudja teljesíteni az ÉT. Ezeknek a követelmények számszerűen mérhetőnek kell lennie. GBK lehet például, hogy a forráskódot verziókövető rendszerben kell tárolni. A szabvány felsorol sok GBK-t, sőt azokat csoportokba szervezi.

ÉGSz – Értékelési Garancia Szint (EAL – Evaluation Assurance Level): A Common Criteria alkalmazásának eredményeként az ÉT egy ÉGSz-t kap 1-től 7-ig. Minden ÉGSz egy GBK csomag, amely az ÉT teljes fejlesztését lefedi különböző szigorúsággal. A legmegengedőbb az 1-es szint, a legszigorúbb a 7-es. Minden szint eléréséhez teljesíteni kell az előzőeket is. Ugyanakkor a magasabb ÉGSz szint nem feltétlenül jelenti, hogy egy termék biztonságosabb. Csak annyit, hogy a BRT-ben leírt biztonsági funkciók szigorúbban lettek tesztelve. Ha az ÉGSz mellett látható egy pluszjel is, akkor az azt jelenti, hogy teljesítette az adott ÉGSz elvárásait és a magasabb szintekről is néhány GBK-t. Így van például ÉGSz4+ szint is, ilyet kapott a Windows XP operációs rendszer, ami azt jelenti, hogy teljesítette az ÉGSz4 elvárásait és a magasabb szintekről is néhány GBK-t.

Minél magasabb ÉGSz-t szeretne elérni egy szoftverfejlesztő cég, annál több és részletesebb dokumentációt kell elkészítenie a szigorú tesztek alapján, ami egyre drágább. Ugyanakkor a cégeket motiválja, hogy a magas ÉGSz magas vásárlói bizalmat is jelent. Általában állami / katonasági megrendelések feltétele a Common Criteria alkalmazása. Általában az ÉGSz4 szint felett már nem éri meg a befektetés, kivéve néhány nagyon érzékeny alkalmazási területet, pl. atomerőművek, ahol elvárt a magasabb ÉGSz szint.

Az ÉGSz szintek a következők:

1. ÉGSz1: Funkcionálisan tesztelt (EAL1: Functionally Tested)
2. ÉGSz2: Strukturálisan tesztelt (EAL2: Structurally Tested)
3. ÉGSz3: Módszeresen tesztelt és ellenőrzött (EAL3: Methodically Tested and Checked)
4. ÉGSz4: Módszeresen tervezett, tesztelt és áttekintett (EAL4: Methodically Designed, Tested, and Reviewed)
5. ÉGSz5: Félformálisan tervezett és tesztelt (EAL5: Semiformally Designed and Tested)
6. ÉGSz6: Félformálisan igazolt terv és tesztelt (EAL6: Semiformally Verified Design and Tested)
7. ÉGSz7: Formálisan igazolt terv és tesztelt (EAL7: Formally Verified Design and Tested)

3. Programozási technológiák

Ez a fejezet a „Programozás technológiák” című tárgy tudásanyagát öleli fel. Két nagy programozási paradigmát, az objektum orientált programozást (OOP) és az aspektus orientált programozást mutatjuk be. Az elsőt azért, mert manapság ez a legnépszerűbb, leginkább kiforrott, legjobban támogatott, de ami ezeknél is fontosabb, támogatja a rugalmas forráskód fejlesztését. Erre azért van szükség, mert a programozás technológiák alapelve kimondja, hogy a program kódja állandóan változik. Az aspektus orientált programozással (AOP) azért foglalkozunk, mert van egy terület, amit OOP segítségével csak csúnyán lehet megoldani. Ha minden objektumnak kell naplóznia, jogosultságot ellenőriznie, akkor hova tegyük ezeket a metódusokat? Az AOP erre ad megoldást.

A fejezet két legfontosabb része az objektum orientált tervezés és a tervezési minták. Mindkét technológia azt mutatja meg, hogyan kell könnyen bővíthető, a változásokhoz könnyen alkalmazkodó, újrahasznosítható, egyszóval rugalmas kódot fejleszteni.

Ebben a jegyzetben tárgyalt programozási technológiák akkor hasznosak, ha rugalmas szoftvert szeretnénk fejleszteni, amit könnyű módosítani és bővíteni. Erre azért van szükség, mert a programozás technológia alapelveiből tudjuk, hogy a program kódja állandóan változik. Azaz érdemes felkészülni előre az elkerülhetetlen változásokra. Persze mondhatjuk azt is, hogy ez ránk nem érvényes, mert kicsiben programozunk (programming in small). Ugyanakkor, ha egytől több programozó dolgozik a program fejlesztésén, ami hosszabb, mint néhány ezer sor, azaz nagyban programozunk (programming in large), akkor a változásokat aligha tudjuk elkerülni.

3.1. Objektum orientált programozás – OOP

3.1.1. Bevezetés

A szoftverkrízisre a programozási nyelvek azt a választ adták, hogy megjelentek a modulok, illetve a moduláris programozás. A modul a forráskód olyan kis része, amelyet egy programozó képes átlátni. A modulok gyakran fordítási alegységek is, azaz külön állományban található. Az objektum orientált programozás (OOP) esetén a modul az osztály, ami egyben fordítási alegység is.

Az osztály első megközelítésben a valóság egy (megfogható vagy megfoghatatlan) darabkájának absztrakciója. Hogy ez a darabka kicsi vagy nagy, az az osztály felbontását (más szavakkal: granularitását, szemcsézettségét, durvaságát) adja meg. Ugyanakkor az osztály lehet teljesen technikai is, a valóságban semmihez sem kapcsolható. Tervezési minták sok ilyen osztályt tartalmaznak.

Az osztály második megközelítésben egy összetett, inhomogén adattípus. Sokban hasonlít a rekordhoz, ami szintén egy összetett inhomogén adattípus. Ugyanúgy vannak mezői, a mezői bármilyen típusúak lehetnek, a mezőit minősítő jellel (sok nyelvben ez a pont (.)) érjük el. Egy különbség, hogy az osztály tartalmazhat metódusokat (eljárásokat, függvényeket), a rekord nem.

A rekord az eljárást orientált nyelvek (vagy más néven az imperatív nyelvek) kedvenc típusa. Az eljárások rekordokon dolgoznak. Az OOP is ebbe a családba tartozik, csak itt már a rekordokat és a rekordokon dolgozó eljárásokat egybeolvasztjuk, még hozzá osztályokba. Azt mondjuk, hogy az adatokat és a rajtuk végrehajtott műveleteket egységbe zárjuk. Ezeket az egységeket hívjuk osztályoknak.

Az osztály mezőkből, más néven adattagokból, és metódusokból áll. A metódusok az adattagokon értelmezett műveletek.

```
public class Kutya {  
    private String név;  
    public Kutya(String name) { this.név = név; }  
    public String getNév() { return név; }  
}
```

Osztály példa – Kutya osztály

Az osztálynak lehetnek példányai. A példányokat objektumoknak hívjuk. Ha maradunk annál a megközelítésnél, hogy az osztály a valóság absztrakciója, akkor a Kutya osztály a világ összes lehetséges kutyájának az absztrakciója. Ennek az osztálynak egy példánya, azaz egy Kutya típusú objektum, pedig a valóság egy konkrét kutyájának az absztrakciója. A konkrét kutya nevét az osztály konstruktorában adhatjuk meg, amikor példányosítjuk.

Ez eddig leírtak valószínűleg mindenkinek ismertek voltak. Ugyanakkor van egy másik, programozás technikai, megközelítés is. E szerint az osztálynak két jellemzője van:

1. felülete, és
2. viselkedése (vagy implementációja).

Az objektumnak három jellemzője van:

1. felülete (vagy típusa),
2. viselkedése, és
3. belső állapota.

Az osztály felületét a publikus részei adják. Mezőt ritkán teszünk publikussá, jellemzően metódusokon és property-ken keresztül használjuk őket (kivéve talán a statikus konstans mezőket), ezért az osztály felületét a publikus metódusainak feje adja. Az osztály felülete adja meg, hogy milyen szolgáltatásokat nyújt az osztály. A Kutya osztály például vissza tudja adni a kutya nevét a `getNév()` metódussal.

Az osztály viselkedését a metódusainak (nem csak a publikus, hanem az összes metódusának) implementációja határozza meg. Például a `getNév()` metódus viselkedése az, hogy visszaadja a név mező értékét. Habár ez a szokásos viselkedése a `getNév()`-nek, más viselkedést is megadhatnánk.

```
Kutya kutya = new Kutya("Bodri");
```

Példányosítás példa – a kutya nevű objektum a Kutya osztály példánya

A fenti példában létrehoztuk a kutya nevű objektumot, ami a Kutya osztály egy példánya. A konkrét kutyánkat Bodrinak hívják. Fontos megjegyezni, hogy a kutya nevű változó Kutya osztály referencia típusú. Tehát a kutya csak egy referencia a példányra, amit a `new` utasítással hoztunk léte. A példány típusa és a referencia típusa nem feltétlenül egyezik meg, mint az látni fogjuk.

Az objektum felülete megegyezik az osztályának a felületével, azaz a kutya objektum és a Kutya osztály felülete megegyezik. Még pontosabb azt mondani, hogy kutya objektum Kutya típusú, vagy rövidebben, a kutya Kutya típusú. Látni fogjuk, hogy egy objektumnak több típusa is lehet.

Érdekeség: Az erősen típusos nyelveken egy objektumot csak akkor használhatok egy osztály példányaként, ha olyan típusú. Ilyen nyelv pl. a Java és a C#. A gyengén típusos nyelveknél elegendő, ha az objektum felülete bővebb az osztályénál. Ilyen nyelv pl. a Smalltalk.

Az objektum viselkedését a metódusainak implementációja adja. Ez megegyezik annak az osztálynak a viselkedésével, aminek a példány az objektuma. Fontos megjegyezni, hogy az objektum viselkedése a program futása közben változhat, mint azt látni fogjuk.

Az objektum belső állapotát mezőinek pillanatnyi értéke határozza meg. Mivel az osztály metódusai megváltoztathatják a mezők értékeit, ezért a metódusokat tekinthetjük állapot átmeneti operátoroknak is. Az objektum kezdő állapotát a mezőinek kezdő értéke és az őt létrehozó konstruktor hívás határozza meg.

Fontos megjegyezni, hogy az interfésznek csak felülete van, az absztrakt osztálynak felülete és részleges viselkedése. Az absztrakt osztálynak lehet, hogy egyáltalán nincs viselkedése, ha minden metódusa absztrakt.

A fenti fogalmakkal fogalmazzuk meg az objektum orientátság jól ismert alapelveit. Látni fogjuk, hogy az eddigi kedvencükről, az öröklődésről kiderül, hogy veszélyes. Az új kedvencünk a többalakúság lesz.

3.1.2. Egységbezárás (encapsulation)

Az egységbezárás klasszikus megfogalmazása valahogy így hangzik: Az adatokat és a rajtuk műveleteket végrehajtó metódusokat egységbe zárjuk, ezt az egységet osztálynak nevezzük. Új fogalmainkkal az egységbezárás azt jelenti, hogy az objektum belső állapotát meg kell védeni, azt csak a saját metódusai változtathatják meg. Ez a két megfogalmazás kiegészíti egymást, mindkettő jogos.

3.1.3. Öröklődés (inheritance)

Az öröklődés a kód újrahasznosítás kényelmes formája. A gyermek osztály az ős osztály minden nem privát mezőjét és metódusát megörökli. Azaz a gyermek osztály örökli az ős osztály felületét és viselkedését. Mint látni fogjuk, az öröklődés a gyermek és az ős osztály között implementációs függőséget okoz, ami kerülendő. Öröklődés helyett, hacsak lehet objektum összetételt ajánlott használni.

Az örökölt absztrakt vagy virtuális metódusokat felülírhatjuk (overriding). Ezt a lehetőséget sokan a többalakúsághoz sorolják.

3.1.4. Többalakúság (polymorphism)

A jegyzetben ismertetett tervezési alapelvek és tervezési minták majd mindegyike a többalakúságon alapszik. Tehát ez egy nagyon fontos alapelv. Maga a többalakúság az öröklődés következménye. Mivel a gyermek osztály örökli az ős felületét, ezért a gyermek osztály példányai megkapják az ős típusát is. Így egy objektum több típusként, azaz több alakban is használható.

```
public class Vizsla : Kutya { }
```

```
Kutya kutya = new Vizsla("Frakk");
```

Többalakúságra példa – a „Frakk” nevű vizsla példány használható Kutyaként

A fenti példában a Vizsla osztály a Kutya osztály gyermeke. A Vizsla konstruktora segítségével készítünk egy „Frakk” nevű Vizsla példányt. Ennek a példánynak három típusa van: Vizsla, Kutya és Object. Mindhárom típus példányként használható. Erre rögtön látunk is egy példát, hiszen egy Kutya típusú változónak adjuk át értékül az új példányt.

Egy osztály példányai az öröklődési hierarchián felfelé haladva rendelkeznek az összes típussal. Ennek megfelelően minden objektum Object típusú is, hiszen ha nem adom meg egy osztály ősét, akkor az az Object osztályból származik.

Sok szerző a metódus túlterhelést (overloading) is a többalakúsághoz sorolja, hiszen ezáltal egy metódusnak több alakja lesz. Ebben a jegyzetben mi többalakúságon csak azt értjük, hogy egy objektum több osztály példányként is használható.

Itt kell megjegyezni, hogy ha egy osztály implementál egy interfészt, akkor a példányai használhatók ilyen interfész típusú objektumként is.

3.2. Az OOP hasznos megoldásai

Azt gondolnánk, hogy a fenti három alapelv közül az öröklődés a legerősebb, hiszen ez teszi lehetővé, hogy nagyon egyszerűen újrahasznosítsuk az ősz kódját. Lehet, hogy az OOP ettől lett népszerű, de az OOP igazi ereje ezekben a technikákban rejlik:

1. Automatikus szemét gyűjtés (garbage collection),
2. Mező, mint lokális-globális változó,
3. Többalakúság használata osztály behelyettesítésre,
4. Csatlótság csökkentése objektum-összetétellel.

3.2.1. Automatikus szemét gyűjtés

Az automatikus szemét gyűjtés leveszi a programozó válláról azt a terhet, hogy az általa lefoglalt memória (minden new utasítás memóriát foglal) felszabadításáról gondoskodjon. Ezt a programozó

1. elfelejtheti,
2. rosszul oldhatja meg (pl. túl korán szabadítja fel).

Tudjuk, hogy amit lehet rosszul csinálni, azt a programozók általában rosszul is csinálják. Ha ezt az automatikusan is megoldható feladatot a keretrendszer végzi el, az nagyban csökkenti a fejlesztési és a tesztelési időt is. Ugyanakkor ez nem OOP specifikus tulajdonság.

3.2.2. A mező, mint lokális-globális változó

A mező, mint lokális-globális változó egy nagyon hasznos újítás. Tudjuk, hogy sok imperatív nyelvben van globális változó. Ezek gyorsabb és kisebb kód fejlesztését teszik lehetővé, hiszen egy globális változót nem kell paraméterként átadni. Ugyanakkor a globális változók használata mellékhatást okoz.

Mellékhatásnak nevezzük, ha egy alprogram (függvény, eljárás, vagy metódus) megváltoztatja a környezetét, azaz:

1. globális változóba ír,
2. kimenetre (képernyőre / nyomtatóra / kimeneti portra) ír,
3. fájlba ír.

Mellékhatás használatával gyorsíthatjuk a program futását, de használata nehezen megtalálható hibákat eredményez, mivel a hiba a változás helyétől távol lévő programsor hibás működését eredményezheti. Az ilyen hibák megtalálásához nem elég az új funkció részletes nyomkövetése. Gyakran az egész forráskódot muszáj átvizsgálni, ami időrabló feladat. Ezért nem tanácsos mellékhatáshoz folyamodni, azaz globális változót használni.

Mégis, a globális változók használata gyorsítja a programot és kisebb, elegánsabb a forráskód is. Tehát jó lenne, ha lenne globális változó, illetve mégse lenne jó. A mező pont ilyen, hiszen az osztályon belül globális, kívülről elérhetetlen. A mezők használatával tudunk mellékhatást előidézni, de ez az osztályon belül lokális, így az esetleges mellékhatásokból fakadó hibák könnyebben megtalálhatók.

Igazság szerint csinálhatunk teljesen globális változót is. Egy publikus osztályszintű mezőt bárhonnán írhatunk és olvashatunk, tehát az ilyen mező globális. Szerencsére az egységbezárás miatt a publikus mezőket természetellenesnek érezzük, így senki se használ már globális változókat OOP nyelveken.

3.2.3. Többalakúság használata osztály behelyettesítésre

A többalakúság biztosítja, hogy a kódunk rugalmas legyen. Míg az öröklődés nagyon merev struktúrákat hoz létre, addig a többalakúság a rugalmasságot szolgálja. Ennek alapja, hogy egy gyermek osztályú példány használható mindenütt, ahol ősz osztály típusú paramétert várok. Ez a többalakúság lényege.

Például könnyen készíthetünk egy pipa gyár osztályt. Hogy konkrétan milyen piát gyártunk, az csak attól függ, hogy a fapipa vagy a tajtékpipa gyermekét példányosítjuk.

Hol van itt a többalakúság, hiszen eddig szinte csak öröklődésről beszéltünk? Helyes megfigyelés, hiszen többalakúság nincs öröklődés nélkül. A gyermek osztály helyettesíthető az ős helyére. A lényeg a helyettesítésen van. Attól függ a programok működése, hogy mely gyermeket helyettesítem be. Ezt a behelyettesítést viszont a többalakúságnak köszönhetjük, ami nem feltétlenül öröklődés útján érhető el, hanem egy interfész implementációjával is. Mikor helyettesíthetünk be egy osztályt a másik helyére? Ha ez az osztály:

1. a másik osztály gyermeke,
2. ha megvalósítja a várt interfészt,
3. vagy megvan minden metódus, amit hívni akarok (csak a gyengén típusos nyelvek esetén).

Hol van lehetőség behelyettesítésre:

1. Paraméter átadás (ős osztályú példányt várunk, de gyermeket kapunk),
2. Példányosítás (a referencia ős osztály típusú, de egy gyermek példányra mutat),
3. Felelősség injektálás (kívülről kapunk egy objektumot, aminek csak a felületét ismerjük).

Látni fogjuk, hogy minden tervezési minta a behelyettesíthetőség lehetőségén alapszik.

3.2.4. Csatoltság csökkentése objektum-összetétellel

A csatoltság (coupling) alatt annak fokát értjük, hogy egy osztály (vagy más modul) milyen mértékben alapszik a többi osztályon. A csatoltságot szokás a kohézió (cohesion) ellentétéként értelmezni. Alacsony fokú csatolás általában magas fokú kohéziót eredményez, illetve ez a másik irányban is igaz. A csatoltság mértékét Larry Constantine csoportjának munkája alapján a következő módon számoljuk.

Definíció: OOP-ben a csatoltság annak mértéke, hogy milyen erős kapcsolatban áll egy osztály a többi osztállyal. A csatolás mértéke két osztály, mondjuk A és B között növekszik, ha:

1. A-nak van B típusú mezője.
2. A meghívja B valamelyik metódusát.
3. A-nak van olyan metódusa, amelynek visszatérési típusa B.
4. A B-nek leszármazottja, vagy implementálja B-t.

A csatoltság szintjei (legerősebbtől a leggyengébbig):

1. erősen csatolt (tightly coupled)
2. gyengén / lazán csatolt (loosly coupled)
3. réteg (layer)

Az erős csatoltság erős függőséget is jelent. A következő fajta függőségeket szoktuk megkülönböztetni:

1. Függőség a hardver és szoftver környezettől: Ha a programunk függ egy adott hardvertől vagy szoftvertől (leggyakrabban operációs rendszertől), akkor ez azt jelenti, hogy ezek speciális tulajdonságait kihasználjuk és így a programunk nem vagy csak nehezen portolható át egy másik környezetbe. Ennek egyik egyszerű megoldása a virtuális gép használata. A forráskódunkat egy virtuális gép utasításaira fordítjuk le. Ha egy adott operációs rendszer felett egy adott hardveren fut a virtuális gép, akkor a mi programunk is futni fog.
2. Implementációs függőség: Egy osztály függ egy másik implementációjától, azaz ha az egyik osztályt megváltoztatunk, akkor meg kell változtatni a másik osztályt is, akkor implementációs függőségről beszélünk. Ez is egyfajta környezeti függés, egy osztály függ a környezetében lévő egy vagy több másik osztálytól, de itt a környezete a program forráskódja. Ha csak a másik osztály felületétől függünk, azaz teljesen mindegy,

hogyan implementáltuk a másik osztály metódusait, csak azok helyes eredményt adjanak, akkor nem beszélünk implementációs függőségről. Ezzel a függőséggel még részletesen fogunk foglalkozni.

3. Algoritmikus függőség: Akkor beszélünk algoritmikus függőségről, ha nehézkes az algoritmusok finomhangolása. Gyakran előfordul, hogy a program egy-egy részét gyorsabbá kell tenni, mondjuk buborékos rendezés helyett gyors rendezést kell alkalmazni. Például ha a rendezés közben szemléltetjük a rendezés folyamatát, akkor nehéz lesz áttérni egyik rendezésről a másikra.

A három függőség közül csak az implementációs függőséggel foglalkozunk, de azzal nagyon részletesen. Már megemlítettük, hogy az öröklődés implementációs függőséget okoz. Nézzünk erre egy példát Java nyelven. A feladat a beépített HashSet osztály bővítése a betett elemek számolásával.

```
import java.util.*;

public class MyHashSet extends HashSet{

    private int addCount = 0;

    public boolean add(Object o){

        addCount++;

        return super.add(o);

    }

    public boolean addAll(Collection c){

        addCount += c.size();

        return super.addAll(c);

    }

    public int getAddCount(){ return addCount; }

}
```

Ebben a példában létrehoztuk örökléssel a MyHashSet osztályt. Annyival egészítettük ki az őst, hogy számoljuk, hány elemet adunk hozzá a hasító halmazhoz. Ehhez az addCount mezőt használjuk, ami kezdetben nulla. Két metódussal lehet elemet hozzáadni a halmazhoz, az add és az addAll metódussal, ezért ezeket felülírjuk. Az add megnöveli eggyel az addCount-ot és meghívja az ős add metódusát, hiszen az tudja hogyan kell ezt a feladatot megoldani, mi csak ráültünk a megoldásra. Az addAll hasonlóan működik, de ott több elemet adunk egyszerre hozzá a listához, ezért az addCount értékét az elemek számával növeli meg.

Ezt a feladatot mindenki hasonlóan készítette volna el, hiszen a kód újrahasznosítás legegyszerűbb formája az öröklés. Egy bökkenő van. Ez így nem megfelelően működik!

```
import java.util.*;

public class Main {

    public static void main(String[] args){

        HashSet s = new MyHashSet();

        String[] abc = {"a","b","c"};

        s.addAll(Arrays.asList(abc));

        System.out.println(s.getAddCount());

    }

}
```

}

Ebben a példában létrehoztunk egy 3 elemű tömböt, azt addAll metódussal hozzáadtuk a MyHashSet egyik példányához. Ezután kiíratjuk, hány elemet adtunk hozzá a halmazhoz. Azt várnánk, hogy a program azt írja ki, hogy 3, de e helyett az írja, hogy 6.

Mi történt? Nem tudtuk, hogy az ősből, azaz a HashSet osztályban, úgy van megvalósítva az addAll metódus, hogy az egy ciklusban hívogatja az add metódust, így veszi fel az elemeket. Amikor a gyermek addAll metódusát hívtuk, az hozzáadott 3-mat az addCount-hoz és meghívta az ő addAll metódusát. Az háromszor meghívta az add metódust. A késői kötés miatt nem az ő add metódusát, hanem a gyermek add metódusát hívta, ami szépen mindig 1-gyel növelte az addCount értékét. Így jött ki a 6. Azaz az történt, hogy csúnyán ráfáztunk az öröklődés okozta implementációs függőségre.

A fenti kódot úgy lehet kijavítani, hogy csak az add metódusban növeljük az addCount értékét:

```
import java.util.*;

public class MyHashSet extends HashSet{

    private int addCount = 0;

    public boolean add(Object o){

        addCount++;

        return super.add(o);

    }

    public int getAddCount(){ return addCount; }

}
```

Amikor írom a gyerek osztályt, tudnom kell, hogyan van az ő implementálva, különben hasonló nehezen megérthető problémákkal találkozhat magam szembe. Ugyanakkor, ha kihasználom, hogy hogyan van implementálva az ő, akkor az ő változása eredményezheti, hogy a gyermeknek is változnia kell. Ez pedig implementációs függés!

Hogyan lehet ezt elkerülni? A megoldás, hogy ne öröklődést, hanem objektum összetételt használjunk. Mondjuk, ha az A osztálynak van egy B osztály típusú mezője, akkor azt mondjuk, hogy objektum összetételt használtunk.

Az öröklődés mindig kiváltható objektum összetétellel, hiszen az alábbi két végletekig leegyszerűsített program ugyanazt csinálja:

<pre>class A { public void m1() { Console.WriteLine("hello"); } } class B : A { public void m2() { m1(); } }</pre>	<pre>class A { public void m1() { Console.WriteLine("hello"); } } class B { A a = new A(); public void m2() { a.m1(); } }</pre>
---	---

<pre> } } class Program { static void Main(string[] a) { B b = new B(); b.m2(); Console.ReadLine(); } } </pre>	<pre> } } class Program { static void Main(string[] a) { B b = new B(); b.m2(); Console.ReadLine(); } } </pre>
<p>Itt a B osztály az A osztály gyermeke, így öröklí az A osztályból az m1 metódust, amit m2 metódusban hív meg. A főprogramban meghívjuk az m2 metódust, amely meghívja az ősbén lévő m1 metódust, ami kiírja, hogy hello.</p>	<p>Itt a B osztálynak van egy A típusú mezője. Ezt példányosítanunk kell. Az m2 metódus meghívja ezen a mezőn keresztül az m1 metódust. A főprogramban meghívjuk az m2 metódust, amely az objektum összetétel, azaz az „a” referencián keresztül hívja az m1 metódust, ami kiírja, hogy hello.</p>

Az objektum összetétel nagyon rugalmas, hiszen az futási időben történik, szemben az öröklődéssel, ami már fordítási időben ismert. Ugyanakkor az öröklődést sokkal egyszerűbb felfogni, megérteni és elmagyarázni. Ezért objektum összetételt, ami kisebb csatoltságot, kisebb implementációs függőséget, és rugalmasabb kódot biztosít, csak akkor használjunk, ha már sok programozói tapasztalattal bírunk.

Amikor objektum összetételnél egy metódust úgy valósítok meg, hogy annak lényegi része csak az, hogy az összetételt megvalósító referencián keresztül meghívom annak egy metódusát, akkor azt mondjuk, hogy átdelegálom a felelősséget a beágyazott objektumnak. A fenti példában ilyen az m2 metódus, ami csak meghívja az m1 metódust. A felelősség delegálás fogalmának egyik formája a .NET keretrendszer callback mechanizmusa.

Az objektum összetételnél kérdés, hogy hogyan kapjuk meg az összetételben szereplő objektumot. A fenti példában saját példányt készítettünk. Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozunk a felelősség injektálás témakörén belül.

Későbbiekben látni fogjuk, hogy habár az öröklődést mindig ki lehet váltani objektum összetétellel, nem mindig ez a célravezető, hiszen öröklődés nélkül nincs többalakúság. Többalakúság nélkül pedig nem lehet rugalmas kódot írni.

3.3. Az objektum orientált tervezés alapelvei

Az objektum orientált tervezés alapelvei (object-oriented design principles) a tervezési mintáknál magasabb absztrakciós szinten írják le, milyen a „jó” program. A tervezési minták ezeket az alapelveket valósítják meg szintén még egy elég magas absztrakciós szinten. Végül a tervezési mintákat realizáló programok az alapelvek megvalósulásai. Az alapelveket természetesen úgy is fel lehet használni, hogy nem követjük a tervezési mintákat.

A tervezési alapelvek abban segítenek, hogy több, általában egyenértékű programozói eszköz, pl. öröklődés és objektum összetétel közül kiválasszuk azt, amely jobb kódot eredményez. Általában jó a kód, ha rugalmasan bővíthető, újrafelhasználható komponensekből áll és könnyen érthető más programozók számára is.

A tervezési alapelvek segítenek, hogy ne essünk például abba a hibába, hogy egy osztályba kódolunk mindent, hogy élvezzük a mezők, mint globális változók programozást gyorsító hatását. A tapasztalat az, hogy lehet

programozni az alapelvek ismerete nélkül, vagy akár tudatos megszegésével, csak nem érdemes. Gondoljunk vissza a programozási technológiák alapelvére: „A program kódja állandóan változik!”. Azaz, ha rugalmatlan programot írunk, akkor a jövőben keserítjük meg az életünket, amikor egy változást kell belehegeszteni a programunkba. Inkább érdemes a jelenben több időt rászánni a fejlesztésre és biztosítani, hogy a jövőben könnyű legyen a változások kezelése. Ezt biztosítja számunkra az alapelvek betartása.

3.3.1. A GOF könyv 1. alapelve – GOF1

A GOF1 alapelv a Gang of Four (GOF) könyvben jelent meg 1995-ben. A könyv magyar címe: „Programtervezési minták, Újrahasznosítható elemek objektumközpontú programokhoz.” A könyv angol címe: „Design Patterns: Elements of Reusable Object-Oriented Software”. Az alapelv eredeti angol megfogalmazása: „Program to an interface, not an implementation”, azaz „Programozz felületre implementáció helyett”.

Mit jelent ez a gyakorlatban? Egyáltalán, hogy lehet implementációra programozni? Miért rossz implementációra programozni? Miért jó felületre?

Akkor programozunk implementációra, ha kihasználjuk, hogy egy osztály hogyan lett implementálva. Egy példát a MyHashSet osztályon keresztül már láttunk, amikor tudnunk kellett, hogyan lett az ő implementálva. Egy másik példa:

```
class NagySzám {  
    //maximum ennyi számjegyű nagy szám  
    private const int maxHossz = 20;  
    //használt számrendszer alapja  
    private const int alap = 10;  
    //a számjegyek fordított sorrendben vannak  
    //pl. 64 esetén: számjegyek[0]=4, számjegyek[1]=6  
    private int[] számjegyek = new int[maxHossz];  
    public NagySzám(int[] szám) {  
        Array.Copy(szám, számjegyek, szám.Length);  
    }  
    public static NagySzám Összead(NagySzám S1, NagySzám S2) {  
        int[] A = S1.számjegyek;  
        int[] B = S2.számjegyek;  
        int[] C = new int[maxHossz];  
        int átvitel = 0;  
        for(int i=0; i<maxHossz; i++) {  
            C[i] = A[i] + B[i] + átvitel;  
            átvitel = C[i] / alap; C[i] %= alap;  
        }  
        return new NagySzám(C);  
    }  
}
```

```
public long ToLong() {  
    int i = maxHossz - 1; long szám = 0;  
    while (számjegyek[i] == 0 && i>0) i--;  
    for (; i >= 0; i--) {  
        szám *= alap; szám += számjegyek[i];  
    }  
    return szám;  
}  
}
```

A fenti példában készítettünk egy NagySzám osztályt, amely a nagy szám számjegyeit a számjegy tömbben tárolja. A legkisebb helyi értékű szám van a legkisebb indexen. A konstruktor ezt a tömböt tölti fel. Ezen túl két metódust látunk, az egyik összeadás, a másik long típusú számmá alakítja vissza a számjegyek tömbben tárolt számot. A számjegyek tömbben tárolt szám számrendszerének alapja az alap konstansban van eltárolva. Most 10-es számrendszer az alapértelmezett. De mi van, ha az alap megváltozik? Sajnos akkor minden kód, ami feltételezi, hogy 10-es számrendszert használunk, az elromlik. Például az alábbi is:

```
class Program {  
    static void Main(string[] args) {  
        int[] a = { 3, 5 }; //53  
        int[] b = { 1, 2, 3 }; //321  
        NagySzám A = new NagySzám(a);  
        NagySzám B = new NagySzám(b);  
        NagySzám C = NagySzám.Összead(A, B);  
        Console.WriteLine(C.ToLong());  
        Console.ReadLine();  
    }  
}
```

A fenti kód 374-et ír ki, ha az alap 10-es, 252-öt, ha az alapot átírjuk 8-ra, és így tovább. Tehát a NagySzám belső implementációja befolyásolja az őt használó osztályok működését. A problémát az okozza, hogy a bemeneti szám átalakítását lusták voltunk elvégezni, habár az a NagySzám felelőssége lenne. Az átalakítást a hívóra hagytuk, de rossz megoldás, mint ahogy láttuk.

A megoldás, ha egy olyan konstruktort csinálunk, ami egy long típusú számot vár. A másik konstruktort priváttá kell tenni. Ebben az esetben akármilyen belső alapot használunk, az nem fogja zavarni a többi osztályt. Tehát a jó megoldás (csak a megváltozott és az új kódot mutatjuk):

```
class NagySzám {  
    ...  
    private NagySzám(int[] szám) { // ez mostmár privát  
        Array.Copy(szám, számjegyek, szám.Length);  
    }  
}
```

```
}  
  
public NagySzám(long szám) { //új konstruktor  
  
    int i = 0;  
  
    while (szám > 0) {  
  
        számjegyek[i] = (int)(szám % alap);  
  
        szám /= alap;  
  
        i++;  
  
    }  
  
}  
  
...  
}  
  
class Program {  
  
    static void Main(string[] args) {  
  
        NagySzám A = new NagySzám(53);  
  
        NagySzám B = new NagySzám(321);  
  
        NagySzám C = NagySzám.Összead(A, B);  
  
        Console.WriteLine(C.ToLong()); //374  
  
        Console.ReadLine();  
  
    }  
  
}
```

Itt már akármilyen számrendszert használ a NagySzám, mindig 374 lesz az eredmény.

Látható, hogy általában akkor kényszerülünk implementációra programozni, ha az osztály felelősségi körét rosszul határoztuk meg és egy osztály több felelősségi kört is lefed, vagy egy felelősséget nem teljesen fed le, mint a NagySzám. Tehát, ha a kódunkban találunk olyan részeket, amely egy másik osztály implementációjától függ, akkor az hibás tervre utal.

Ha implementációra programozunk, és ha megváltozik az osztály, akkor a vele kapcsolatban álló osztályoknak is változniuk kell. Ezzel szemben, ha felületre programozunk, és megváltozik az implementáció, de a felület nem, akkor nem kell megváltoztatni a többi osztályt.

3.3.2. A GOF könyv 2. alapelve – GOF2

A GOF2 alapelv a Gang of Four (GOF) könyvben jelent meg 1995-ben. Az alapelv eredeti angol megfogalmazása: „Favor object composition over class inheritance”, azaz „Használj objektum összetételt öröklés helyett, ha csak lehet”.

Mit jelent ez a gyakorlatban? Egyáltalán mit jelent az objektum összetétel? Miért jobb az öröklődésnél? Mi a baj az öröklődéssel? Ha jobb az objektum összetétel, akkor miért nem mindig azt használjuk?

Már láttuk, hogy objektum összetétellel mindig ki lehet váltani az öröklődést. Az öröklés azért jó, mert akkor megöröklöm az ő összes szolgáltatását (metódusait), amit használni tudok. Objektum összetételnél ezen osztály

egy példányára szerzek egy referenciát és azon keresztül használom a szolgáltatásait. Ez utóbbi futási időben dinamikusán változhat, hiszen, hogy melyik objektumra mutat az a referencia, az futási időben változtatható.

Az öröklődést IS-A kapcsolatnak hívjuk. Ha a Kutya osztály a Gerinces osztály gyermeke, akkor azt mondjuk, hogy „a kutya az egy gerinces”, azaz angolul „the dog 'is a' vertebrate”. Innen jön az IS-A elnevezés.

Az öröklődést néha átlátszó újrahaznosításnak (white box reuse) is hívjuk. Ezzel arra utalunk, hogy az örökölt metódusokat használhatjuk és azokról sok információnk van, gyakran ismerjük a forráskódjukat is.

Az objektum összetélt HAS-A kapcsolatnak hívjuk. Ha a Kutya osztályban van egy gerinc nevű mező, ami Gerinces osztály típusú, akkor azt mondjuk, hogy „a kutyanak van egy gerince”, azaz angolul „the dog 'has a' backbone”. Innen jön a HAS-A elnevezés.

Az objektum összetélt átlátszatlan újrahaznosításnak (black box reuse) is hívjuk. Ezzel arra utalunk, hogy az összetélt megvalósító mezőn keresztül hívhatunk metódusokat, de azok megvalósításáról nincs információnk.

Az objektum összetételnek több fajtája van. Mindhárom esetben az összetélt megvalósító mezőt becsomagolom egy osztályba, de nem mindegy hogyan:

1. Aggregáció (aggregation): A becsomagolt példány nem csak az enyém, azt más is használhatja. Példa: A kutyanak van gazdija, de a gazdi nem csak a kutyaé.
2. Kompozíció (composition): A becsomagolt példány csak az enyém, azt más nem is ismerheti. Példa: A kutyanak van farka, azt csak ő csóválhatja.
3. Becsomagolás (wrapping): Ez az átlátszó becsomagolás. Példa: A karácsonyfa karácsonyfa marad, akárhány díszet is teszünk rá.

Először vizsgáljuk meg az első két típust. Vegyük a következő esetet, a gitárosnak van egy gitárja. Ugyebár ez egy objektum összetétel, hiszen HAS-A kapcsolat van a gitáros és a gitár között. Hogy melyik fajta összetélt kell választani azt egy egyszerű kérdéssel lehet eldönteni: Ha a gitáros meghal, vele temetik a gitárját is? Ha igen, akkor kompozícióról beszélünk, ha nem aggregációról. Azaz ha senki másnak nincs rá referenciája, és ezért a szemétyűjtő lapára teszi, ha már rám sincs szükség, akkor kompozíció. Aggregációra szép példa többek közt a stratégia tervezési minta. Kompozícióra szép példa az állapot tervezési minta.

A harmadik fajta összetétel az átlátszó csomagolás vagy angolul wrapping. Ez általában aggregáció, de lehet kompozíció is. Ilyenkor a becsomagolt osztállyal gyermek és összetétel viszonyban is állok. Az ős gyermeke vagyok, hogy ős típusként használható legyek. Illetve becsomagolom az ősöm egy példányát, hogy azon keresztül használhassam a szolgáltatásait. Erre szép példa a dekorátor tervezési minta.

Nézzünk egy szép példát objektum összetételre.

```
class Alvaz { /*...*/ }
class Kaszni { /*...*/ }
class Motor { /*...*/ }
class Auto
{
    Alvaz alvaz;
    Kaszni kaszni;
    Motor motor;
    public Auto(Alvaz alvaz, Kaszni kaszni, Motor motor)
    {
        this.alvaz = alvaz;
```

```
this.kaszni = kaszni;  
  
this.motor = motor;  
  
}  
  
}
```

Csatoltság szempontjából az öröklődés a legerősebb, majd jön a kompozíció és az aggregáció. Éppen ez az oka, hogy a GOF2 kimondja, hogy használjunk inkább objektum összetételt öröklődés helyett, hiszen az kisebb csatlóságot eredményez és így rugalmasabb kódot kapunk. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy az ilyen kód nehezebben átlátható, ezért nem szabad túlzásba vinni az objektum összetételt.

Egy másik ok, ami miatt nem váltunk ki minden öröklődést objektum összetétellel az az, hogy öröklődés nélkül nincs többalakúság (legalábbis erősen típusos nyelvek esetén). Jól tudjuk, hogy egy osztály hierarchia tetején lévő osztály példánya helyett bármelyik gyermek osztály példányát használhatom. Erre gyakran van szükségem, hiszen így tudok a változásokhoz könnyen alkalmazkodni. Például van egy gyermek osztályom, ami Windows speciális, egy másik Unix speciális, az egyik környezetben az egyiket, a másikban a másikat használom. Hogy mégse szegjem meg a GOF2 ajánlást, azt a trükköt használjuk, hogy a hierarchia tetején lévő ős absztrakt. Ilyenkor azt mondom, hogy absztrakt őst alkalmazok. Ráadásul, ha a kód többi részében a gyermek osztály példányait csak az absztrakt ős felületén keresztül használom, akkor ezzel betartom a GOF1 ajánlást is.

3.3.3. Egy felelősség egy osztály alapelve – SRP (Single Responsibility Principle)

Az egy felelősség egy osztály alapelve (angolul: Single Responsibility Principle – SRP) azt mondja ki, hogy minden osztálynak egyetlen felelősséget kell lefednie, de azt teljes egészében. Eredeti angol megfogalmazása: „A class should have only one reason to change”, azaz „Az osztályoknak csak egy oka legyen a változásra”.

Már a GOF1 elvénél is láttuk, hogy ha egy osztály nem fedi le teljesen a saját felelősségi körét, akkor muszáj implementációra programozni, hogy egy másik osztály megvalósítsa azokat a szolgáltatásokat, amik kimaradtak az osztályból.

Ha egy osztály több felelősségi kört is ellát, például a MacsKuty eszik, alszik, ugat, egerészik, akkor sokkal jobban ki van téve a változásoknak, mintha csak egy felelősséget látna el. A MacsKuty osztályt meg kell változtatni, ha kiderül, hogy a kutyák nem csak a postást ugatják meg, hanem a bicikliseket is, illetve akkor is, ha a macskák viselkedése változik vagy bővül.

Már láttuk, hogy minden módosítás magában hordozza a veszélyt, hogy egy forráskód szörnyet kapjunk, amihez már senki se mer hozzányúlni. Az ilyen kód fejlesztése nagyon drága.

Gyakran szembesülünk azzal, hogy mi szeretnénk, hogy minden osztálynak csak egy oka legyen a változásra, azaz egy felelősségi kört lásson el, de minden osztálynak kell naplóznia vagy a jogosultságokat ellenőriznie. Erre ad megoldást az aspektus orientált programozás (ASP). Ezeket a felelősségeket, mint például a naplózás, kiemeljük egy úgynevezett aspektusba, amit bármely osztályhoz hozzákapcsolhatunk.

Az egy felelősség egy osztály elvére szép példa a felelősséglánc tervezési minta.

3.3.4. Nyitva zárt alapelv – OCP (Open-Closed Principle)

Az Open-Closed Principle (OCP), magyarul a nyitva zárt elv, kimondja, hogy a program forráskódja legyen nyitott a bővítésre, de zárt a módosításra. Eredeti angol megfogalmazása: „Classes should be open for extension, but closed for modification”.

Egy kicsit szűkebb értelmezésben, az osztály hierarchiánk legyen nyitott a bővítésre, de zárt a módosításra. Ez az jelenti, hogy új alosztályt vagy egy új metódust nyugodtan felvehetek, de meglévőt nem írhatok felül. Ennek azért van értelme, mert ha már van egy működő, letesztelt, kiforrott metódusom és azt megváltoztatom, akkor több negatív dolog is történhet:

1. a változás miatt az eddig működő ágak hibásak lesznek,
2. a változás miatt a vele implementációs függőségben lévő kódrészeket is változtatni kell,

3. a változás általában azt jelenti, hogy olyan esetet kezelünk le, amit eddig nem, azaz bejön egy új if vagy else, esetleg egy switch, ami csökkenti a kód átláthatóságát, és egy idő után már senki se mer hozzányúlni.

Az OCP elvet meg lehet fogalmazni a szintaxis szintjén is C# nyelv esetén: Ne használd az override kulcsszót, kivéve ha

1. absztrakt vagy

2. horog (angolul: hook)

metódust akarsz felülírni.

Megjegyzés: Mivel Java nyelven minden metódus virtuális, így ott nincs is override kulcsszó, ezért ott nem lehet a szintaxis szintjén megadni az OCP elvet.

Ugyebár az absztrakt metódusokat muszáj felülírni, de ez nem az OCP megszegése, hiszen az absztrakt metódusnak nincs törzse, így lényegében a törzzsel bővíttem a kódot, nem módosítok semmit. A másik eset, amikor használhatok felülírást, a horog, vagy ismertebb nevükön hook, metódusok felülírása. Akkor beszélek horog metódusokról, ha a metódusnak ugyan van törzse, de az teljesen üres. Ezek felülírása nem kötelező, csak opcionális, így arra használják őket, hogy a gyermek osztályok opcionálisan bővíthessék viselkedésüket. Ezek felülírásával lényegében megint csak bővíttem a kódot, nem módosítom, azaz nem szegem meg az OCP elvet.

Az OCP elvet a gyakorlatban nehéz betartani, mert ha csak felülírom C# nyelven a ToString vagy Java nyelven a toString metódust, akkor már meg is szegtem az elvet. Pedig ez egy nagyon gyakori lépés.

A következő rövid példában nem tarjuk be az OCP elvet:

```
class Alakzat
{
    public const int TEGLALAP = 1;
    public const int KOR = 2;
    int tipus;
    public Alakzat(int tipus) { this.tipus = tipus; }
    public int GetTipus() { return tipus; }
}
class Teglalap : Alakzat{ Teglalap():base(Alakzat.TEGLALAP){}}
class Kor : Alakzat{ Kor():base(Alakzat.KOR){}}
class GrafikusSzerkeszto
{
    public void RajzolAlakzat(Alakzat a)
    {
        if (a.GetTipus() == Alakzat.TEGLALAP)RajzolTeglalap(a);
        else if (a.GetTipus() == Alakzat.KOR) RajzolKor(a);
    }
    public void RajzolKor(Kor k) { /* ... */ }
    public void RajzolTeglalap(Teglalap t) { /* ... */ }
```

```
}
```

Ha egy kódban if – else if szerkezetet látunk, akkor az valószínűleg azt mutatja, hogy nem tartottuk be az OCP elvet. Nem tartottuk be, hiszen, ha új alakzatot akarunk hozzáadni a kódhoz, akkor az if – else if szerkezetet tovább kell bővítenünk. Lássuk, hogy lehet ezt kivédeni:

```
abstract class Alakzat{ public abstract void Rajzol(); }

class Teglalap : Alakzat
{
    public override void Rajzol() { /* téglalapot rajzol */ }
}

class Kor : Alakzat
{
    public override void Rajzol() { /*kört rajzol */ }
}

class GrafikusSzerkeszto
{
    public void RajzolAlakzat(Alakzat a) { a.Rajzol(); }
}
```

A fenti példában bevezettünk egy közös őst, az absztrakt Alakzatot. A konkrét alakzatok csak felülírják az ő absztrakt Rajzol metódusát és kész is az új gyermek. Ebből akárhányat hozzáadhatunk, a meglévő kódot nem kell változtatni. Tehát itt betartjuk az OCP elvet.

Az OCP elv alkalmazására nagyon szép példa a stratégia és a sablon metódus tervezési minta. Az utóbbi hook metódusokra is ad példát.

3.3.5. Liskov féle behelyettesítési alapelv – LSP (Liskov Substitutional Principle)

A Liskov féle behelyettesítési elv, rövid nevén LSP, kimondja, hogy a program viselkedése nem változhat meg attól, hogy az ő osztály egy példány helyett a jövőben valamelyik gyermek osztályának példányát használom. Azaz a program által visszaadott érték nem függ attól, hogy egy Kutya vagy egy Vizsla vagy egy Komondor példány lábainak számát adom vissza. Eredeti angol megfogalmazása: „If for each object o1 of type S there is an object o2 of type T such that for all programs P defined in terms of T, the behavior of P is unchanged when o1 is substituted for o2 then S is a subtype of T”.

Nézzünk egy példát, amely nem felel meg az LSP elvnek. A klasszikus ellenpélda az ellipszis – kör illetve a téglalap – négyzet példa. A kör olyan speciális ellipszis, ahol a két sugár egyenlő. A négyzet olyan speciális téglalap, ahol az oldalak egyenlő hosszúak. Szinte adja magát, hogy az kör az ellipszis alosztálya, illetve a négyzet a téglalap alosztálya legyen. Lássuk a téglalap – négyzet példát:

```
class Teglalap
{
    protected int a, b;

    //@ utófeltétel: a == x és b == \régi(b)

    public virtual void setA(int x) { a = x; }
```

```
public virtual void setB(int x) { b = x; }

public int Terület() { return a * b; }

}

class Négyzet : Téglalap
{
    // invariáns: a == b;

    // utófeltétel: a == x && b == x;

    public override void setA(int x) { a = x; b = x; }

    public override void setB(int x) { a = x; b = x; }

}
```

A fenti példába az a és b mezőt használjuk a téglalap oldalhosszainak tárolására. Mindkét mezőhöz tartozik egy szetter metódus. A Négyzet osztályban a két szetter metódust felül kellett írni, mert a négyzet két oldala egyenlő. Azt mondjuk, hogy ez a Négyzet osztály invariánsa, mert minden metódus hívás előtt és után igaznak kell lennie, hogy a két oldal egyenlő. A setA metódusnak megadtuk az utófeltételét is. A gond az, hogy a Négyzet osztályban a setA utófeltétele gyengébb, mint a Téglalap osztályban. Pedig, mint látni fogjuk, a gyermek osztályban az utófeltételeknek erősebbeknek, az előfeltételeknek gyengébbeknek kellene lennie, hogy betartsuk az LSP elvet.

```
class Program
{
    static void Main(string[] args)
    {
        Random rnd = new Random();

        for (int i = 0; i < 10; i++)
        {
            Téglalap rect;

            if (rnd.Next(2) == 0) rect = new Téglalap();

            else          rect = new Négyzet();

            rect.setA(10);

            rect.setB(5);

            Console.WriteLine(rect.Terület());

        }

        Console.ReadLine();

    }

}
```

A fenti főprogram 50%-os valószínűséggel a Téglalap osztályt, 50%-os valószínűséggel ennek gyermek osztályát a Négyzetet példányosítja. Ha az LSP igaz lenne, akkor mindegy lenne, melyik osztály példányán

keresztül hívjuk a Terület metódust, de ez nem igaz, mert a setA és a setB teljesen másképp viselkedik a két osztályban. Ennek megfelelően egyszer 50, egyszer 25 lesz a kiírt érték. Azaz a program viselkedése függ attól, melyik példányt használjuk, azaz az LSP elvet megszegjük.

Mi is volt a tényleges probléma a fenti példában. A probléma az, hogy a Négyzet alosztálya a Téglalapnak, de nem altípusa. Az altípus fogalmának megadásához be kell vezetnünk a kontraktus alapú tervezés (design by contract) fogalmait:

1. előfeltétel,
2. utófeltétel,
3. invariáns.

A metódus előfeltétele írja le, hogy milyen bementre működik helyesen a metódus. Az előfeltétel általában a metódus paraméterei és az osztály mezői segítségével írja le ezt a feltételt. Például az Osztás(int osztandó, int osztó) metódus előfeltétele, hogy az osztó ne legyen nulla.

A metódus előfeltétele írja le, hogy milyen feltételnek felel meg a visszaadott érték, illetve milyen állapotátmenet történt, azaz az osztály mezői hogyan változnak a metódus hívás hatására. Például a Maximum(int X, int Y) utófeltétele, hogy a visszatérési érték X, ha $X > Y$, egyébként Y.

A metódus kontraktusa az, hogy ha a hívó úgy hívja meg a metódust, hogy igaz az előfeltétele, akkor igaz lesz az utófeltétele is a metódus lefutása után. Az előfeltétel és az utófeltétel így két állapot közti átmenetet ír le, a metódus futása előtti és utáni állapotét. Az elő- és utófeltétel párok megadása helyett adhatunk egy úgynevezett állapot átmeneti megszorítást (ez ugyanazt feladatot látja el, mint a Turing-gépek delta függvénye, csak predikátumként megadva), ami leírja az összes lehetséges állapot átmenetet. E helyett a szakirodalom ajánlja még a történeti megszorítást (history constraint) használatát, de erre nem térünk ki részletesen.

Ezen túl még beszélünk osztály invariánsról is. Az osztály invariáns az osztály lehetséges állapotait írja le, azaz az osztály mezőire ad feltételt. Az invariánsnak minden metódus hívás előtt és után igaznak kell lennie.

Tegyük fel, hol hogy az N(égyzet) osztály gyermeke a T(églalap) osztálynak. Azt mondjuk, hogy az N egyben altípusa is a T osztálynak akkor és csak akkor, ha

1. a T mezői felett az N invariánsából következik a T invariánsa,
2. T minden metódusára igaz, hogy
3. a T mezői felett az N állapot átmeneti megszorításából következik a T állapot átmeneti megszorítása.

Az utolsó feltételre azért van szükség, mert a gyermek osztályban lehetnek új metódusok is, és ezeknek is be kell tartaniuk az ős állapot átmeneti megszorítását. Ha az ősből „egyes” állapotból nem lehet közvetlenül elérni a „hármast” állapotot, akkor ezt a gyermekben sem szabad.

A Téglalap – Négyzet példában az invariánsra vonatkozó feltétel igaz, hiszen a Téglalap invariánsa IGAZ, a Négyzeté pedig $a == b$ és $a == b \implies$ IGAZ. Az előfeltételekre vonatkozó feltétel is igaz. Az utófeltételek feltétele viszont hamis, mert a setA metódus esetén az $a == x$ ÉS $b == x \implies a == x$ ÉS $b == \text{régi}(b)$ állítás nem igaz. Ezért a Négyzet nem altípusa a Téglalapnak.

Az altípus definícióját informálisan gyakran így adjuk meg:

1. az ős mezői felett az altípus invariánsa nem gyengébb, mint az ősé,
2. az altípusban az előfeltételek nem erősebbek, mint az ősből,
3. az altípusban az utófeltételek nem gyengébbek, mint az ősből,
4. az altípus betartja ősének történeti megszorítást (history constraint).

Erősebb feltételt úgy kapok, ha az eredeti feltételhez ÉS-sel veszek hozzá egy plusz feltételt. Gyengébb feltételt úgy kapok, ha az eredeti feltételhez VAGY-gyal veszek hozzá egy plusz feltételt. Egy kicsit könnyebb ezt

megérteni, ha halmazokkal fogalmazzuk meg. Mivel a gyengébb feltétel nagyobb halmazt, az erősebb feltétel pedig kisebb halmazt jelent, a fenti definíció így is megadható:

1. az \bar{a} mezői felett a belső állapotok halmaza kisebb vagy egyenlő az altípusban, mint az \bar{a} ben,
2. minden metódus értelmezési tartománya nagyobb vagy egyenlő az altípusban, mint az \bar{a} ben,
3. minden metódusra a metódus hívása előtti lehetséges belső állapotok halmaza nagyobb vagy egyenlő az altípusban, mint az \bar{a} ben,
4. minden metódus érték készlete kisebb vagy egyenlő az altípusban, mint az \bar{a} ben,
5. minden metódusra a metódus hívása utáni lehetséges belső állapotok halmaza kisebb vagy egyenlő az altípusban, mint az \bar{a} ben,
6. az \bar{a} mezői felett a lehetséges állapotátmenetek halmaza kisebb vagy egyenlő az altípusban, mint az \bar{a} ben.

Ha a Téglalap – Négyzet példában betartottuk volna az OCP elvet, akkor az LSP elvet se sértettük volna meg. Hogy lehet betartani az OCP elvet ebben a példában? Úgy, hogy egyáltalán nem készítünk `setA` és `setB` metódust, mert akkor azokat mindenképpen felül kellene írni. Csak konstruktort készítünk és a terület metódust. Az OCP és az LSP általában egymást erősítik.

3.3.6. Interfész szegregációs alapelv – ISP (Interface Segregation Principle)

Az interfész szegregációs alapelv (angolul: Interface Segregation Principle – ISP) azt mondja ki, hogy egy sok szolgáltatást nyújtó osztály fölé el kell helyezni interfészeket, hogy minden kliens, amely használja az osztály szolgáltatásait, csak azokat a metódusokat lássa, amelyeket ténylegesen használ. Eredeti angol megfogalmazása: „No client should be forced to depend on methods it does not use”, azaz „Egy kliens se legyen rászorítva, hogy olyan metódusoktól függjön, amiket nem is használ”.

Ez az elv segít a fordítási függőség visszaszorításában. Képzeljük csak el, hogy minden szolgáltatást, például egy fénymásoló esetén a fénymásolást, nyomtatást, fax küldést, a példányok szétválogatását egy nagy Feladat osztály látta el. Ekkor, ha a fénymásolás rész megváltozik, akkor újra kell fordítani a Feladat osztályt és lényegében az egész alkalmazást, mert mindenki innen hívja a szolgáltatásokat. Ez egy néhány 100 ezer soros forráskód esetén bizony már egy kávészünetnyi idő. Nyilván így nem lehet programot fejleszteni.

A megoldás, hogy minden klienshez (kliensnek nevezzük a forráskód azon részét, ami használja a szóban forgó osztály szolgáltatásait) készítünk egy interfészt, amely csak azokat a metódusokat tartalmazza, amelyeket a kliens ténylegesen használ. Tehát lesz egy fénymásoló, egy nyomtató, egy fax és egy szétválogatás interfész. A Feladat ezen interfészek mindegyikét implementálja. Az egyes kliensek a Feladat osztályt a nekik megfelelő interfészen keresztül fogják csak látni, mert ilyen típusú példányként kapják meg. Ezáltal ha megváltozik a Feladat osztály, akkor az alkalmazásnak csak azt a részét kell újrafordítani, amit érint a változás.

Az ilyen monumentális osztályokat, mint a fenti példában a Feladat, kövér osztályoknak nevezzük. Gyakran előfordul, hogy egy sovány kis néhány száz soros osztály el kezd hízni, egyre több felelősséget lát el, és a végén egy kövér sok ezer soros osztályt kapunk. A kövér osztályokat az egy felelősség egy osztály elv (SRP) kizárja, de ha már van egy ilyen osztályunk, akkor egyszerűbb felé tenni néhány interfészt, mint a kövér osztályt szétszedni kisebbekre. Egy egyszerű példa:

```
interface IWorkable { void work(); }

interface IFeedable { void eat(); }

interface IWorker : IFeedable, IWorkable {}

class Worker : IWorker
{
    public void work() { /*.dolgozik */ }

    public void eat() { /*.eszik */ }
```

```
}  
  
class Program  
{  
    public static void Main(String[] args)  
    {  
        IWorkable workable = new Worker();  
  
        IFeedable feedable = new Worker();  
  
        IWorker worker = new Worker();  
    }  
}
```

Ha betartjuk az interfész szegregációs elvet, akkor a forráskód kevésbé csatolt lesz és így egyszerűbben változtatható. Erre az elvre szép példa az illesztő tervezési minta.

3.3.7. Függőség megfordításának alapelve – DIP (Dependency Inversion Principle)

A függőség megfordításának elve (angolul: Dependency Inversion Principle – DIP) azt mondja ki, hogy a magas szintű komponensek ne függjenek alacsony szintű implementációs részleteket kidolgozó osztályoktól, hanem épp fordítva, a magas absztrakciós szinten álló komponensektől függjenek az alacsony absztrakciós szinten álló modulok. Eredeti angol megfogalmazása: „High-level modules should not depend on low-level modules. Both should depend on abstractions.” Azaz: „A magas szintű modulok ne függjenek az alacsony szintű moduloktól. Mindkettő függjön az absztrakciótól.” Ezt ennél frappánsabban így szoktuk mondani: „Absztrakciótól függj, ne függj konkrét osztályoktól”.

Az alacsony szintű komponensek újrafelhasználása jól megoldott az úgynevezett osztálykönyvtárak (library) segítségével. Ezekbe gyűjtjük össze azokat a metódusokat, amikre gyakran szükségünk van. A magas szintű komponensek, amik a rendszer logikáját írják le, általában nehezen újrafelhasználhatók. Ezen segít a függőség megfordítása. Vegyük a következő egyszerű leíró nyelven íródott kódot:

```
public void Copy() { while( char c = Console.ReadKey() != EOF) Printer.printChar(c); }
```

Itt a Copy metódus függ a Console.ReadKey és a Printer.printChar metódustól. A Copy metódus fontos logikát ír le, a forrásból a célra kell másolni karaktereket file vége jelig. Ezt a logikát sok helyen fel lehet használni, hiszen a forrás bármi lehet és a cél is, ami karaktereket tud beolvasni, illetve kiírni. Ha most ezt a kódot újra akarom hasznosítani, akkor két lehetőségem van. Az első, hogy if – else – if szerkezet segítségével megállapítom, hogy most melyik forrásra, illetve célra van szükségem. Ez nagyon csúnya, nehezen átlátható, módosítható kódot eredményez. A másik lehetőség, hogy a forrás és a cél referenciáját kívülről adja meg a hívó felelősség injektálásával (dependency injection).

A felelősség injektálásának több típusa is létezik:

1. Felelősség injektálása konstruktorral: Ebben az esetben az osztály a konstruktorán keresztül kapja meg azokat a referenciákat, amiken keresztül a neki hasznos szolgáltatásokat meg tudja hívni. Ezt más néven objektum összetételnek is nevezzük és a leggyakrabban épp így programozzuk le.
2. Felelősség injektálása szetter metódusokkal: Ebben az esetben az osztály szetter metódusokon keresztül kapja meg azokat a referenciákat, amikre szüksége van a működéséhez. Általában ezt csak akkor használjuk, ha opcionális működés megvalósításához kell objektum összetételt alkalmaznunk.
3. Felelősség injektálása interfész megvalósításával. Ha a példányt a magas szintű komponens is elkészítheti, akkor elegendő megadni a példány interfészét, amit általában maga a magas szintű komponens valósít meg, de paraméter osztály paramétereként is jöhet az interfész.

4. Felelősség injektálása elnevezési konvenció alapján. Ez általában keretrendszerekre jellemző. A Kutya osztály Csont mezőjébe automatikusan bekerül egy KutyaCsont példány. Illetve ez szabályozható egy XML konfigurációs állománnyal is. Ezeket csak nagyon tapasztalt programozóknak ajánljuk, mert nyomkövetéssel nem lehet megtalálni, hogy honnan jön a példány és ez nagyon zavaró lehet.

A fenti egyszerű Copy metódus a függőség megfordítás elvének megfelelő változata felelősség injektálása konstruktorral megoldással a következőképpen néz ki:

```
class Source2Sink
{
    private System.IO.Stream source;
    private System.IO.Stream sink;
    public Source2Sink(Stream source, Stream sink)
    {
        this.source = source;
        this.sink = sink;
    }
    public void Copy()
    {
        byte b = source.ReadByte();
        while (b != 26)
        {
            sink.WriteByte(b);
            b = source.ReadByte();
        }
    }
}
```

Sokan kritizálják a függőség megfordításának elvét, miszerint az csak az objektum összetétel használatának, azaz a GOF2 elvnek, egy következménye. Mások szerint ez egy önálló tervezési minta. Mindenesre a használatát vitathatatlan, ha rugalmas kód fejlesztésére törekszünk.

3.3.8. További tervezési alapelvek

Itt említjük meg azokat a tervezési alapelveket, amelyek a szakirodalomban kevésbé elfogadottak, ugyanakkor mégis érdemes megismerkedni velük.

3.3.8.1. Hollywood alapelv – HP (Hollywood Principle)

A Hollywood alapelv eredeti angol megfogalmazása: „Don't call us, we'll call you”, azaz „Ne hívj, majd mi hívunk”. A Hollywood alapelvet a következő példával szemléltethetjük: Rómeó szerepére szereplőválogatást hirdetnek. Több száz jelentkező van. A válogatás után mindenki szeretné megtudni, ő kapta-e a hön áhított szerepet. Két megoldás van:

1. Mindenki kisebb-nagyobb időközönként érdeklődik, ő kapta-e a szerepet. Ilyenkor a titkár egyre idegesebben válaszol, hogy még nincs döntés, hívjon később. Ez a „busy waiting”.
2. Következő alkalommal a titkár már jó előre közli minden színésszel, ne hívj, majd mi hívunk. Azaz senki se érdeklődjön, ha majd megvan a döntés, mindenkit értesítünk, hogy megkapta-e a szerepet. Ez a Hollywood elv alkalmazása.

A busy waiting nagyon káros, mert foglalja a processzor időt, lassítja a többi szálát. Tipikus megoldása, hogy egy végtelen ciklusban egy sleep hívással várunk, majd hívjuk a metódust, ami megmondja, hogy várni kell-e még. Ha felébredhetünk egy break utasítással kilépünk a ciklusból.

A busy waiting megoldásnak van létjogosultsága is, de csak nagyon kevés helyzetben. A legismertebb a megfigyelő kutya, angolul watch dog, amikor egy távoli objektumot kérdezzük (ping-elgetünk) megadott időközönként, hogy él-e még. Ezt, máshogyan nem tudjuk megoldani, hiszen, ha elmegy az áram, a távoli gép nem tud még egy üzenetet küldeni, hogy mostantól elérhetetlen lesz. Ha a figyelő kutya észreveszi, hogy lehalt a távoli objektum, akkor annak feladatát másra osztják.

A Hollywood elv azt mondja ki, hogy ne az kérdezzessen, aki az eseményre vár, hanem az esemény értesítse a várakozókat. Ezt a megoldást használja például a Java esemény kezelése. Ha lenyomok egy gombot, akkor keletkezik egy esemény, de ezen túl semmi se történik. Ha azt akarom, hogy történjen is valami, akkor fel kell íratnom az eseményre egy figyelőt (Java nyelvhasználattal listener-t). Ha kiváltódik az esemény, akkor az összes feliratkozott figyelő értesítést kap. Pontosan ezt valósítja meg a figyelő tervezési minta.

A Hollywood elv akkor ad nagy segítséget, ha egy-több kapcsolatban vannak az objektumok és a több oldal dinamikusan változik, azaz fel is lehet iratkozni, meg le is. Egyik alternatívája az üzenetsugárzás (angolul: broadcasting), amikor egy üzenet mindenki máshoz eljut. Ekkor az üzenet küldője nem feltétlenül ismeri az üzenet fogadóját, ami előny lehet. Hátránya, hogy olyan objektum is megkaphatja az üzenetet, akit nem érdekel.

3.3.8.2. Demeter törvénye / a legkisebb tudás elve

Demeter törvénye, vagy más néven a legkisebb tudás elve (angolul: Law of Demeter / Principle of Least Knowledge) kimondja, hogy egy osztály csak a közvetlen ismerőseit hívhatja. Eredeti angol megfogalmazása: „Talk only to your immediate friends”. Azaz: „Csak a közvetlen ismerőseiddel beszélj”.

Praktikusan úgy is megfogalmazhatjuk ezt az elvet, hogy csak annak a példánynak a metódusát hívhatjuk, akire van referenciánk, azaz az A.getB().C() alakú hívások tilosak. Ez az elv azért hasznos, mert ha betartjuk, akkor a változások mindig csak lokális hatásúak lesznek.

4. Programozási technológiák – Tervezési minták

A tervezési minták gyakori programozói feladatokat oldanak meg. Gyakorlott programozók, miután már sokszor megoldottak egy-egy problémát, desztillálták a bevált megoldások lényegét. Így születtek a tervezési minták, ezek gyűjteményei. Ezek közül az első a GOF könyv volt. Ezt több is követte. Ezek közül a legjelentősebbek:

1. Eric Freeman, Elisabeth Robson, Kathy Sierra, Bert Bates: Head First Design Patterns, O'Reilly Media, 2004.
2. Cay S. Horstmann: Object-Oriented Design and Patterns, Wiley, 2006.
3. Robert C. Martin: Agile Software Development, Principles, Patterns, and Practices, Prentice Hall, 2002.

Ebben a jegyzetben elsősorban a GOF könyvben ismertetett mintákat nézzük át. Más mintáknál megjegyezzük, melyik gyűjteményben jelent meg.

A minták alkalmazásával könnyen bővíthető, módosítható osztályszerkezetet kapunk, tehát rugalmas kódot. Az ár, amit ezért fizetünk a bonyolultabb, nehezebben átlátható kód és a nagyobb fejlesztési idő. Sokan azt mondják, hogy ez nem fizetődik ki. Törekedjünk a legegyszerűbb megoldásra (lásd extrém programozás) és ha kell, kódszépítéssel általánosítjuk a kódot. Így érjük el a rugalmas kódot.

A tervezési minták viszonylagos bonyolultsága abból adódik, hogy olyan osztályokat tartalmaznak, amiknek semmi köze valóságos objektumokhoz, habár azt tanultuk, hogy egy OOP osztály a valóság absztrakciója. Ugyanakkor ezekre a technikai osztályokra szükség van a rugalmassághoz. Ezek azok az osztályok, amiket

józan paraszti ésszel nehéz kitalálni, de nem is kell, mert a legjobb megoldások tervezési minták formájában rendelkezésre állnak.

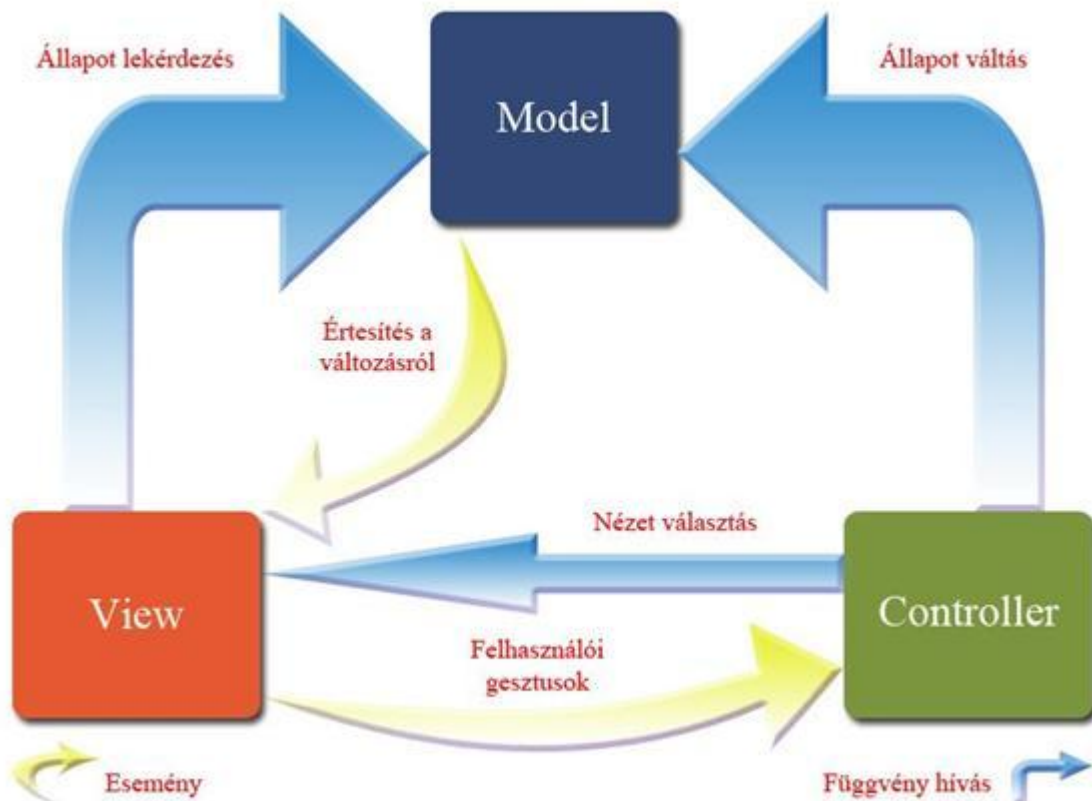
4.1. Architekturális minták

Az architektúra a program azon része, ami nem változik az idő során, vagy ha változik, akkor az nagyon nehezen kivitelezhető. Talán egy szívátültetéshez vagy agyműtétetézhez hasonlítható.

4.1.1. MVC – Model-View-Controller

Az MVC minta talán az első tervezési minta. A nevét a három fő komponensének nevéből kapta:

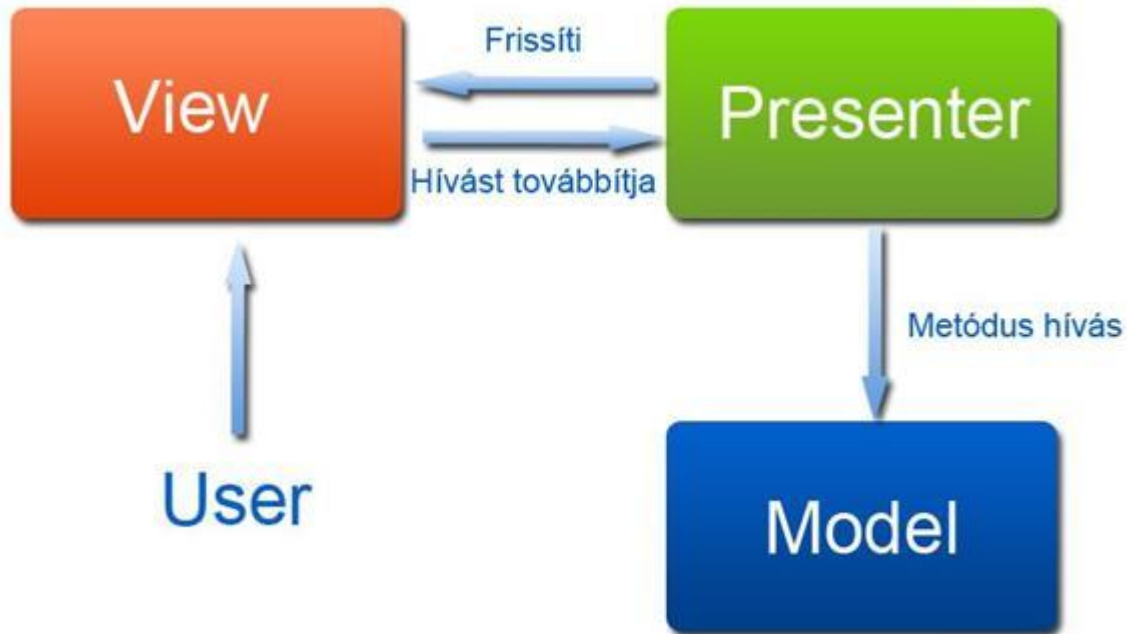
1. Model (magyarul modell): Az adatokat kezelő, vagyis tulajdonképpen az üzleti logikát megvalósító réteg. Ez felel az adatok tárolásáért, visszaolvasásáért. Itt foglalnak helyet azok a függvények is, amik műveleteket végeznek az adatokon. Része az adatbázis is.
1. View (magyarul nézet): A felhasználói felület megjelenítéséért, a felhasználó különféle nyűgjeinek a Vezérlő felé továbbításáért felelős réteg. Itt jelennek meg a felhasználó számára a vezérlőelemek, a felhasználónak szánt adatok megfelelő formában való megjelenítése is itt történik.
2. Controller (magyarul vezérlő): Ez a réteg a vezérlőelemek eseményeinek alapján meghívja a modell megfelelő függvényeit, illetve ha a megjelenítésben érintett adatok változnak, akkor erről értesíti a Nézetet.

13. ábra MVC

Az alkalmazást három egységre bontjuk. Külön egység felelős a megjelenítésért, az adatok kezeléséért valamint a felhasználói cselekedetek megfelelő kezeléséért. Ez több okból is jó nekünk, legelőször is, ha lecseréljük valamelyik részt, akkor a többi még maradhat, nem kell hozzányúlni, több időnk marad (munkaidőben játszani:). Könnyebben módosíthatjuk az egyes részeket.

Az MVC egyik fő újítása az volt, hogy lehetővé tette, hogy egy modellhez több nézet is tartozzon. Minden nézet ugyanannak a modellnek a belső állapotát jeleníti meg. Bármelyik nézeten lenyomnak egy gombot, az az esemény eljut a kontrollernek. A kontroller meghívja a modell megfelelő metódusát. Ha e miatt a modell belső állapota megváltozik, akkor a modell a megfigyelő tervezési mintának megfelelően értesíti a nézeteket, hogy változás történt, nekik is meg kell változni.

14. ábra Továbbfejlesztés

Az MVC mintának több továbbfejlesztése is létezik. Ezek közül a két legismertebb:

1. MVP – Model View Presenter, magyarul Modell – Nézet – Megjelenítő: Ebben a változatban a modell nem a nézetet, hanem a megjelenítőt értesíti, ha változás történik. A megjelenítő lekéri az adatokat a modelltől, feldolgozza, és megformázza a nézet számára.
2. MVVM – Model View View-Model, magyarul Modell – Nézet – Nézetmodell: Ez az MVP továbbfejlesztése, ahol a nézetben a lehető legkevesebb logika van. A nézetmodell elvégzi minden feladatot a nézet helyett, csak a megjelenítés marad a nézetre.

4.1.2. ASP.NET MVC Framework

Az ASP.NET MVC Framework az ASP.NET Web Forms alapú fejlesztésnek nyújt alternatívát MVC alapú web alkalmazások fejlesztéséhez. ASP.NET MVC Framework egy olyan könnyű és jól tesztelhető megjelenítő keretrendszer, amely (csakúgy, mint az ASP.NET Web Forms) integrálja a már meglévő ASP.NET lehetőségeit, mint például a master page-eket és a beépített felhasználó kezelést, azaz membership provider alapú azonosítást. Az MVC alapjait a System.Web.Mvc névtér definiálja, amely a System.Web névtér támogatott része.

Az MVC egy alapvető programtervezési minta, amely számos fejlesztőnek már ismerős lehet. Néhány web alkalmazás már régóta használja az MVC keretrendszer előnyeit, míg mások továbbra is az ASP.NET hagyományos Web Forms-os postback alapú rendszert használják. Egyesek pedig ötvözik a két rendszer előnyeit. Azt később tárgyaljuk, hogy az MVC fejlesztési mód mikor előnyös.

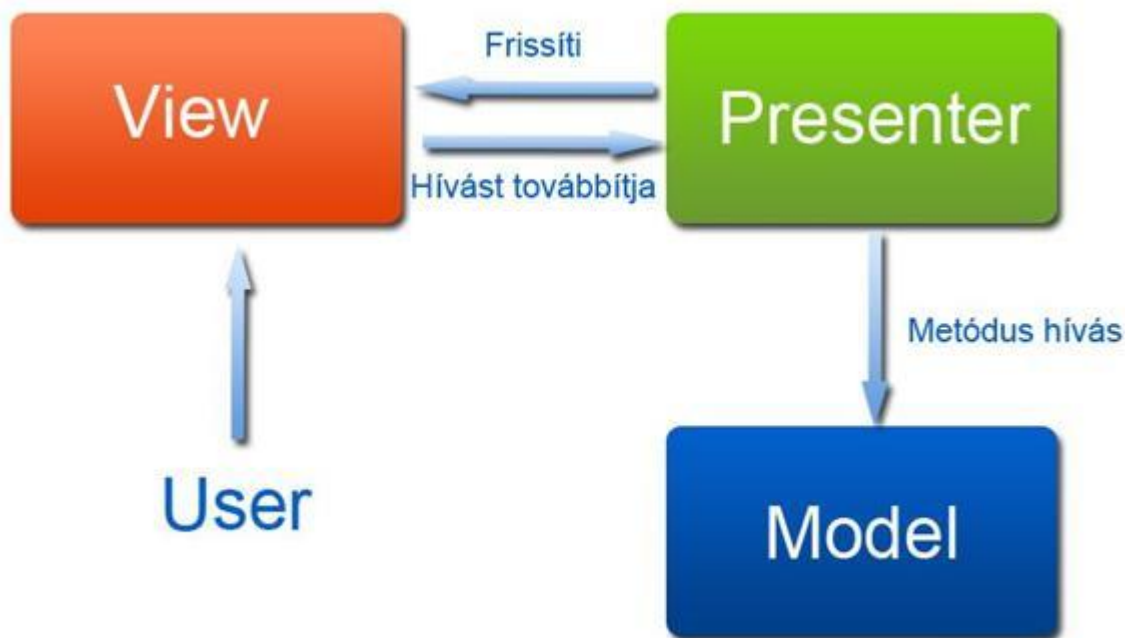
Az MVC framework három fő komponenset foglal magában:

1. Modellek: A modell objektumok az alkalmazás azon részei, amelyek az adatokat "szállító" logikát implementálják. A modell objektumok gyakran fogadnak adatokat az adatbázisból és tárolják azokat magukban. Például egy Termék objektum lekérhet adatokat adatbázisból, dolgozhat vele, majd a módosított adatokat visszaírhatja a Termék táblába az SQL Szerveren.

Kisebb alkalmazások esetében a modellek inkább koncepcionálisak, mint fizikailag megvalósítottak. Például ha az alkalmazás kizárólag olvassa és megjeleníti az adatokat, akkor nincs konkrétan megvalósítva a modell réteg és a hozzá tartozó osztályszerkezet. Ebben az esetben a modell réteget csak az adattóló objektumok reprezentálják.

1. Nézetek (Views): A nézetek a felhasználói felület (User Inteface - UI) megjelenítő komponensei. A UI általában azokból az adatokból készül, amelyek a modell rétegből jönnek. Ilyen lehet például egy szerkesztő nézete a Termék táblának, amely állhat szövegdozokból, gombokból, lenyíló menükből stb., melyek a Termék objektum aktuális állapotát mutatják.

2. Vezérlők (Controllers): A vezérlők azok a komponensek, melyek a felhasználói interakciót kezelik, dolgoznak a modell objektumokkal és kiválasztják a megfelelő nézetet a megjelenítéshez. Egy MVC alkalmazásban a nézet csak információt jelenít meg; a vezérlő kezeli és reagál le a felhasználói interakciót. Például a vezérlő kezeli a query sztring értékeket, továbbítja a modell felé, melyek a megfelelő adatbázis lekérdezést állítják össze az átadott értékek alapján.

15. ábra

Az MVC minta olyan alkalmazások elkészítésében nyújt segítséget, melyek szétválasztják az alkalmazás különböző részeit (input logika, üzleti logika, megjelenítési logika), miközben egy laza csatolófelületet biztosít a szétválasztott részek között. A minta meghatározza azt is, hogy melyik logikai rétegnek hol kell elhelyezkednie az alkalmazásban. A megjelenítési vagy UI réteg a nézetekhez kötődik, az üzleti logika a vezérlőkhöz, az input logika pedig a modellekhez tartozik. Ez a szeparáció segít kezelni egy a komplexitást egy alkalmazás fejlesztésénél, mivel lehetővé teszi, hogy az implementáció során egy adott időben adott szemszögből vizsgáljuk a dolgokat. Például a megjelenítési réteg fejlesztésekor nem kell foglalkoznunk azzal, hogy az üzleti logikai rétegben milyen műveleteket kell végezni az adattal, hiszen a nézeteken keresztül csak megjelenítjük őket.

Ráadásul a komplexitás kezelésében az MVC minta könnyebbé teszi az alkalmazás tesztelését, mint egy Web Forms alapú fejlesztési modellben. Például Web Forms alapú web alkalmazásban egyetlen osztály felelhet a megjelenítésért és a felhasználói interakcióért is. Automata tesztek írni Web Forms alapú alkalmazásokhoz bonyolult lehet, mert egyedülálló oldal teszteléséhez példányosítani kell az oldal osztályát, az összes

gyerekvezérlőt és további függő osztályokat is. Mivel az oldal futtatásához ennyi osztály példányosítására van szükség, nehéz olyan tesztet írni, amely az oldal egyes részeivel kizárólagosan foglalkozik. Kijelenthetjük tehát, hogy Web Forms alapú környezetbe sokkal nehezebb a tesztelést integrálni, mint egy MVC-t használó alkalmazásba. Továbbá Web Forms-os környezetben a teszteléshez szükségeltetik egy web szerver is. Mivel az MVC keretrendszer szétválasztja a komponenseket és ezek között interfészeket használ, könnyebb különálló komponensekhez tesztek gyártani az izoláció miatt.

A laza kötés az MVC alkalmazás három fő komponense között párhuzamos fejlesztést is lehetővé tesz. Ez azt jelenti, hogy egy fejlesztő dolgozhat a kinézetben, egy második a vezérlő logikán, egy harmadik pedig az üzleti logikára fókuszálhat egy időben.

4.1.2.1. Mikor készítsünk MVC alkalmazást

Körütekintően kell megválasztanunk, mikor használunk ASP.NET MVC keretrendszert a fejlesztéshez az ASP.NET Web Forms helyett, ugyanis az ASP.NET MVC nem helyettesíti a Web Forms modellt; használhatjuk mindkettőt egyszerre egy alkalmazáson belül is akár.

Mielőtt az MVC keretrendszer használata mellett döntünk a Web Forms modell helyett, mérlegeljük mindkettő előnyeit.

4.1.2.2. Az MVC alapú web alkalmazás előnyei

Az ASP.NET MVC keretrendszer a következő előnyöket nyújtja:

1. Könnyebbé teszi komplex alkalmazások fejlesztését azzal, hogy három részre osztja az alkalmazást: modellre, nézetre és vezérlőre.
2. Nem használ állapotárolást (view state) és szerveroldali form-okat sem. Ez ideálissá teszi az MVC keretrendszert azok számára, akik teljes hatalmat szeretnének az alkalmazás viselkedése felett.
3. Egy fő vezérlőn mintán keresztül dolgozza fel a web alkalmazáshoz érkező kéréseket, innen továbbítja a megfelelő vezérlőknek tovább. (A fő vezérlőről az MSDN weboldalán lehet több információhoz hozzájutni a Front Controller szekció alatt)
4. Segítséget nyújt a teszt-vezérelt fejlesztéshez (test-driven development - TDD)
5. Jól működik olyan web alkalmazások esetében, amelyet fejlesztők csapata fejleszt és támogat, ahol a kinézet tervezőknek magas fokú ellenőrzésre van szüksége az alkalmazás viselkedése felett.

4.1.2.3. A Web Forms alapú alkalmazás előnyei

A Web Forms alapú keretrendszer előnyei:

1. Támogatja az eseménykezelés modellt és megőrzi az állapotokat HTTP protokoll felett, mely előnyös az ún. "line-of-business" web alkalmazás fejlesztésénél. A Web Forms alapú alkalmazás tucatnyi eseménykezelőt biztosít, amit több száz szerverkontrollból elérhetünk.
1. Page Controller mintát használ melyek különálló tulajdonságokkal ruházzák fel az egyes oldalakat. További információ a Page Controller-ről az MSDN weboldalán található.
2. Állapottárolást (view state) és szerveroldali form-okat használ, melyek megkönnyítik az állapotkezelési információk menedzselését.
3. Jól működik kisebb fejlesztői csoportban, számos komponens felhasználható segítve a gyors alkalmazásfejlesztést.
4. Összességében kevésbé összetett alkalmazás fejlesztés szempontjából, mert a komponensek (a Page osztály, vezérlők stb.) szorosan integráltak így általában kevesebb kódolást igényel, mint az MVC modell.

4.1.2.4. Az ASP.NET Framework tulajdonságai

Az ASP.NET MVC Framework a következő funkciókat nyújtja:

1. Az alkalmazás feladatainak szeparálása (input logika, üzleti logika, megjelenítési logika), tesztelhetőség és teszt-vezérelt fejlesztés támogatása alapból. Az MVC összes mag eleme interfész alapú, mely lehetővé teszi az úgynevezett "mock" objektumokkal való tesztelést, amelyek olyan objektumok, amik imitálják az aktuális objektum viselkedését az alkalmazásban. Lehetővé teszi a unit-test alapú tesztelést anélkül, hogy a vezérlőket egy ASP.NET folyamaton keresztül futtatnunk kellene, így flexibilissé és gyorsá téve a unit-tesztelést. Bármelyik unit-test keretrendszert használhatjuk, amelyik kompatibilis a .NET keretrendszerrel.
1. Egy kiterjeszhető és bővíthető keretrendszer. Az ASP.NET MVC keretrendszer komponensei úgy lettek lefejlesztve, hogy azok könnyen testre szabhatóak, ill. lecserélhetőek legyenek.
1. Az URL-mapping (útvonal feltérképezés) komponens lehetővé teszi olyan alkalmazások fejlesztését, amelyek érthető és kereshető URL-ekkel rendelkeznek. Az URL-ek nem tartalmaznak fájlneveket, kereső (SEO) és felhasználóbarát.
2. Támogatja a meglévő ASP.NET oldalak (.aspx fájlok), felhasználói vezérlők (.ascx fájlok) és master page-ek (.master fájlok) használatát. Használhatjuk a meglévő ASP.NET lehetőségeit, mint a beágyazható (azaz nested) master page-ek használatát, valamint az ASP.NET jelölőnyelvén belüli szerveroldali kód (pl. C#) használatát a `<%= %>` kifejezés segítségével.
1. Meglévő ASP.NET funkciók támogatása. Az ASP.NET MVC lehetőséget ad a beépített lehetőségek használatára, mint a form autentikáció, Windows autentikáció, felhasználó kezelés (membership és roles), session kezelés, stb.

4.1.3. Több rétegű architektúra

Réteg alatt a program olyan jól elszeparált részét értjük, amely akár külön számítógépen futhat. A rétegek jól definiált interfészekon keresztül kommunikálnak, mindig csak a felettük és alattuk lévő réteggel kommunikálhatnak. A rétegek annyira lazán csatoltak a többihez, hogy egy réteg a többi réteg számára észrevétlenül lecserélhető, feltéve, hogy ugyanazt az interfészt használja, mint az elődje.

A több rétegű architektúra akárhány rétegből állhat. Minél több a rétegek száma, annál rugalmasabb a rendszer, de ezzel szembeható, hogy annál nehezebb a karbantartása. A legismertebb több rétegű architektúra a 3 rétegű (angolul 3-tier). Itt a három réteg:

1. Felhasználói felület
2. Üzleti logika
3. Adatbázis

A felhasználói felület gyakran grafikus, így csak a GUI (graphical user interface) rövidítéssel hivatkozunk rá. Az üzleti logikát (angolul: busyness logic) angol neve után gyakran BL-nek rövidítjük. Az adatbázis (angolul: database) réteget gyakran perzisztencia rétegnek hívjuk és általában DB-nek rövidítjük az angol neve után.

Hiba azt gondolni, hogy a három rétegi architektúra csak az MVC minta másik neve. Az első esetén a felhasználói felület nem kommunikálhat az adatbázis réteggel, tehát ez egy lineáris rendszer a kommunikáció útját tekintve. Ezzel szemben az MVC háromszög alakú, hiszen a modell közvetlenül értesíti a nézeteket, ha megváltozik.

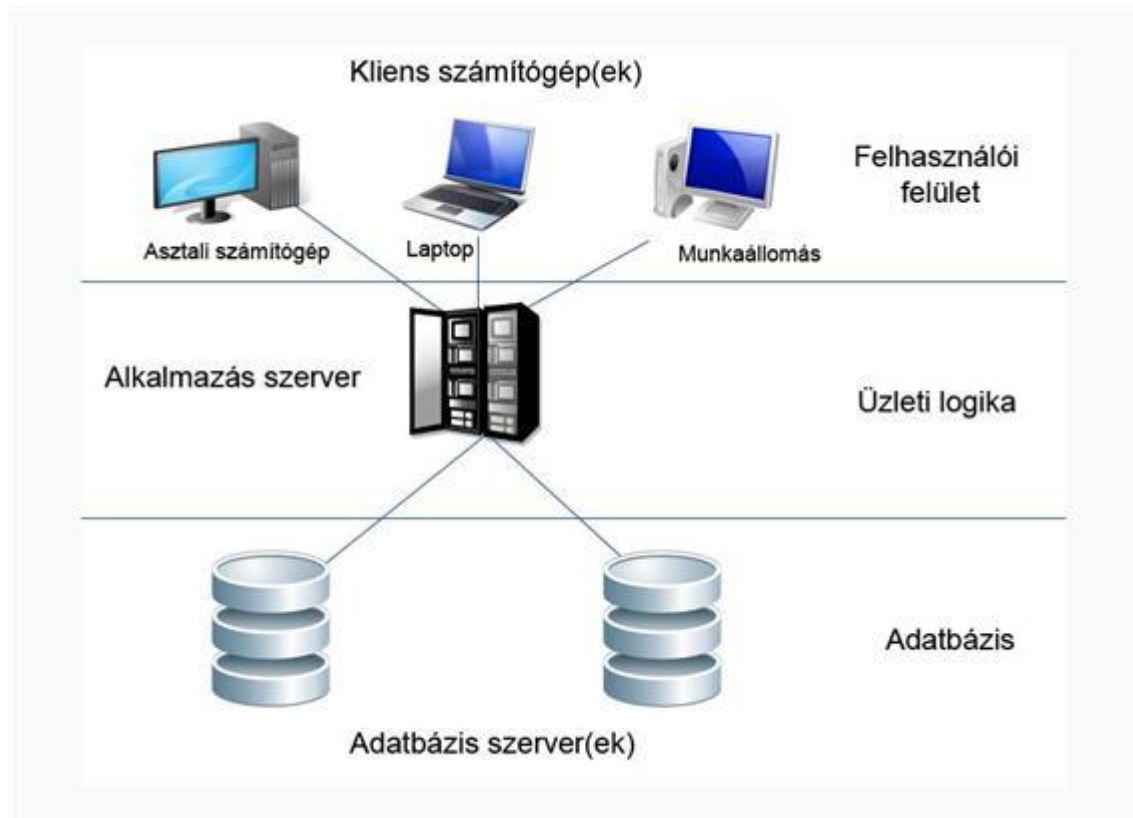
A 3 rétegű architektúra általában három számítógépet használ:

1. kliens
2. alkalmazás szerver
3. adatbázis szerver

A kliens lehet vastag vagy vékony kliens. A vékony kliens csak egy böngésző, illetve a benne futó weboldal. A vastag kliens egy általában C# vagy Java nyelven megírt önálló alkalmazás. Mindkettőnek van előnye és hátránya:

Vékony kliens	Vastag kliens
Szegényes felhasználó élmény.	Gazdag felhasználói élmény.
Nem kell frissíteni. Nem kell a frissítéseket eljuttatni a felhasználóhoz.	Hibajavítás, új verzió kiadása csak frissítéssel lehetséges.
Kicsi hardver igény.	Magas hardver igény.
A kliens számítógép erőforrásai csak részben állnak rendelkezésére.	A kliens számítógép erőforrásaihoz hozzáférhet, pl. állományt írhat, olvashat.
Fő hátránya a szegényes felhasználó élmény, de ez AJAX technológiával gazdagabbá tehető.	Fő hátránya a nehézkes frissítés, de ez történhet automatikusan is, ha van internet kapcsolat.

Látható, hogy igazán a két technológia előnyei és hátrányai kezdenek kiegyenlítődni egymással szemben.

16. ábra Három rétegű szoftver architektúra

Az alkalmazás szerveren (hardver értelemben) JavaEE platform esetén alkalmazás szerver (szoftver értelemben) fut. Ez megkönnyíti az alkalmazás fejlesztését, mert néhány szerver funkciót, pl. a terhelés elosztást (load balancing) megold helyettünk az alkalmazás szerver.

4.2. Létrehozási tervezési minták

A létrehozási minták feladata, hogy megszüntessék a sok new kulcsszóval ránk szakadó függőségeket. Ha úgy írjuk meg a programunkat, hogy mindenhová a new Kutya() hívást írjuk, amikor Kutya példányra van szükségünk, akkor nehéz lesz ezt lecserélni egy későbbi new SzuperKutya() hívásra. Jobban járunk, ha a „gyártást” a létrehozási mintákra hagyjuk és például így készítjük a kutyáinkat: kutyaGyár.createKutya().

Ilyenkor, ha változnak a követelmények, akkor csak egy helyen kell változtatni a létrehozás módját. Ott, ahol létrehozzuk a kutyaGyár példányt.

4.2.1. Egyke – Singleton

Gyakori feladat, hogy egy osztályt úgy kell megírunk, hogy csak egy példány lehet belőle. Ez nem okoz gondot, ha jól ismerjük az objektum orientált programozás alapelveit. Tudjuk, hogy az osztályból példányt a konstruktorával készíthetünk. Ha van publikus konstruktor az osztályban, akkor akárhány példány készíthető belőle. Tehát publikus konstruktora nem lehet az egykének. De ha nincs konstruktor, akkor nincs példány, amin keresztül hívhatnánk a metódusait. A megoldás az osztály szintű metódusok. Ezeket akkor is lehet hívni, ha nincs példány. Az egykének van egy osztály szintű szerezPéldány (angolul: getInstance) metódusa, ami mindenkinek ugyanazt a példányt adja vissza. Természetesen ezt a példányt is létre kell hozni, de a privát konstruktort a szerezPéldány hívhatja, hiszen ő is az egyke osztály része.

4.2.1.1. Forráskód

```
using System;

namespace Singleton
{
    public class Singleton
    {
        // statikus mező az egyetlen példány számára
        private static Singleton uniqueInstance=null;

        // privát konstruktor, hogy ne lehessen 'new' kulcsszóval példányosítani
        private Singleton() { }

        // biztosítja számunkra a példányosítást és egyben visszaadja a példányt
        // mindenkinek ugyanazt
        public static Singleton getInstance()
        {
            if (uniqueInstance==null) // megvizsgálja, hogy létezik-e már egy példány
            {
                uniqueInstance = new Singleton(); // ha nem, akkor létrehozza azt
            }

            // visszaadja a példányt
            return uniqueInstance;
        }
    }
}

class Program
{
    static void Main(string[] args)
```

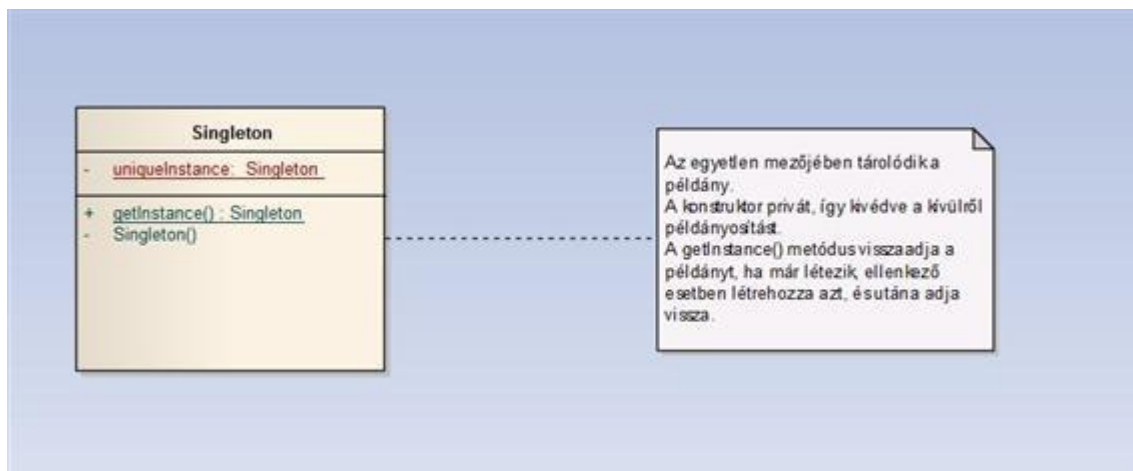
```
{
    //a konstruktor private, nem lehet new kulcsszóval példányosítani
    Singleton s1 = Singleton.getInstance();
    Singleton s2 = Singleton.getInstance();
    // Teszt: ugyanaz a példány-e a kettő?
    if (s1 == s2)
    {
        Console.WriteLine("Ugyanaz! Tehát csak egy példány van.");
    }
    Console.ReadKey();
}
}
```

4.2.1.2. Száلبiztos megoldás

```
using System;
namespace SingletonThreadSafe
{
    public sealed class Singleton
    {
        // A statikus konstruktor akkor fut le, amikor az osztályt példányosítjuk,
        // vagy statikus tagra hivatkozunk ÉS egy Application Domain alatt
        // (értsd: adott program futásakor) maximum egyszer futhat le.
        private static readonly Singleton instance = new Singleton();
        // privát konstruktor külső 'new' példányosítás ellen
        private Singleton() { }
        // statikus konstruktor
        // Azon osztályok, melyek nem rendelkeznek statikus
        // konstruktorral beforefieldinit attribútumot
        // kapnak az IL kódban. A statikus tagok inicializációja
        // a program kezdetén azonnal megtörténik.
        // Az olyan osztályok, amelyeknek van statikus konstruktora
        // ezt nem kapják meg,
        // ezért a statikus tagok akkor példányosulnak,
```

```
// amikor először hivatkozunk az osztályra,  
  
// vagyis jelen esetben amikor elkérjük a példányt.  
  
static Singleton() { }  
  
public static Singleton Instance { get { return instance; } }  
  
}  
  
class Program  
{  
  
    static void Main(string[] args)  
    {  
  
        Singleton s1 = Singleton.Instance;  
  
        Singleton s2 = Singleton.Instance;  
  
        if (s1 == s2) { Console.WriteLine("OK"); }  
  
        Console.ReadKey();  
  
    }  
  
}  
  
}
```

4.2.1.3. UML-ábra

17. ábra

4.2.2. Prototípus – Prototype

A prototípus tervezési minta fő technikája a klónozás. A klónozás feladata, hogy az eredeti objektummal megegyező objektumot hozzon létre. Erre az egyszerű értékadás nem alkalmas, mert azok csak az objektum referenciáját másolják, így a két referencia ugyanoda mutat. A klónozásnak két fajtája van:

1. sekély klónozás (angolul: shallow copy),
2. mély klónozás (angolul: deep copy).

A különbség, hogy sekély esetben az osztály referenciáit ugyanúgy másoljuk, mint az elemi típusait. Mély klónozásnál az osztály referenciái által mutatott objektumokat is klónozzuk. Nézzük ezt meg egy konkrét példán:

```
class Ember
{
    private String név;
    private Ember[] barátok;
    public Ember DeepCopy()
    {
        Ember clone = new Ember();
        clone.név = név;
        clone.barátok = (Ember[])barátok.Clone();
        return clone;
    }
    public Ember ShallowCopy()
    {
        Ember clone = new Ember();
        clone.név = név;
        clone.barátok = barátok;
        return clone;
    }
    public Ember ShallowCopy2()
    {
        return (Ember)MemberwiseClone();
    }
}
```

A sekély klónozást a C# nyelv a MemberwiseClone() metódussal segíti, ami az Object osztály része, így minden osztály örökli. Ezért tudtunk a sekély klónozásra két verziót adni a fenti példában.

4.2.2.1. Példa

A prototípus mintát egy példán keresztül mutatjuk be: Hurrá a magyar gépkocsigyártás újra feléledt, legalábbis a példánk kedvéért. Megjött az utasítás a tehergépkocsi gyártására, kis csapatunk összedugja a fejét és úgy dönt, mer nagyban gondolkodni. Amennyiben sikeres lesz a teherautó üzletág, akkor megvehetjük a méltán híres Porsche és Aston Martin márkákat a profitból. Ezért, gondolva a jövőre első körben egy általános gépkocsi osztályt hoznak létre, mely azokat a tulajdonságokat tartalmazza, amik minden négy vagy több kerekű gépesített járműre jellemzőek. Ebből az osztályból öröklődik a nagy és erős tehergépkocsi, melynek csak pár speciális tulajdonságát kell beállítanunk. Majd ha a zsebünk tele lesz a teherautó export-import bevételeiből, és végre megvettük a fent említett márkákat, könnyű dolgunk lesz az implementáció során, hiszen egy új osztályban beállítjuk a sportkocsi végsebességét, a tankméretet kisebbre vesszük és indulhat a sorozatgyártás a gyáron

keresztül, és a határ a csillagos ég vagy a Forma 1. A gyártósor egy prototípust vár. Mindegy, hogy milyen Gépkocsit kap, mindent tud gyártani, mert csak klónozza a prototípust. A klónozáson túl csak festeni tud. Szóval a gyár buta, de hatékony.

A lenti forráskódban figyeljük meg, hogy sekély klónozást használunk. Ezt kétféleképpen is megírtuk. Ha a MemberwiseClone() segítségével oldjuk meg, akkor elegendő az ősbbe megírni a Clone() metódust. Egyébként minden alosztályban meg kell írni. Ezt a megoldást a lenti megoldásban megjegyzések formájában látjuk.

4.2.2.2. Forráskód

```
using System;

namespace ConsoleApplication63
{
    public abstract class Gépkocsi : ICloneable
    {
        private string _Tipus;

        public string Tipus

        {
            get { return _Tipus; }
            set { _Tipus = value; }
        }

        private int _UtasokSzama;

        public int UtasokSzama

        {
            get { return _UtasokSzama; }
            set { _UtasokSzama = value; }
        }

        private double _TankMeret;

        public double TankMeret

        {
            get { return _TankMeret; }
            set { _TankMeret = value; }
        }

        private string _Szin;

        public string Szin

        {
            get { return _Szin; }
        }
    }
}
```

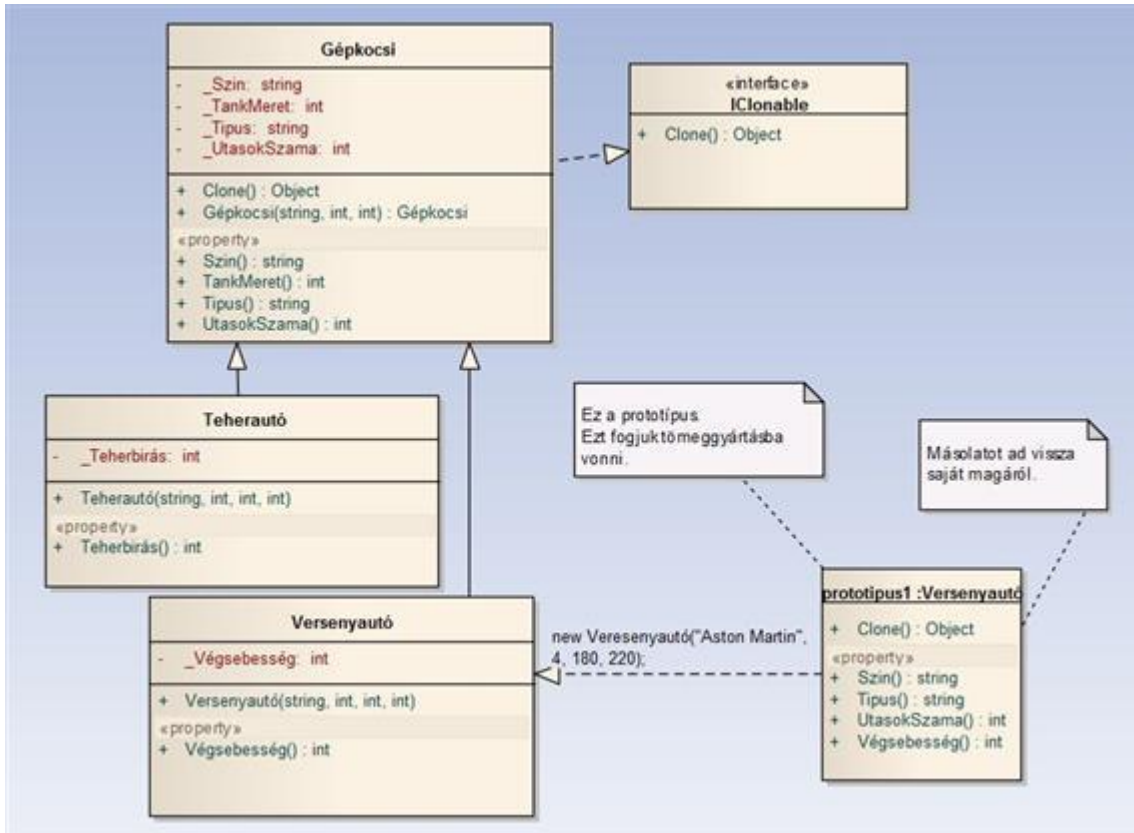
```
        set { _Szin = value; }
    }
    public Gépkocsi(string tipus, int utasokszama, double tankmeret)
    {
        this.Tipus = tipus;
        this._UtasokSzama = utasokszama;
        this._TankMeret = tankmeret;
    }
    public object Clone() { return this.MemberwiseClone(); }
    /*
    public virtual object Clone()
    {
        Gépkocsi uj = new Gépkocsi(Tipus, UtasokSzama, TankMeret);
        uj.Szin = Szin;
        return uj;
    }*/
    public override string ToString()
    {
        return Tipus + " " + UtasokSzama + " " + TankMeret + " " + Szin;
    }
}
public class Versenyautó : Gépkocsi
{
    private int _Vegsebesseg;
    public int Vegsebesseg
    {
        get { return _Vegsebesseg; }
        set { _Vegsebesseg = value; }
    }
    public Versenyautó(string t, int u, double tm, int vegsebesseg) :
        base(t, u, tm) { this.Vegsebesseg = vegsebesseg; }
    /*
```

```
public override object Clone()
{
    Versenyautó uj =
        new Versenyautó(Típus, UtasokSzama, TankMeret, Vegsebesseg);
    uj.Szin = Szin;
    return uj;
}*/
public override string ToString()
{
    return base.ToString() + " " + Vegsebesseg;
}
}
public class Teherautó : Gépkocsi
{
    private double _Teherbiras;
    public double Teherbiras
    {
        get { return _Teherbiras; }
        set { _Teherbiras = value; }
    }
    public Teherautó(string t, int u, double tm, double teherbiras)
        : base(t, u, tm) { this.Teherbiras = teherbiras; }
    /*
    public override object Clone()
    {
        Teherautó uj =
            new Teherautó(Típus, UtasokSzama, TankMeret, Teherbiras);
        uj.Szin = Szin;
        return uj;
    }*/
    public override string ToString()
    {
```

```
        return base.ToString() + " " + Teherbiras;
    }
}
public class Gyar
{
    public Gépkocsi[] sorozatgyartas(Gépkocsi g, string sz, int db)
    {
        Gépkocsi[] temp = new Gépkocsi[db];
        for (int i = 0; i < db; i++)
        {
            temp[i] = (Gépkocsi)g.Clone();
            temp[i].Szin = sz;
        }
        return temp;
    }
}
class Program
{
    static void Main(string[] args)
    {
        //a versenyautó és a teherautó prototípus létrehozása
        Gépkocsi prototipus1 = new Versenyautó("Aston Martin", 4, 180, 220);
        Gépkocsi prototipus2 = new Teherautó("Csepel", 3, 200, 1000);
        Gyar gyartosor = new Gyar();
        // legyárt 10 piros versenyautót
        Gépkocsi[] vk = gyartosor.sorozatgyartas(prototipus1, "Piros", 10);
        foreach (Versenyautó v in vk) { Console.WriteLine(v); }
        // legyárt 20 szürke teherautót
        Gépkocsi[] tk = gyartosor.sorozatgyartas(prototipus2, "Szürke", 20);
        foreach (Teherautó t in tk) { Console.WriteLine(t); }
        Console.ReadLine();
    }
}
```

```
}  
  
}
```

4.2.2.3. UML-ábra

18. ábra

4.2.3. Gyártófüggvény – Factory Method

Ezzel a mintával lehet szépen kiváltani a programunkban lévő rengeteg hasonló new utasítást. A minta leírja, hogyan készítsünk gyártófüggvényt. Ezt magyarul gyakran készít, angolul a creat szóval kezdjük. A gyártófüggvény a nevében magadott terméket adja vissza, tehát a készítKutya (createDog) egy kutyát, a készítMacska (createCat) egy macskát. Ez azért jobb, mint a new Kutya() vagy a new Macska() konstruktor hívás, mert itt az elkészítés algoritmusát egységbe tudjuk zárni. Ez azért előnyös, mert ha a gyártás folyamata változik, akkor azt csak egy helyen kell módosítani. Általában a gyártás folyamata ritkán változik, inkább az a kérdés mit kell gyártani, azaz ez gyakran változik, ezért ezt az OCP elvnek megfelelően a gyermek osztály dönti el.

Tehát az ősbőn lévő gyártómetódus leírja a gyártás algoritmusát, a gyermek osztály eldönti, hogy mit kell pontosan gyártani. Ezt úgy érjük el, hogy az algoritmus 3 féle lépést tartalmazhat:

1. A gyártás közös lépései: Ezek az ősbőn konkrét metódusok, általában nem virtuálisak, illetve Java nyelven final metódusok.
2. A gyártás kötelező változó lépései. Ezek az ősbőn absztrakt metódusok, amiket a gyermek felülír, hogy eldöntse, hogy mit kell gyártani. A gyermek osztályok itt hívják meg a termék konstruktorát.
3. A gyártás opcionális lépései: Ezek az ősbőn hook metódusok, azaz a metódusnak van törzse, de az üres. Ezeket az OCP elv megszegése nélkül lehet felülírni az opcionális lépések kifejtéséhez.

Jó példa a gyártó metódusra az Office csomag alkalmazásiban lévő Új menüpont. Ez minden alkalmazásban létrehoz egy új dokumentumot és megnyitja. A megnyitás közös, de a létrehozás más és más. A szövegszerkesztő esetén egy üres szöveged dokumentumot, táblázatkezelő esetén egy üres táblázatot kell létrehozni.

Érdekes megfigyelni, hogy az absztrakt ős és a gyermek osztályai IOC (inversion of control) viszonyban állnak. Azaz nem a gyermek hívja az ős metódusait, hanem az ős a gyermekét. Ezt úgy érzük el, hogy a gyártófüggvény absztrakt, illetve virtuális metódusokat hív. Amikor a gyermek osztály példányán keresztül hívjuk majd a gyártófüggvényt, akkor a késői kötés miatt ezen metódusok helyett az őket felülíró gyermek béli metódusok fognak lefutni.

4.2.3.1. Forráskód

```
using System;
```

```
namespace Factory_Method
```

```
{
```

```
    abstract class MinositesGyar
```

```
    {
```

```
        public Minosites createMinosites()
```

```
        {
```

```
            // itt a gyártás előtt lehet ezt-azt csinálni, pl. logolni
```

```
            return Minosites();
```

```
        }
```

```
        public abstract Minosites Minosit();
```

```
    }
```

```
    class KonkretMinositesGyar1 : MinositesGyar
```

```
    {
```

```
        public override Minosites Minosit() { return new A_Minosites(); }
```

```
    }
```

```
    class KonkretMinositesGyar2 : MinositesGyar
```

```
    {
```

```
        public override Minosites Minosit() { return new B_Minosites(); }
```

```
    }
```

```
    interface Minosites { void Minosit(); }
```

```
    class A_Minosites : Minosites
```

```
    {
```

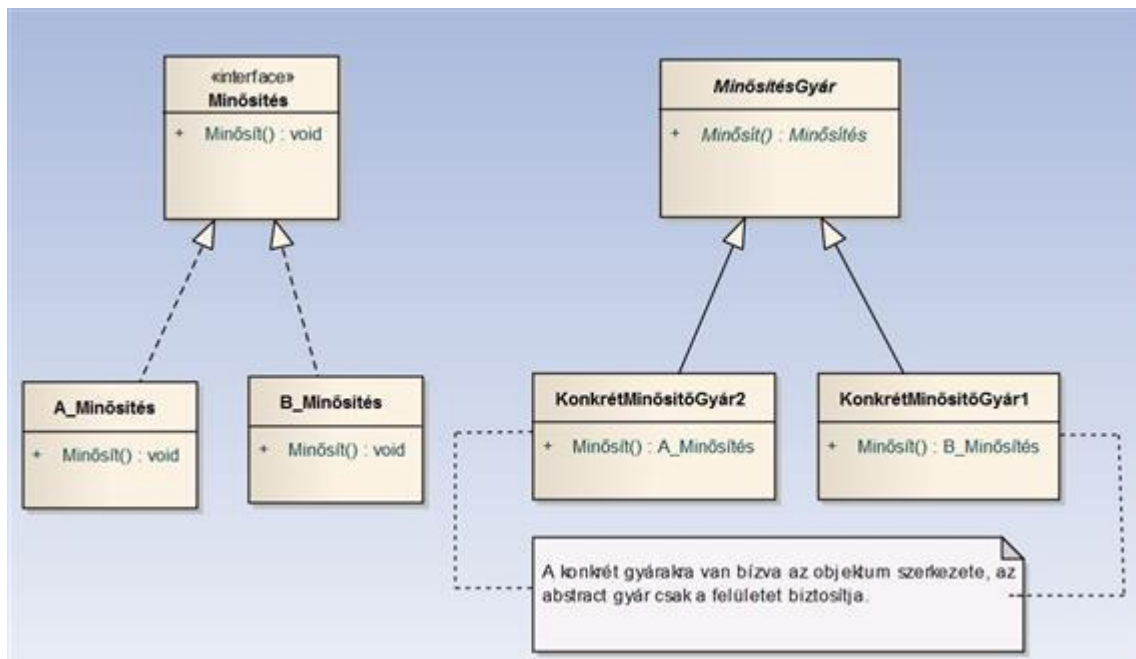
```
        public void Minosit() { Console.WriteLine("A-mínósítésben részesül!"); }
```

```
    }
```

```
    class B_Minosites : Minosites
```

```
{  
    public void Minosit() { Console.WriteLine("B-minősítésben részesül!"); }  
}  
class Program  
{  
    static void Main(string[] args)  
    {  
        MinositesGyar[] minosito = new MinositesGyar[2];  
        minosito[0] = new KonkretMinositesGyar1();  
        minosito[1] = new KonkretMinositesGyar2();  
        foreach (MinositesGyar m in minosito)  
        {  
            Minosites min = m.Minosit();  
            min.Minosit();  
        }  
        Console.ReadLine();  
    }  
}
```

4.2.3.2. UML-ábra

19. ábra

4.2.3.3. Gyakorló feladat

Készítsünk forráskódot az alábbi leírás szerint. A megoldáshoz használjuk a gyártófüggvény tervezési mintát!

Feladat

Ma reggel az egyik programozónk, aki egyébként teljesen normális, azzal állt elő, hogy gazoljuk ki a „new” szócskát a kódjainkból. Először azt gondoltuk, hogy nem itta meg a reggeli kávéját és majd rendbe jön, de azután újra gondoltunk a dolgokat. Mit is jelent a „new”? Azt, hogy hozzákötöttük magunkat egy konkrét osztályhoz amivel nincs is semmi baj amíg nem gondolunk a: „programozz interfészre” illetve a „nyílt a változásra, de zárt a módosításokra” varázsszavakra. Kapóra jött az új ötlet kipróbálásához a nemrég érkezett megrendelés, melyben egy zsíros kenyér franchise hálózatot kellett kidolgozni. A csomagolásnak országos szinten egyformának kell lennie, de a kenyeret vidékenként más-más vastagságúra vágják, még Pest és Buda között is különbség van, és akkor még nem szóltunk a különböző típusokról, kacsaszír, libaszír, stb. Két absztrakt osztályt hoztunk létre, egyet a boltnak (factory), egyet a terméknek (interface). Esetünkben ez a Zsíros_Deszka. A boltban kidolgoztuk a csomagoló függvényt az egyen csomagolásért, de az elkészítés függvényét absztrakt típusúra vettük. Egyszóval rábíztuk a konkrét boltra, milyen vastagra vágja a kenyeret, mennyi zsírt ken rá. A másik osztályt a termékért hoztuk létre. Mert mi kell a zsíros deszkához? Kenyér, zsír, só, hagyma, de csak a kenyérből legalább nyolc félélt tudunk egy ültő helyünkben felsorolni. Így a Nyíregyházi bolt (factory) tud gyártani nyíregyházi stílusú zsíros kenyeret. Szóval, ha zsíros kenyeret kell gyártanunk Kecskeméten a kódunk kb. így fog kinézni: Zsíros_Deszka zsíros_kenyér = KecskemétiBolt.készítZsíros_Deszka();

4.3. Szerkezeti tervezési minták

A szerkezeti minták azt mutatják meg, hogy hogyan használjuk a gyakorlatban az objektum összetételt, hogy az igényeinknek megfelelő objektum szerkezetek létrejöhessenek futási időben.

Ismétlésképp leírjuk, hogy az objektum összetételnek, vagy más néven a HAS-A kapcsolatnak három típusa van:

1. aggregáció: amikor az összetételben szereplő objektum nem kizárólagos tulajdona az őt tartalmazó objektumnak,
2. kompozíció: amikor kizárólagos tulajdona,
3. átlátszó csomagolás (wrapping): amikor a tulajdonos átlátszó.

4.3.1. Illesztő – Adapter

Az illesztő (angolul: adapter) tervezési minta arra szolgál, hogy egy meglévő osztály felületét hozzá igazítsuk saját elvárásainkhoz. Leggyakoribb példa, hogy egy régebben megírt osztályt akarunk újrahasznosítani úgy, hogy beillesztjük egy osztály hierarchiába. Mivel ehhez hozzá kell igazítani az ő által előírt felülethez, ezért illesztő mintát kell használnunk.

A régi osztályt ilyen esetben gyakran illesztendőnek (adaptee) hívjuk. Az illesztő és az illesztendő között általában kompozíció van, azaz az illesztő kizárólagosan birtokolja az illesztendőt. Ezt gyakran úgy is mondjuk, hogy az illesztő becsomagolja az illesztendőt. Ennek megfelelő az illesztő minta másik angol neve a Wrapper. Ugyanakkor ez a becsomagolás nem átlátszó, hiszen az illesztő nem nyújtja az illesztendő felületét.

4.3.1.1. Példa

Az alábbi példában az Ember osztály hierarchiába illesztjük bele a Robot osztályt a Robot2Ember osztály segítségével. Tehet a Robot az illesztendő (adaptee) a Robot2Ember az illesztő (adapter). Úgy is mondhatnánk, hogy a robotunkat emberként szeretnénk használni. A főprogramban ehhez az R2D2 nevű robotunkat becsomagoljuk egy Robot2Ember példányba.

Mivel az illesztő átkonvertálja az egyik felületet egy másikká, ezért gyakran Régi2Új nevet adunk az osztálynak. Példánkban Robot2Ember. Itt a 2 az angol „Two” szóra utal, amit ugyanúgy kell kiejteni, mint az angol „To” szavat. Ez egy gyakori elnevezési konvenció a konverziót végző metódusokra, osztályokra.

4.3.1.2. Forráskód

```
using System;

abstract class Ember
{
    public abstract string getNév();
    public abstract int getIQ();
}

class Tanár : Ember
{
    string név;
    int IQ;
    public override string getNév() { return név; }
    public override int getIQ() { return IQ; }
}

class Robot
{
    string ID;
    int memory; //memoria MB-ban megadva
    public Robot(string ID, int memory)
    {
        this.ID = ID;
        this.memory = memory;
    }
    public string getID() { return ID; }
    public int getMemory() { return memory; }
}

class Robot2Ember : Ember
{
    Robot robi;
    public Robot2Ember(Robot robi) { this.robi = robi; }
    public override string getNév()
    {
```

```
    return robi.getID();
}

public override int getIQ()
{
    return robi.getMemory() / 1024; // 1GB memória = 1 IQ
}
}

class Program
{
    static void Main(string[] args)
    {
        Robot R2D2 = new Robot("R2D2", 80000);
        Ember R2D2wrapper = new Robot2Ember(R2D2);
        Console.WriteLine("Neve: {0}", R2D2wrapper.getNév());
        Console.WriteLine("IQ-ja: {0}", R2D2wrapper.getIQ());
        Console.ReadLine();
    }
}
```

4.3.2. Díszítő – Decorator

A díszítő minta az átlátszó csomagolás klasszikus példája. Klasszikus példája a karácsonyfa. Attól, hogy a karácsonyfára felteszek egy gömböt, az még karácsonyfa marad, azaz a díszítés átlátszó. Ezt úgy érzük el, hogy az objektum összetételben szereplő mindkét osztály ugyanazon őstől származik, azaz ugyanolyan típusúak. Ez azért hasznos, mert a díszítő elemek gyakran változnak, könnyen elképzelhető, hogy új díszet kell felvenni. Ha díszítő egy külön típus lenne, akkor a karácsonyfa feldolgozó algoritmusok esetleg bonyolultak lehetnek.

A díszítő mintánál egy absztrakt ősből indulunk ki. Ennek kétfajta gyermeke van, alap osztályok, amiket díszíteni lehet és díszítő osztályok. A karácsonyfa példa esetén az alap osztályok a különböző fenyőfák. A díszítő osztályokat általában egy absztrakt díszítő osztály alá szervezzük, de ez nem kötelező.

A díszítés során az ős minden metódusát implementálni kell, úgy hogy, a becsomagolt példány metódusát meghívjuk, illetve ahol ez szükséges, ott hozzáadjuk a plusz funkcionalitást. Kétféle díszítésről beszélhetünk:

1. Amikor a meglévő metódusok felelősségkörét bővítjük. Ilyen a karácsonyfás példa.
2. Amikor új metódusokat is hozzáadunk a meglévőkhöz. Ilyen a Java adatfolyam (angolul: stream) kezelése, illetve a lenti kölcsönözhető jármű példa.

Mindkét esetben a példányosítás tipikusan így történik:

```
ŐsOsztály példány = new DíszítőN(...new Díszítő1( new AlapOsztály())...);
```

Mivel a csomagolás átlátszó, ezért akárhányszor becsomagolhatjuk a példányunkat, akár egy díszítővel kétszer is. Ez rendkívül dinamikus, könnyen bővíthető szerkezetet eredményez, amit öröklődéssel csak nagyon sok osztállyal lehetne megvalósítani.

Érdekes megfigyelni a minta UML ábráján, hogy a díszítő osztályból visszafelé mutat egy aggregáció az ős osztályra. Ez az adatbázis kezelés Alkalmazott – Főnök reláció megoldásához hasonlít, amikor az Alkalmazott tábla önmagával áll egy-több kapcsolatban, ahol a külső kulcs a főnök alkalmazott_ID értékét tartalmazza.

4.3.2.1. Példa

A díszítő mintát a következő példával mutatjuk be. Képzeld el, hogy egy versenypályán üzemeltetünk egy autókölcsönzőt. Az autókölcsönzőben természetesen több típusú autót, többnyire versenyautót adunk kölcsönzésre. A lényeg, hogy előfordulhat az, hogy újabb autókkal bővítjük az állományt. Felkészülve erre, először egy alap autó osztályt hoznak létre, amelyben a bérelhető autók információi szerepelnek, mint gyártó neve, a modell neve, a bérlés időtartama körökben számolva és a bérlés díja. A kölcsönzőben időnként akciókkal kedveskednek az ügyfeleknek, valamint változó, hogy egy bizonyos autó kölcsönözhető-e, vagy sem. Ezen extrák hozzáadását, a díszítő minta implementálásával tették lehetővé. Az alap autó osztályból származik az alap dekorátor osztály, mely elvégzi a becsomagolást. A konkrét díszítő osztályoknak már csak a funkciók kibővítésével kell foglalkozniuk. Amint egy autót feldíszítünk, mint kölcsönözhető, az már csak a bérlőjét várja, aki kiviszi a pályára. Az akciókat is díszítő osztályokkal valósíthatjuk meg. Látható, ha új autókkal bővül a parkunk, vagy újabb akciós ajánlatokat szeretnénk bevezetni, azt könnyedén megtehetjük, új konkrét autó és konkrét díszítő osztályok hozzáadásával.

4.3.2.2. Forráskód

```
using System;

namespace DecoratorDesignPattern
{
    public abstract class VehicleBase // alap osztály, adott funkcionalitásokkal
    {
        public abstract string Make { get; }
        public abstract string Model { get; }
        public abstract double HirePrice { get; }
        public abstract int HireLaps { get; }
    }

    public class Ferrari360 : VehicleBase // egy konkrét autó
    {
        public override string Make { get { return "Ferrari"; } }
        public override string Model { get { return "360"; } }
        public override double HirePrice { get { return 100; } }
        public override int HireLaps { get { return 10; } }
    }

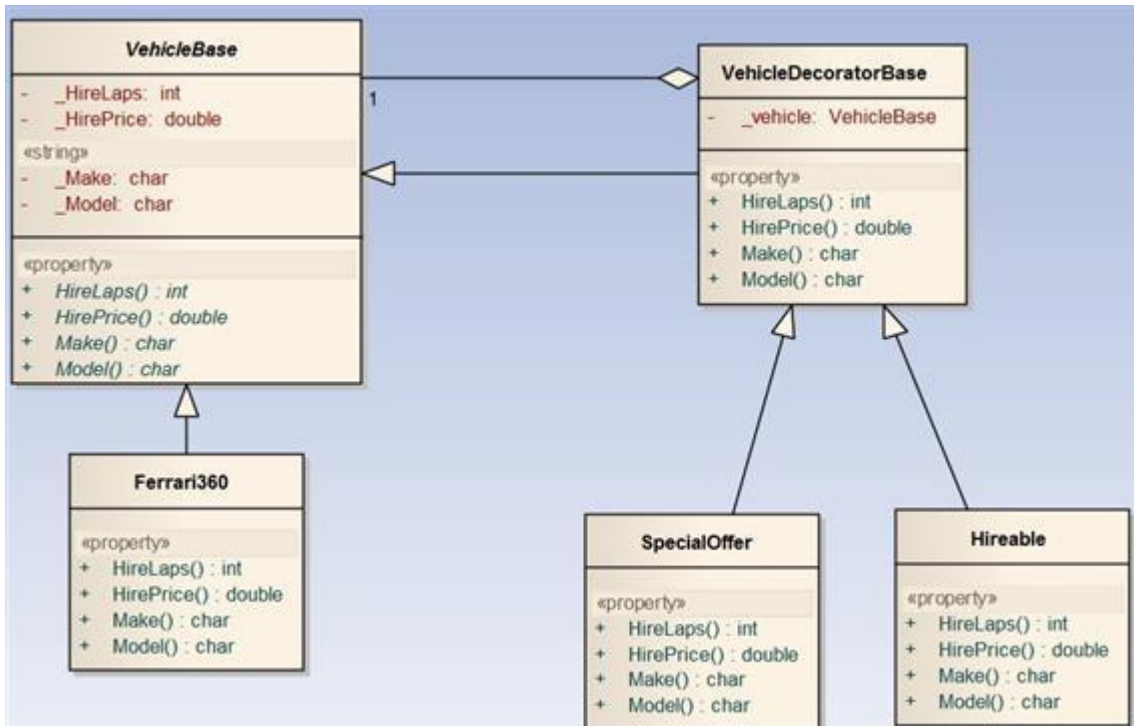
    public abstract class VehicleDecoratorBase : VehicleBase // a dekorátor osztály
    {
        private VehicleBase _vehicle; // HAS-A kapcsolat, ezt csomagoljuk be

        public VehicleDecoratorBase(VehicleBase v) { _vehicle = v; }
```

```
public override string Make { get { return _vehicle.Make; } }
public override string Model { get { return _vehicle.Model; } }
public override double HirePrice { get { return _vehicle.HirePrice; } }
public override int HireLaps { get { return _vehicle.HireLaps; } }
}
public class SpecialOffer : VehicleDecoratorBase // konkrét dekorátor osztály
{
    public SpecialOffer(VehicleBase v) : base(v) { }
    public int Discount { get; set; }
    public int ExtraLaps { get; set; }
    public override double HirePrice
    {
        get
        {
            double price = base.HirePrice;
            int percentage = 100 - Discount;
            return Math.Round((price * percentage) / 100, 2);
        }
    }
    public override int HireLaps { get { return (base.HireLaps + ExtraLaps); } }
}
public class Hireable : VehicleDecoratorBase
{
    public Hireable(VehicleBase v) : base(v) { }
    public void Hire(string name)
    {
        Console.WriteLine("{0} {1} típust kölcsönzött {2} {3}$-ért {4} körre.\r\n", Make, Model, name,
        HirePrice, HireLaps);
    }
}
class Program
{
    static void Main(string[] args)
```

```
{  
    Ferrari360 car = new Ferrari360();  
  
    Console.WriteLine("Alap Ferrari360:\r\n");  
  
    Console.WriteLine("Alap ár: {0}, alap tesztkörök száma: {1}\r\n\r\n", car.HirePrice, car.HireLaps);  
  
    SpecialOffer offer = new SpecialOffer(car);  
  
    offer.Discount = 25;  
  
    offer.ExtraLaps = 2;  
  
    Console.WriteLine("Speciális ajánlat:\r\n");  
  
    Console.WriteLine("Különleges ajánlat ára: {0}, {1}$-ért\r\n\r\n", offer.HirePrice, offer.HireLaps);  
  
    Hireable hire = new Hireable(car);  
  
    hire.Hire("Bill");  
  
    Hireable hire2 = new Hireable(offer);  
  
    hire2.Hire("Jack");  
  
    Console.ReadLine();  
}  
}  
}
```

4.3.2.3. UML-ábra

20. ábra

4.3.2.4. Gyakorló feladat

Az alábbi leírás szerint készítsünk forráskódot. A megoldáshoz használjuk a díszítő tervezési mintát!

Feladat

Nekem senki ne mondja, hogy egy programozó élete unalmas, azon kívül, hogy szabadidejében ugyanazokat a dolgokat teheti, mint más rendes ember. Még a munkájában is kaphat érdekes megbízásokat. A minap kaptunk is: egy bringa boltot kellett csinálnunk. Mi már láttuk is a szemünk előtt a sok csillogó-villogó bringát fel alá gurulni a szalonban. Okosan vagy inkább objektumorientáltan-t kéne mondanom, készítettünk egy absztrakt osztályt `Bringa_Alap` néven, majd ebből az osztályból származtattuk a `Bringa21seb`, `Bringa_Csengővel`, `Bringa_Női`, stb. osztályokat, ezek az osztályok tudták a konkrét példány árát. Telt múlt az idő és a vásárlók igényeit követve már ilyen osztályneveket használtunk: `BringaCsengovel21sebAluvazSarvedoveldecsakElolAkcios`. Szép ugye? Éreztük rögtön, hogy ez így nem lesz jó, arról nem is beszélve, hogy osztályaink számának növekedése hasonlított egy demográfiai robbanásra. Hosszas tanácskozás után kénytelenek voltunk belátni, hogy majdnem az egész kódot ki kell dobni, bár az első, absztrakt `Bringa_Alap` osztályt megtartottuk. Ebben írtunk egy `getLeírás` és egy `Ár` nevű absztrakt függvényt a hozzájuk tartozó mezőkkel. Ebből öröklődött a konkrét `Bringa`, de még kellettek az alkatrészek, csengő, váltó, sárvédő, stb. Így létrehoztunk egy újabb absztrakt osztályt, amit `Bringa_Díszítőnek` nevezünk el és ez is a `Bringa_Alap` gyermek. A `Díszítő`-ből származnak a konkrét elemek, amelyek csak a saját árakat ismerik, de az `Ár` függvényük és a konstruktoruk úgy van megírva, hogy az őket hívó elem árát is hozzáadják az árhoz. Tulajdonképpen veszünk egy bringát, majd „körbecsomagoljuk” (ezért nevezik ezt a mintát `wrapper`-nek is) egy sárvédővel, majd ezt egy csengővel, és így tovább. Amikor minden igényt kielégítettünk meghívjuk a legutolsó elem `Ár` függvényét, mely a saját árával meghívja a következő elem ugyanezen függvényét, és a végén visszakapjuk az összeállítás teljes árát.

Feladat

Készítsen egy kávé ital programot, amely szemlélteti a díszítő működését! A feladat szempontjából csak az ár és a kávé összetevői számítanak (pl. cukor, tejszín, tej, hab, esetleg rum, öntet)! A program vegye figyelembe az árak alakulását is. A feladat az, hogy a kezdetben üres, keserű, fekete kávénkat díszítsük fel.

4.3.3. Helyettes – Proxy

A helyettes (angolul: proxy) tervezési minta egy nagyon egyszerű kompozícióra ad példát, ami ráadásul átlátszó becsomagolás. Egy valamilyen szempontból érdekes (drága, távoli, biztonsági szempontból érzékeny, ...) példányt birtokol a helyettese. Ez az érdekes objektum nem érhető el kívülről, csak a helyettesen keresztül érhető el a szolgáltatásai. Ugyanakkor a külvilág azt hiszi, hogy az érdekes objektumot közvetlenül éri el, mert a helyettes átlátszó módon csomagolja be az érdekes objektumot. Az átlátszóság miatt a helyettesnek és az érdekes objektumnak közös öse van.

Sokféle helyettes létezik aszerint, hogy milyen szempontból érdekes a helyettesített objektum, pl.:

1. Virtuális proxy: Nagy erőforrás igényű objektumok (pl. kép) helyettesítése a példányosítás (vagy más drága művelet) elhalasztásával, amíg ez lehetséges. A szövegszerkesztők ezt használják a képek betöltésére. Ha csak gyorsan átlapozom a dokumentumot, akkor a kép nem töltődik be (elhalasztódik a betöltés), csak helye látszik.
2. Távoli proxy: Távoli objektumok lokális megjelenítése átlátszó módon. A kliens nem is érzékeli, hogy a tényleges objektum egy másik gépen van, amíg van hálózati kapcsolat. Ezt alkalmazza a távoli metódus hívás (remote method invocation – RMI).
3. Védelmi proxy: A hozzáférést szabályozza különböző jogok esetén.
4. Okos referencia: Az egyszerű referenciát helyettesíti olyan esetekben, amikor az objektum elérésekor további műveletek szükségesek.
5. Gyorsító tár (cache): Ha van olyan számítás (ide sorolva a letöltéseket is), ami drága, akkor a számítás eredményét érdemes letárolni egy gyorsító tárban, ami szintén egyfajta proxy.

4.3.3.1. Forráskód – Példa 1.

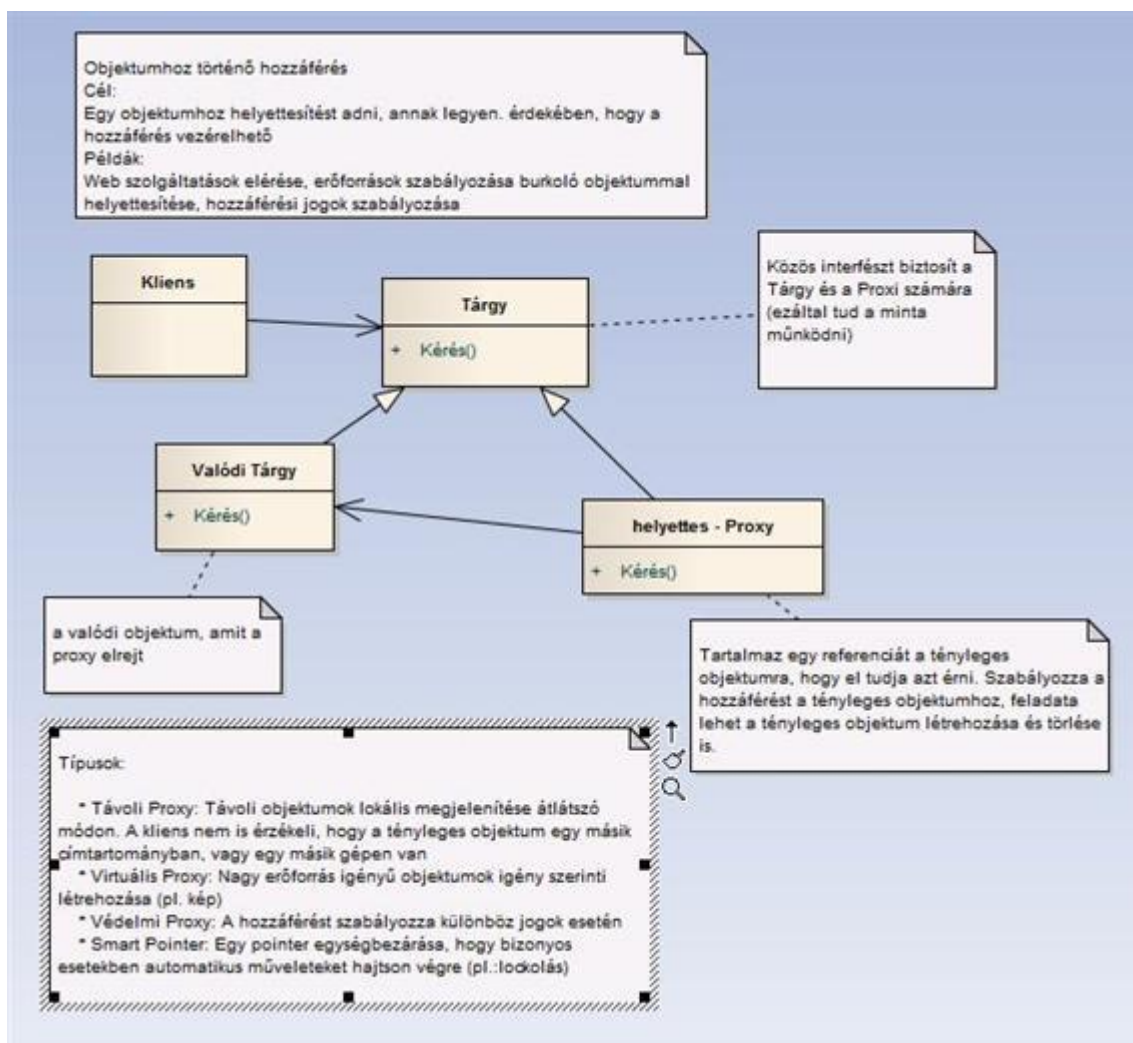
```
using System;
namespace helyettes____proxy
{
    class MainApp
    {
        static void Main()
        {
            // Készítünk egy helyettest és kérünk egy szolgáltatást.
            Proxy proxy = new Proxy();
            proxy.Kérés();
            Console.ReadKey();
        }
    }
}
// Közös interfész a Tárgy és a Proxi számára, ezáltal tud a minta működni.
abstract class Tárgy { public abstract void Kérés(); }
// valódi munka "tárgy" amit tenni akarunk
// a valódi objektum, amit a proxy elrejt
class ValódiTárgy : Tárgy
{
    public override void Kérés()
    {
        Console.WriteLine("Meghívom a ValódiTárgy.Kérés-et()");
    }
}
// The 'Proxy' osztály
// Tartalmaz egy referenciát a tényleges objektumra, hogy el tudja azt érni.
// Szabályozza a hozzáférést a tényleges objektumhoz, feladata lehet a tényleges
// objektum létrehozása és törlése is.
class Proxy : Tárgy
{
    private ValódiTárgy _ValódiTárgy;
```

```

public override void Kérés()
{
    if (_ValódiTárgy == null) { _ValódiTárgy = new ValódiTárgy(); }
    _ValódiTárgy.Kérés();
}
}
}

```

4.3.3.2. UML-ábra

21. ábra

4.3.3.3. Forráskód – Példa 1.

```
using System;
```

```
using System.Collections.Generic;
```

```
abstract class Faktoriális
```

```
{
    public abstract long fakt(int n); //n faktoriálist számol
}
class FaktoriálisCache : Faktoriális
{
    class RekurzívFaktoriális : Faktoriális // beágyazott osztály
    {
        public override long fakt(int n)
        {
            if (n == 0) return 1;
            return n * fakt(n - 1);
        }
    }
    Dictionary<int, long> t = new Dictionary<int, long>();
    RekurzívFaktoriális f = new RekurzívFaktoriális();
    public override long fakt(int n)
    {
        if (t.ContainsKey(n)) return t[n];
        long value = f.fakt(n);
        t.Add(n, value);
        return value;
    }
}
class Program
{
    static void Main(string[] args)
    {
        Faktoriális f = new FaktoriálisCache();
        Console.WriteLine(f.fakt(20));
        Console.WriteLine(f.fakt(10));
        Console.WriteLine(f.fakt(20));
        Console.ReadLine();
    }
}
```

}

}

4.3.3.4. Gyakorló feladat

Az alábbi leírás szerint készítsünk forráskódot. A megoldáshoz használjuk a helyettes tervezési mintát!

Feladat

A fenti forráskódot úgy írjuk át, hogy minden részeredmény bekerüljön az átmeneti tárba (cache). A rekurzió során is figyeljük, hogy a kívánt részeredmény megvan-e az átmeneti tárban. Csináljuk ide futás idő összehasonlítást az egyes megoldások között.

Feladat

Ki ne ismerné azokat a helyes kis automatákat, amik némi pénz bedobása után jópofa dolgokat adnak egy műanyag golyóban. A hálózat üzemeltetője jelentkezett cégünknel, hogy szeretné az interneten keresztül felügyelni a gépek állapotát, mint például tudni, hogy mennyi golyó van még benne. A megvalósítási megbeszélésen egyik kollegánk felhozta, hogy Ő volt egy csapatépítő tréningen ahol az esti tábortűznél egy nagyszakállú, bölcs és kellőképpen öreg programozó mesélt nekik a proxyról és hogy az pont valami ilyesmire való. Szakkönyvek, internet és valóban az öregnek igaza volt. Innen már könnyű út vezetett a megvalósításig. Természetesen az absztrakt osztályok kidolgozásával kezdtük, először is a közös felületet kellett megírni, amin a helyettes és a mi kis automatánk megtalálja a közös nyelvet. Tehát ebbe az osztályba került a MennyiGolyo() és a MennyiPenz() abstract függvények. A szakirodalomból azt is megtudtuk, hogy a visszatérési értékeknek serializable-nek kell lennie a hálózati forgalom miatt. Ezután a Proxy-t implementáltuk, feladata, hogy a kliens kérését (a főnök utasítását) eljuttassa az automatának. Ami ténylegesen átmegy az a meghívott függvény neve és az esetleges argumentumai. Az igazi kemény munkát ezután az automata (ValódiTárgy) végzi, hiszen csak ő tudja hány golyó rejt még meglepetést az arra sétálóknak. Meghívja a MennyiGolyo() függvényt, majd a kapott eredmény visszajuttatja a Proxy-nak, mely büszkén mutatja azt fel a kliensnek. Persze ebben az esetben nem szabad megfélekedni a kivételek kezeléséről, mert ami a hálózaton indul az nem biztos, hogy oda is ér.

4.4. Viselkedési tervezési minták

A viselkedési tervezési minták középpontjában az algoritmusok és az objektumokhoz rendelt felelősségi körök állnak. E minták az osztályok és objektumok rendszerén túl a közöttük folyó kommunikációt és a felelősségi köröket is leírják. A viselkedési minták öröklés helyett összetételt alkalmaznak.

4.4.1. Állapot – State

Célja: Lehetővé teszi egy objektum viselkedésének megváltozását, amikor megváltozik az állapota. Példa: TCPConnection osztály egy hálózati kapcsolatot reprezentál; Három állapota lehet: Listening, Established, Closed; a kéréseket az állapótól függően kezeli.

Használjuk, ha

1. az objektum viselkedése függ az állapotától, és a viselkedését az aktuális állapotnak megfelelően futás közben meg kell változtatnia, illetve
2. a műveleteknek nagy feltételes ágai vannak, melyek az objektum állapotától függenek.

Előnyök:

1. Egységbe zárja az állapotfüggő viselkedést, így könnyű új állapotok bevezetése.
2. Áttekinthetőbb kód (nincs nagy switch-case szerkezet).
3. A State objektumokat meg lehet osztani.

Hátrányok: Nő az osztályok száma (csak indokolt esetben használjuk).

4.4.1.1. Példa

Az Állapotgép tervezési mintát a következő példán keresztül mutatjuk be: Feladatunk, hogy elkészítsünk egy rendkívül egyszerű audio lejátszót. A lejátszónknak a következőképpen kell működnie. Ha a lejátszó készenléti állapotban van, akkor a lejátszás gomb hatástalan, az audio forrás gombbal pedig megkezdődik az mp3 fájl lejátszása. Mp3 lejátszás közben a lejátszás gomb leállítja a lejátszást, az audio forrás gomb pedig rádióhallgatást tesz lehetővé. Ha az mp3 lejátszás szünetel, akkor a lejátszás gomb hatására folytatódik a lejátszás, az audio forrás gomb pedig ebben az esetben is rádióhallgatást tesz lehetővé. Rádióhallgatás közben a lejátszás gomb adót vált, az audio forrás gomb pedig készenléti üzemmódot eredményez. A leírt összetett működés eléréséhez az állapotgépet valósítjuk meg. Létrehozuk az audio lejátszó osztályunkat, amelynek van egy belső állapota, valamint egy lejátszás és egy audio forrás metódusa. Létrehozunk egy alap állapot osztályt is, melyből a később szükséges állapotaink származni fognak, és amelyek a később a lejátszónk állapotai lehetnek. Az, hogy a lejátszónk az egyes állapotokban, hogyan reagál a lejátszás és audio forrás lenyomására, az egyes állapotoktól függ, ezért ezek az egyes állapotokban vannak definiálva, csak úgy, mint az állapotátmenetek is. Módszerünk előnye, hogy könnyedén bővíthetjük a lejátszónkat újabb állapotokkal, és ezáltal újabb funkciókkal bővíthet.

4.4.1.2. Forráskód

```
using System;
```

```
namespace ÁllapotGép
```

```
{
```

```
    /// <summary>
```

```
    /// State/Állapotgép viselkedési minta
```

```
    /// média lejátszó
```

```
    /// két gomb
```

```
    /// 4 állapot
```

```
    /// a két gomb viselkedése más és más lesz a 4 belső állapottól függően
```

```
    /// lesz egy: Állapot
```

```
    /// Play gomb
```

```
    /// Audió forrás gomb
```

```
    /// Állapotváltozások:
```

```
    /// Állapotok: készenlét, mp3 lejátszás, mp3 megállítás, rádió hallgatás
```

```
    /// Lejátszás: stop-paused, start-play, next station
```

```
    /// Audió forr: mp3 play, rádió play, rádió play, készenlét
```

```
    /// </summary>
```

```
public class AudioPlayer
```

```
{
```

```
    private AudioPlayerState _state; // ebben tároljuk a belső állapotot
```

```
    public AudioPlayer(AudioPlayerState state) { _state = state; }
```

```
    public AudioPlayerState SetState
```

```
    {
```

```
    get { return _state; }
    set { _state = value; }
}
public void PressPlay() { _state.PressPlay(this); }
public void PressAudioSource() { _state.PressAudioSource(this); }
}
public abstract class AudioPlayerState // állapot reprezentálása
{
    // a két gombnyomása
    public abstract void PressPlay(AudioPlayer player);
    public abstract void PressAudioSource(AudioPlayer player);
}
public class StandbyState : AudioPlayerState // készenléti állapot
{
    public StandbyState() { Console.WriteLine("StandBy"); }
    public override void PressPlay(AudioPlayer player)
    {
        Console.WriteLine("Play pressed: no effect");
    }
    public override void PressAudioSource(AudioPlayer player)
    {
        player.SetState = new MP3PlayingState();
    }
}
public class MP3PlayingState : AudioPlayerState // mp3 hallgatás állapot
{
    public MP3PlayingState() { Console.WriteLine("Playing MP3"); }
    public override void PressPlay(AudioPlayer player)
    {
        player.SetState = new MP3PausedState();
    }
    public override void PressAudioSource(AudioPlayer player)
```

```
{
    player.SetState = new RadioState();
}
}
public class MP3PausedState : AudioPlayerState // a megállított mp3 állapot
{
    public MP3PausedState() { Console.WriteLine("Paused MP3"); }
    public override void PressPlay(AudioPlayer player)
    {
        player.SetState = new MP3PlayingState();
    }
    public override void PressAudioSource(AudioPlayer player)
    {
        player.SetState = new RadioState();
    }
}
public class RadioState : AudioPlayerState // a rádió állapot
{
    public RadioState() { Console.WriteLine("Playing Radio"); }
    public override void PressPlay(AudioPlayer player)
    {
        Console.WriteLine("Switch to next Station");
    }
    public override void PressAudioSource(AudioPlayer player)
    {
        player.SetState = new StandbyState();
    }
}
class Program
{
    static void Main(string[] args)
    {
```

```
AudioPlayer player = new AudioPlayer(new StandbyState());

player.PressPlay();

player.PressAudioSource();

player.PressPlay();

player.PressPlay();

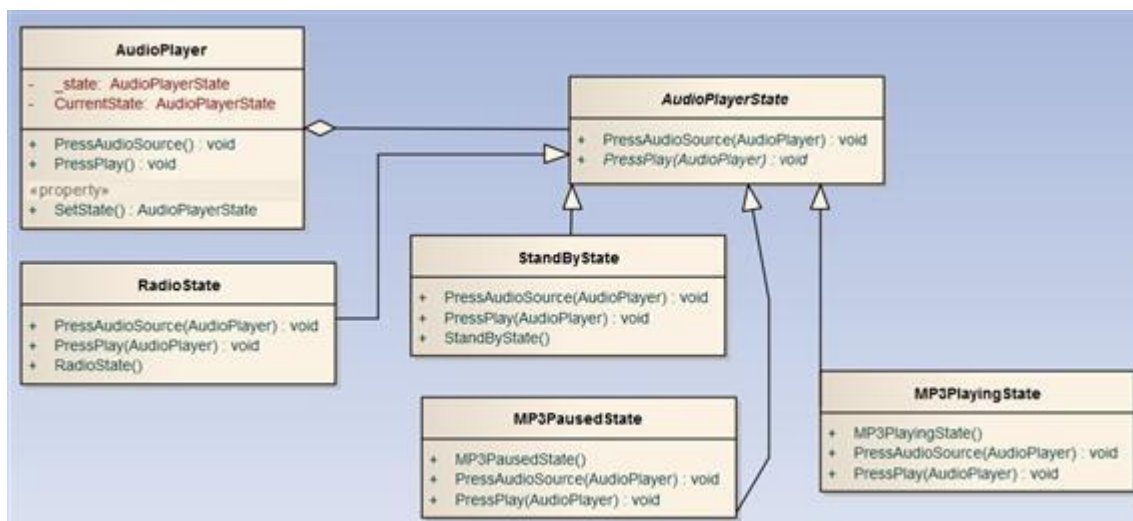
player.PressAudioSource();

player.PressPlay();

player.PressAudioSource();

Console.ReadLine();
}
}
}
```

4.4.1.3. UML-ábra

22. ábra

4.4.1.4. Gyakorló feladat

Az alábbi leírás szerint készítsünk forráskódot. A megoldáshoz használjuk az állapot tervezési mintát!

Feladat

Egy napon az egyik munkatársunk kiment a kávéautomatához egy frissítő italért, pár perc múlva vörös fejjel és kezében az automata programjával jött vissza. Kérdésünkre elmondta, hogy nem először jár úgy, hogy a gép elnyeli az aprót, de kávé nem ad, úgyhogy gondolta, a programmal lesz a baj. Elkezdtek tanulmányozni a szoftvert, mely tele volt csúnya és néhol egymásba ágyazott IF feltételekkel (ezek váltották a belső állapotot, ha bedobtuk a pénzt vagy elfogyott a kávépor, stb.). Rögtön gondoltuk, hogy erre van jobb módszer. Először hívtunk egy grafikus, aki lerajzolt minket, majd egy állapotdiagramban a gép lehetséges belső állapotait (pl. nincs apró, apró bedobva stb.). Ebből rögtön láttuk, hogy egyes állapotokban a gépnek meg kell, hogy változzon a viselkedése (ha nincs apró és megnyomom a kávé gombot nem adhat kávé, míg ha van apró, akkor illik legalább valami sötét löttyöt adni). Így már tudtunk csinálni egy interfészt az állapotoknak. Ebből az osztályból dolgoztuk ki a konkrét állapotokat külön osztályokba. Alapesetben a gép „a nincs apró” állapotban (osztályban)

van, de ha dobunk be aprót lecseréli az állapotát (osztályát) „apró bedobva” típusúra. Mióta megírtuk a programot nekünk már apró sem kell a kávéhoz.

4.4.2. Megfigyelő – Observer

Lehetővé teszi, hogy egy objektum megváltozása esetén értesíteni tudjon tetszőleges más objektumokat anélkül, hogy bármit is tudna róluk. Részei:

1. Alany: Tárolja a beregisztrált megfigyelőket, interfészt kínál a megfigyelők be- és kiregisztrálására valamint értesítésére.
2. Megfigyelő: Interfészt definiál azon objektumok számára, amelyek értesülni szeretnének az alanyban bekövetkezett változásról. Erre a frissít (update) metódus szolgál.

Két fajta megfigyelő megvalósítást ismerünk:

1. „Pull-os” megfigyelő: Ebben az esetben a megfigyelő lehúzza a változásokat az alanytól.
2. „Push-os” megfigyelő: Ebben az esetben az alany odanyomja a változásokat a megfigyelőnek.

A kettő között ott van a különbség, hogy a frissít metódus milyen paramétert kap. Ha az alany átadja önmagát (egy frissít(this) hívás segítségével) a megfigyelőnek, akkor ezen a referencián keresztül a megfigyelő képes lekérdezni a változásokat. Azaz ez a „pull-os” megoldás.

Ha a frissít metódusnak az alany azokat a mezőit adja át, amik megváltoztak és amiket a megfigyelő figyel, akkor „push-os” megoldásról beszélünk. A következő példában épp egy ilyen megvalósítást láthatunk.

4.4.2.1. Forráskód

```
using System;

using System.Collections.Generic;

namespace Observer_Pattern_Weather_Station
{
    public interface ISubject
    {
        // observer regisztrálásra
        void registerObserver(IObserver o);

        // observer törlésre
        void removeObserver(IObserver o);

        // meghívódik, hogy értesítse az megfigyelőket
        // amikor a Subject állapota megváltozik
        void notifyObservers();
    }

    public interface IObserver
    {
        // értékék amiket megkapnak az observerek a Subjecttől, push-os megoldás
        void update(float temp, float humidity, float pressure);
    }
}
```

```
}  
  
public interface IDisplayElement  
{  
    // meghívjuk amikor meg szeretnénk jeleníteni a display elementet  
    void display();  
}  
  
// implementáljuk a Subject interfészt  
public class WeatherData : ISubject  
{  
    // hozzáadunk egy listát amiben observereket tárolunk  
    private List<IObserver> observers;  
    private float temperature;  
    private float humidity;  
    private float pressure;  
    public WeatherData()  
    {  
        // létrehozuk az observereket tároló listát  
        observers = new List<IObserver>();  
    }  
    public void registerObserver(IObserver o)  
    {  
        // amikor egy observer regisztrál, egyszerűen hozzáadjuk a listához  
        observers.Add(o);  
    }  
    public void removeObserver(IObserver o)  
    {  
        // amikor egy observer le akar regisztrálni egyszerűen töröljük a listából  
        int i = observers.IndexOf(o);  
        if (i >= 0)  
        {  
            observers.Remove(o);  
        }  
    }  
}
```

```
}  
  
// itt szólunk az observereknek az állapotról  
  
// mivel mind observerek, van update() metódusuk, így tudjuk őket értesíteni  
public void notifyObservers()  
{  
    for (int i = 0; i < observers.Count; i++)  
    {  
        IObservable observer = (IObservable)observers.ElementAt(i);  
        observer.update(temperature, humidity, pressure); // ez push-os  
        // observer.update(this); // ez pull-os  
    }  
}  
  
// amikor a Weather Station-től megkapjuk a frissített értékeket,  
// értesítjük az observereket  
public void measurementsChanged()  
{  
    notifyObservers();  
}  
  
// értékek beállítása hogy tesztelhesük a display elementeket  
public void setMeasurements(float temperature, float humidity, float pressure)  
{  
    this.temperature = temperature;  
    this.humidity = humidity;  
    this.pressure = pressure;  
    measurementsChanged();  
}  
  
// egyéb metódusok  
}  
  
// a display implementálja az Observer-t,  
// így fogadhat változásokat a WeatherData objektumtól  
// továbbá implementálja a DisplayElement-et, mivel  
// minden display element-nek implementálnia kell ezt az interfészt
```

```
public class CurrentConditionsDisplay : IObservable, IDisplayElement
{
    private float temperature;
    private float humidity;
    private ISubject weatherData;
    // a konstruktor megkapja a weatherData objektumot
    // (a Subject) és arra használjuk, hogy
    // a display-t observerként regisztráljuk
    public CurrentConditionsDisplay(ISubject weatherData)
    {
        this.weatherData = weatherData;
        weatherData.registerObserver(this);
    }
    // amikor az update() meghívódik, mentjük a temperature-t és a humidity-t
    // majd meghívjuk a display()-t
    public void update(float temperature, float humidity, float pressure)
    {
        this.temperature = temperature;
        this.humidity = humidity;
        display();
    }
    // Megjelenítjük a legújabb eredményeket
    public void display()
    {
        Console.WriteLine("Current conditions: " + temperature + "F degrees and " + humidity + "%
humidity");
    }
}

public class WeatherStation
{
    static void Main(string[] args)
    {
        // létrehozzuk a weatherData objektumot
```

```
WeatherData weatherData = new WeatherData();

// létrehozuk a displayt és odaadjuk neki a weatherData-t

CurrentConditionsDisplay currentDisplay = new CurrentConditionsDisplay(weatherData);

// új időjárási mérésértékek szimulálása

weatherData.setMeasurements(80, 65, 30.4f);

weatherData.setMeasurements(82, 70, 29.2f);

weatherData.setMeasurements(78, 90, 29.2f);

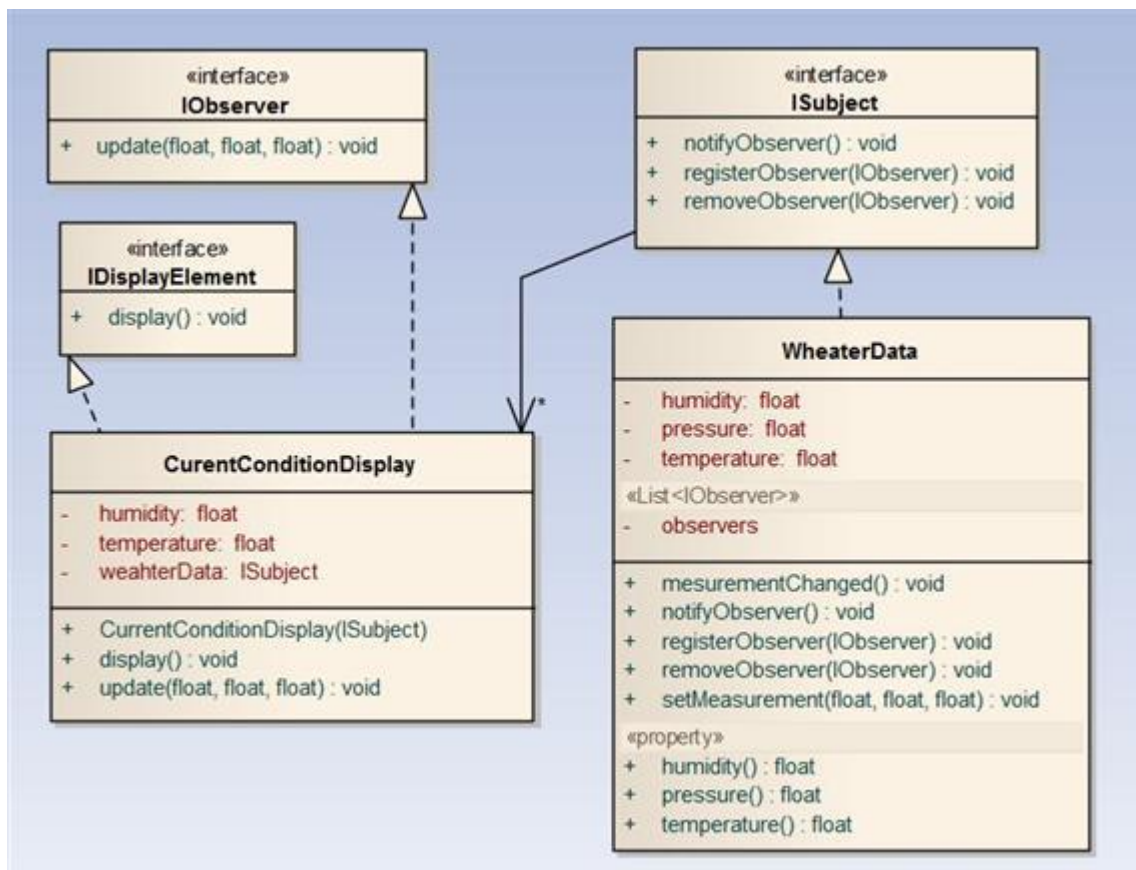
Console.ReadKey();

}

}

}
```

4.4.2.2. UML-ábra

23. ábra

4.4.2.3. Gyakorló feladat

Az alábbi leírás szerint készítsünk forráskódot. A megoldáshoz használjuk a megfigyelő tervezési mintát!

Feladat

A fenti példakódot alakítsuk át „pull-os” megfigyelővé.

Feladat

Cégünk azt a megtisztelő feladatot kapta, hogy kalózhajót kellett programozni, ami több heti kódírás után egész szépen úszott a vízen, egy picike probléma volt csak vele. Mégpedig, hogy a főárboc tetején lévő kosárban ülő őrszemnek nem volt rádiója, hiszen még nem találták fel, ezért minden alkalommal, ha valaki alatta ment el az felkiabált, hogy látja-e már a gazdag zsákmányt, vagy az ellent. Szegény emberünknek úgy kiszáradt a torka, hogy egy hordó rumot kellett délig meginnia. A probléma orvoslására és a rumkészlet megmentésére azt találtuk ki, hogy aki szeretne értesülni a hírekről (observer) az köt egy kötelet a csuklójához, majd a másik végét feldobja (registerObserver()) az őrszemnek (subject). Amikor az őrszem említésre méltót lát, akkor megrángatja a kötelek végét (notifyObservers()), és az összegyűlt „megfigyelőknek” lekiabálja a hírt (update()). Aki nem kíváncsi tovább az eseményekre, az egész egyszerűen lehúzza a kötelének a végét a kosárból (removeObserver()).

4.4.3. Sablonfüggvény – Template Method

A sablonfüggvény egy olyan tervezési minta, amit akkor használunk, ha van egy általános receptünk, ami alapján több hasonló dolog is gyártható. Klasszikus példa a tea és a kávé, amit részletesen is ismertetünk. A sablonfüggvény mintát gyakran hasonlítják össze a stratégia mintával az alábbi mondattal:

1. Stratégia: Ugyanazt csináljuk, de másképp;
2. Sablonfüggvény: Ugyanúgy csináljuk, de mást.

A receptben háromféle lépés lehet:

1. kötelező és közös: bármit készítünk a recepttel ez a lépés mindig ugyanaz,
2. kötelező, de nem közös: bármit készítünk a recepttel ez a lépés szükséges, de minden esetben mást és mást kell konkrétan csinálni,
3. opcionális: ez a lépés nem minden esetben szükséges.

Ezeket programozás technikailag így valósíthatjuk meg:

1. A kötelező és közös lépések olyan metódusok, amelyek már az ősből konkrétak és azokat általában nem is szabad felülírni. Ilyen a forró ital főzésénél a vízforraló metódus.
2. A kötelező, de nem közös lépések az ősből absztrakt metódusok, amit a gyermek osztályok fejtenek ki. Ilyen a forró ital főzésénél az édesítés.
3. Az opcionális lépések az ősből hook metódusok, azaz van törzsük, de az üres.

Mivel a gyermek osztálynak implementálnia kell minden absztrakt metódust, ezért az ilyenek kötelezőek. Igaz, hogy akár az implementáció üres is lehet. Mivel a hook metódusoknak van implementációjuk, de üres az üres, ezért nem muszáj őket felülírni, de lehet az OCP elv megszegése nélkül. Ezért ezek az opcionális lépések. A hook metódusokat C# nyelven virtuálisnak kell deklarálni.

Maga a recept a sablonfüggvény. Gyakran csak ez az egy metódus publikus, minden más metódus, azaz a recept lépései privát vagy védett metódusok (a szerint, hogy a gyermeknek felül írhatja-e vagy sem). Erre azért van szükség, hogy az egyes lépéseket ne lehessen össze-vissza sorrendben hívni, csak a recept által rögzített sorrendben.

Elméletben a sablonfüggvény egy algoritmus, amelyben a lépések nem változnak, de a lépések tartalma igen. Ha esetleg mégis bejön egy új lépés, azt érdemes hook metódusnak felvenni.

Érdekes megfigyelni, hogy az absztrakt ősből és a gyermek osztályai IOC (inversion of control) viszonyban állnak hasonlóan, mint a gyártófüggvény esetén. Ugyanúgy itt is nem a gyermek hívja az ősből metódusait, hanem az ősből a gyermeket. Ezt úgy érjük el, hogy a sablonfüggvény absztrakt, illetve virtuális metódusokat hív. Amikor a gyermek osztály példányán keresztül hívjuk majd a sablonfüggvényt, akkor a késői kötés miatt ezen metódusok helyett az őket felülíró gyermek béli metódusok fognak lefutni.

4.4.3.1. Példa

A sablonfüggvényt egy példával szemléltetjük: Nincs is jobb a visszatérő ügyfélnél, és már nekünk is van ilyen. A gyártófüggvény kapcsán megismert zsíros kenyér bolt visszatért. Olyan jól ment az üzlet, hogy kávé és teát is elkezdtek árusítani. Két kolléga el is kezdte a munkát egyikőjük a teát, míg a másik a kávé feladataul. Estig nyugalom is volt az irodában, amikor is a teás kolléga meggyanúsította a kávést, hogy tőle lopta a kódot. Megnéztük és tényleg nagyon hasonló dolgokat írtak például: vízfóraló függvény vagy a kitölt függvény. Ezek a dolgok mindkét ital esetében ugyanúgy történnek, nosza tegyük őket egy absztrakt osztályba. Ennek Ital lett a neve. Az elkészítési lépéseket (függvényeket: vízfóraló, kitölt), betettük egy elkészít nevé függvénybe, nehogy valaki előbb tudja kitölteni az italt, mint a vizet felfóralni. Majd jött a következő ötlet a hozzávalók hozzáadását is ide tettük, sőt csináltunk egy főz függvényt is, hogy teljes legyen a csapat. Mindkét előző függvény absztrakt, mert ezt majd a konkrét osztály kidolgozza, hiszen a kávéba tej és cukor kell, míg a teába citrom. Most már csak a két konkrét Tea és Kávé osztályt kellett kidolgozni, ahol a főz és az édesít (ami néha ugyan savanyít) függvények implementálása volt a feladat. Hazafelé menet még hallottuk a két kollégánk veszekedését: akkor is tőlem loptad. Másnap jött az ötlet, hogy a teába rumot is lehet tenni. Ez egyelőre opcionális lehetőség és nem is élünk vele, mert még a főnök nem egyezett bele. Talán majd télen.

4.4.3.2. Forráskód

```
using System;

namespace Ital_Készítő
{
    public abstract class Ital
    {
        public void elkészít()
        {
            // Ez a függvény nem kapta meg a virtual jelzőt a sorrend betartása miatt.
            vízfóraló();// kötelező és közös lépés

            főz();// inversion of control, mert a gyermek főz metódusa fog futni

            édesít();// kötelező és nem közös lépés

            rum(); // opcionális

            kitölt();
        }

        private void vízfóraló() // kötelező közös lépés
        {
            // Ennek szintén nem kell felülírhatónak lennie
            Console.WriteLine("Vízforralás 98..99..100c");
        }

        protected abstract void főz();// Ki kell dolgoznia a konkrét osztálynak.

        protected abstract void édesít();// Ezek kötelező nem közös lépések.

        protected virtual void rum(){} // Ez egy hook, vagyis egy opcionális lépés.

        private void kitölt() // kötelező közös lépés
        {
```

```
        Console.WriteLine("Egy szép porceláncsészébe öntöm az italt\n");
    }
}
public class Tea : Ital
{
    public override void főz()
    {
        // ezt ki kell dolgozni, hiszen másképp főzök teát, mint kávé
        Console.WriteLine("Belógatom és tunkolom a tea filtert");
    }
    public override void édesít()
    {
        Console.WriteLine("Kis cukor, és egy kis citrom ízlés szerint");
    }
}
public class Kávé : Ital
{
    public override void főz()
    {
        // ezt ki kell dolgozni, hiszen másképp főzök teát, mint kávé
        Console.WriteLine("Leforrázom a kávé egy jó török kávé kedvéért.");
    }
    public override void édesít()
    {
        Console.WriteLine("Kis cukor, és egy kis tej ízlés szerint");
    }
}
class Program
{
    static void Main(string[] args)
    {
        Ital tea = new Tea();
    }
}
```

```
    Ital kávé = new Kávé();  
    tea.elkészít(); // a késői kötés miatt a Tea főz és édesít metódusa fut  
    kávé.elkészít();// a késői kötés miatt a Kávé főz és édesít metódusa fut  
    Console.ReadKey();  
}  
}  
}
```

4.4.3.3. Gyakorló feladat

Az alábbi leírás szerint készítsünk forráskódot. A megoldáshoz használjuk a sablonfüggvény tervezési mintát!

Feladat

Egészítse ki az alábbi kódrészletet! Írja meg a hiányzó metódusokat és a főprogramot! A feladat megoldásához döntse el, hogy melyik lépés

1. közös és kötelező,
2. kötelező, de nem közös,
3. opcionális.

A kódrészlet:

```
abstract class BuktaSütés  
{  
    public void recept()  
    {  
        tésztaGyúrás();  
        töltelékBele();  
        beSütőbe();  
        porcukorTetejére();  
    }  
    private void tésztaGyúrás() // ezt megadtuk segítségnek  
    {  
        Console.WriteLine("Meggyúrom a tésztát.");  
    }  
    // írja meg hiányzó metódusokat  
}  
class TurósBuktaSütés : BuktaSütés  
{
```

```
// írja meg a hiányzó metódusokat
}

class LekvárosBuktaSütés : BuktaSütés
{
    // írja meg a hiányzó metódusokat
}
```

4.4.4. Stratégia – Strategy

Célja: Algoritmus családokat definiálunk, az algoritmusokat különválasztjuk, és csereszabattossá tesszük. Stratégia minta segítségével az algoritmusok közül választhatunk függetlenül a kientstől.

Alkalmazási terület:

1. Olyan osztályaink vannak, amelyek csak viselkedésükben különböznek. A stratégia minta segítségével az osztályunkat a sok viselkedés egyikével ruházhatjuk fel.
2. Egy algoritmus különböző változataira van szükségünk. A stratégia mintát akkor használhatjuk, ha ezeket az algoritmusokat osztályhierarchiában implementáltuk
3. Az algoritmus olyan adatot használ, amiről a kliensnek nem kell tudnia. A stratégia minta segít elkerülni a komplex, algoritmus specifikus adatok feltárását.
4. Egy osztály sokféle viselkedést definiál, amelyek a műveleteiben többször megjelennek feltételként.

4.4.4.1. Forráskód

```
using System;

namespace Strategy
{
    public abstract class KaveStrategia
    {
        public abstract void KaveFozes();
    }

    public class GyengeKave : KaveStrategia
    {
        public override void KaveFozes()
        {
            Console.WriteLine("Gyenge kávét főztél. Ha csak kicsit vagy fáradt.");
        }
    }

    public class NormalKave : KaveStrategia
    {
```

```
public override void KaveFozes()
{
    Console.WriteLine("Normál kávét főztél. Egy átlagos napra.");
}
}

public class ErosKave : KaveStrategia
{
    public override void KaveFozes()
    {
        Console.WriteLine("Egy erős kávé. A hosszú és fárasztó napokra.");
    }
}

public class KaveGep
{
    private KaveStrategia _kaveStrategia;

    public void KaveValasztas(KaveStrategia k)
    {
        this._kaveStrategia = k;
    }

    public void KaveFozes()
    {
        this._kaveStrategia.KaveFozes();
    }
}

class Program
{
    static void Main(string[] args)
    {
        KaveGep automata = new KaveGep();

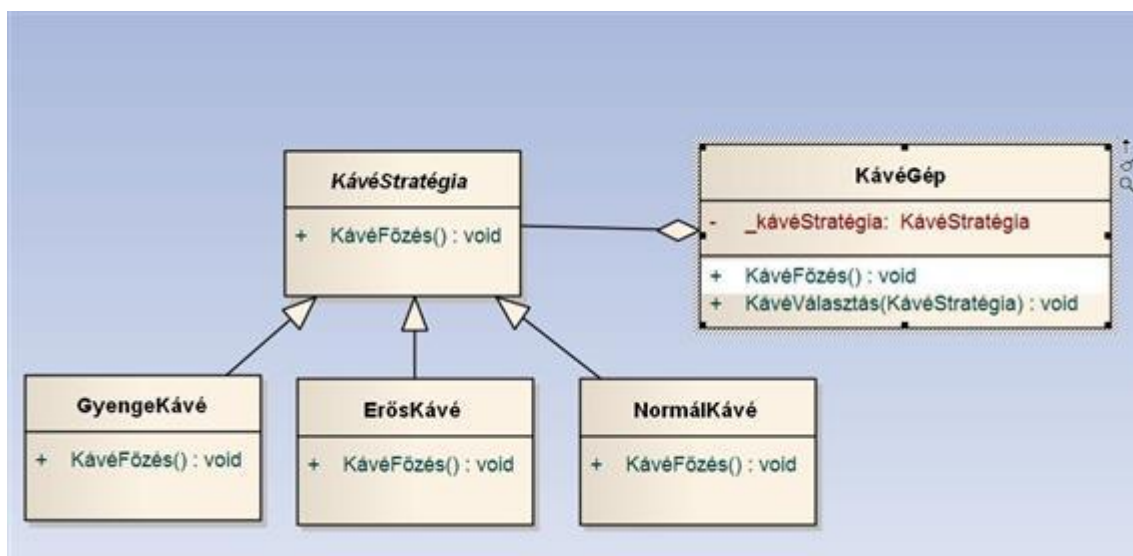
        automata.KaveValasztas(new GyengeKave());

        automata.KaveFozes();

        automata.KaveValasztas(new ErosKave());
    }
}
```

```
automata.KaveFozes();  
  
automata.KaveValasztas(new NormalKave());  
  
automata.KaveFozes();  
  
Console.ReadLine();  
  
}  
  
}  
  
}
```

4.4.4.2. UML-ábra

24. ábra

4.4.4.3. Gyakorló feladat

Készítsük el az alábbi leírásnak megfelelő forráskódot. A feladat megoldásához használjuk a stratégia tervezési mintát!

Feladat

Micsoda megtiszteltetés! A Magyar Formula-1 istálló megkért minket, hogy készítsünk nekik programot, hogy milyen időben milyen vezetési stílust válasszanak a pilóták. Tettük is a dolgunkat a feladat komolyságához méltón. Elkészült a kód és mi az esti tévészés helyett kivetítettük, hogy gyönyörködjünk a jól végzett munkánk eredményében. A kreációnk tele volt switch és if-else-if elágazásokkal, amik az időjáráshoz képest más és más vezetési stílusú függvényt hívtak meg. Halk elégedett mormogás a sötét teremben, amikor valaki felkiáltott: én azt olvastam, hogy ha egy kódban sok a feltételes utasítás, akkor nézd meg, hátha rá tudsz húzni egy stratégiát. Sajnos a főnök is ott volt, úgyhogy nem volt mit tenni. A már megszokott absztrakt osztállyal kezdtük. Ennek neve Vezetési_Stratégia lett. Ebbe van egy absztrakt függvénye, a Vezet, ez írja le a technikát. Ebből születnek a konkrét osztályok, mint például a Csúszós_Út_Stratégia vagy a Napos_Idő_Stratégia. Ezek az osztályok kidolgozzák a legjobb stílust a Vezet függvényükben. Már csak egy osztály hiányzott, a Pilóta, melynek van egy Stílusválasztás függvénye, ami paraméterként egy Vezetési_Stratégia példányt vár. Pilótánk másik függvénye a Versenyez. Ez csak a beállított stratégia Vezet függvényét hívja meg. A verseny napján létrehozunk egy Pilóta példányt az útviszonyoknak megfelelő Vezetési_Stratégiával, meghívjuk a Versenyez függvényt és vasárnap délután elégedetten nézzük, ahogy megnyeri a versenyt.

5. Rendszerfejlesztés technológiája

Ez a fejezet „A rendszerfejlesztés technológiája” című tárgyhoz kapcsolódik szervesen. A fejezet két nagy részre tagolható. A rendszerszervezés című tárgyból megismert dokumentumok elkészítéséhez szükséges technikák ismertetésére, illetve a rendszerfejlesztés során használt segédeszközök bemutatására.

5.1. Követelmény specifikáció

A követelmény specifikáció (angolul: requirement specification) helyét a szoftver életciklusban megismerhettük a Rendszerszervezés című fejezetből. Itt az elkészítéséhez szükséges technikákat ismertetjük.

A követelmény specifikáció alapja a megrendelővel készített riportok. Főbb részei:

1. Jelenlegi helyzet leírása.
2. Vágyalom rendszer leírása.
3. A rendszerre vonatkozó pályázat, törvények, rendeletek, szabványok és ajánlások felsorolása.
4. Jelenlegi üzleti folyamatok modellje.
5. Igényelt üzleti folyamatok modellje.
6. Követelmény lista.
7. Irányított és szabad szöveges riportok szövege.
8. Fogalomszótár.

A fenti listából csak a követelmény lista kötelező, de a többi segíti ennek megértését. Egy példa követelmény lista található a mellékletben. Nagyon fontos megérteni, hogy nem minden követelmény kerül bele a program következő verziójába. Erről az ütemterv leírásában szólnak részletesen.

5.1.1. Szabad riport

A szabad szöveges riport egy-két óránál ne legyen hosszabb, különben sok tévedés lesz a szövegben. Óránként tartsunk szünetet. Az elkészült szöveget a végén érdemes felolvasni. A véglegesített szöveget el kell küldeni a megrendelőnek jegyzőkönyv formájában. A jegyzőkönyvet tanácsos eltárolni a projekt verziókövető rendszerébe. A mellékletben megtalálható egy jegyzőkönyv sablon.

A jegyzőkönyveket gyakran emlékeztetőnek is hívjuk. Ez utal a jegyzőkönyv legfontosabb feladatára, arra, hogy a feleket emlékeztesse, mit beszéltek meg. Erre főleg a vitás esetek kezelésénél van szükség.

A szabad szöveges riport elején egy kérdést teszünk fel: Hogyan működjön az új rendszer, hogyan működjön együtt a meglévő rendszerekkel? Az erre adott választ kell lehetőleg szó szerint leírni. Csak akkor szabad kérdést közbeszúrni, ha a megrendelő:

1. önmagával ellentmondásba keveredik, vagy
2. egy fogalom nem világos, vagy
3. az elmondottak nem fednek le minden esetet.

Ahhoz, hogy felfedettük, hogy az elmondott rendszer lyukas, azaz nem minden esetet fed le, ehhez kell rendszerszemlélet. Minden programozónak van algoritmikus gondolkozása és szerencsére sokuknak van rendszerszemlélete. Belőlük lehet rendszerszervező.

A szabad szöveges leírás a későbbi elemzés során nagyon hasznos lesz. A szövegben lévő főnevek a rendszer lehetséges szereplői (actor), illetve osztályai; míg az igék, különösen a műveltető igék, a rendszer lehetséges használati esetei (use case), illetve metódusai.

Egy-két szabad szöveges riport után következik az irányított riport. Erre általában egy egyoldalas kérdőívvel készülünk. Lehet hosszabb is a kérdőív, de tapasztalat szerint egy egyoldalas kérdőív esetén is egy-két óra kell az irányított riporthoz.

5.1.2. Irányított riport

Az irányított riport feladata a követelmények számszerűsítése (Pontosan hány alkalmazott van a cégnél?), a nem funkcionális igények felderítése (Milyen gyors legyen a rendszer?), illetve a megrendelő figyelmének felhívása a szokásos megoldásokra (Legyen jelentés készítő alrendszer?). A mellékletben megtalálható néhány példa kérdőív.

Kétféle irányított riportról beszélhetünk:

1. tisztázó riport,
2. alrendszer riport.

A tisztázó riport, ahogy a nevében is benne van, tisztázó kérdéseket tartalmaz. Ezek a kérdések általában egy fogalom vagy folyamat felderítésére szolgálnak.

Az alrendszer riport valamely alrendszer követelményinek feltárására használatos. Általában ezek a riportok változtatás nélkül újrafelhasználhatóak. Ha sikerül általánosan megírunk egy alrendszert, ami könnyen újrafelhasználható, akkor érdemes elkészíteni a hozzá tartozó alrendszer riportot is. Néhány lehetséges alrendszerek:

1. riportozó alrendszer,
2. jogosultság kezelő alrendszer,
3. felhasználó kezelő alrendszer.

Az igények felmérésénél tudnunk kell, hogy a megrendelő szervezetén belül más és más igények vannak, gyakran belső ellentétektől terhes a megrendelő. Ennek egyik fő oka, hogy az informatikai rendszerek bevezetése változást jelent a megrendelő életében, ami lehet, hogy néhány munkatársnak nem érdeke. Általában a szoftverfejlesztő céghez akkor jut el egy igény, ha a megrendelő legfelső szervezeti szintjén döntés születik a változások szükségszerűségéről. Ugyanakkor a rendszert nem az igazgatók, hanem a munkatársak fogják használni. Gyakran e két szint között is félreértések vannak, nem megfelelő a kommunikáció, ellenérdekek lehetnek, talán egymás fogalomrendszerét se értik. Ezért fontos, hogy a rendszert a jövőben használatba vevő munkatársakhoz is jutassunk el kérdőíveket.

5.1.3. Követelmény lista

A követelmény lista nagyon fontos, hiszen ezeket fogjuk megvalósítani. Nagyon fontos, hogy ne tartalmazzon félreértést. Ha nincs félreértés, akkor elvileg ez alapján tökéletesen lefejleszthető az igényelt informatikai rendszer. Másik probléma, hogy hiányos lehet a követelmény lista és a hiányzó követelmények csak menet közben derülnek ki. Ez iteratív módszertanok esetén nem okoz problémát. Harmadik gond lehet, hogy a fejlesztés során változnak az igények. Ezt az agilis módszertanok oldják meg.

A követelmények a szabad szöveges riportban általában a következő nyelvi panelek kíséretében szerepelnek:

1. Fontos / szükséges / jó lenne, ha ...
 2. Legyen / legyenek ...
 3. Kínáljon / nyújtson / tegye lehetővé ...
 4. Elvárás / igény / követelmény ...
 5. Tömondatok.
1. Felsorolások.

Ezen túl érdemes irányított riportokban rákérdezni az elvárásokra. Néhány példa kérdés:

1. Mik a rendszer fontos tulajdonágai?
2. Kérem, mondja el forgatókönyv szerűen, hogyan szeretné használni a rendszer a belépéstől a kilépésig!

3. Milyen kivételes helyzetekre kell felkészülni?

A követelmény listában általában ezek az oszlopok szerepelnek:

1. Modul: Nem kötelező. Itt adhatjuk meg, hogy a követelmény melyik nagy modulhoz / komponenshez tartozik. Ennek segítségével már a tervezés legelején komponensekre bonthatjuk a rendszert.
2. ID: Kötelező. Ezzel a rövid azonosítóval hivatkozhatunk a követelményre minden dokumentációban, megjegyzésben. Általában egy sorszám, pl.: K1, K2,
3. Név: Kötelező. A követelmény 2-3 szavas megfogalmazása. Önmagában nem feltétlenül értelmes, de beszédes.
4. V.: Nem kötelező. Annak a verzióknak a száma, ahol szeretnénk, ha már ez a követelmény ki lenne fejtve. A 0.1. verzió a legkisebb. Ezt az architektúrális követelményeknek tartjuk fenn. Az 1.0. verzió, illetve ez alattiak a reális elvárások, az e felettiak vágyálom, vagy csak reálisan későbbi verzióban elérhető követelmények. Az itt megadott verziók az ütemtervben még felülbírálnak a prioritás segítségével.
5. Kifejtés: Kötelező. A követelmény 2-3 mondatos, esetleg ennél is hosszabb kifejtése. Önállóan is értelmes. Megjegyzéseket tartalmazhat a programozóknak, tesztelőknak, vagy más szerepkörű olvasóknak.

Az ennek megfelelő követelmény lista sablon ez:

Modul	ID	Név	V.	Kifejtés

Egy példa követelmény lista a mellékletekben található.

5.1.4. Félreértések elkerülését szolgáló módszerek

Ha egyszer adottak a követelmények, akkor a módszertanok többé-kevésbé biztosítják, hogy a szoftver cégek ezeknek megfelelő szoftvert készítsenek. Tehát egy félreértés a követelmény listában olyan szoftverhez vezethet, amire nincs is szüksége a megrendelőnek. Klasszikus példa erre bicikli – autó példa:

Megrendelő: Szeretnék egy járművet, amivel reggelente eljuthatok a munkahelyemre.

Szoftver cég: Mik a jármű fontos tulajdonágai?

Megrendelő: Gyorsan eljussak a munkahelyemre. Kényelmes legyen.

Erre a szoftver cég leszállít egy biciklit egy kényelmes üléssel.

Megrendelő: De ez nem véd meg az esőtől! Ezt így nem veszem át!

Erre a szoftver cég a bicikli kormányára egy esernyőt erősít.

Megrendelő: De ezen nincs hely a táskámnak! Ezt így nem veszem át!

Erre a szoftvercég kosarat tesz az elejére.

A megrendelő ezt sem veszi át, hanem vesz egy autót!

A példa arról szól, hogy a megrendelő lelki szemei előtt nyilván már első alkalommal is egy autó lebegett, de fontos követelményeket nem árult el. Vajon miért? Mert magától értetődő volt neki, hogy senki sem akar megázni az esőben munkába menet, és a táskának is kell hely. Végül is mondta, hogy kényelmes legyen. Tudjuk, hogy a riportok alatt rá kell kérdezni az ismeretlen fogalmakra. Miért nem kérdezett hát rá a rendszerszervező, hogy mit jelent az, hogy kényelmes? Mert ez neki ismert fogalom volt, csak mást értett alatt. Ez nagyon veszélyes! Nagyon sok egyszerű fogalom (ember, autó, kényelmes) mást és mást jelenthet a megrendelőnek és a szoftver cégnek.

A követelmény specifikáció nehézsége, hogy a megrendelő a számára evidens követelményeket nem mondja el. Ennek a problémának több ismert megoldása is van:

1. Használatmód pontos leírása megszemélyesített életképpel.
2. Szerepkör felvétele.
3. Prototípus készítés.
4. Mutasson egy hasonlót.

Az első megoldás semmibe se kerül, csak néhány plusz megbeszélésbe. Azt kell kérnünk a megrendelőtől, hogy nagyon részletesen, és ami nagyon fontos, a valós szereplők megnevezésével írja le, hogyan képzelik használni a rendszert. Itt kérdezzünk rá azokra az esetekre, amik az üzleti folyamatok ismeretében bekövetkezhetnek. Ha úgy érezzük, hogy lyukas a leírás, azaz valamely esetre nem tér ki, arra rá kell kérdezni. Mivel a valós szereplők is szóba kerülnek, kiderülhetnek olyan megszorítások is, amik teljesen meglepőek lehetnek. Például a portás diszlexiás, így nem lehet szöveges felületű a beviteli ablak. Itt csak annyi a trükk, hogy nem elégszünk meg egy nyúl farknyi követelmény specifikációval, hanem egy sokkal részletesebbet szeretnénk. Minden olyan technika, ami ez irányba hat, hasonlóan jó fokú.

A szerepkör felvétel sokkal nehezebb megoldás. A megrendelő szervezetébe kell bekerülnünk, ott azt a munkát végezni, ami néhány napig, amire a rendszert szeretnék használni. Ezzel a módszerrel sok rejtett követelményre jöhetünk rá és mellékesen megismerhetjük későbbi végfelhasználóinkat, ami nagyban csökkenti az ellenállásukat az új rendszerrel szemben.

A prototípus készítés a legdrágább. Ekkor egy teljes felhasználói felülettel, de csak elnagyolt funkcionalitással rendelkező prototípust mutatunk be a megrendelőnek, hogy ilyenre gondolt-e. Ha igen, akkor a felhasználói felület kész is, így nincs elvesztett munka, de ez nagyon valószínűtlen. Sokkal valószínűbb, hogy a felhasználói felület nem fog tetszeni. A megrendelőnek fontos részletek derülhetnek ki. Ami ennél is fontosabb, kiderül, hogy félreértettük-e a megrendelő követelményeit. Sajnos erre általában csak későbbi fázisban kerítenek sort a szoftver cégek. Általában már csak az implementáció részeként. Néhány módszertan, például az extrém programozás, előírja a prototípus készítését.

Az utolsó megoldás nagyon természetes. Általában az új igények abból fakadnak, hogy a megrendelő látott egy olyan megoldást, amihez hasonlót ő is szeretne. Ez weblapok esetén nagyon gyakori. Ha a riportok során mégse veti fel a megrendelő, hogy az általa elképzelt szoftverhez, informatikai rendszerhez van hasonló, akkor kérjük meg, hogy soroljon fel általa ismert hasonló megoldásokat. Mondja el, mi az, amit ezekben kedvel és mi az, ami szerinte ezekben rossz. Ez nem kerül semmibe és sok félreértés elkerülhető a segítségével.

5.1.5. Üzleti modellezés fogalmai

Jól látható, hogy a követelmény specifikáció fontos része az üzleti folyamatok megértése. Az üzleti modellt leírhatjuk UML nyelven, illetve a legújabb irányzat szerint BPMN (Business Process Modeling Notation) nyelven, ami egy viszonylag új OMG szabvány.

Az üzleti folyamatok modellezése során a következő fogalmakat használjuk:

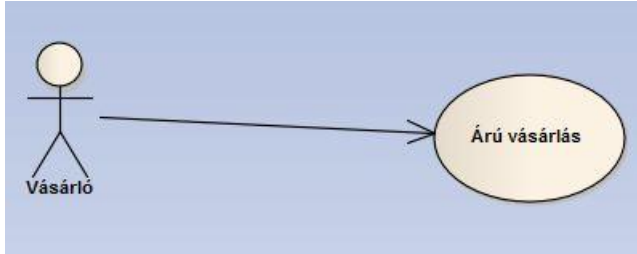
Üzleti folyamat (Business Use Case): Egy helyen és egy időben végrehajtott folyamat, amely valamely üzleti szereplő vagy üzleti munkatárs számára értéket termel. Üzleti folyamat például a vásárlás: Az ügyfél bemegy az üzletbe, odamegy a pulthoz, kéri az árut, kap egy cetlit, amivel elmegy fizetni a pénztárhoz, utána visszamegy és megkapja a kifizetett árut. Ezt UML diagrammal így ábrázolhatjuk:

25. ábra

Üzleti folyamatokat nem csak külső szereplők, hanem belső szereplők is használhatnak, azaz minden üzleti folyamatot fel kell venni, amit a szereplők az üzleti folyamat során végeznek.

Üzleti folyamat diagram (Business Use Case Diagram): Az üzleti folyamat diagramok megmutatják, hogy mely üzleti szereplő mely üzleti folyamatokat használhatja. A vásárlás példánál maradva, a „Vásárló” használhatja az „Áruvásárlás” folyamatot:

26. ábra

A Business Use Case diagram megmutatja a szereplők és a Business Use Case-ek kapcsolatait és a Business Use Case-ek egymás közötti kapcsolatait. Egy szereplő és Business Use Case között akkor van kapcsolat, ha a szereplő kezdeményezheti az üzleti folyamatot. Két Business Use Case között kétféle kapcsolat lehet:

1. extend
2. include

Extend kapcsolatról akkor beszélünk az A és a B üzleti folyamat között, ha az A üzleti folyamat során, ha bekövetkezik egy bizonyos esemény, akkor a B üzleti folyamat lesz végrehajtva.

Include kapcsolatról akkor beszélünk az A és a B üzleti folyamat között, ha az A üzleti folyamatnak része a B üzleti folyamat.

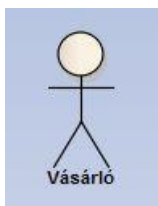
Üzleti folyamat lefutás (Business Use Case Realization): Egy üzleti folyamat lefutás megmutatja az üzleti folyamat

1. üzleti tevékenységeinek,
2. üzleti szereplőinek, és
3. az üzleti entitások kapcsolatát.

Az üzleti folyamatok lefutását Activity diagramokkal mutatjuk meg. Az activity diagramokat úgynevezett swimlane-ekre osztjuk. Minden swimlane-hez rendelünk szereplőket. Az egyes swimlane-ekben az üzleti folyamat során végrehajtott tevékenységeket vesszük fel.

Az üzleti folyamat lefutásokba minden olyan két tevékenység közé, amelyek módosítják valamelyik üzleti entitást, fel kell venni az adott üzleti entitást. A Business Use Case lefutásokat a hozzá tartozó Business Use Case alá kell felvenni a Business Use Case Modell package-ben.

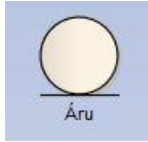
Üzleti szereplő (Business Actor): Azokat a külső szereplőket azonosítja, amelyek a szervezeten kívül vannak és interakcióba lépnek a szervezet üzleti folyamataival. Például a „Vásárló”, ennek UML jelölése:

27. ábra

Üzleti munkatárs (Business Worker): A szervezeti szerepköröket azonosítja. A vásárlás üzleti folyamatban egy példa egy szerepkörre a pénztáros.

Üzleti entitások (Business Entity): Azok a dolgok, amelyeket az üzleti munkatársak használnak az üzleti folyamatok során. A vásárlás üzleti folyamatban egy példa az üzleti entitásra az áru fogalma. Ennek UML ábrája:

28. ábra

Üzleti folyamat modell (Business Use Case Model): Azt mutatja meg, hogy külső szereplők (partnerek és ügyfelek) milyen a megrendelő által nyújtott funkciókat használhat. A Business Use Case Modell tartalmazza

1. az üzleti folyamatokat,
2. az üzleti szereplőket,
3. az üzleti entitásokat,
4. az üzleti folyamat lefutásokat,

továbbá megmutatja azt is, hogy melyik üzleti szereplő milyen üzleti folyamatokat kezdeményez és milyen üzleti folyamatokban vesz részt.

5.1.6. Üzleti folyamatok modellezése

Az üzleti folyamatok modellezésének célja, hogy megismerjük a megrendelő szervezetét, az üzleti folyamatait, illetve meghatározzuk azokat a folyamatokat, amelyeket a megrendelt informatikai rendszer támogatni fog. Ehhez meg kell ismernünk a megrendelő szakkifejezéseit is, amiből fogalomszótárt szoktunk építeni. A modellezés során a következő tevékenységeket szoktunk elvégezni:

1. üzleti szereplő és munkatárs elemzés,
2. üzleti folyamat elemzés,
3. üzleti entitás elemzés,
4. üzleti folyamatok modellezése.

5.1.6.1. Üzleti szereplő és munkatárs elemzés

Az üzleti szereplő és munkatárs elemzés során a következő termékeket kell előállítani:

1. Üzleti szereplő (Business Actor)
2. Üzleti munkatárs (Business Worker)

Üzleti szereplők azok a személyek vagy külső rendszerek, amelyek interakcióba lépnek az üzleti folyamatokkal. Üzleti munkatársnak nevezzük azokat a szerepköröket, amelyek a szervezeten belül lépnek kapcsolatba az üzleti folyamatokkal.

A riportokban előforduló főnevek, főleg a személynevek, lehetnek a külső és belső üzleti szereplők. A leggyakrabban előforduló üzleti szereplők (azaz külső szerepkörök):

1. Partner,

2. Vásárló,
3. Ellenőrző szerv.

Általában a partnernek is több fajtája van:

1. Beszállító,
2. Értékesítő,
3. Megbízott, azaz a kiszervezett folyamatokat (pl. weblapkészítés, könyvelés) ellátó külső cég.

A vásárlókat és a partnereket is szokás fontosságuk szerint megkülönböztetni:

1. Kiemelt partner,
2. Időszakos partner,
3. Törzsvásárló,
4. Visszatérő vásárló,
5. Alkalmi vásárló,
6. VIP személy.

A fenti felsorolás biztosan nem teljes, de rámutat, hogy milyen fontos tisztázni, hogy a külső szereplőknek vannak-e tulajdonságai.

Ellenőrző szervből sokféle van. Általában az a megrendelő cég ágazatát szabályozó törvények és rendeletek írják elő, hogy milyen ellenőrző szerv felé milyen adatokat kell nyújtani, amit az információs rendszer automatizálhat.

A fenti szerepkörök valamelyike nem jön elő a riportok során, akkor érdemes rákérdezni, hogy pl. az ellenőrző szervek felé kell-e adatot nyújtania a megrendelő cégnek.

Az üzleti munkatársakat (azaz a belső szerepköröket) úgy tudjuk legegyszerűbben felderíteni, ha a riportok során rákérdezzük azoknak a beosztására, akik a megrendelt rendszert használni szokták. Néhány lehetséges üzleti munkatárs:

1. Eladó,
2. Pénztáros,
3. Raktáros,
4. Felügyelő,
5. HR munkatárs,
6. Vezető.

5.1.6.2. Üzleti folyamat elemzés

Az üzleti folyamat elemzés során a következő termékeket kell előállítani:

1. Üzleti folyamatok (Business Use Case)
2. Üzleti folyamat diagramok (Business Use Case Diagram)

Ahhoz, hogy megtaláljuk az üzleti folyamatokat, meg kell nézni, hogy melyik szereplőnek milyen értéket termel, milyen szolgáltatásokat ad az üzlet. A szabad riportokban található igék, főleg a műveltető igék, lehetnek üzleti folyamatok. Ha ezek értéket teremtenek, akár a külső, akár a belső szereplőknek, akkor biztosan üzleti folyamatok. Gyakori üzleti folyamatok:

1. Vásárlás,
2. Szolgáltatás lefoglalása,
3. Megrendelés,
4. Reklámozás,
5. Nyersanyagszállítás,
6. Értékesítés,
7. Szolgáltatás,
8. Weblapkészítés,
9. Könyvelés,
10. Üzemeltetés.

Ha már a külső és a belső szerepköröket tisztáztuk, akkor érdemes rákérdezni, hogy az egyes szereplők milyen üzleti tevékenységeket végezhetnek. Ezeket az igék elemzésével általában sikerül jól lefedni, de gyakran kimarad egy-két kevésbé jellemző, de a rendszer teljességéhez hozzátartozó tevékenység. Ezen túl érdemes feltenni a következő kérdéseket is valamely irányított riportban:

1. Milyen szolgáltatásokat nyújt a cég a külső partnereinek, vagy azok neki?
2. Ezeket milyen belső tevékenységgel támogatják a cég munkatársai?

5.1.6.3. Üzleti entitás elemzés

Az üzleti entitás elemzés során a következő termékeket kell előállítani:

1. Üzleti entitások (Business Entity)

Az üzleti entitás elemzés során meg kell határozni azokat a „dolgokat”, amelyeken az üzleti folyamatok valamilyen tevékenységet végez. A szabad riportban előforduló főnevek, főleg a gyűjtőnevek, lehetnek üzleti entitások (üzleti objektumok). Ha ezek a műveltető igék tárgyai, és a műveltető igéből üzleti folyamat lett, akkor nagyon valószínű, hogy üzleti entitást találtunk. Gyakori üzleti entitások:

1. Áru,
2. Raktár,
3. Pénz,
4. Iroda,
5. Üzlethelység,
6. Weboldal,
7. Reklám.

A fenti listán a pénz csak akkor üzleti entitás, ha a pénzmozgás üzleti folyamat, például bankok esetében. Az üzleti entitásokat úgy is megtalálhatjuk, ha rákérdezünk, hogy milyen kézzelfogható változást eredményez egy-egy üzleti folyamat.

5.1.6.4. Üzleti folyamatok modellezése

Az üzleti folyamatok modellezése során a következő termékeket kell előállítani:

1. Üzleti folyamat lefutas (Business Use Case Realization)

2. Üzleti folyamat modell (Business Use Case Model)

Az üzleti folyamat modell előállítás egyszerű feladat, hiszen ez az eddig elkészített részek összessége. Itt csak azt kell átgondolni, hogy vannak-e logikailag különálló részei az üzleti folyamatoknak. Ha igen, akkor ezeket érdemes külön csomagba (package) szervezni.

Az üzleti folyamat lefutás egy folyamat ábra (illetve UML esetén egy aktivitási diagram), amely megmutatja, hogy a hozzá tartozó üzleti folyamat hogyan valósul meg. Itt használjuk fel az üzleti entitásokat. Ha két lépés között felhasználunk egy üzleti entitást, akkor azt itt jelezzük. A lépéseket egyébként egyszerű tevékenységek sorozataként szoktuk leírni.

5.2. Funkcionális specifikáció

A funkcionális specifikáció (angolul: functional specification) a felhasználó szemszögéből írja le a rendszert. A követelmény specifikációból ismerjük az elkészítendő rendszer követelményeit, üzleti folyamatait. Ezeket kell átalakítanunk funkciókká, azaz menükké, gombokká, lenyíló listákká. A funkcionális specifikáció központi eleme a használati eset (use case). A használati esetek olyan egyszerű ábrák, amelyet a megrendelő könnyen megért mindenféle informatikai előképzettség nélkül. A funkcionális specifikáció fontosabb részei:

1. Jelenlegi helyzet leírása.
2. Vágyalom rendszer leírása.
3. A rendszerre vonatkozó pályázat, törvények, rendeletek, szabványok és ajánlások felsorolása.
4. Jelenlegi üzleti folyamatok modellje.
5. Igényelt üzleti folyamatok modellje.
6. Követelmény lista.
7. Használati esetek.
8. Megfeleltetés, hogyan fedik le a használati esetek a követelményeket.
9. Képernyő tervek.
10. Forgatókönyvek.
11. Funkció – követelmény megfeleltetés.
12. Fogalomszótár.

Látható, hogy a követelmény specifikációhoz képest sok ismétlődő fejezet van. Ezeket nem fontos átmenetni, elég csak hivatkozni rájuk. Az egyes módszertanok eltérnek abban, hogy mely fejezeteket és milyen mélységben kell elkészíteni. Általában elmondható, hogy a modern módszertanok használati eset központúak.

A funkcionális specifikáció fontos része az úgynevezett megfeleltetés (traceability), ami megmutatja a követelmény specifikációban felsorolt minden követelményhez van-e azt megvalósító funkció.

5.2.1. Követelményelemzés

A követelményelemzés célja a rendszer behatárolása, a funkcionális és a nem funkcionális követelmények meghatározása, ezek egyeztetése a megrendelővel. Azaz:

1. Egyetértésre jutni a megrendelővel, hogy mit csináljon a rendszer.
2. Felhasználói felületek meghatározása.
3. Felvázolni a rendszer funkcionális működését.
4. Meghatározni a rendszer használati eseteit.

5.2.2. Használati esetek

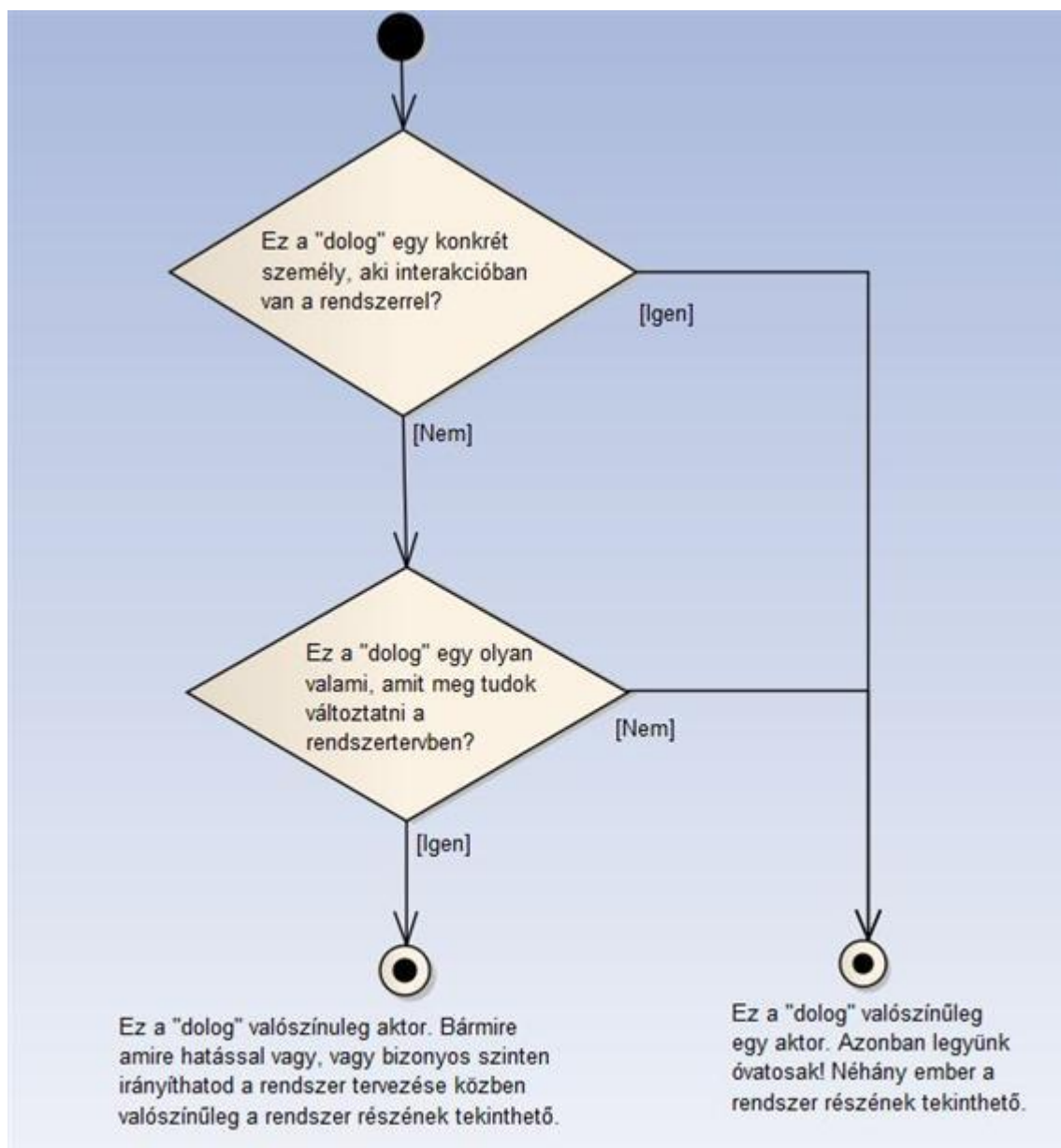
A használati esetek a rendszer és a felhasználók közötti kommunikációt írják le. Olyan eseménysor, amely során az aktor számára érték, például információ, keletkezik. A rendszer belső működési részlete (pl. adat továbbítás) nem használati eset. Lehet olyan használati eset is, amelyet időzítő indít.

Egy használati eset részei:

1. rendszer határ,
2. szereplő (aktor),
3. használati eset.

A használati eset a rendszer egy funkciója. Ezek általában a rendszer határain belül vannak. Lehetnek kívül is, ha nem akarjuk megvalósítani ezt a funkciót. A szereplők vagy felhasználók (angol szóval actor) a funkciókat használó emberek és egyéb informatikai rendszerek. A felhasználók a rendszer határain kívül esnek. Azok az informatikai rendszerek, amelyek nem részei a tervezett rendszernek, azok ennek a rendszernek a szemszögéből felhasználók. Szokás a rendszer adatbázisát, dokumentum táráat, azaz a statikus vetületét is felhasználónak kezelni.

A következő folyamat ábra segít eldönteni, hogy a szabad szöveges riport szövegében talált főnév aktor vagy sem.

29. ábra

A használati eset ábrákon egyszerűen összekötjük azt a felhasználót a funkcióval, aki használja. Ezeket a bal oldalon helyezzük el. Jobb oldalra kerülnek azok a rendszerek (pl. adatbázis), amire hatással van a funkció.

A használati esetek közt UML jelölés rendszert használva többféle kapcsolat (pl. include, extend) is kialakítható, de ez inkább kerülendő, mert rontja az ábra érthetőségét. A logikai rendszertervben már használhatók ezek a jelölések is, hiszen az már a programozóknak szóló dokumentum.

5.2.2.1. Szereplők elemzése

Szereplő (actor) minden, ami adatot cserél a rendszerrel. Egy szereplő lehet felhasználó, külső hardware, más rendszer. Egy felhasználó és egy szereplő nem ugyanaz, mert egy felhasználónak (aki egy ember), több szerepköre is lehet. A szereplőnek egy szerepköre van.

Hogyan találjuk meg a szereplőket? A következő kérdéseket tegyük fel magunknak:

1. Ki vagy mi kerül kapcsolatba a rendszerrel?

2. Ki fogja szolgáltatni, használni, törölni az információkat?
3. Ki fogja használni a megfelelő funkcionalitást?
4. Ki érdekelt egy bizonyos követelményben?
5. Hol használják a szervezetben a rendszert?
6. Ki/mi fogja támogatni és karbantartani a rendszert?
7. Melyek a külső erőforrásai a rendszernek?
8. Milyen külső rendszerekkel fog kommunikálni a rendszer?

Szereplők rendszerezése:

1. Elsődleges szereplők (akiknek a rendszer készül)
2. Másodlagos szereplők (pl. rendszer adminisztrátor)
3. Külső hardware
4. Más külső rendszerek

Aktor leírása:

1. mit vár a rendszertől
2. felelősségi köre
3. fizikai környezete
4. hány aktor példányt képvisel
5. milyen gyakran használja a rendszert
6. számítástechnikai tapasztalata?

5.2.2.2. Használati eset tervezés

A használati esetek megtalálásához tegyük fel a következő kérdéseket:

1. Mit várnak a szereplők a rendszertől?
2. Fog-e adatot bevinni a rendszerbe, módosítani vagy törölni?
3. Kell-e informálni a rendszerben bekövetkezett bizonyos eseményekről?
4. Használ-e egyéb nem elsődleges funkciót?
5. El fogja indítani, illetve le fogja-e állítani a rendszert?
6. Végez karbantartást?
7. Külső hirtelen bekövetkezett eseményről kell-e a szereplőt tájékoztatni?
8. Melyek azok a funkciók, amelyek módosítják a rendszer működését?

A feltárt használati eseteket össze is vonhatjuk. Több összefüggő folyamatot egy használati esetként kezelünk, ha a későbbiekben egységesen akarjuk ellenőrizni, jóváhagyatni, tesztelni, dokumentálni. Több összefüggő használati esetet akkor is egybe vonunk, ha hasonló a lefutásuk.

Használati eset leírása:

1. Leírás: „ki” „mit” csinál a rendszer használati eset során.
2. Előfeltételek: Azon korlátok, szükséges feltételek meghatározása, amelyek nélkül a használati eset nem indítható. Opcionális.
3. Utófeltételek: A használati eset lefutás milyen állapotban hagyja a rendszert. Olyan állapotokat kell ide írni, amelyek nem adatkör specifikusak. Itt is fontos, hogy az informatikai rendszerre értelmezhető állapotokat határozzunk meg. Opcionális.
4. Egyéb: nem funkcionális követelményeket írjuk ide.

5.2.2.3. Használati eset diagramok

A használati eset diagramok megmutatják azt, hogy melyik szereplő milyen használati eseteket kezdeményezhet. A diagramokon a szereplőket összekötjük a használati esetekkel így jelezve azt, hogy az adott szereplő kezdeményezheti a használati esetet. A használati esetek között include és extends kapcsolatokat is megmutatunk.

5.2.2.4. Használati eset lefutások

A bonyolultabb használati esetekhez használati eset lefutást kell tervezni. A használati eset lefutást Activity diagramokkal lehet megmutatni.

Az Activity diagramokat swimlane-ekre osztjuk és minden swimlane-re helyezünk egy szereplőt. Az activity diagramokon a rendszer és a szereplő között lezajló kapcsolódó tranzakciók sorozatát mutatjuk meg. A használati eset végén a szereplő számára értéket termel a rendszer.

A rendszert nem funkcionális alrendszerekre, hanem rendszer alrendszerekre bontjuk. Ezeket az alrendszereket helyezzük el az activity diagramok swimlane-jén és megmutatjuk az általuk végzett tevékenységeket az adott használati esetben.

A rendszer használati esetek dokumentációjára a step-by-step módszert alkalmazzuk. Ez abból áll, hogy a diagram dokumentációjában leírjuk lépésről lépésre a tevékenységeket, amelyeket felvettünk a diagramon egy-egy hozzájuk tartozó rövid magyarázattal.

5.2.3. Képernyő tervek

A képernyő tervek mutatják meg, hogy mely funkciók kerülnek egymás mellé, melyik képernyőről mely képernyőre juthatunk. A grafikus felhasználói felület (graphical user interface, GUI) tervezésnek ismert néhány szabálya, amelyeket itt csak felületesen ismertetünk. A következő elveket (kivéve az első két elvet) Ian Sommerville Szoftverrendszerek fejlesztése című könyvéből idézzük:

1. Teljes: A felhasználói felületen keresztül a program minden funkciója elérhető legyen.
2. Átlátható: A felhasználói felület legyen szellős, jól különüljenek el egymástól az egyes funkciók, funkció csoportok.
3. Felhasználói jártasság: A felületnek olyan kifejezéseket kell használnia, amelyek megfelelnek a rendszert legtöbbet használók tapasztalatainak.
4. Konzisztencia: A felületnek konzisztensnek kell lennie, azaz lehetőség szerint hasonló műveleteket hasonló módon kell realizálnia.
5. Minimális meglepetés: A rendszer soha ne okozzon meglepetést a felhasználóknak
6. Visszaállíthatóság: A felületnek rendelkeznie kell olyan mechanizmusokkal, amelyek lehetővé teszik a felhasználók számára a hiba után történő visszaállítást.
7. Felhasználói útmutatás: A felületnek hiba bekövetkezése esetén értelmes visszacsatolást kell biztosítani, és környezet érzékeny felhasználói sűgővel is rendelkeznie kell.
8. Felhasználói sokféleség: A felületnek megfelelő interakciós lehetőségekkel kell rendelkeznie a rendszer különböző felhasználói számára

Felhasználói hibákat okozhatunk, ha nem vesszük figyelembe a valódi felhasználók képességeit és munkakörnyezetét. Rossz felhasználói felület esetén a felhasználó úgy érezheti, fogya a használt szoftver gátolja őt annak a célnak az elérésében, amiért is azt használja.

5.2.4. Forgatókönyvek

A forgatókönyvek a rendszer egy-egy tipikus felhasználását mutatják be. A forgatókönyvnek általában van egy célja, például egy iktató rendszerben: Levél érkeztetése, címzett értesítése, dokumentumárba helyezés. A forgatókönyv bemutatja, milyen funkciókat kell használni, milyen sorrendben a kívánt cél elérése érdekében. Ilyen értelem egy telepítési útmutatóhoz hasonlítanak.

A forgatókönyvek nagyon hasznosak, hogy a rendszer szervező újból végig gondolja, hogyan is fogja használni a felhasználó a rendszert. Ahogy végig gondolja, nagyobb eséllyel vesz észre lyukakat, ellentmondásokat a tervben, mintha csak használati eseteket készítené.

5.2.5. Olvasmányos dokumentum készítése

A funkcionális specifikáció a felhasználó szemszögéből készül a felhasználóknak. Egyetlen gond vele, hogy a megrendelő nem olvassa el és így nem derül ki, hogy nem azt a rendszert fogjuk készíteni, amit ő szeretne. Ezért trükkökhöz kell folyamodnunk. A dokumentum legyen:

1. olvasmányos,
2. vicces,
3. tagolt,
4. történet szerű,
5. veszélyekkel teli.

Az emberi agy fő feladata, hogy megvédjen minket a sarok mögött ólálkodó vérszomjas tigristől. Így ha arra akarjuk rávenni, hogy unalmas dokumentumokat értelmezzon, akkor hamar elkalandozik figyelmünk. Ugyanakkor tapasztalatból tudjuk, hogy vannak olyan könyvek, amiket szívesen olvasunk, pl. Rejtő Jenő könyveit. Tehát a feladatunk csak annyi, hogy olvasmányosan írjunk. Ezt szépíró tanfolyamokon tanítják. Ezt minden rendszerszervezőnek ajánljuk.

Szerencsére néhány egyszerű tanácsot betartva könnyen írhatunk könnyen olvasható dokumentumokat. Először is , legyünk viccesek, például használjunk abszurd személy neveket, lehetőleg állandó jelzőkkel: „Amikor a Cicus-Micus, a titkárnők gyöngye, rábök a levél érkeztetése menüre, ...”. Ez sokkal élvezetesebb agyunknak, mint ha egyszerűen ezt íránk: „A levél érkeztetése menüre kattintva ...”.

Fontos, hogy a szöveg tagolt legyen. Egy teljesen teleírt oldal elrémisztő! Használjunk rövid sorokat, amit szemünk át tud fogni. Használjunk sok felsorolást, táblázatot, ábrát. Képeket érdemes elhelyezni, akkor is, ha nem közvetlenül kapcsolódik a témához, de a „mesébe” beleszöhető.

5.2.6. Három olvasmányos példa

Az emberi agy könnyebben ért meg történeteket, mint bármi mást. Ezért érdemes törekedni, hogy egy történetet meséljünk el, amibe beleszöjünk magát a dokumentum tartalmát. Hasonlítsuk össze a három szöveget:

„A levél feladása előtt a levelet iktató számmal kell ellátni. Ezt a számot a kimenő levelek alrendszer generálja és iktatja. A dokumentumtárban a levélhez tartozó válaszok (illetve az ezekre adott válaszok) lekérdezhetők.”

„Cicus-Micus, a titkárnők gyöngye, levelet ír. Hosszan gondolkodik a levél szövegén, végül csak ennyit ír: „Este 10-kor a Néma Bikában”. A levélhez iktató számot generáltat a kimenő levelek alrendszerrel. Munkaidő vége felé megnézi, hogy jött-e válasz, és hogy arra válaszolt-e ő maga. Tudja, hogy a dokumentumtárban minden az eredeti levélhez tartozó levél lekérdezhető.”

„Cicus-Micus, a titkárnők gyöngye, levelet ír bátyának, Erős Pistának, a lusták leglustábbikának, hogy megcsalta a férje: „Megcsalt! Hozd a vadászpuskád!”. A levélhez iktató számot generáltat a kimenő levelek alrendszerrel. Nemhiába ő a titkárnők gyöngye. Bátyja, a lusták leglustábbikának válasza csak ennyi: „Megyek!”

Vegyél patront.” Cicus-Micus, a titkárnök gyöngye, szerencsére nem értette, milyen patront, így vér nem folyik. Utólag könnyű volt megírni a történetet, mert a dokumentumtárban minden az eredeti levélhez tartozó levél lekérdezhető.”

A három szöveg a rendszer leírásának szempontjából megegyezik. A különbség a mesei szálban van. Ez elsőben nincs semmi körítés, így unalmas, a megrendelő nem fogja elolvasni. Az utolsóban részletes a történet, túl mesés, így a komoly megrendelő bugyutának fogja tartani. Megint csak nem olvassa el. A középső az arany középút, amikor van is történet, mögé lehet gondolni egy érdekes mesét, de azért nem vész el a lényeg, a rendszer leírása. Vegyük észre, hogy a középsőben direkt rájátszunk a szőke titkárnök sztereotípiára (Ha választolt volna, arra emlékeznie kellene!), amiért hálás az agyunk, megerősítést nyer egy bevésődött minta, így szívesen olvassa a történetet.

Utolsó tanács, hogy a szövegünk legyen veszélyekkel teli. Ez segít ébren tartani figyelmünket. Agyunk szerint a környezetünk veszélyekkel terhes, minden pillanatban betoppanhat egy vérszomjas tigris. Ha a szövegünk veszélyeket rejt, pl. a Néma Bika biztosan veszélyes egy hely, akkor agyunk nem fogja félvállról venni az olvasást és nem alszunk bele a szövegbe.

Olvasmányos dokumentumokról bővebben a Joel on Software blog „Fájdalommentes funkcionális specifikáció” című bejegyzése ír: <http://hungarian.joelonsoftware.com/PainlessSpecs/4.html>.

5.3. Ütemterv

A megrendelőnek küldjük el a kész specifikációt. Érdeemes néhány megbeszélésen bemutatni a képernyő terveket, a forgatókönyveket. Minden megbeszélésről készítsünk jegyzőkönyvet. Ha a funkcionális specifikációt elfogadta a megrendelő, akkor következik az árajánlat kialakítása.

Az árajánlat legfontosabb része az ütemterv. Az ütemterv határozza meg, hogy mely funkciók kerülnek be a rendszer következő verziójába és melyek maradnak ki. Egy példa ütemterv a mellékletben található. Az ütemtervet készíthetjük például MS Project segítségével, de ez csak bonyolulttá teszi az egyszerű kérdést, mennyi idő kell a rendszer kifejlesztéséhez. A Joel on Software blog alapján ajánljuk, hogy használjunk egy egyszerű Excel táblát az alábbi oszlopokkal:

1. Funkció
2. Feladat
3. Prioritás
4. Becslés
5. Aktuális becslés
6. Eltelt idő
7. Hátralévő idő

Az egyes feladatokat bontsuk olyan apró részfeladatokra, amelyek elkészítése maximum 8 óra. Ezt írjuk a becslés oszlopba. Az aktuális becslés, az eltelt idő és a hátralévő idő oszlopok abban segítenek, hogy a jövőben pontosabb becslést tudjunk adni.

A funkciók kis részfeladatokra történő bontása azért nagyon hasznos, mert általános tapasztalat szerint minél kisebb egy feladat, annál pontosabban tudjuk megbecsülni. Ezen túl, ha egy funkciót részfeladatokra bontunk, akkor egyúttal végig is gondoljuk azt, és így könnyebben vehetünk észre tervezési hibákat. Fontos, hogy a becslést az a programozó végezze, aki a funkciót programozni fogja. Így pontos képet kaphatunk a feladat nagyságáról, illetve a programozó felelősséggel tartozik a saját becsléséért, ami jó motivációs tényező.

A prioritás adja meg, milyen fontos az adott funkció / feladat a rendszer működése szempontjából. Az 1-es prioritás elengedhetetlen, az 2-es nagyon hasznos funkció, a 3-mas kényelmi funkció. A 0-s prioritás jelentése, hogy az adott funkció már kész van. Természetesen ezek csak ajánlások.

Érdeemes az ütemtervben tartalékot hagyni, hogy csúszás esetén legyen hova csúszni. Tapasztalatunk szerint minden szoftver projekt csúszik. A kérdés csak az, lett-e elegendő idő bekalkulálva a csúszásra vagy sem.

Természetesen ezt a tartalék időt nem akarja kifizetni a megrendelő, így vagy minden feladatot megszorunk 1.2-vel, de ez elrontja a becslést, vagy olyan nevet adunk a csúszásnak, ami a megrendelőnek is elfogadható, pl.: projektvezetés.

Az ütemezésről részletesen olvashatunk a Joel on Software blog „Fájdalommentes szoftverütemezés” című bejegyzésében: <http://hungarian.joelonsoftware.com/Articles/PainlessSoftwareSchedules.html>.

5.3.1. Napidíj

A napidíj megállapításánál szokásos az a módszer, hogy kiszámoljuk a cégünk működési költségeit és a napidíjat úgy állítjuk be, hogy 50%-os kihasználtság esetén nullszaldós legyen a cég. A napidíjnak fedeznie kell a programozó bérét, az egy programozóra jutó bérleti költségeket és rezsit, a menedzsment fizetését és egyéb járulékos költségeket.

Egy cég általában nem egy, hanem több napidíjjal dolgozik. Általában legalább megkülönböztetjük a senior (azaz tapasztalt) és a junior (azaz tapasztalatlan) programozók bérét. A napidíjat befolyásoló másik tényező a projekt hossza. Minél hosszabb a projekt, annál jobb lesz a programozónk kihasználtsága, így kisebb óradíjat tudunk adni. Az alábbi kis lista egy közepes költségekkel és ismertséggel bíró (minél ismertebbek vagyunk, annál nagyobb napidíjjal dolgozhatunk) budapesti cég lehetséges napidíjait tartalmazza:

Óradíjak projekt méret alapján		
A projekt tapasztalnál nem az éveket, hanem az effektíve projektben töltött NETTÓ időt vesszük alapul.		
A táblázatban szereplő árak NETTÓ árak		
1 hónapnál rövidebb projekt esetén:		
Beosztás	Óradíj	Elvárások
Junior tesztmérnök	32 000,00 Ft	3 évnél kevesebb projekt tapasztalat
Junior programozó	35 200,00 Ft	3 évnél kevesebb projekt tapasztalat
Szenior tesztmérnök	38 400,00 Ft	3-5 év projekt tapasztalat, certified
Szenior programozó	44 800,00 Ft	3-5 év projekt tapasztalat, certified
Vezető tesztmérnök	51 200,00 Ft	5+ QM területen szerzett tapasztalat, certified

Jegyzet a projekt labor című
tárgyhoz

Vezető fejlesztő	51 200,00 Ft	5-7 év között, speciális területre is certified
Szoftvertervező (softver architect)	64 000,00 Ft	7+ tapasztalat, certified, tervezői tapasztalat
Junior projekt menedzser	41 600,00 Ft	3 évnél kevesebb projekt vezetői tapasztalat
Projekt menedzser	64 000,00 Ft	3 év feletti projekt vezetői tapasztalat
Rendszergazda	32 000,00 Ft	Linux és Win tapasztalat 3+
PHP programozó	24 000,00 Ft	2+ év tapasztalat webes fejlesztésben
1-3 hónap közötti projekt esetén		
Beosztás	Óradíj	Elvárások
Junior tesztmérnök	28 000,00 Ft	3 évnél kevesebb projekt tapasztalat
Junior programozó	30 800,00 Ft	3 évnél kevesebb projekt tapasztalat
Szenior tesztmérnök	33 600,00 Ft	3-5 év projekt tapasztalat, certified
Szenior programozó	39 200,00 Ft	3-5 év projekt tapasztalat,

Jegyzet a projekt labor című
tárgyhoz

		certified
Vezető tesztmérnök	44 800,00 Ft	5+ QM területen szerzett tapasztalat, certified
Vezető fejlesztő	44 800,00 Ft	5-7 év között, speciális területre is certified
Szoftvertervező (softver architect)	56 000,00 Ft	7+ tapasztalat, certified, tervezői tapasztalat
Junior projekt menedzser	36 400,00 Ft	3 évnél kevesebb projekt vezetői tapasztalat
Projekt menedzser	56 000,00 Ft	3 év feletti projekt vezetői tapasztalat
Rendszergazda	28 000,00 Ft	Linux és Win tapasztalat 3+
PHP programozó	21 000,00 Ft	2+ év tapasztalat webes fejlesztésben
3 hónapnál hosszabb projekt esetén		
Beosztás	Óradíj	Elvárások
Junior tesztmérnök	24 000,00 Ft	3 évnél kevesebb projekt tapasztalat
Junior programozó	26 400,00 Ft	3 évnél kevesebb projekt tapasztalat
Szenior tesztmérnök	28 800,00 Ft	3-5 év

Jegyzet a projekt labor című
tárgyhoz

		projekt tapasztalat, certified
Szenior programozó	33 600,00 Ft	3-5 év projekt tapasztalat, certified
Vezető tesztmérnök	38 400,00 Ft	5+ QM területen szerzett tapasztalat, certified
Vezető fejlesztő	38 400,00 Ft	5-7 év között, speciális területre is certified
Szoftvertervező (softver architect)	48 000,00 Ft	7+ tapasztalat, certified, tervezői tapasztalat
Junior projekt menedzser	31 200,00 Ft	3 évnél kevesebb projekt vezetői tapasztalat
Projekt menedzser	48 000,00 Ft	3 év feletti projekt vezetői tapasztalat
Rendszergazda	24 000,00 Ft	Linux és Win tapasztalat 3+
PHP programozó	18 000,00 Ft	2+ év tapasztalat webes fejlesztésben

A fenti táblázatban ezek a munkakörök szerepeltek (a munkakör utáni szám a napi díj szorzója az elsőhöz képest):

1. Junior tesztmérnök (1,0)
2. Junior programozó (1,1)
3. Szenior tesztmérnök (1,2)
4. Szenior programozó (1,4)

5. Vezető tesztmérnök (1,6)
6. Vezető fejlesztő (1,6)
7. Szoftvertervező (softver architect) (2,0)
8. Junior projekt menedzser (1,3)
9. Projekt menedzser (2,0)
10. Rendszergazda (1,0)
11. PHP programozó (0,75)

Lehet látni, hogy egy tesztmérnök után általában kisebb napdíj kérhető, mint egy tapasztalt programozó után, de egy vezető programozó és egy vezető tesztmérnök már ugyanolyan értékes. Általában elvárás, hogy a szenior programozónak / tesztelőnek már legyen egy-két szakmájába vágó ipari vizsgája is, pl. Microsoft Certified Professional, azaz MCP vizsgája.

5.3.2. COCOMO modell

A Constructive Cost Model (röviden: COCOMO) egy algoritmikus szoftverkötség közelítő módszer, amelyet Barry Boehm dolgozott ki és publikált 1981-ben. Ezt nevezzük COCOMO 81-nek. A modell konkrét projektekből levezetett paramétereket használ, amelyek állíthatók a konkrét projekt karakterisztikájához. A COCOMO-t gyakran konstruktív költség modellnek fordítjuk.

A modell első változata a vizesés módszertanhoz alkalmazkodott. Az újabb módszertanokhoz, iteratív módszertanok adaptált változata a COCOMO II, ami 2000 jelent meg a „Software Cost Estimation with COCOMO II” című könyvben.

A COCOMO 81 szintjei:

1. Basic COCOMO – Alap COCOMO: gyors, nyers, egy nagyságrenden belül pontosan becsül.
2. Intermediate COCOMOs – Középszintű COCOMO-k: költség tényezőket (cost drivers) definiál, amelyeket a projekt karakterisztikájához állíthatók és ez alapján becsül.
3. Detailed COCOMO – Részletes COCOMO: az életciklus minden eleméhez külön becsli a költség tényezőket.

Az alap COCOMO a tervezett forráskódban lévő sorok számából (source lines of code, SLOC) számolja a közelítést a következő képlet alapján:

1. Ember hónapok száma = $A \cdot (SLOC/1000)^B$
2. Fejlesztésre szánt hónapok száma = $C \cdot (\text{Ember hónapok száma})^D$
3. Programozók száma = Ember hónapok száma / Fejlesztésre szánt hónapok száma

A képletekben használt konstansok attól függnek, hogy mennyire bonyolult a projekt. Ebből a szempontból az alap COCOMO a következő projekteket különbözteti meg:

1. Organic project - Organikus (életszagú) projekt: kis fejlesztő csapat sok tapasztalattal, kevésbé specifikált feladat.
2. Semi-detached project – Félig-meddig projekt: közepesen nagy fejlesztő csapat, gyakorlott és gyakorlatlan programozókkal, jól és kevésbé jól specifikált követelményekkel.
3. Embedded project – Beágyazott projekt: jól specifikált követelmények jól definiált megszorításokkal.

Az egyes projekt típusok esetén a konstansok értéke:

Projekt típusa	A	B	C	D
Organic	2.4	1.05	2.5	0.38
Semi-detached	3.0	1.12	2.5	0.35
Embedded	3.6	1.20	2.5	0.32

Szerencsére az Interneten több kalkulátort is található, amivel kiszámolhatjuk a COCOMO által becsült értékeket:

1. COCOMO 81: http://sunset.usc.edu/research/COCOMOII/cocomo81_pgm/cocomo81.html
2. COCOMO II: <http://www.cms4site.ru/utility.php?utility=cocomoii>

További költség modellek:

1. Cost Estimating Guidelines
2. Cost Spreading Calculator

5.4. Árajánlat

Az árajánlat kialakításához legalább két dolgot kell tudnunk:

1. Hány (ember)napig fog tartani a fejlesztés, illetve
2. mekkora a napidíjunk.

A kettőt csak össze kell szorozni és kész az árajánlat. Azért ettől egy kicsit bonyolultabb a helyzet, de most maradjunk ennél az egyszerű módszernél. Az ütemezésben nem véletlenül adtuk meg a prioritásokat. A prioritások segítenek kiválasztani a funkciók közül azokat, amire az árajánlatot adjuk. Érdekes egy minimál, egy optimál és egy maximál csomagra árajánlatot adni. A minimál csomagba az 1-es prioritásúak kerülnek, talán nem is az összes. Az optimál csomagba az összes 1-es, néhány 2-es. A maximál csomagba az összes funkcióra adunk árajánlatot. Ezzel megadjuk a megrendelőnek a választás érzését, egyúttal terelgetjük az optimum csomag felé. Innen tudjuk, hogy hány embernapra lesz szükségünk. A napidíj általában konstans, tehát megvan az ár.

Nézzük meg, milyen részekből áll egy tipikus árajánlat:

1. Címlap
2. Tartalomjegyzék
3. Vezetői összefoglaló
4. Cég bemutató, referenciák
5. Felhasználni kívánt technológiák bemutatása
6. A feladat bemutatása
7. Funkcionális specifikáció és ütemterv
8. Csomagok, árral, átadási határidővel
9. Megtérülés, gazdaság előnyök
10. Árajánlat érvényessége, szerződési feltételek

Az árajánlat komoly marketing anyag, így minden cég kihasználja a lehetőséget, hogy bemutassa erőseit, referenciáit. Ezek az ajánló levelei. A vezetői összefoglaló általában nagyon rövid, egy-két oldal. A felhasznált

technikák bemutatásánál elszűthetünk olyan varázsszavakat, amik megnyitják a megrendelő pénztárcáját, pl.: .NET, XML, szerviz alapú szolgáltatás.

A feladat bemutatását a cég kiírásából, felkérő leveléből másoljuk ki, esetleg a követelmény specifikációból. Ha már elkészült a funkcionális specifikáció, akkor azt is elhelyezzük az árajánlatban. Ha nincs még ilyenünk, akkor is egy ütemtervet illik elhelyezni. Ezután több csomagot ajánlunk fel. Érdemes a nagyobb csomagok mellé ingyenes plusz szolgáltatásokat tenni, pl. hosszabb hibajavítási periódust.

A jelenlegi piacon elvárás, hogy minden egyedi szoftver mellé adjunk egy év ingyenes hibajavítást. Ez nem jelenti új funkciók ingyenes fejlesztését, csak a meglévőekben felfedezett hibák javítását. A hibajavításra lehet egy órás, egy munkanapos, két munkanapos, egy hetes, vagy két hetes határidő. A kritikus hibáknál, amik megakasztják a megrendelő munkamenetét, általában elvárás az egy órás hibajavítás. Ezt csak nagy projekt cégek képesek nyújtani. A kisebb cégek általában egy-két hetes hibajavítást vállalnak csak.

Az árajánlat általában egy-két hónapig érvényes. Mivel jogilag az árajánlat ajánlattételnek minősül, ezért itt már a szerződés feltételeire is ki kell térni. Például a megrendelő biztosítja egy a saját szerverével megegyezőt, amin fejleszteni lehet.

Nagyon fontos rész a megtérülés és a gazdasági előnyök elemzése. Ettől függ, megveszik-e a rendszert. Általában elvárás, hogy egy szoftver vagy előnyt biztosítson a konkurenciával szemben vagy 4-5 éven belül megtérüljön. Általában az első maga után vonzza a másodikat. Sajnos itt nem lehet mellébeszélni, de van néhány közismert előnye az informatikai rendszereknek:

1. az automatizált folyamatok kevesebb munkaerőt igényelnek,
2. a program által vezérelt gyártás kevesebb selejtet termel,
3. az adatok gyorsan visszakereshetők.

Ugyanakkor egy szoftver rendszernek mindig vannak költségei a vételáron felül, amivel a megtérülésnél számolni kell. Ezek általában a következők:

1. rendszergazdák bére,
2. szoftver-, hardver hibákból adódó termelés kiesés.

A gazdasági adatokat gyakran megvalósíthatósági tanulmányba foglaljuk.

5.4.1. Projektütemezés

Egyetlen egy kérdés maradt. Hogyan állapítsuk meg, hogy milyen határidővel tudjuk szállítani a rendszert. Erre a projektütemezés ad választ. Ehhez a feladatot részekre kell bontanunk. Ez általában megfelel a funkcióknak, tehát ez adott. Ezután megnézzük, mely részfeladatok végezhetőek párhuzamosan, és melyik épül valamelyik másikra. Ebből felállítjuk a függőségi gráfot.

Vegyünk egy tipikus projektütemezést:

1. F1, adatbázis terv elkészítése, 10 embernap.
2. F2, felhasználói felület tervének elkészítése, 10 embernap.
3. F3, felhasználói felület elkészítése, 5 embernap.
4. F4, fő funkció elkészítése és tesztelése, 20 embernap.
5. F5, kényelmi funkciók elkészítése és tesztelése, 10 embernap.
6. F6, bevezetés, 10 embernap.

Egy lehetséges függőségi gráf:

Te

5.4.2. Kritikus út

A kritikus út módszert (Critical Path Method ,CPM) az 1950-es évek végén dolgozták ki. Minden olyan projektszervezési területen használható, ahol egymástól független részfeladatok is vannak. A módszer lényege, hogy a részfeladatokat függőségeik szerint lerajzoljuk. Lásd, előző ábra. Egy részfeladat közvetlenül függ egy másiktól, ha csak annak elvégzése után kezdhetünk hozzá. Ebből lesz a függőségi gráf miután START és STOP csúcst adunk hozzá. Lehet még mérföldkö csúcsokat is definiálni, amiről később lesz szó. Minden részfeladathoz megadjuk, hogy hány embernapba kerül az elvégzése (ezt az ütemtervből tudjuk). Az így előálló gráfban a leghosszabb START-ból STOP-ba vezető út a kritikus út (critical path).

Az út hosszán az úton lévő részfeladatok embernapjainak összegét értjük. Minden csúcshoz megmondható, hogy minimum, illetve maximum hány nap kell az eléréséhez. Ez a START-ból induló legrövidebb és leghosszabb út hosszából adódik. A két szám különbsége a részfeladat maximum időtartaléka (total float). A kritikus úton lévő csúcsoknak nincs időtartaléka. A fenti ábrán a kritikus út az F2, F3, F4, F6. Ezt piros nyilak jelölik. Egy utat közel kritikusnak nevezünk, ha hossza közel megegyezik a kritikus útéval. A „közel megegyezik” általában 10%-20%-kal kisebb értékre utal.

A projektmenedzser feladata, hogy megfelelő erőforrásokat biztosítson a kritikus út feladatainak elvégzésére, illetve figyelemmel kísérje, hogy nem válik-e egy közel kritikus út kritikussá. Mivel a feladatok embernapban vannak megadva, ezért egy feladat ideje csökkenthető, ha több programozót állítunk a feladatra.

Vigyázat, a rendszerszervezés egyik alaptétele szerint ez veszélyes. Fred Brooks törvénye kimondja, hogy: Új munkatárs felvétele egy késében lévő szoftver projekthez csak további késést okoz. Ennek oka, hogy az új programozónak kommunikálnia kell a meglévőkkel. Erre a problémára esetleg megoldás lehet olyan programozó bevetése, aki a lehető legjobban ismeri a csapatot és/vagy a projektet és/vagy az ide illő "best practice"-t.

Ha N programozónk van, akkor $N(N-1)/2$ kommunikációs út létezik köztük. Könnyen beláthatjuk, hogy egy új programozó felvétele $O(N^2)$ növeli a kommunikációs utak számát, azaz négyzetes a növekmény. A sok megbeszélés időt emészt fel, ami csak további késést okoz.

A függőségi gráfba elhelyezhetünk mérföldköveket (milestone) is. Minden mérföldkőnél átadás történik, ami fizetéssel határideje kiszámítható a START időpontjából, a mérföldkőbe vezető kritikus út hosszából és az addig eltelt szabad- illetve szünnapok számából. Érdemes az átadásokat hétfői napra csúsztatni, hogy legyen egy hétvége, ha még kell a befejezéshez. A STOP dátuma, azaz a végső átadási határidő is így számítható.

Fontos, hogy a mérföldkövek kommunikációt jelentenek a megrendelővel. Így visszajelzést kaphatunk, ha esetleg valami változást történt, vagy másképp képzeltek az eddig elkészült részeket. Ha minden rendben van, akkor kérjük teljesítési igazolást, amit mellékeljünk a számlánkhöz. Ennek elmaradása esetén általában nem fizet a megrendelő pénzügyi részlege. Ha valamit kifogásol a megrendelő, akkor ez általában csúsztatást okoz. Ennek megfelelően kezdeményezni kell a szerződés módosítását. Ha ezt nem tesszük meg, akkor később a megrendelő kevésbé hajlandó erre.

Ha a kritikus utat automatikusan szeretnénk számoltatni, vagy ha egy feladathoz több programozót akarunk rendelni, vagy más erőforrásokat (pl. irodák, számítógépek) is kezelni szeretnénk, akkor már érdemes projekt menedzsment szoftvert használnunk. Erre a feladatra például jól megfelel az MS Project, ami ingyenesen elérhető.

5.5. Megvalósíthatósági tanulmány

A projekt megvalósíthatósági tanulmánya általában egy 10-50 oldalas dokumentum a projekt nagyságától függően. A megvalósíthatósági tanulmány célja, hogy megfelelő információkkal lássa el a döntéshozókat a projekt indításával, finanszírozásával kapcsolatban. Mint ilyen, megelőzheti az árajánlat adását. Informatikai rendszereknél akkor jellemző, ha ez a rendszer más környezeti, társadalmi kockázatokat rejtő rendszerhez kapcsolódik, vagy egy pályázat előírja.

A megvalósíthatósági tanulmány feladata, hogy bemutassa a projekt pénzügyi megalapozottságát, fenntarthatóságát. A tanulmány ismeretében döntik el a döntéshozók, hogy a projekt megvalósítható-e, az elvárt időn belül megtérül-e.

Gyakran több lehetséges alternatívát is felsoroltat, amelyeknek általában különböző a befektetési, finanszírozási igényük és a megtérülésük is. Ugyanakkor minden alternatíva megvalósítja a projekt célját.

A megvalósíthatósági tanulmány elkészítésének főbb lépései:

1. Projektötletek kidolgozása.
2. Jelenlegi helyzet vizsgálata.
3. A szükséglet vizsgálata, amelyre a projekt reagál.
4. Alternatív megoldások elemzése.
5. A projekt megvalósításának elemzése.
6. Pénzügyi elemzés.
7. Környezeti, környezetvédelmi hatások elemzése.
8. Gazdasági-társadalmi hatások elemzése.
9. A projekt megvalósíthatóságának és fenntarthatóságának értékelése.

Látható, hogy ennek a dokumentumnak sok része átemelhető a funkcionális specifikációból. Ez egyéb részeit pénzügyi szakemberek bevonásával kell elkészíteni.

5.6. Nagyvonalú rendszerterv

A rendszerterv egy írásban rögzített specifikáció, amely leírja

1. mit (rendszer),
2. miért (rendszer célja),
3. hogyan (terv),
4. mikor (időpont),
5. és miből (erőforrások)

akarunk a jövőben létrehozni. Fontos, hogy reális legyen, azaz megvalósítható lépéseket írjon elő. A rendszerterv hasonló szerepet játszik a szoftverfejlesztésben, mint a tervrajz az építkezéseken, tehát elég részletesnek kell lennie, hogy ebből a programozók képesek legyenek megvalósítani a szoftvert. A rendszerterv vagy új rendszert ír le, vagy egy meglévő átalakítását.

Három fajta rendszertervet különböztetünk meg:

1. konceptuális (mit és miért),
2. nagyvonalú (mit, miért, hogyan, miből),
3. részletes (mit, miért, hogyan, miből, mikor).

A konceptuális rendszerterv röviden írja le, mit és miért akarunk a jövőben létrehozni. Egy rendszernek több változata lehet, amelyek közül választunk. A követelmény specifikáció alapján jön létre. Része lehet az árajánlatnak.

A nagyvonalú rendszerterv a mit és miért részen túl kiegészül egy hogyan és miből résszel, azaz megadjuk, hogy milyen lépéseket kell véghezvinni és az egyes lépésekhez milyen erőforrásokra van szükségünk. Elegendő nagyvonalakban megadni a tervet, mert feltételezzük, hogy a tervező részt vesz a végrehajtásban, így a felmerülő kérdésekre tud válaszolni.

A nagyvonalú rendszerterv fontos része az úgynevezett megfeleltetés, ami megmutatja a követelmény specifikációban felsorolt minden követelményhez van-e azt kielégítő lépés.

A részletes rendszerterv a mit, miért, hogyan és miből részeken túl tartalmaz egy mikor részt is, azaz megadja a lépések idejét. Az időpont lehet pontos vagy csak idő intervallum. Ezeket olyan részletességgel adja meg, hogy a tervező részvétele nélkül is végrehajtható legyen.

Nagy Elemérné és Nagy Elemér Rendszervezés című főiskolai jegyzetéből (SzTE SzÉF 2005) idézünk egy-egy példát nagyvonalú, illetve részletes rendszertervre.

Példa konceptuális rendszerterv:

Mit: Fiatal házaspár használt lakást akar vásárolni Szegeden maximum 6 MFt-ért, 3 hónapon belüli beköltözéssel.

Miért (miért pont azt):

Maximum ennyi pénzt tudnak mozgósítani.

Fiatal házások, albérletben laknak és jön a gyerek.

Mindketten Szegeden dolgoznak.

Most épülő lakás nem lesz kész három hónap alatt.

Példa részletes rendszerterv:

"Most" 2005. 03. 15. van.

* Apróhirdetés feladása a helyi lapokban: "Fiatal házaspár használt lakást akar vásárolni Szegeden, 1 hónapon belüli beköltözéssel. Tel: (62)-123-456 18 óra után és vasárnap." 03.19-re és 03.26-ra. Hi: 03.16.

* Eladási apróhirdetések figyelése 03.20-03.30.

* Pénz "mozgósítás" megkezdése. Hi: 03.20.

* Elemzések, tárgyalások, válogatások, alkudozások 03.16-03.30.

* Döntés. Hi: 03.30.

* Pénz "begyűjtésének" ütemezése: 03.31-04.02.

* Ügyvéd szerzése: 03.31-04.01.

* Pénz a szerződéskötéshez. Hi: 04.04.

* Szerződéskötés: 04.04. és 04.08. között.

* Szakember "lebiztosítása" festéshez. Hi: 05.03.

* Pénz a lakás átvételhez. Hi: 05.11.

* Üres lakás átvétele: 05.12-ig.

* Pénz a szakemberekre, fuvarra és az új holmikra 05.13-05.31

* Albérlet felmondása. Hi: 05.14.

* Költözés előkészítése (selejtezés, dobozok stb.) 05.22-05.31.

* Festés, fali polcok szerelése, nagytakarítás stb. 05.13-05.31.

* Új holmik vásárlása (pl. nélkülözhetetlen bútorok) 05.15-06.06.

- * Fuvar lebiztosítás, barátok, rokonok "mozgósítása" a költözéshez. Hi: 06.06.
- * "Beköltözésre kész" a lakás. Hi: 06.06.
- * Pénz a beköltözéshez
- * Költözés, berendezkedés: 06.07-06.12

Megjegyzések.

- * A hirdetésben nem közöljük, hogy mennyi pénzünk van.
- * Nem 3, hanem 1 hónapon belüli beköltözést kértünk, mert időt tartalékolunk a keresésre és az átadás utáni festésre stb.
- * A telefonszám megadása gyorsíthatja a kapcsolatba lépést - nem érünk rá.
- * Közben figyeljük az eladók hirdetéseit is.
- * Általában tól-ig időintervallumokat adunk meg, pontos határidő (Hi:) csak a "sarkpontoknál" szerepel.
- * A pénz mozgósítás ütemezése egy külön nagyvonalú rendszerterv lesz (mint ennek a rendszernek egy alrendszere). Most még nem tudjuk megtervezni, hiszen a részletek (mikor mennyit kell fizetnünk) csak 03.30. körül derülnek ki.
- * A naptárat figyelembe vettük; pl. az ügyvéddel valószínűleg csak munkanap tudunk találkozni, a hétvégékre szükség lehet, ha pl. a pénzért utazni kell, a szakemberek Pünkösdkor nem dolgoznak, a költöztető barátok szombaton jobban ráérnek stb.
- * Óvatosan terveztünk, inkább legyen tartalék idők, mint feszített ütemezésünk, mert váratlan "apróságok" biztosan be fognak következni, csak most még nem tudjuk, hogy mik.

5.7. Rendszerterv

Egy rendszerterv általában az alábbi fejezetekből és alfejezetekből áll:

1. A rendszer célja: Definiálja a rendszer célját. Gyakran leírjuk azt is, ami nem cél, hogy ezzel is tisztázzuk a feladat kört (scope), amit meg akarunk oldani.
2. Projekt terv: Itt soroljuk fel a rendszer létrehozásához rendelkezésre álló erőforrásokat. Ezek közül a két legfontosabb az emberek és az idő. Fontos tisztázni a felelősségi köröket. Itt adjuk meg az ütemterv alapján a mérföldköveket.
3. Üzleti folyamatok modellje: Itt adjuk meg a támogatandó vagy kiváltandó üzleti folyamatokat. Leírjuk az eseményeket, a felhasznált erőforrásokat, a folyamatok bemeneteit, kimeneteit, a szereplőket. A modell célja a megértés, így sok példát is tartalmazhat.
4. Követelmények: Itt a teljes követelmény listából csak azokat soroljuk fel, amelyek megvalósítását megcélozza a rendszerterv. Fontos, hogy az itt leírt követelmények a tényleges követelmények legyenek félreértések nélkül. A követelmények a fejlesztés során változhatnak. Erre a különböző módszertanok más és más választ adnak. Itt kell felsorolnunk a vonatkozó törvényi előírásokat, szabványokat, amiket be kell tartanunk.
5. Funkcionális terv: A funkcionális terv a fejlesztők szemszögéből írja le az elkészítendő funkciókat a funkcionális specifikáció alapján (ami a felhasználó szemszögéből írja le a funkciókat). Nagyon fontos része a használati esetek lefutásai. Ezek adják meg, hogyan kell megvalósítani a funkciót. Ezek általában aktivitási és szekvencia UML diagramok. A határ osztályok (presenter) a képernyők tartalmát és funkcionálisát leíró osztályok.
6. Fizikai környezet: Itt határozzuk meg, hogy milyen platformon (Java, .NET, ...) fogunk fejleszteni, milyen operációs rendszerre és hardverre. Gyakran fontos tudnunk a hálózat felépítését is, például, hogy van-e tűzfal, az milyen portokat engedélyez. Ha vannak megvásárolt komponenseink, azokat is itt kell megadnunk.

7. Absztrakt domain modell: Itt írjuk le a megvalósítandó rendszer fogalmait. Illetve a megvalósítás nagyon magas szintű vázát általában egy-két konkrét példán keresztül. Megadjuk a fő komponenseket és ezek kapcsolatait. Ez a rendszer nagyvonalú (vagy csak konceptuális) terve.
8. Architektúrális terv: A nem-funkcionális követelmények alapján kell kialakítani. Ez csak akkor lehetséges, ha ezek mögé nézünk. Pl. ha az a követelmény, hogy 10 000 felhasználót kell kiszolgálnia a rendszernek, akkor meg kell tudnunk, mi történik a 10 001. felhasználóval, mi van, ha ez a vezérigazgató. Fontos, hogy a választott architektúra könnyen tudjon alkalmazkodni a változásokhoz (pl. konfigurációs állományok használata) és rugalmasan bővíthető legyen. Itt adhatjuk meg a biztonsági funkciókat, pl. a jogosultság kezelést.
9. Adatbázis terv: Meg kell adni a táblákat, a köztük lévő kapcsolatokat. Általában elvárás, hogy az adatbázis terv 3. normálformában legyen. Itt lehet megadni a tárolt eljárásokat is.
10. Implementációs terv: Az implementációs terv adja meg a megvalósítás osztályait. Meg kell felelnie a kiválasztott architektúrának. A lenti alfejezetek 3-rétegű alkalmazás esetén használhatóak. Az implementációs tervben érdemes tervezési mintákat alkalmazni és betartani a tervezési alapelvek ajánlásait, hogy rugalmas, könnyen bővíthető és módosítható szerkezetet kapjunk.
11. Tesztterv: Lefekteti a tesztelés elveit, folyamatát és kontrolját. Meghatározza a fő teszteseteket. Meghatározza a sikeres teszt kritériumait.
12. Telepítési terv: A rendszer kialakítására (pl. szerver telepítés), a telepítő csomag elkészítésére vonatkozó elvek, megszorítások. Itt is meg lehet adni a fizikai környezetet.
13. Karbantartási terv: A szoftver frissítésének módja, folyamata. Karbantartási teszttervek. Általában csak akkor készül el, ha már egy verziót átadtunk és a következő verziót tervezzük.

5.7.1. Határosztály tervezés

Az adatbeviteli felület tervezés célja, hogy meghatározza az adatbeviteli felületeket, mező szinten teremtsen meg a kapcsolatot az adatmodell entitás osztályai és az adatbeviteli felületek között.

Egy határosztály alatt egy olyan logikai egységet/osztályt értünk amelyik:

1. a szereplő és az rendszer közötti kommunikációért felelős,
2. inputot fogad és továbbít,
3. outputot generál.

A határosztályokon szereplő funkciókat a határosztályok metódusaiban kell megadni. A határosztályok attribútumai megadják a képernyőn megjelenő input mezőket.

A határosztályok közötti statikus kapcsolatokat osztály diagramokkal mutathatjuk meg. Például határosztály lehet egy képernyő is, de határosztálynak tekinthetjük egy képernyő egyik részét is. Például egy keresési ablakban a kereső mező és a találati lista két különböző határosztálynak tekinthető.

Határosztályok közötti függőségeket, hogy melyik határosztályból hová lehet eljutni, úgynevezett kollaborációs diagramokkal mutatjuk meg. A diagramokon a határosztályok lesznek a csomópontok és az őket összekötő asszociációk reprezentálják a képernyők egymásutániságát.

5.7.2. Menü hierarchia tervezés

A menü hierarchia tervezés célja, hogy meghatározza az adott alkalmazás menüszerkezetét, az egyes menüelemekhez hozzárendelje az adott alkalmazás által szolgáltatott funkciókat.

A menü hierarchia tervezést három lépésben valósítjuk meg:

1. Először megtaláljuk az alkalmazás fő menüstruktúrájának elemeit.
2. Majd a logikai alrendszerek menüstruktúráját kell meghatározni.

3. Legvégül a menü elemeket össze kell kötni a határosztályokkal egy osztálydiagramon így mutatva meg azt, hogy melyik menüt választva melyik képernyő jelenik meg.

A menü hierarchiát általában osztálydiagramon ábrázoljuk.

5.7.3. Storyboard

A határosztály modellezésnek egy felsőbb szintű nézetét mutatja a Storyboard modellezés. Megmutatja, hogy melyik ablakból milyen szolgáltatások érhetőek el.

Előnyei:

1. ablak elérhetőségi hierarchiák megértését biztosítja
2. user interface designer-eknek szól
3. rövid tevékenység leírások

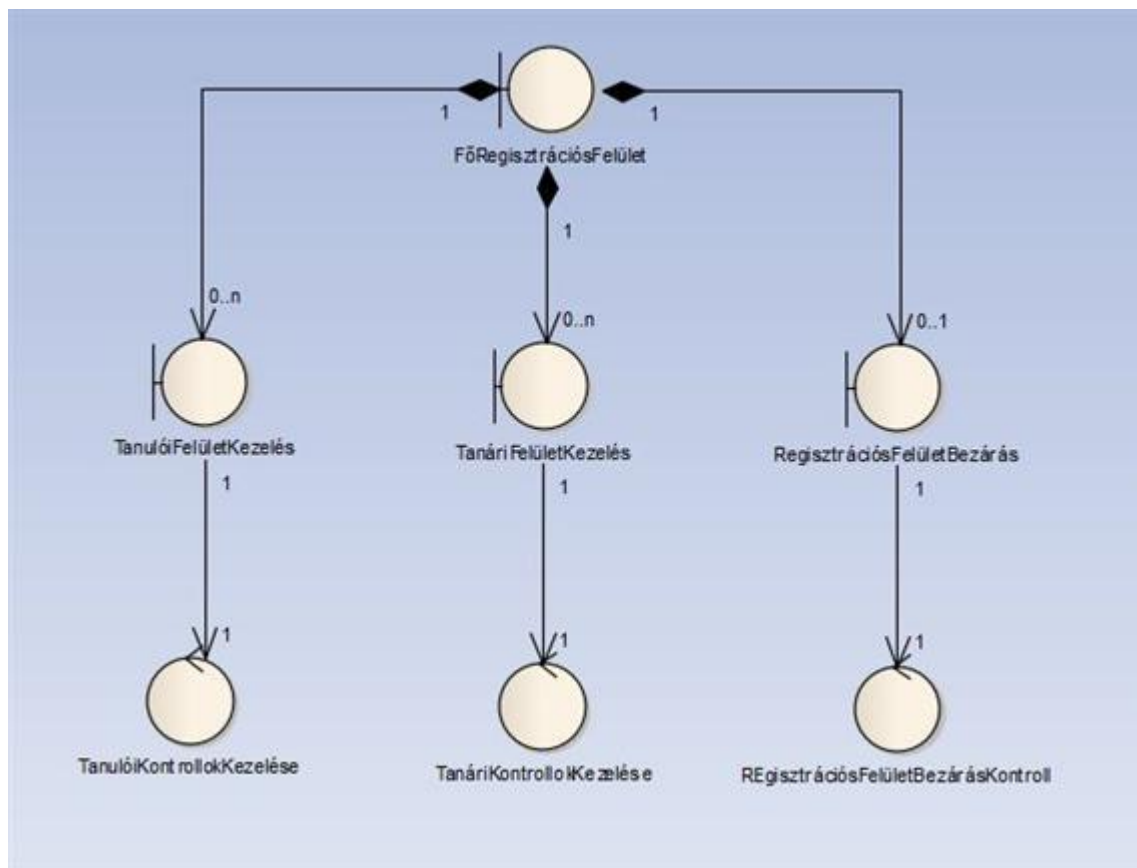
Storyboard tervezés kérdései:

1. Milyen szolgáltatásokra lenne a felhasználónak szüksége?
2. Milyen szolgáltatásokat tud a rendszer adni?
3. A fentiek közül milyen szolgáltatásokat kéne megvalósítani?

Storyboard példa:

A use case kezeli a bejövő üzeneteket, mielőtt használhatósági szempontokkal kiegészülne.

1. A use case akkor indul, mikor a levelező user kérést küld, hogy üzeneteket kezelhessen, és a rendszer megjeleníti azokat.
2. A levelező user ezután követhet a következő lépésekből egyet vagy többet:
3. Rendezheti az üzeneteket küldő vagy tárgy szerint.
4. Elolvashajta az üzeneteket.
5. Fájlként mentheti az üzenetet.
6. Az üzenet csatolmányát mentheti fájlként.
7. A use case véget ér, mikor a levelező user kérést indít a bejövő üzenetkezelőből.

30. ábra

5.7.4. Logikai rendszerterv

A logikai rendszerterv a következő főbb részekből áll:

1. üzleti folyamatok modellje
2. követelmények
3. feldolgozási folyamatok
4. funkcionális felépítés
5. felhasználói felületek, menük
6. adatszótár, logikai adatmodell
7. adatfolyam diagramok

5.7.5. Fizikai rendszerterv

A fizikai rendszerterv a következő főbb részekből áll:

1. osztály tervek
2. adatbázis terv
3. teszt tervek
4. telepítési terv

5. rendszerspecifikációk (fejlesztési, futtatási környezet)
6. szoftver architektúra
7. az alkalmazás rétegei
8. adatspecifikációk/objektumspecifikációk (környezetfüggő adattervek)
9. programspecifikációk (modulvázak)

5.8. Teszt terv

Első lépésben a tesztelést el kell tervezni. Ehhez kell egy tesztelési terv. A tesztelési terv célja, hogy összegyűjtse a teszteléshez szükséges információkat ahhoz, hogy meg lehessen írni és szervezni a tesztek.

A tesztelési terv első lépéseként azonosítani kell a tesztelés követelményeit, a teszt terjedelmét és szerepét a rendszer fejlesztésében. A követelmények összegyűjtése után elő kell, hogy álljon egy dokumentum, amelyikben ezt leírjuk.

A tesztelés tervezés következő lépésében megadjuk a prioritását a különböző teszt eseteknek, majd meghatározzuk a tesztelési stratégiát. A tesztelési stratégia meghatározása alatt azonosítjuk a különböző használható teszt eszközöket.

Minden használati esetre meghatározzuk a teszt eseteket amelyekben meghatározzuk a valid és az invalid értékeket a teszt esetre. Minden használati esetre azonosítjuk a tesztelési eljárásokat. A nem funkcionális követelményekre is tervezünk teszt eseteket.

5.8.1. Teszt- modell, eset, eljárás

A teszt modell a teszt eseteket és a teszt eljárásokat és a köztük levő relációkat ábrázolja. A teszt modell célja az, hogy megmutassa azt, hogy mi lesz tesztelve és hogyan teszteljük ezeket.

Egy teszt eset egy bemeneti értékek halmaza, végrehajtási feltételek és várható értékek halmaza, amely arra lett kifejlesztve, hogy egy bizonyos tesztelési eljárást ellenőrizzünk.

A tesztelési eljárás egy részletes utasítás halmaz ahhoz, hogy beállítsuk, végrehajtsuk és kiértékeljük egy adott teszt eset eredményeit. Egy teszt eljárás leírásának a célja az, hogy azonosítsuk és kommunikáljuk a tesztelőnek szükséges információkat ahhoz, hogy beállítsa, implementálja és végrehajtsa a teszt esetet.

Tesztelési eljárás leírása:

1. Lépések: Egymás után következő lépések halmaza, amelyek azt mutatják, hogy milyen lépéseket és milyen tevékenységeket kell, hogy tegyen a szereplő a teszt eset során.
2. Bemeneti értékek: A szereplő különböző lépései és tevékenységeinek a bemeneti értéke ahhoz, hogy produkáljuk a teszt esetet.
3. Várt értékek: Minden lépésnél leírjuk a várt értékek halmazát.
4. Verifikációs módszer: Azok a módszerek, amelyeket használnia kell a tesztelőnek ahhoz, hogy összehasonlítsa a várt értékeket a teszt által produkált értékekkel.

A tesztelési eljárásokat activity diagramokkal is reprezentálhatjuk.

5.8.2. Teszt szkriptek

Teszt szkriptek alatt olyan számítógép által végrehajtható utasítások halmazát értjük, amelyek automatizálják egy teszt eljárás végrehajtását. A teszt szkriptek vagy eszközök generálhatók teszt eszközökkel, vagy le lehet őket programozni, vagy lehet kombinálni e két módszert.

5.8.3. Adat tesztelés

Azokkal a tesztelésekkel ellentétben, amelyek rögzítik azokat az eseményeket, amelyeket egy felhasználó egy funkció tesztelése során csinál, az adat tesztelések azon alapulnak, hogy pl. egy bizonyos szöveges mezőbe megpróbálunk több különböző adatot beírni automatikusan. Ezt addig tesszük, amíg vagy futási hibát nem kapunk, vagy az előre megadott tesztszámot el nem érjük. Futási hiba esetén a program által vezetett naplóból (log) tudunk visszakövetkeztetni, hogy mi lehetett a hiba.

5.8.4. Unit-teszt készítése

Unit-tesztet a VisualStudio-val is készíthetünk. Ehhez a következő menükön kell végig menni: Test -> New Test... -> Unit Test Wizard -> a metódus kiválasztása, amelyhez egységtesztet szeretnénk készíteni.

Egy példa unit-teszt amelyet a fenti eljárással generáltunk a maximum értéket visszaadó max(int a, int b) metódushoz:

[TestMethod()]

```
public void maxTest()
{
    Program target = new Program(); // TODO: Initialize to an appropriate value
    int a = 10; // TODO: Initialize to an appropriate value
    int b = 20; // TODO: Initialize to an appropriate value
    int expected = 20; // TODO: Initialize to an appropriate value
    int actual;
    actual = target.max(a, b);
    Assert.AreEqual(expected, actual);
}
```

A két mező értékét és az elvárt visszatérési értéket kézzel állítottuk be.

5.9. Egyéb fogalmak

5.9.1. DoD – Definition of Done

Definition of Done (teljesítés definíciója) a Scrum módszertanban használt kifejezés. Minden sprint előtt meghatározzák, hogy mikor tekintik befejezettnek a sprintet. Általában is használható egy feladat sikeres befejezésének pontos meghatározására. Iteratív módszertanoknál a DoD gyakran az, hogy minden iteráció végén a regressziós tesztek 100%-nak sikeresnek kell lennie.

5.9.2. POCOK

Proof of Concept (feltevés helyességének ellenőrzése) vagy más néven POCOK egy olyan az implementációt, de gyakran a rendszerterv készítését megelőző lépés, amikor teszteljük, hogy egy technológia alkalmas-e egy jól körülírt probléma megoldására. A cél általában egy költséghatékony, vagy esetleg ingyenes komponens tesztelése, hogy érdemes-e használni, illetve melyiket. A POCOK eredménye vagy az, hogy érdemes a külső komponenst / technológiát használni, vagy az, hogy inkább érdemes saját magunknak kifejleszteni.

5.9.3. Feature freeze

Általában a tesztelést megelőző lépés. Tesztelés alatt tilos új funkciót adni a rendszerhez, csak a megtalált hibákat szabad javítani. Ez hasznos, mert egy új funkció már működő kódrészek átírását is gyakran igényli, ami váratlan hibákhoz vezethet.

5.9.4. Code freeze

Általában a tesztelést vagy a rendszerátadást megelőző lépés, ami letiltja a kód változtatását. Ez alatt nem szabad változtatni a kódot, vagy csak a vezető programozónak. Nagyobb programokban hasznos, amikor mindenki a kimenő verzióhoz szükséges utómunkát végzi, például telepítő csomagot készít.

6. Rendszerfejlesztés technológiája - Eszközök

Ez az előző fejezet folytatása. Az olvashatóság érdekében a rendszerfejlesztést segítő eszközöket ebbe a külön fejezetbe emeltük ki.

6.1. Verziókövetés

A félreértések elkerülése végett szeretném előrebocsátani, hogy a verziókövetés ugyan közvetlenül magába foglalja egy termék 1.2 és 1.3 verziója közötti eltérések követését is, de alapvetően nem erről van szó. Erre a `whatsnew.txt` a megfelelő eszköz. A verziókövetés ennél lényegesen részletesebb és bonyolultabb. A verziókövető rendszerek képesek állományok tartalmi változásait követni, figyelembe véve, hogy ki és mikor módosította azokat, valamint korábbi állapotokat is képes előállítani. Nos, ha valaki ezen mondat olvastán nem ugrott fel ültéből és rohant körbe a szomszédságban, de legalábbis szűk családi körében, hogy igen, most meglelte a bölcsek követ és megígéri, hogy több monitort már nem dob ki az ablakon; nos az nem fogta fel a verziókövetés mibenlétét, vagy legalábbis sosem dolgozott még összetett rendszeren, csapatban. Ezen reménybeli megvilágosulók kedvéért kifejtem bővebben, hogy miről is van szó.

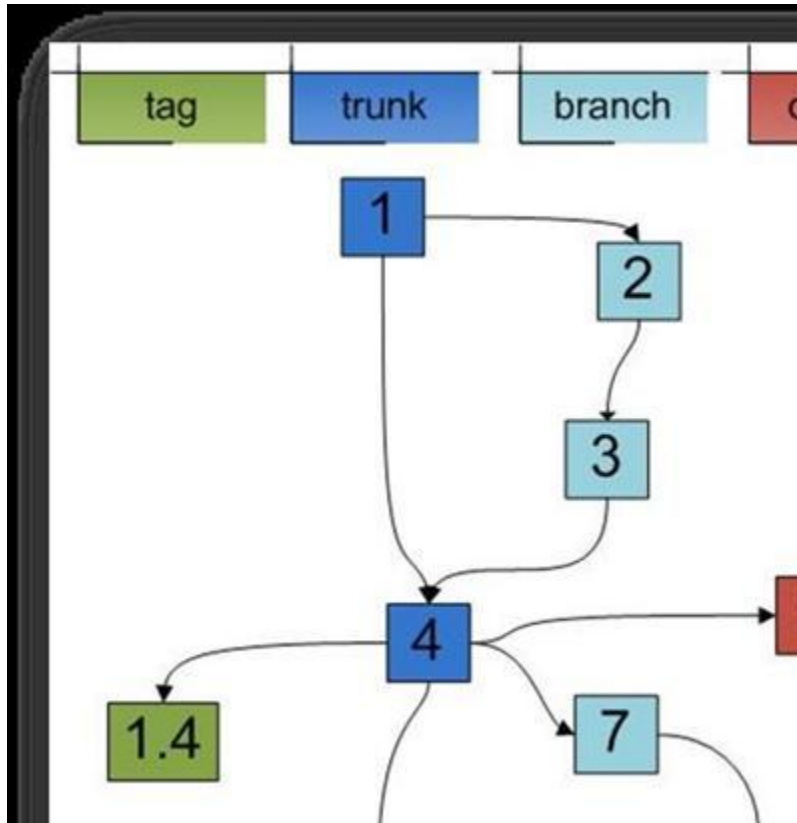
Képzeljük el, hogy dolgozunk egy nagyobb szabású munkán (nem, azért sem írom le, hogy project), ami számos állományból áll, amik folyamatosan változhatnak. Megkapunk egy részfeladatot, el is készítjük rögtön az első változatot, ami szívünknek felettébb kedves, aztán javítgatunk rajta, mert rájövünk, hogy nem egészen jó még az. Később a projekt menedzser megmondja, hogy ez bizony nem azt csinálja, amit kellene és inkább menjünk krumplit kapálni, de minimum írjuk meg azt, amit kért tőlünk. Némi szenvedés után rájövünk, hogy de hiszen azt csináltuk elsőre is, csak javítottunk rajta. Ebben az esetben igen áldásos lenne, ha a forrásunk (rajzunk, zenénk, akármin) egy korábbi állapotát valahonnan elő tudnánk húzni. Az alkotói hévbe belefeledkezett programozónak szinte biztos, hogy nem jut eszébe minden korszakalkotó `i++`; után bezippelve, felsorszámozva és kommentezve elmenteni az aktuális állományokat, ami sok időt igénylő unalmas rabszolgamunka.

Arról nem is szólva, hogy a többiekkel is meg kellene osztani azt a kódot, ami épp működőképes. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy nem csak egyedül dolgozunk a munkán, akkor aztán keresgélhetünk, hogy hol is van a legutóbbi stabil változat. Szóval eléggé problémás lenne a folyton változó és több személy változtatta kódot felügyelni, rendszerezni. A verziókövető rendszerek ebben a káosz és fejfájás sújtotta övezetbe hoztak hús árnyat adó megoldást, ahol a programozók árnyas palmafák alatt szürcsölik a kókuszos koktélt.

Röviden összefoglalva a verziókövető rendszerek lehetővé teszik, hogy:

1. A verziókövetés alá helyezett minden állomány, minden korábbi változatát vissza lehet keresni.
2. Egy állomány tetszőleges két változata közötti eltéréseket meg tudja jeleníteni.
3. Ha ketten egyszerre módosítják ugyanazt az állományt, akkor lehetőség szerint mindkettőjük módosításai megfelelően rögzítésre kerüljenek. Amennyiben a két módosítás ütközne egymással, akkor a későbbi módosítást végző személy értesüljön a konfliktusról és dönteni tudjon arról, hogy milyen tartalom kerüljön be végül az állományba.
4. Elágazásokat hozunk létre. Például egy folyamatosan fejlesztett termékből kiadunk egy verziót, akkor ha később ehhez szeretnénk hozzányúlni, akkor rendelkezésünkre áll az összes kiadáskori állomány.

Többféle verziókövető rendszer is létezik. A teljesség igénye nélkül RCS, CVS, Subversion, SCCS, OpenCM a központosítottak közül. Az elosztott rendszerek, például: Aegis, Arch, Codeville, Monotone, Git, SVK. Ezek nyílt forráskódúak. De a „nagyok” is előálltak saját változataikkal: IBM CMVC, Microsoft SourceSafe.

31. ábra Verzió fa

6.1.1. Közös szókincs

Különböző rendszerek eltérő kifejezéseket használhatnak ugyanazon eszközökre, de szerencsére vannak általánosan elterjedt szakkifejezések.

1. Ág (branch): A verziókövetés alá helyezett állományok egy részhalmazának fejlesztése más irányt vehet, akár több irányba is elágazhatnak. Kézenfekvő az „ág” kifejezés. Egy ágban tudunk például kísérletezni a projecttel, próbálkozni bizonyos elméletek megvalósíthatóságával, esetleg az egyes kiadott verziók hibajavításait végezhetjük itt. Végül dönthetünk úgy, hogy nem folytatjuk ebben az ágban a fejlesztést, vagy akár úgy is, hogy összefűszöljük a fő vonallal az ágban történt változtatásokat.
2. Lekérés (check-out): Lokális másolat készítése egy verziókövetett állományról.
3. Beküldés (commit): A lokális állomány beküldése a szerverre.
4. Ütközés (conflict): Ha úgy akarnak többen is megváltoztatni egy állományt, hogy a rendszer nem képes a változások önálló összefűzésére.
5. Exportálás (export): Olyan lokális másolat készítése, ami nélkülözi a verziókövetéshez szükséges meta adatokat.
6. Head: A legutolsó beküldött változat.
7. Importálás (import): Lokálisan tárolt adathalmazt lehet beküldeni a tárolóba és verziókövetés alá helyezni.
8. Összefűzés (merge): Két változtatáslistát lehet vele összefűszölni egy közös verzióvá.
9. Tároló (repository): Ez általában valamilyen verziókövető szerveren található. Ide másolódnak az adataink, itt lehet megtalálni az aktuális és korábbi verzióinkat.
10. Verzió (version, revision): Ez egy sorszám. Azt mutatja hány beküldés történt eddig az adott állományból.

11. Címke (tag, label): Ez az, amit a felhasználók általában verziószámként ismernek, de nem törvényszerű, hogy csak az lehet. Tartalmazhat bármilyen fontos rövid megjegyzést is a hozzá tartozó állománycsoport megjelölésére. Ez a neve annak a könyvtárnak is, ahol az alkalmazásunk hivatalosan kiadott verziói találhatók.
12. Törzs (trunk): A fejlesztés fő vonala.
13. Frissítés (update): A tárolóban található új módosítások letöltése a munkamásolatba.
14. Munkamásolat (working copy): A tároló állományainak másolata a lokális gépen. Itt lehet garázdálkodni (hivatalos terminológia szerint: dolgozni), és ha valamit nagyon elrontottunk, még mindig lekérhetjük a tárhelyről a legutolsó változatot.

6.1.2. Subversion

A Subversion igen elterjedt nyílt forráskódú verziókövető rendszer, jelenleg AIX, Debian, Fedora, Mac OS X, Solaris, Ubuntu és Windows rendszerekre is létezik, de ez a lista koránt sem teljes és minden bizonnyal bővülni fog. A dokumentációt elolvashatjuk, és az egyes változatok forrását, vagy akár a lefordított állományokat letölthetjük a <http://subversion.apache.org/> címről.

A Subversion használatához két alkalmazásra van szükségünk. Kissé sem meglepő módon az egyik a szerver a másik pedig a kliens. A szervert többféle módon is beszerezhetjük. Például az újabb Linux disztribúciók sok esetben tartalmazzák a szervert, de ha nem, akkor is egyszerű

`apt-get install`

vagy

`rpm`

utasításokkal odavarázsolhatjuk a mit sem sejtő operációs rendszer alá. Windows alatt annyival egyszerűbb a helyzet, hogy az igen egyszerű Next-Next-Finish módszerrel tehetünk szert a VisualSVN szolgáltatásaira. Természetesen a telepítési útvonalat és a tárolók helyét meg kell adni, ugyanúgy, mint a portot is, amin a szerver elérhető lesz.

Mint látni fogjuk, az SVN szerver nem más, mint egy speciális Apache szerver. Akár böngészőn keresztül is elérhetjük, de az igazán hatékony alkalmazása az, ha valamilyen SVN klienst használunk. Több fejlesztő környezetnek is részévé lehet tenni, mint például az Eclipse is használhatja beépülő modulként. Windows alatt pedig a TortoiseSVN kliens beépül a keretrendszerbe, így egy könyvtáron jobbklikkel elérhetjük az összes gyakran használt SVN funkciót. A továbbiakban a VisualSVN Server (<http://www.visualsvn.com/>) és a TortoiseSVN (<http://tortoisesvn.tigris.org/>) használatát mutatjuk be Windows operációs rendszer alatt.

A mellékelt videón (InstallTortoiseSVN.avi) nyomon lehet követni a TortoiseSVN telepítésének lépéseit.

6.1.2.1. VisualSVN szerver

A VisualSVN szerver telepítése után ugyan generál egy SSL tanúsítványt, de ez nem fogja elnyerni semmiféle SVN kliens, vagy böngésző bizalmát, tehát ha lehetőségünk és szükségünk van rá, akkor állítsunk be ide egy ismert tanúsítvány szolgáltatótól beszerezett SSL tanúsítványt. Alapértelmezés szerint a VisualSVN az alap hitelesítést használja, azaz felhasználónevet és jelszót kér a kliensektől a csatlakozáshoz, de ezt akár a telepítéskor, akár a későbbiekben átállíthatjuk Windows hitelesítésre. Ajánlott a HTTPS protokoll használata. Telepítésre kerül a VisualSVN Server Manager is, ami lényegesen megkönnyíti a szerveren végezhető alapvető beállításokat. A továbbiakban minden grafikus felületre történő utalás a VisualSVN Server Manager-re vonatkozik. A grafikus felületen a VisualSVN szerver alatt alap esetben három bejegyzést láthatunk: Repositories, Users, Groups. Az első a szerveren létrehozott tárházakat tartalmazza, a második a felhasználókat és a harmadik a felhasználók csoportjait. A felhasználó és csoportkezelés triviális. Adhatunk írási, olvasási jogokat, és a felhasználókat csoportokba rendezhetjük. Az SVN szerver bin könyvtárában található svnadmin.exe segítségével parancssorban is elvégezhetjük a kívánt műveleteket.

6.1.2.2. Tárház létrehozása

A Repositories részen jobb gombot nyomva új tárházat hozhatunk létre. Ez lehet egy üres könyvtár, de létrehozhatjuk az ajánlott könyvtárszerkezetet is, ami a branches, tags és trunk könyvtárakból áll. Cégen, de legalábbis részlegesen belül érdemes egyetlen tárházat létrehozni és azon belül elhelyezni a projecteket, miáltal kevesebb időt kell tölteni a karbantartással, és a projectek közötti adatmozgatások is könnyebbé válnak, anélkül, hogy az egyes állományok története, azaz a változási napló bejegyzései eltűnnének valami tér-idő anomáliában. Azért is érdemes egyetlen tárházat létrehozni, mert ellenkező esetben a copy, diff és merge parancsokat nem tudjuk végrehajtani. A tárház könyvtárszerkezetének kialakítása nagyobb munkák esetében jól átgondolt tervezést igényel, ehhez (és a mögöttes adatbázis megválasztásához) hasznos ötleteket találhatunk a <http://www.visualsvn.com/support/svnbook/reposadmin/planning/> címen. Miután létrejött a tárház, az elérést biztosítanunk kell a felhasználóknak. Ha készen vagyunk a jogosultságok kiosztásával, a tárházon jobb gombot nyomva a Copy URL to Clipboard menüpont segítségével könnyen megszerezhetjük azt az URL-t, amit a kliensek használnak majd a szerverhez csatlakozáshoz. Egy tárházat parancssorban is létrehozhatunk az

```
svnadmin create <útvonal>
```

parancs segítségével, ahol az útvonal a létrehozandó tárház helyét adja meg. A tárház létrejöttéről és elérhetőségéről meggyőződhetünk úgy is, hogy a tárház címét (például: <https://firg.hu:1200/svn/tarhaz>) bemásoljuk egy böngésző címsorába. A név és a jelszó megadása után látnunk kell a tárház könyvtárszerkezetét. A parancssort preferálók a következő parancs kiadásával tehetik meg ugyanezt:

```
svn ls https://firg.hu:1200/svn/tarhaz
```

Ezek után túl sok dolgunk nem is lesz a szerverrel, de néha azért készítsünk biztonsági mentést. Az ne töltsön a hamis biztonság érzetével, hogy legalább annyi másolatunk van a tárházunkról, ahány felhasználó dolgozik rajta, mert éppen annyi működésképtelen változatunk is lehet.

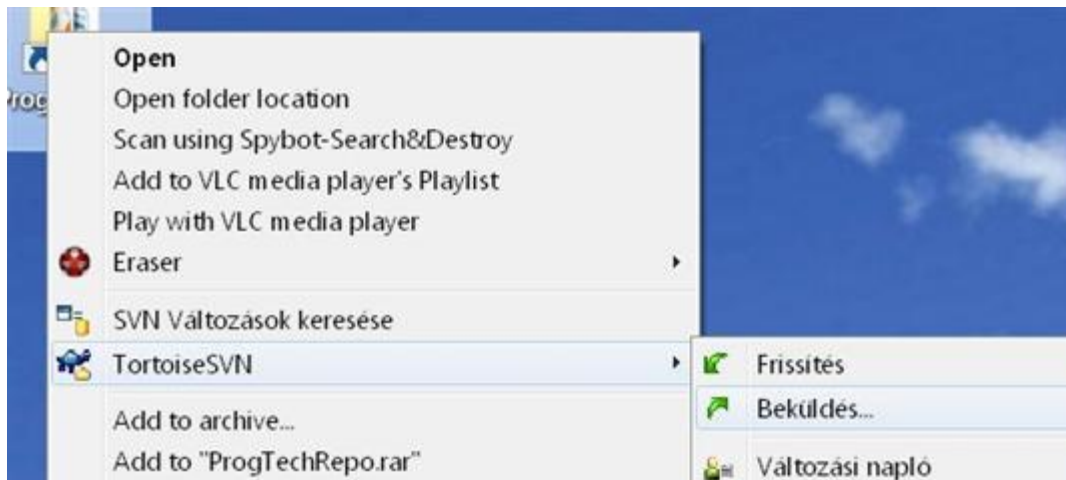
6.1.2.3. VisualSVN kliens

Visual Studio beépülő modul. Fizetős. Lényegében ugyanazt a menürendszert építi be a Visual Studio-ba, mint a TortoiseSVN kliens menürendszere. Többet nem nyújt, így megkérdőjelezhető, hogy van-e értelme ezt használni a TortoiseSVN-nel szemben.

6.1.2.4. Lekérés, frissítés, beküldés

Létező tárházhoz csatlakozni a következőképpen tudunk. Először is hozzunk létre egy könyvtárat, amiben a munkamásolatunk foglal majd helyet. Ezen a könyvtáron jobb gombot nyomva a TortoiseSVN menüben a Lekérést (Check out) választva lehetőségünk lesz megadni a tárház URL-t, azaz példánknál maradván a <https://firg.hu:1200/svn/tarhaz> címet. Lehetőségünk nyílik a célkönyvtár módosítására. Ha minden mást alapértelmezetten hagyunk, akkor megkapjuk a tárház tartalmát. Példánkban ez kizárólag az svn üzemeléséhez szükséges szerkezetet tartalmazza, de ha már egy futó munkához csatlakozunk, akkor természetesen megkapjuk a már meglévő állományokat, az összes előzményekkel. Erre a műveletre gyakran használt kifejezés a „kihúdom a repót”, és ha már mindenképpen tapasztaltnak szeretnénk látszani, használjuk csak nyugodtan. Arra is lehetőségünk van, hogy ne a teljes tárházat töltsük le a gépünkre, hanem annak csak egy részét. Természetesen csak azokat a részeket tölthetjük le, amikre jogosultságot kaptunk.

A projectünk könyvtárszerkezete kiegészül az állományok változását nyomon követő adatokkal. Ezeket az adatokat a minden egyes alkönyvtárban létrehozott .svn könyvtár tartalmazza. Ezt nem érdemes bolygatni, hagyjuk csak az SVN-re a kezelését.

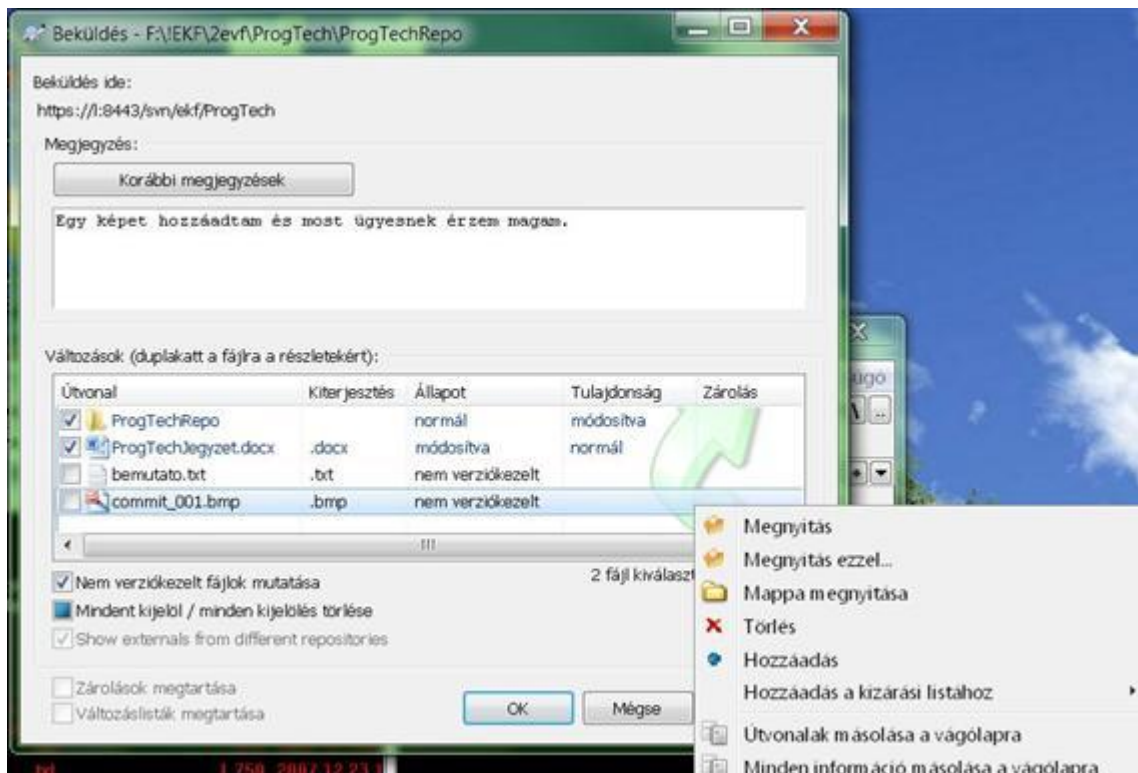

33. ábra Beküldés

Miután módosításokat végeztünk a munkapéldányunkon, az új állományokat meg kell osztanunk másokkal is. Erre a beküldés funkció szolgál. A GUI rendszerbe beépült helyi menü segítségével egyszerűen elvégezhetjük a módosítások szerverre beküldését. Parancssorból a következőképp néz ki a beküldés:

```
svn commit \ProgTechRepo\bemutato3.txt
```

Természetesen nem kell egyesével beküldenünk az állományokat, megadhatunk könyvtárat is. Grafikus felületen a funkció kiválasztása után szemügyre vehetjük a legutóbbi beküldés óta módosult állományokat. Kijelölhetjük, hogy mi az, amit ténylegesen szeretnénk beküldeni. Ha új állományokat hoztunk létre, akkor azokat először hozzá kell adni a verziókövető rendszer felügyelte állományokhoz.

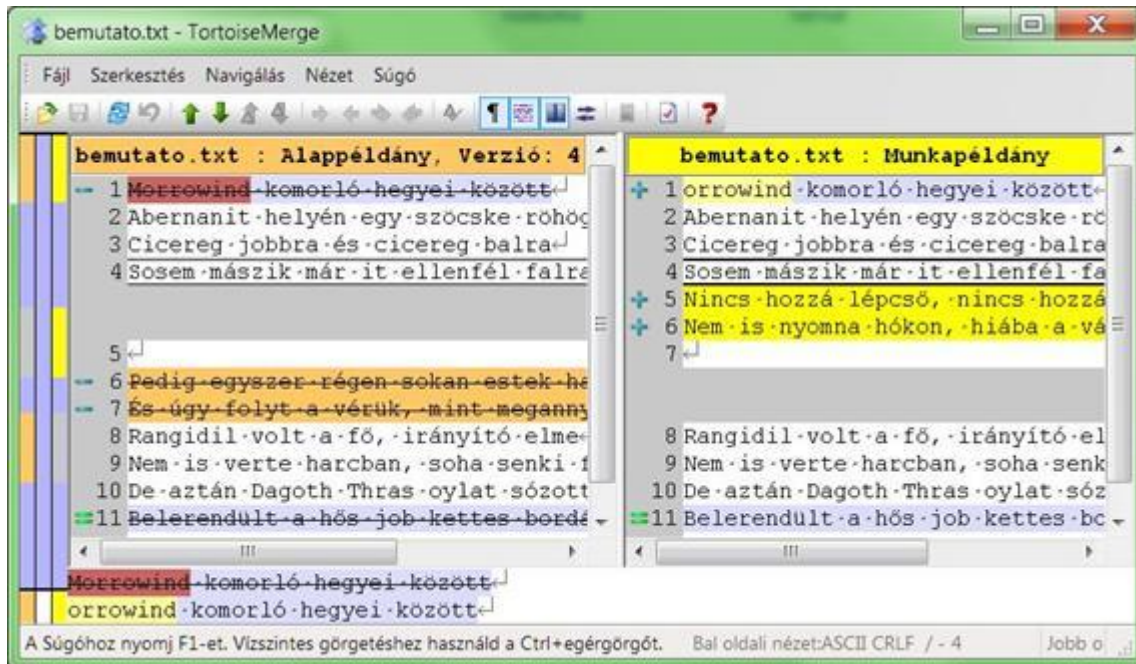

33. ábra Hozzáadás

Ezt a hozzáadás művelettel tehetjük meg. Amíg ez meg nem történik, az SVN nem fog semmiféle információt tárolni az állomány előző állapotairól. Grafikus felületen végtelenül egyszerű a művelet, de parancssorban sem kell sokáig töprengeni, íme:

svn add \\ProgTech\ProgTechRepo\bemutato2.txt

Ezek után a következő beküldésnél a bemutato2.txt már szerepelni fog a beküldendők között. Közvetlen beküldés előtt ellenőrizhetjük, hogy milyen változtatásokat követtünk el. Ehhez egyszerűen duplán ráklickeelünk egy állományra, és az összehasonlító nézetben láthatjuk a munkamásolat és a tárházban tárolt másolat közötti eltéréseket (35. ábra). Különböző színekkel kiemelték a hozzáadott és az eltávolított sorok és az is jelölést kapott, ha ütköző sorok vannak a két változatban. Ez utóbbi akkor fordulhat elő, ha többen is ugyanazt az állományt módosították és valaki már korábban beküldte az ő változatát. A mellékelt ábrán egyértelműen látszik, mi az, amit hozzáadtunk vagy eltávolítottunk az előző verzióhoz képest.

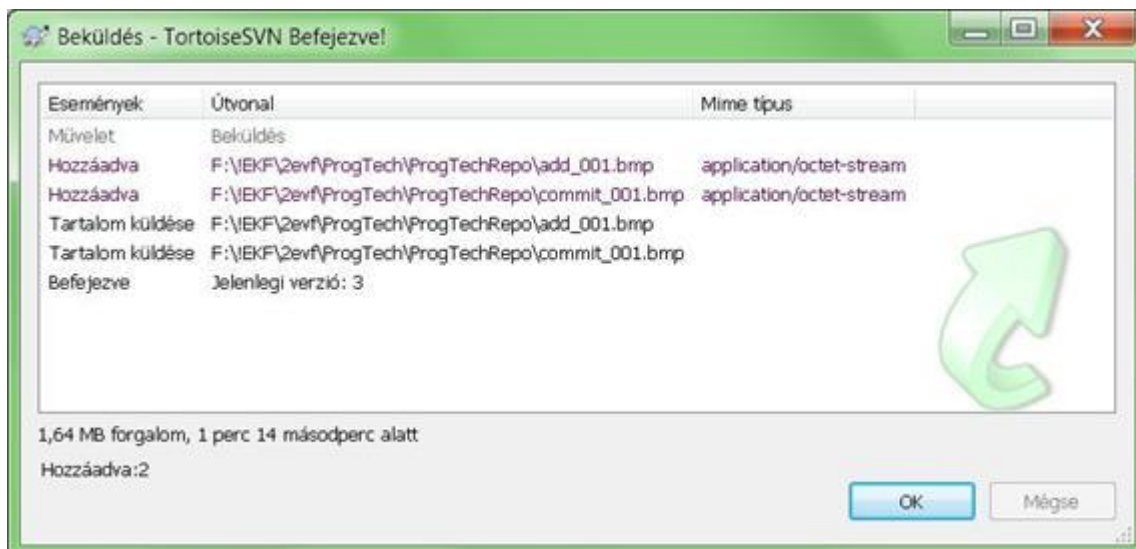

34. ábra Összehasonlítás

Parancssorból az eltéréseket az következő paranccsal tekinthetjük meg:

```
svn diff \\ProgTech\ProgTechRepo\
```

Sikeres hozzáadás és beküldés után grafikus felületen az alábbi összefoglalót kell látnunk.

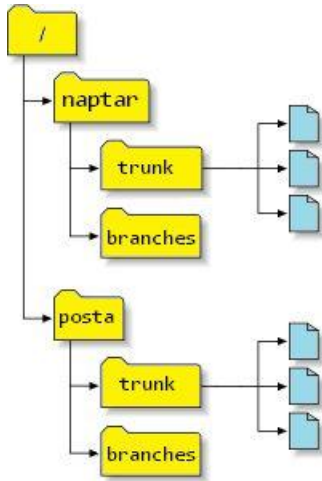
35. ábra Beküldés összefoglaló

Ugyan a fenti módszerrel minden probléma nélkül be tudjuk küldeni a változtatásainkat, azért nem árt figyelembe venni azt, hogy mások is dolgoznak a rendszerben, és az is lehet, hogy nálunk korábban beküldik változtatásaikat. Ha ez közvetlenül nem érinti a mi munkánkat, akkor semmi baj, ám megeshet, hogy ütközik a mi forrásainkkal, vagy tartalmaz olyan módosításokat, ami a mi kódunkban is változásokat követel meg. Ha ekkor gondolkodás nélkül beküldjük a munkánkat, akkor az nagy bosszúságot okozhat a kollégáinknak és lehet, hogy nem kapunk „pilótakekszet” a következő születésnapunkra. Ekkor megtehetnénk, hogy egyszerűen frissítjük a munkamásolatunkat, de ezzel lehet, hogy magunknak okozunk hajhullást. De mindezt elkerülhetjük, ha nem közvetlenül a beküldés/frissítés parancsokat, hanem az 'SVN Változások keresése' (Check for modifications) menüpontot használjuk. Itt láthatjuk a saját változtatásainkat és ha a 'Tároló ellenőrzése' gombra kattintunk, akkor láthatjuk a legutolsó frissítésünk óta a szerverre beküldött anyagokat is és azt is, hogy ki és mikor küldte be azokat. Ez alapján meg tudjuk ítélni, hogy érintettek-e bennünket érzékenyen a már beküldött módosítások. Ha gyanítjuk, hogy ilyen módosítások történtek, akkor az összehasonlító nézet alapján dönthetünk a további tennivalókról.

6.1.2.5. Elágazások

Ez a fejezet a <http://svnbook.red-bean.com> alapján íródott.

A könnyebb megértés miatt tegyük fel, hogy az 37. ábra szerinti könyvtárszerkezetben dolgozol te és a kollégád, Péter.

36. ábra

Mindkettőtöknek van egy munkamásolata a naptar projectről, és mindketten a fő fejlesztési vonalon dolgoztok, azaz a naptar/trunk könyvtárban lévő elemeken. Tegyük fel, hogy azt a feladatot kapod, hogy gyökeresen változtasd meg az egész project szerkezetét. Biztos, hogy sokáig tart majd a fejlesztés és az is, hogy jóformán minden állományt meg kell változtatnod. A gond ott kezdődik, hogy Péter is feladatot kapott ugyanezen a projecten, még hozzá a menet közben felderített kisebb hibák javításait. Az ő munkájának alapvető feltétele, hogy a naptar/trunk könyvtárban mindig egy működőképes változat található. Ha te elkezdted a fejlesztést és részenként beküldöd a változtatásaidat, akkor biztos, hogy legalább Péter munkáját lehetetlenné fogod tenni, de nem lehetetlen, hogy másokét is.

Egyik megoldás lehet, hogy teljesen elszigeteled magad és semmiféle információt nem adsz ki addig, amíg kész nem leszel a munkáddal. Azaz elkezdted hegeszteni a munkamásolatodat, átszervezed, átírod, hozzáadsz és elveszel. De sem beküldést sem frissítést nem végzel, amíg teljesen kész nem vagy. Így számos problémába fogsz ütközni. Először is ez így nem biztonságos. Sokan azért is szeretik gyakran a tárházba menteni a munkájukat, ha véletlenül valami baleset történne a munkamásolattal. Másodszor pedig nagyon rugalmatlan. Ha több gépen is van munkamásolatod a naptar/trunk –ról, akkor kézzel kell a változtatásokat másolgatnod oda-vissza. Ugyanezért nehéz a munkádat megosztani bárki mással. Ha pedig mások nem látják a munkád, elképzelhető, hogy hetekig rossz irányba halad a fejlesztésed, mire valaki észreveszi a bajt. Az emiatt szokásos időszakos kód áttekintés (code review) sem működhet így. Végezetül, ha elkészültél a munkáddal, akkor nagyon nehéz lesz összefésülni (merge) a fejlesztés fő irányvonalával. Péter addigra már sok apró részletet

megváltoztatott, ami tovább nehezíti az összefésülést, különösen akkor, ha a több hetes elszigetelődés után csuklóból kiadsz egy meggondolatlan svn update parancsot.

A helyes megoldás, hogy létrehozol egy saját ágat a tárházban. Ez lehetővé teszi, hogy beküldd a félig kész munkádat anélkül, hogy másokat akadályoznál, ugyanakkor a munkádról folyamatos képet kapnak a kollégáid.

6.1.2.6. Elágazás létrehozása

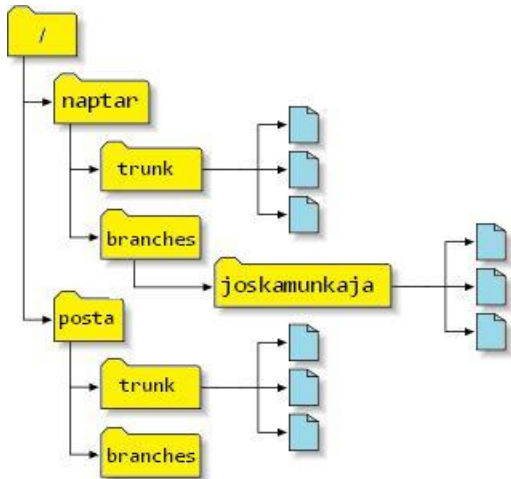
Egy elágazást létrehozni felettebb egyszerű a Subversion rendszerben, elég hozzá az

svn copy

parancs. Ez nem csak egyes állományokat, hanem teljes könyvtárakat is másol. Esetünkben a naptar/trunk könyvtárat szeretnénk másolni. Hová is? A hová csak szeretnéd, de leginkább oda, ami megfelel a fejlesztésben meghatározott irányelveknek. Célszerű azonban a naptar/branches/joskamunkaja könyvtárba másolni, mert ha új fejlesztő száll be a ringbe, akkor kevesebbet kell neki magyarázni a könyvtárszerkezet felépítéséről és több idő marad kávézni. Nosza, ne habozunk, adjuk ki az alábbi parancsot:

```
svn copy https://url.hu/svn/naptar/trunk https://url.com/svn/naptar/branches/joskamunkaja -m "A naptar/trunk elágazásának létrehozása."Committed revision 42.
```

Ennek több következménye is lesz. Először is létrejön a 42.verzió, amiben a joskamunkaja könyvtár létrejöttét tárjuk kedvenc munkatársaink elé. Az új könyvtár a naptar/trunk másolata lesz. A copy parancsnak nem véletlenül adtam URL paramétereket. Lehetséges lett volna a munkamásolaton végrehajtani a másolást, de az azzal az egész naptar/trunk tartalmát új helyre másoltuk volna, minimum duplájára növelve ezzel a szükséges tárhelyet, amihez hozzájön még az SVN által létrehozott .svn könyvtárak tartalma. Ezzel szemben, ha a szerveren adjuk ki a copy parancsot, akkor szinte azonnal kész a másolat, ami már sejteti azt, hogy valójában nem történt másolás és valami titok lappang az egész naptar/trunk könyvtár varázslatos teleportációja mögött. Nos, a másolás után valójában az új, naptar/branches/joskamunkaja könyvtár a régi naptar/trunk könyvtár tartalmát mutatja. Azonban ha bármin változtatunk, akkor a változások már az új, naptar/branches/joskamunkaja könyvtárban foglalnak helyet. Megjegyzendő, hogy minden egyes beküldés a tárházba ezzel, az úgynevezett „cheap copy” a módszerrel történik. Természetesen a belső működése a másolásoknak és adatmegosztásoknak nem látható a külső szemlélő számára. Úgy tűnik, mintha ténylegesen létrejött volna a teljes másolata a naptar/trunk könyvtárnak. Ugyanezt grafikus felületen is megtehetjük a Mellékág/kiadás menüponttal.

37. ábra Másolás után

Miután létrejött az elágazás, készíts róla egy munkamásolatot akár az svn checkout parancssal, akár a grafikus felület Lekérés menüpontjával. Ebben eddig semmi különleges nincs, mert megkapod a tárház egyik könyvtárának másolatát. Azonban amikor beküldöd a változtatásaidat, azokat Péter már nem fogja látni. Tegyük fel, hogy egy hét során a következő változtatások következnek be:

1. megváltoztatod a naptar/branches/joskamunkaja/honap.aspx állományt
2. megváltoztatod a naptar/branches/joskamunkaja/nevnap.aspx állományt

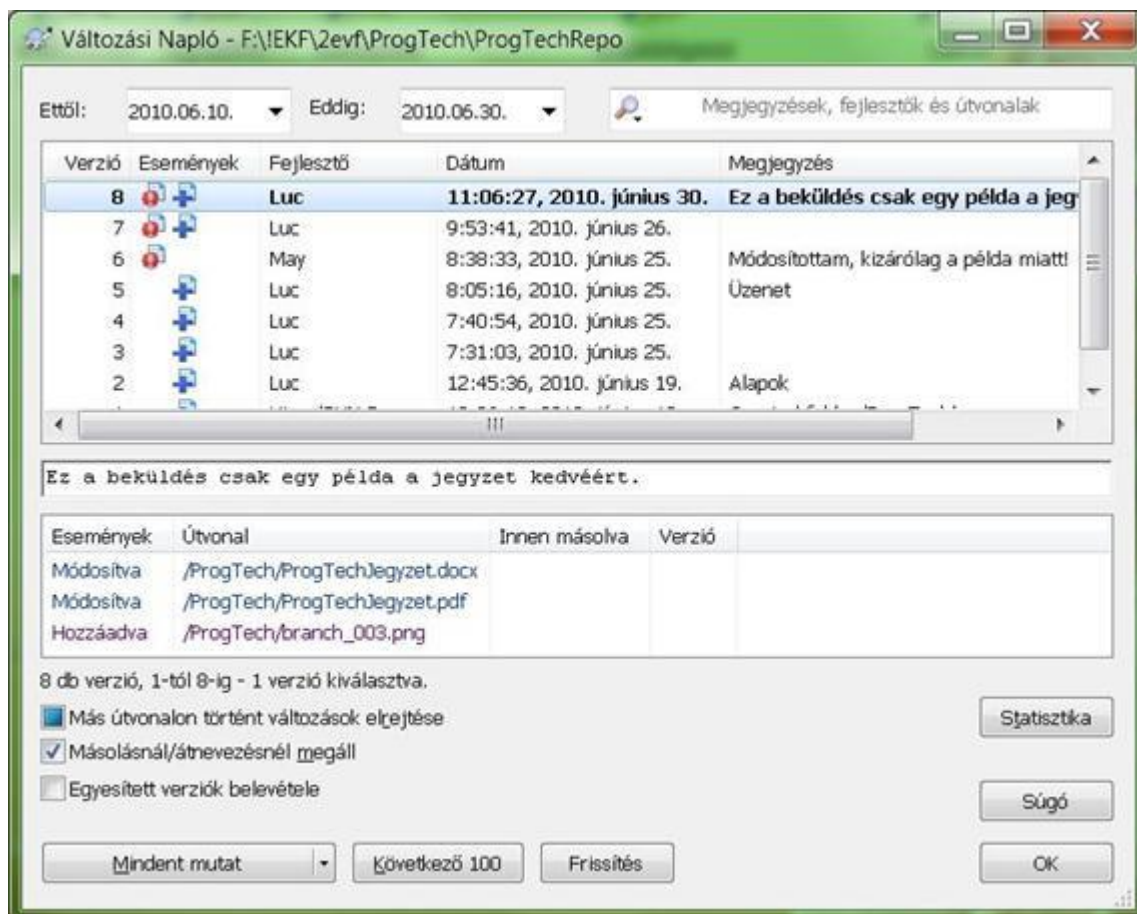
3. Péter megváltoztatja a naptar/trunk/nevnap.aspx állományt

Nyilvánvaló, hogy a nevnap.aspx eredetileg ugyanaz az állomány, így aztán akár a törzsben, akár az elágazásban nézzük a korábbi változtatásait, mindkét helyen láthatjuk a teljes történetét. Azonban az elágazás létrejötte után már csak ahhoz az ághoz tartozó változásokat látjuk, amelyek ághoz tartozó munkamásolatot használjuk éppen.

6.1.2.7. Összefésülés (Merging)

Mivel a hosszú ideig tartó párhuzamos fejlesztés során nagy eltérések alakulhatnak ki, egy idő után majdnem lehetetlen lesz úgy összefésülni a két eltérő vonalát a fejlesztésnek, hogy ne lenne rengeteg konfliktus. Azonban a párhuzamos fejlesztések alatt lehetőség nyílik megosztani Péterrel a változtatásaidnak egy bizonyos részét. Rajtad áll, hogy mit tartasz megosztásra érdemesnek. Végül a különálló fejlesztés végeztével már jóval kevesebb konfliktus adódhat.

Mielőtt tovább haladnánk, állapotunk meg abban, hogy esetünkben mit jelent a változáslista (changeset). A Subversion esetében az N verziószám egy fát jelöl ki a tárházban. Ugyanez az N tulajdonképpen egy változáslista neve is, mivel ha összehasonlítod az N és az N-1 verziókat, megkapod a két verzió közötti eltéréseket. Éppen ezért az N verziót könnyebb felfogni változáslistaként, mint egy faként. Hibakövető rendszerekben is hivatkozhatunk a változáslistákra, például: „Ez a hiba a 452 verzióban került javításra.” Ekkor bárki olvashat a változásokról az svn log -r 452 parancs segítségével, vagy akár a pontos beküldéseket is megnézheti a svn diff -c 452 paranccsal. Mindezt lényegesen egyszerűbben megtehetjük a grafikus felület Változási napló (39. ábra) menüpontjával. Bármelyik utat is választjuk, végül birtokunkba kerül a kívánt változási lista azonosítója, amit a későbbiekben az svn merge parancsnak átadhatunk paraméterként.

38. ábra Változási lista

Példánkat folytatva tételezzük fel, hogy egy hete már fejlesztetted a saját elágazásod. Az új funkció még nincs kész, de tudod, hogy Péter fontos változásokat eszközölt a naptar/trunk könyvtárban. Ezeket a változásokat a saját érdekedben be kell vezetned a naptar/branches/joskamunkaja-ba is. Valójában a bevált gyakorlat az, hogy

rendszeresen szinkronban kell tartani az elágazást a törzssel, minek következtében elkerülhetők azok az előre nem látott konfliktusok az elágazásod törzsbe visszafésülésekor, amikre a „kellemetlen meglepetés” koránt sem a precízebb, de talán legnyomdafestéktűrebb kifejezés. Mielőtt a törzs változtatásait az elágazásodba fésülnéd, be kell küldened minden változtatást, amiket az elágazásodban elköveztél. Az svn status paranccsal, vagy a grafikus felület SVN változások követése menüpontjával meggyőződhetsz arról, hogy „tisztá-e” a munkamásolatod, azaz beküldtél-e minden változtatást. Ha ez rendben van, akkor add ki a következő parancsot:

svn merge <https://url.hu/svn/naptar/trunk>

6.2. Hibakövető rendszerek

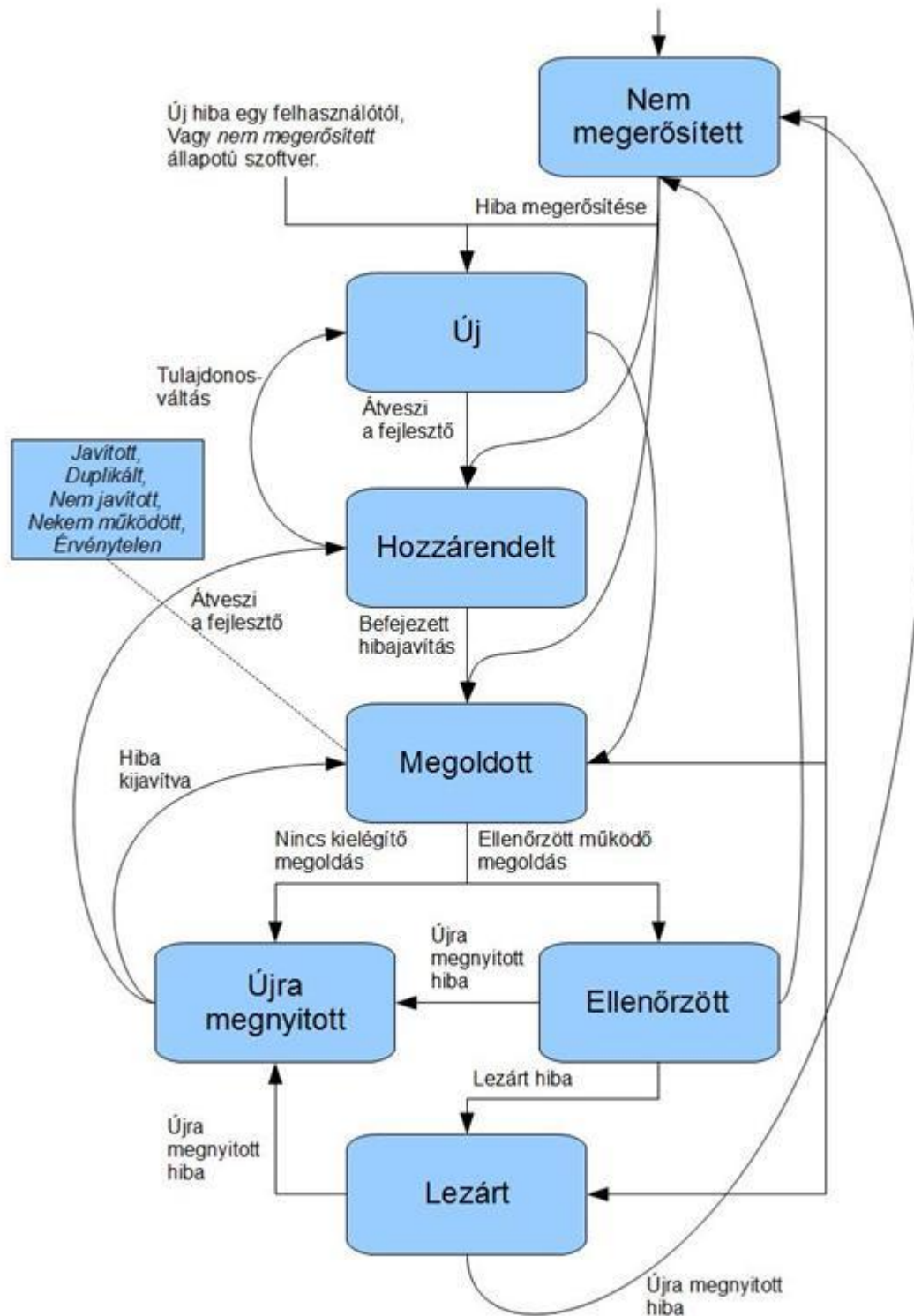
Egy szoftver készítése során és átadása után is merülhetnek fel problémák a működéssel kapcsolatban. A szoftver készítése során és gyakran az átadás után is tesztelők keresnek hibákat, illetve az átadás után a felhasználók futhatnak be egy-egy hibába. Ezeket a hibákat javítani kell, amihez a programozóknak értesülniük kell a hibákról. A hiba felfedezője és a fejlesztők között a hibakövető (bug tracking) rendszerek teremtik meg a kapcsolatot. A hibakövető rendszereket néha hívják hibabejelentő rendszereknek is. Hibakövető rendszer például:

1. a JIRA,
2. a BugTracker.NET,
3. a Mantis,
4. és a Bugzilla is.

Ebben a jegyzetben a Bugzilla és a Mantis rendszert mutatjuk be.

6.2.1. Bugzilla

A hibakövető rendszerek legfontosabb tulajdonsága, hogy milyen életútja lehet a hibának a rendszeren belül. Ezt a hibakövető rendszer állapot gépe írja le. Az alábbi ábrán a Bugzilla állapot gépét láthatjuk:

40. ábra

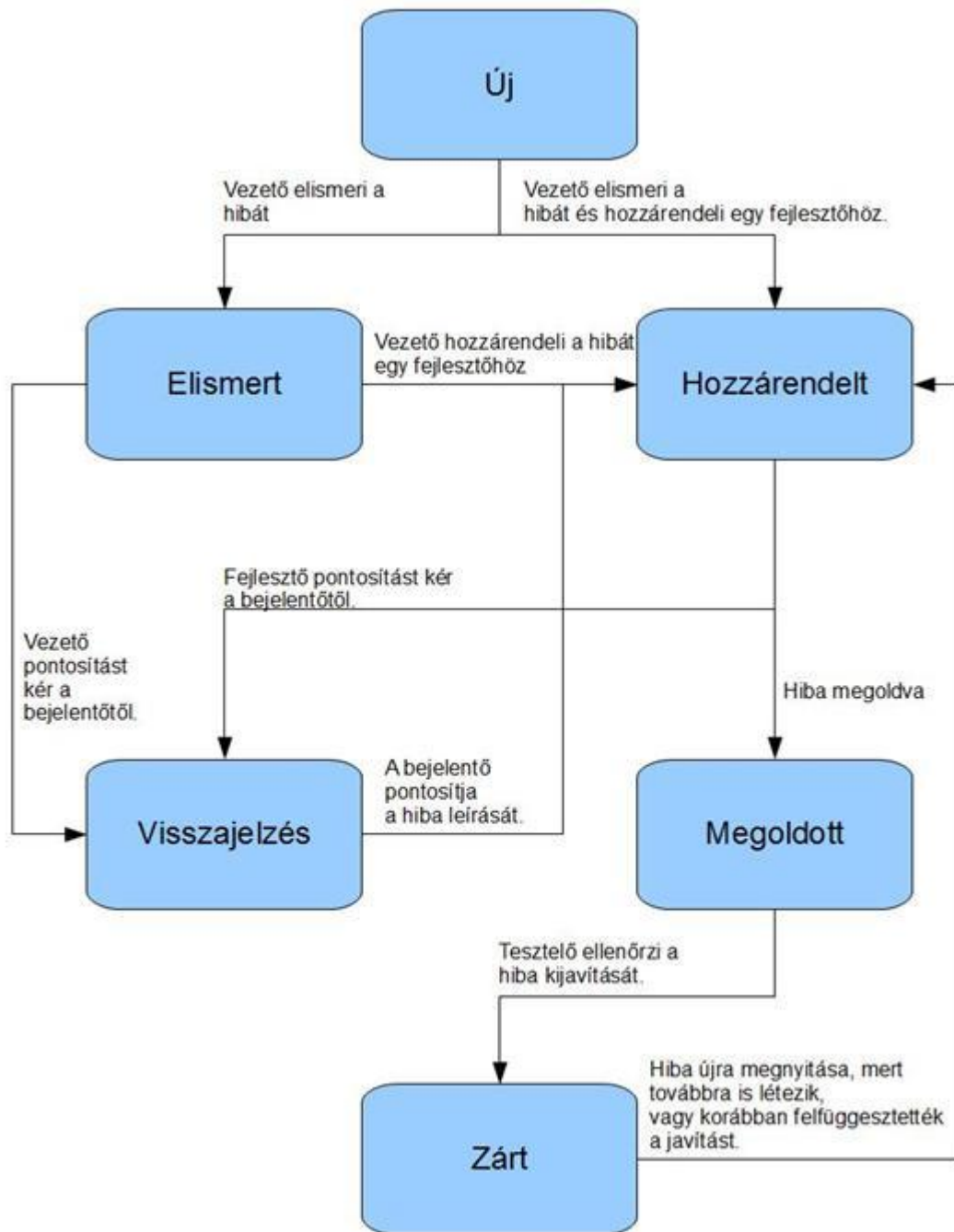
A hiba legegyszerűbb életútja a következő:

1. A hibát bejelenti a tesztelő vagy a felhasználó. Fontos, hogy minél részletesebb legyen a hiba leírása, hogy reprodukálható legyen. Ekkor a hiba Új állapotú lesz.
2. Az új hibákról értesítést kap a vezető fejlesztő, aki a hibát hozzárendeli az egyik fejlesztőhöz, általában ahhoz, aki a hibás funkciót fejlesztette. Ekkor a hiba Hozzárendelt állapotba kerül.
3. A fejlesztő a hozzárendelt hibát megpróbálja reprodukálni. Ha ez sikerül és megtalálja a hiba okát is, akkor javítja a hibát. A javítást feltölti a verziókövető rendszerbe, majd jelzi, hogy megoldotta a hibát. Ilyenkor érdemes egy regressziós tesztet csinálni, hogy meggyőződjünk, hogy a javítás nem okoz-e más hibákat. Ekkor a hiba Megoldott állapotú lesz.
4. A megoldott hiba visszakerül az azt bejelentő tesztelőhöz, vagy esetleg egy másikhoz. A tesztelő ellenőrzi, hogy tényleg megoldódott a hiba. Ha igen, akkor véget ér a hiba életútja, az állapota lezárt lesz.

Az optimális lefutástól sok helyen eltérhetünk. Például kiderül, hogy a hiba nem reprodukálható, vagy a megoldott hibáról kiderülhet, hogy még mindig fennáll. Ezeket a lehetőségeket mind lefedi a fenti állapotgép.

6.2.2. Mantis

Ebben a fejezetben a Mantis (magyarul imádkozó sáska) ingyenes hibakövetést támogató rendszert mutatjuk be. Az alábbi ábra a Mantis állapot gépét szemlélteti. Itt láthatjuk, hogy az egyes állapotokból, hogyan jut át a másikba a hiba.

41. ábra

Tekintsük át, hogyan halad a folyamat egy hiba bejelentésétől annak lezárásáig. Először is a rendszerhez hozzáféréssel kell rendelkeznie a bejelentőnek. Viszonylag egyszerű, ha első tesztelésről van szó, mert ott

többnyire adott a jogosultság a hibabejelentésre. Származhat a bejelentés a megrendelőtől is, aki kapott tesztelésre egy korai verziót, vagy ami rosszabb, már rendelkezik egy kész, kiadott verzióval. Elképzelhető olyan bejelentés is, amikor mi vesszük fel a rendszerbe a hibát, az ügyfél telefonos elmondása, vagy levele alapján. A hiba bejelentője a rendszerbe bejelentkezve láthatja minimum a saját maga bejelentette hibákat, állapotukat és a hozzá fűzött megjegyzéseket, valamint ő maga is további információkat fűzhet a bejelentéshez, sőt, erre gyakran meg is kéri a hibajavítók a bejelentőt.

A Mantis rendszerben vázlatosan az alábbi módon történik a hibakezelés:

1. A hibát bejelentik. Ezt a hibabejelentést a hibás szoftverhez rendeljük (hiszen egy hibakövető rendszer több szoftver hibáit, illetve egy szoftver több verziójának hibáit is tartalmazhatja), elláthatjuk kategóriával, reprodukálhatósággal és súlyossággal. Kezdetben állapota Új lesz, ami a későbbiekben folyamatosan változik, a hiba javítása során.
2. Kategóriákat magunk adhatunk meg a tesztelt rendszer igényei szerint. A későbbiekben, a hibákat bejelentő felhasználók, ezekbe a kategóriákba sorolhatják a hibákat.
3. A bejelentésnek lehet reprodukálhatósága:
4. A bejelentésnek lehet súlyossága:
5. A bejelentés állapota lehet:

The screenshot shows the Mantis bug report form. The form is titled "Adja meg a hiba adatait" and includes the following fields and options:

- Kategória:** A dropdown menu with "admin" selected. A list of categories is shown: "admin", "gyűlés", "integráció", "site".
- Reprodukálhatóság:** A dropdown menu with "mindig" selected. A list of options is shown: "mindig", "néha", "véletlenszerű", "nem próbáltam", "nem ismételhető", "nincs adat".
- Súlyosság:** A dropdown menu with "nem súlyos" selected. A list of options is shown: "nem súlyos", "súlyos", "összeomlás", "akadály".
- Összegzés:** A text input field with the placeholder "A hiba rövid leírása".
- Leírás:** A text input field with the placeholder "Hiba Leírása. ID Platform Hibát előidéző lépések".
- További információ:** A text input field with the placeholder "További megjegyzések".
- File feltöltése:** A text input field with a "Tallózás..." button.
- Betekintés jellege:** Radio buttons for "nyilvános" (selected) and "privát".
- Új bejelentő:** A checkbox with the label "(további hiba bejelentéséhez jelölje be)".
- Bejelentő elküldése:** A button.

42. ábra Hibabejelentő

A projekt felelőse figyeli az érkező bejelentéseket és a megfelelő fejlesztőhöz rendeli a hibát. Ez úgy is történhet, hogy kiadja egy-két fejlesztőnek, hogy nézzék át a bejelentéseket és kezdjék meg a hibák javítását. Egy hibát általában hozzá lehet rendelni másokhoz és magunkhoz is.

Jegyzet a projekt labor című
tárgyhoz

Hibák listája (1 - 50 / 90) hibák nyomtatása CSV exportálása							
P.	azonosító	#	Kategória	Súlyosság	Állapot	Módosítva	Összegzés
	0004520	6	site	összeomlás	kiasztva (peto)	07-30-10	ismeretlen hiba a gyh#369;Ms lezárásánál
	0004513	3	site	trúk	megoldva (mbeothy)	07-30-10	A .csv sablon letöltésére kikékelésnél a sablon a böngésző#337;ben nyílik meg.
	0004512	3	site	funkció	kiasztva (peto)	07-30-10	Törölt felhasználói név foglalt maradt.
	0004504	3	gyűlés	funkció	megoldva (mbeothy)	07-30-10	0004464: Szavazási séma duplikáció
	0004505	1	site	súlyos	kiasztva (mbeothy)	07-30-10	Lassú intemettel való videóbeszélgetés szinte lehetetlen
	0004505	2	integráció	összeomlás	kiasztva (plakacs)	07-30-10	7024-es hiba szavazási előkódokkor
	0004504	1	gyűlés	funkció	kiasztva (plakacs)	07-30-10	Szavazási séma duplikáció
	0004502	1	gyűlés	nem súlyos	kiasztva (plakacs)	07-30-10	zavaróan fennmaradó címke
	0004467	3	gyűlés	súlyos	megoldva (mbeothy)	07-26-10	Újraszavazásnál hibáüzenet
	0004502	1	gyűlés	nem súlyos	megoldva (mbeothy)	07-26-10	Gyűlés kezdő és vég időpontja megegyezhet.
	0004519	1	site	összeomlás	kiasztva (plakacs)	07-26-10	szét csúszk az oldal
	0004621	1	site	nem súlyos	kiasztva (plakacs)	07-26-10	logo eltérés
	0004462	1	gyűlés	funkció	megoldva (mbeothy)	07-08-10	Levezető elnöki szerepkör átruházásakor hibáüzenet
	0004520	1	gyűlés	nem súlyos	megoldva (mbeothy)	07-07-10	Gyűlés módosításánál: Új gyűlés felirat
	0004510	3	gyűlés	trúk	megoldva (mbeothy)	07-07-10	Nagyítás gomb a dokumentumoknál, nem má#369;kodik.
	0004508	1	site	súlyos	kiasztva (mbeothy)	07-05-10	Profilon beki, névnek HTML kódok megadása.
	0004520	3	gyűlés	súlyos	kiasztva (mbeothy)	07-05-10	Gyűlés indításánál elő lehet csalni egy info újra küldést.
	0004433	1	site	nem súlyos	kiasztva (felhasználó)	07-05-10	Új jelszó lehet a generált.
	0004514	2	site	súlyos	megoldva (mbeothy)	05-19-10	Vendég felülírhatja a dokumentumtár fájlait
	0004515	1	site	súlyos	megoldva (mbeothy)	05-19-10	a vendég tudja törölni az el nem indított gyűléseken beállított szavazásokat
	0004501	3	gyűlés	nem súlyos	megoldva (mbeothy)	05-18-10	Ha egy tag súlya nullánál nagyobb , attól még nincs szavazási joga.
	0004503	3	gyűlés	összeomlás	megoldva (mbeothy)	05-18-10	Nem tudok, sablont törölni a korábbi sablonok közül
	0004518	1	admin	nem súlyos	megoldva (mbeothy)	05-17-10	Hozzászólás elküldése (sokszori kattintással) hatására ismeretlen hiba szöveggel hibáüzenet jelenik meg.
	0004506	1	site	szöveg	kiasztva (felhasználó)	05-17-10	Nem lehet új felhasználót létrehozni ha a felhasználónév tartalmaz bizonyos karaktereket, szerverhibára hivatkozik.
	0004500	1	site	nem súlyos	kiasztva (ttonpa)	05-17-10	Videó konferenciába való belépéskor hibáüzenet: „An unhandled win32 exception occurred in chrome.exe [3324]#8221;

43. ábra Bejelentett hibák

A hiba bejelentője ezután megnézheti, hogy hol tart a javítás. Láthatja, hogy a hiba az Új állapotból, milyen állapotba került át. Ha már kiasztva állapotú, akkor jogaitól függően láthatja azt is, hogy kihez került a hiba, és milyen megjegyzéseket fűztek eddig hozzá.

Hiba egyszerű adatai újraproszesszálás [1 / 2] [részletes nézet] [hiba történet] [nyomtatás]						
azonosító	Kategória	Súlyosság	Reprodukálhatóság	Bejelentés dátuma	Utolsó módosítás	
0004467	[együlés] gyűlés	súlyos	néha	04-23-10 18:20	07-26-10 15:38	
Bejelentő	Betekintés jellege		nyilvános			
Feladó						
Prioritás	átlagos	Megoldás	javítva			
Állapot	megoldva					
Összegzés	0004467: Újraszavazásnál hibáüzenet					
Leírás	HibaID: 130012 Platform: Windows Vista, IE7 Menü: Gyűlés -> Fájlok -> 1. fásis -> szavazás -> újraszavazás Hibát megelőző lépések leírása: Hiba leírása:					
További információ	2010.04.22. 10:12-kor tapasztaltam, de már sokszor beelőközttem.					
Csatolt fájlok						
<input type="button" value="Hiba nyomkövetése"/> <input type="button" value="Hiba újragenyitása"/>						

44. ábra Bejelentett hiba adatai

A javítással megbízott programozó és a hiba bejelentője gyakran nem ugyanazt a szaknyelvet beszélik. Ebből aztán rengeteg félreértés adódik. A programozó nem érti a bejelentést, a bejelentő nem érti, hogy mit nem ért a programozó. Így elég hosszadalmas párbeszéd alakulhat ki a hibakezelő rendszer segítségével, ám végül tisztázódik a helyzet, és vagy lezárják a hibát azzal, hogy ez nem hiba, csak az ügyfél nem olvasta el a kézikönyvet (nagyon ritkán olvassa el), vagy pedig elkezd a programozó a javítást.

1. Ha kész a javítás, legalábbis amikor a programozó ezt gondolja, akkor a „tesztelésre vár” státusszal látja el a hibát.
2. Ezután többen is tesztelhetik a javítást. Erre szükség is lehet, mivel a több szem többet lát elv itt fokozottan érvényesül, sőt mi több, a hiba kijavításával esetleg más, rejtett hibákat okozhattunk, ami ugyan eléggé amatőr eset (azt mutatja, hogy nem csináltunk regressziós tesztet), de nem kizárt.

3. Ha sikeres a tesztelés, akkor a hibát kijavítottnak jelölhetjük, és ha a bejelentő is megelégedett a megoldással, akkor azt a hibabejelentés, megoldás mezője segítségével közli.

The screenshot shows a bug tracking interface. The top section, titled 'Megjegyzések' (Comments), contains two entries:

- Entry 0008147 by 'ttonpa' at 05-05-10 10:56: 'A form submit többszöri újraküldésének tiltásával megoldható a probléma.'
- Entry 0008150 by 'plukacs' at 05-05-10 13:57: 'dupla submit megoldva az meg hogy milyen bázist állít be a levezető a létszámenőrzésnél, az az 5 dólga'

The bottom section, titled 'Hiba Történet' (Bug History), is a table with the following data:

Módosítás dátuma	Felhasználónév	Mező	Változás
05-03-10 11:13	pmako	Új Hiba	
05-03-10 11:13	pmako	File feltöltve: 1 szavazat_szamolas.rar	
05-05-10 10:55	ttonpa	Állapot	új => kósztvá
05-05-10 10:55	ttonpa	Felelés	=> plukacs
05-05-10 10:56	ttonpa	Hiba Megjegyzés hozzáadva: 0008147	
05-05-10 13:57	plukacs	Állapot	kósztvá => megoldva
05-05-10 13:57	plukacs	Megoldás	nyitva => javítva
05-05-10 13:57	plukacs	Hiba Megjegyzés hozzáadva: 0008150	

45. ábra Hiba Történet

A fenti módszerrel természetesen nem csak bejelentett hibákat lehet nyomon követni, hanem akár új igények megvalósítását, vagy akár egész termékek gyártását is követhetjük vele, ezért hívják ezeket a rendszereket munkakövető (issue tracking) rendszereknek is.

Utóbb minden menedzser álmát is ki lehet nyerni a rendszerből, azaz mindenféle grafikonokat és kimutatásokat. Ezen kinyerhető adatok között találhatunk fontosakat is, mint például, hogy mennyit dolgoztunk egy munkán. Ez segít a továbbiakban megbecsülni, hogy bizonyos típusú munkákat mennyi idő alatt lehet elvégezni.

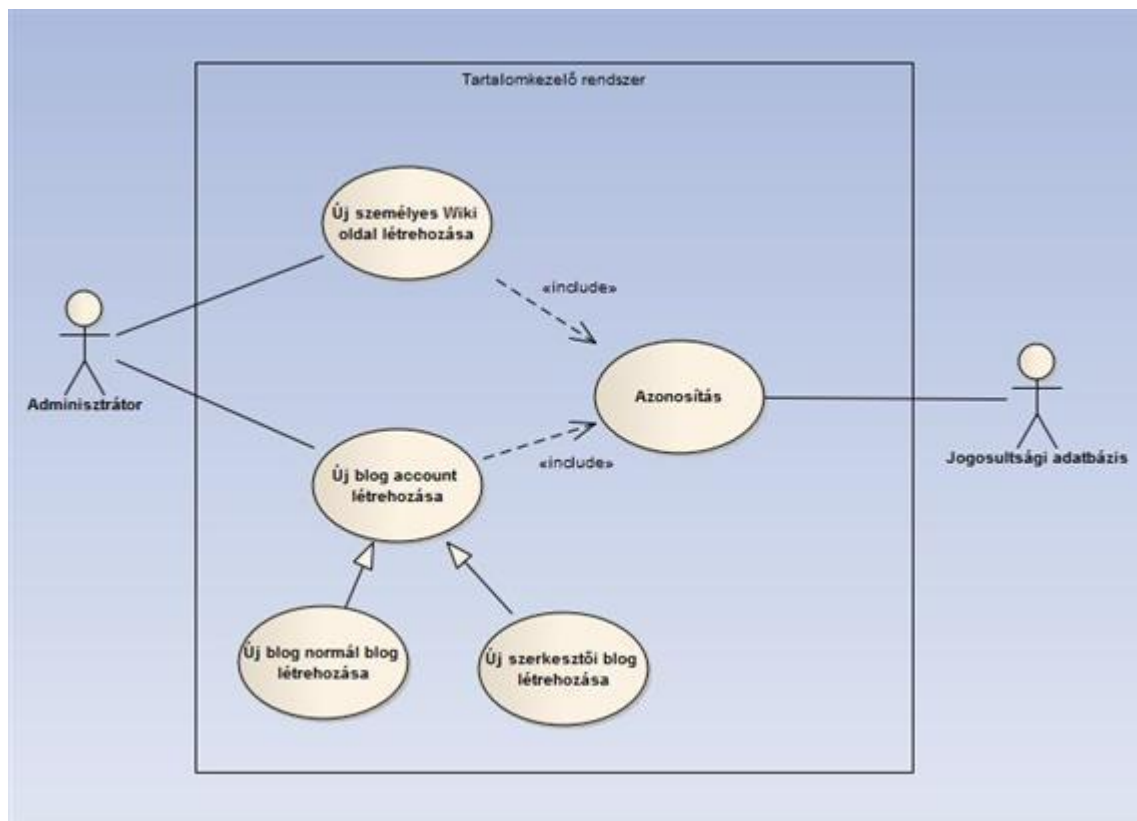
6.3. Enterprise Architect

Az Enterprise Architect segítségével UML ábrákat készíthetünk. Sajnos ez a program nem ingyenes szemben például a StarUML programmal. Ugyanakkor felépítése logikus, nagyban megfelel az előző fejezetekben leírt tagolásnak: üzleti folyamatok feltárása, igények elemzése, funkciók specifikációja, rendszerterv elkészítése, tesztelés, üzembe helyezés, karbantartás.

A következő alfejezetekben bemutatjuk, hogyan lehet Enterprise Architect segítségével létrehozni a főbb UML diagramokat.

6.3.1. Use Case

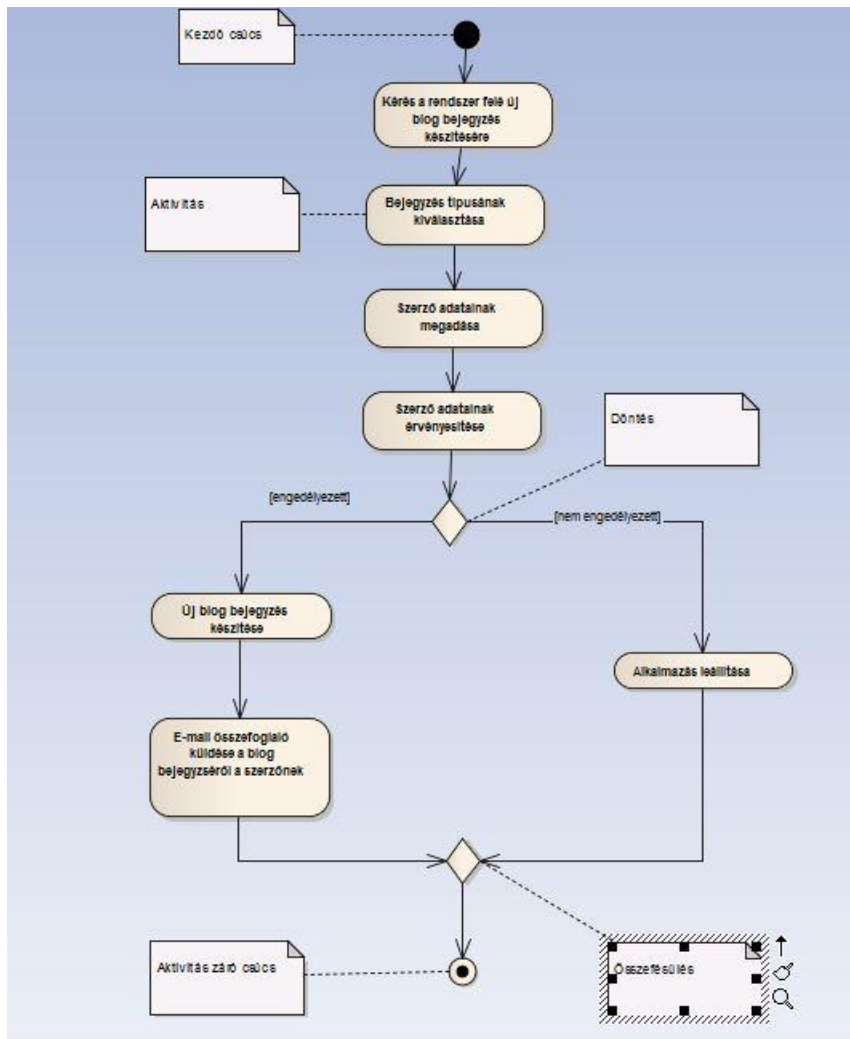
Alább látható egy egyszerű use case. Egy tartalomkezelő rendszer blog - illetve Wiki oldal létrehozását mutatja be. Az adminisztrátor nevű aktor új Wiki oldalt és blogot kíván létrehozni. Mielőtt bármit is tehetne, a jogosultsági adminisztrátor aktor ellenőrzi, hogy van-e joga ezeket tenni. Miután a jogosultsági adminisztrátor meggyőződött, hogy jogosan kíván létrehozni tartalmat, lehetősége nyílik az adminisztrátor nevű aktor-nak, hogy a kívánt tartalmat létrehozza. Személyes Wiki oldalt, vagy blogot, aminek két fajtája van: normál – és szerkesztői blog. A use case elkészítését a következő mellékletben lehet nyomon követni: usecase01.avi

46. ábra

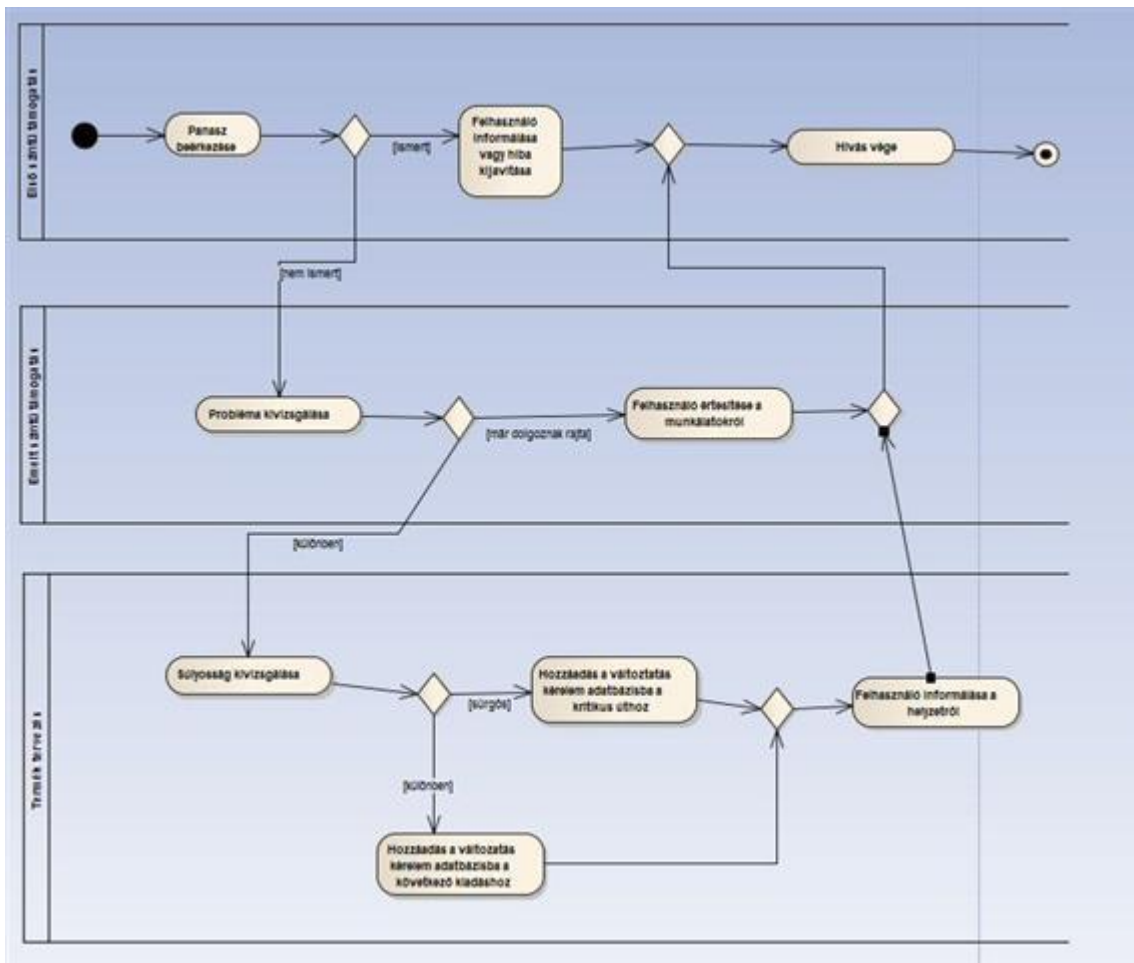
6.3.2. Aktivitási Diagram

Alant látható egy aktivitási diagram. A Business Process Model-en belül kell létrehozni. Még a use case-ek azt határozzák meg, hogy mit tudjon a rendszer, az aktivitási diagram a hogyan kérdést válaszolja meg. A benne található cselekvések bármik lehetnek (számítás, valamilyen viselkedés). Ahogy a példánk is mutatja, aktivitási diagramot használhatunk, hogy modellezzük a blog bejegyzés létrehozását. Az aktivitási diagramot üzleti folyamatok modellezésére használjuk.

47. ábra

A tevékenységek sokszor többféle résztvevőt is érinthetnek. Például különböző szerepkörű felhasználókat, vagy jogosultságok alapján kell szétválasztani az üzleti folyamatot. Ekkor használjuk a partíciókat (részeket). A megfelelő partíciók mutatják, hogy a különböző csoportok mely résztvevőért felelősek. Az alábbi aktivitási diagram egy ilyen partíciókra osztott üzleti folyamatot ábrázol.

48. ábra

A látott két ábra elkészítését egy-egy videóban (aktivitasdiagram01.avi, aktivitasdiagram02.avi) szemléltetem. Ahogy láthatják, eléggé időigényes is lehet egy viszonylag még egyszerűbb ábra elkészítése is.

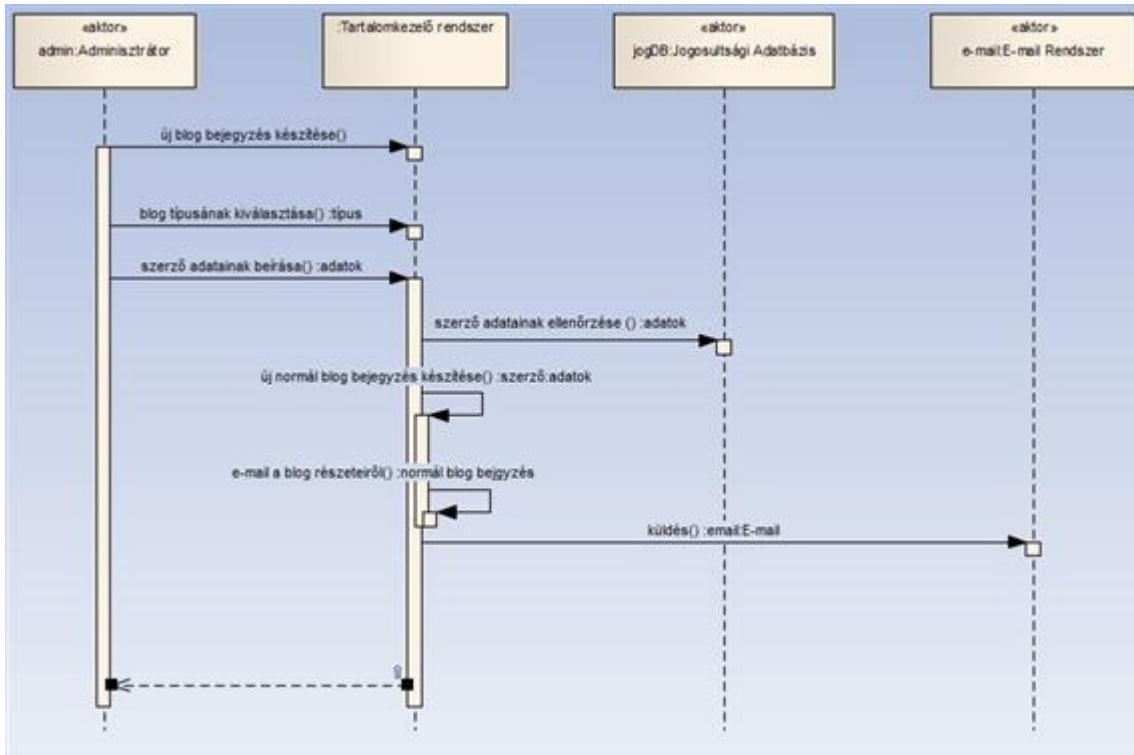
6.3.3. Szekvencia Diagram

A rendszer részei között végbemenő interakciókat szemlélteti. Bemutatja a résztvevőket, az azok között történő üzenetküldéseket, előtérbe helyezve az időbeli sorrendiséget. Tekintsük a fentebb leírt use case szekvencia diagramját.

A különböző nyilakkal az időrendiséget és az üzenetek fajtáit adhatjuk meg. A nyilak a következők:

1. Szinkron :
2. Visszatérés:
3. Egyszerű:
4. Aszinkron:

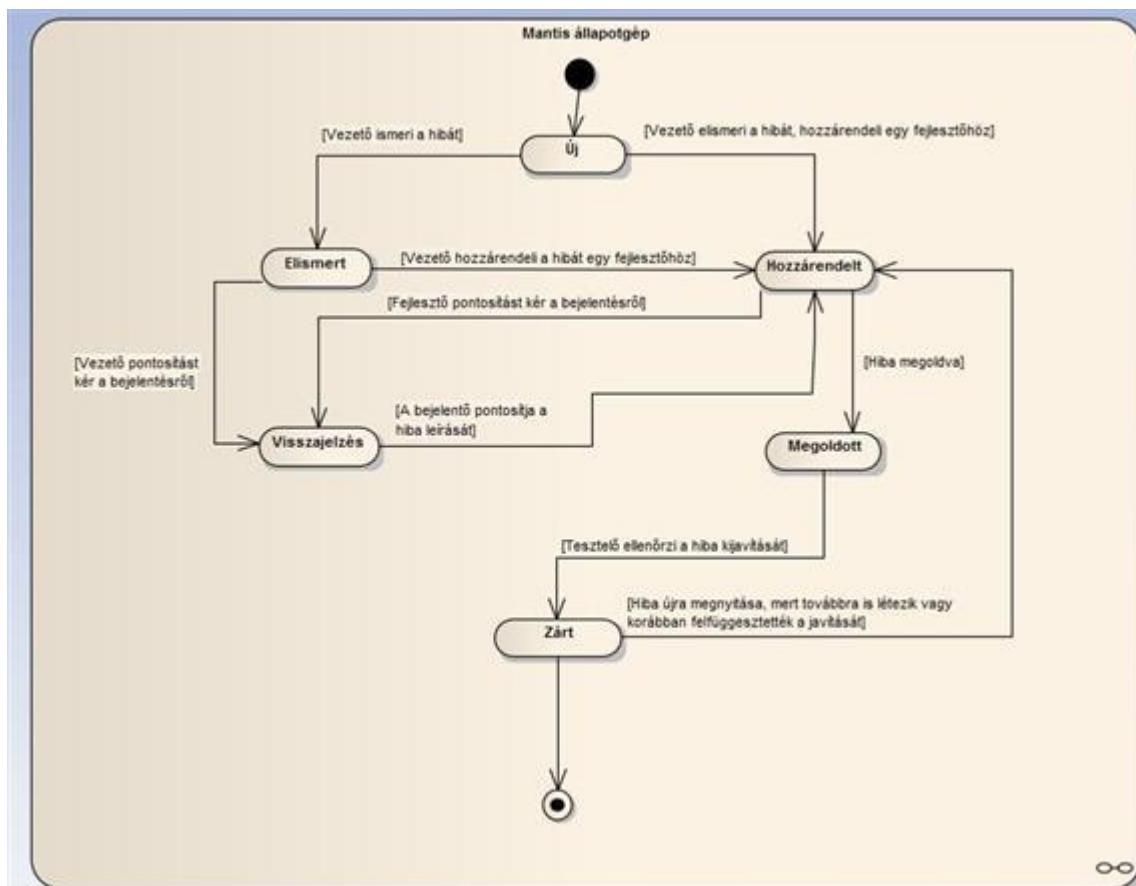
Enterprise Architect-ben a Logical View-ban kell létrehozni a szekvencia diagramot. A mellékelt videó (szekvenciadiagram01.avi) nyomon lehet követni a lépéseket.

49. ábra

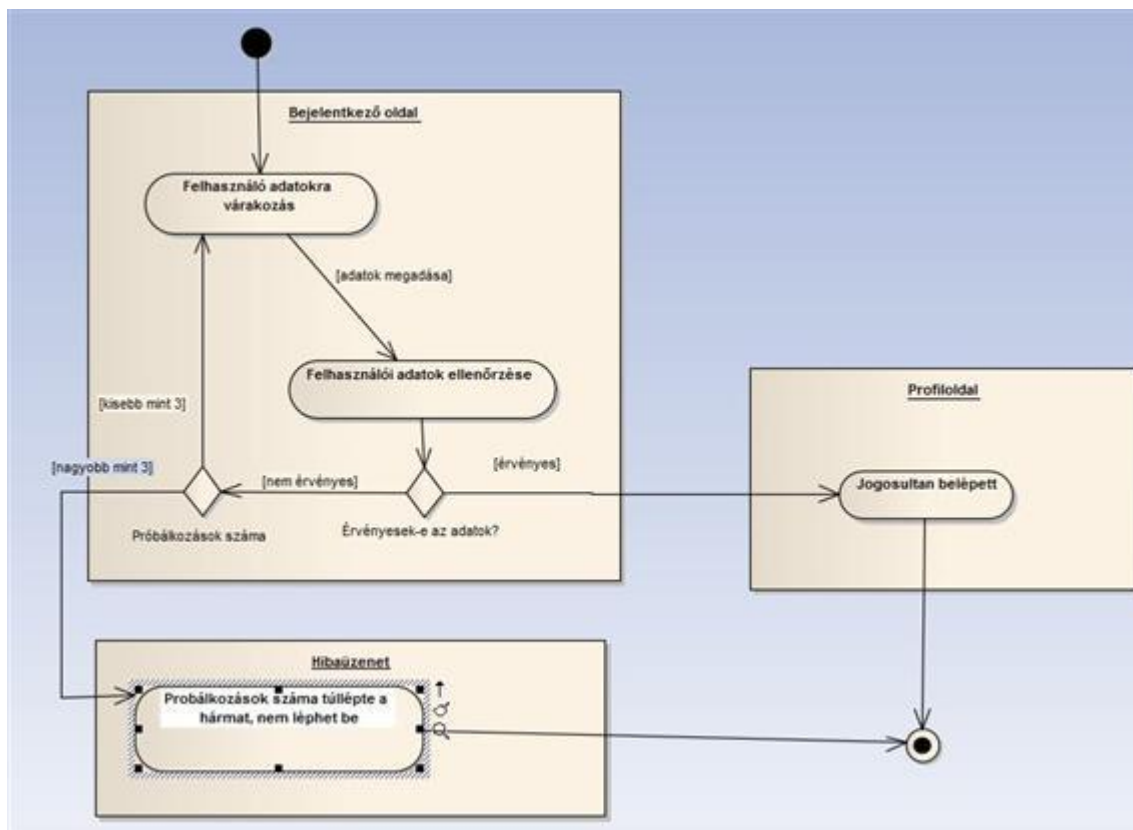
6.3.4. Állapot gép

Az állapot gép vagy állapot diagram segítségével szemléltethetjük, hogy a rendszer milyen állapotokon megy keresztül s milyen állapotátmeneteket alkalmaz a feladatot megoldása során. Megadja, hogy egy objektum milyen egy esemény hatására milyen állapotból milyen állapotba megy át. Két speciális állapot létezik: a kezdő- és a végállapot. E kettőnek minden állapotdiagramon szerepelnie kell. A mellékelt videóban (allapotgep01.avi) a Mantis hibabejelentő rendszer állapotgépének megalkotását lehet nyomon követni.

50. ábra

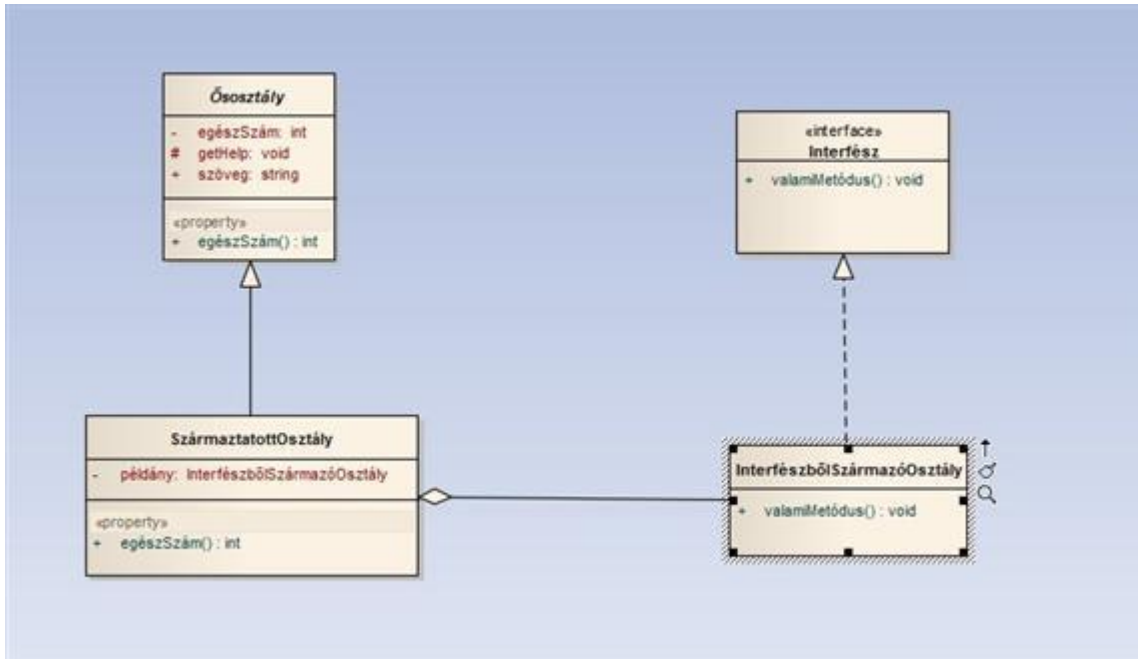
A következő ábra egy bejelentkező oldalt mutat, ahol háromszor lehet megpróbálni belépni, ha rossz adatokat ad meg és túllépte a hármas határt, akkor egy hibaüzenetet ad, különben újra lehet próbálkozni. Ha jó adatokat adott meg a felhasználó, akkor a profiloldalára lép be. Ennek megvalósítását a mellékelt videóban (allapotgép02.avi) lehet nyomon követni.

51. ábra

6.3.5. Osztály Diagram

A rendszer objektumelvű leírására alkalmas. Egy statikus modell, ami a rendszerben található összes osztályt és azok közötti kapcsolatokat írja le. Ez a diagramtípus nem a felhasználók számára, hanem a fejlesztőknek készül. Általában az elkészítendő rendszer fizikai és logikai felépítésének szemléltetésére szolgál. Enterprise Architect-ben a Class Model-en belül kell létrehozni. Egy egyszerűbb osztály diagram létrehozását a mellékelt videóban (osztalydiagram01.avi) láthatják.

52. ábra

6.4. A Joel-teszt

A fejezet végén ismertetjük a Joel-tesztet, amely itt http://js.hu/jos/articles/index.php/joel_test található meg.

1. Használj forráskövető rendszert?
2. Megy a fordítás egy lépésben?
3. Naponta fordítod a szoftvered?
4. Van hibakövető rendszered?
5. Új kód írása előtt kijavítod a hibákat?
6. Van jól karbantartott ütemezésed?
7. Van specifikációd?
8. A programozók nyugodt körülmények között dolgozhatnak?
9. Az elérhető legjobb segédeszközöket használjátok?
10. Vannak tesztelőid?
11. Íratsz kódot a felvételi elbeszélgetésen?
12. Végzel folyosói használhatósági tesztet?

Reméljük, hogy jegyzetünk segít jó eredmények elérésében a Joel-teszten.

7. Melléklet

7.1. Jegyzőkönyv sablon

Jegyzőkönyv

Megbeszélés témája:

Helyszín:

Dátum / Időpont:

Készítette:

Kapja: Minden résztvevő

Következő időpont:

Résztvevők:

Ügyfél	Szoftverfejlesztő cég		
Név	Projekt beosztás	Név	Projekt beosztás

7.2. Példa kérdőívek irányított riporthoz

7.2.1. Példa 1.

Interjú kérdések az elektronikus közgyűlés rendszer követelmény specifikációjának felállításához. Kérjük, lehető legjobb tudása szerint töltsse ki. A kérdezőbiztos nem válaszolhat kérdéseire, hogy ne befolyásolja Önt.

Mit gondol, mit jelent az elektronikus közgyűlés?

Milyen előnyöket nyújt Ön szerint az elektronikus közgyűlés?

Milyen biztonsági szintet kell kielégítenie Ön szerint egy elektronikus közgyűlés rendszernek?

Milyen fő funkciókat vár el egy ilyen rendszertől?

Milyen „vágýalom” funkciókat látna szívesen egy ilyen rendszertől?

Kérem, írja körül, hogy jelenleg hogyan megy Önöknél egy közgyűlés! Milyen nehézségek adódtak ezeken?

Kérem, soroljon előnyöket / hátrányokat a személyes közgyűlés és az online közgyűlés relációjában!

Az elektronikus közgyűlésnél milyen szintű online megjelenést vár el a résztvevőktől? Legyen lehetőség azonnali üzenetküldésre, hangkapcsolatra vagy videó kapcsolatra? Elegendő, ha egy avatar személyesíti meg a résztvevőket, vagy szeretné látni az arcukat is?

Mit gondol, a Skype, MSN vagy egyéb azonnali üzenetküldő lehet alapja egy e-közgyűlés rendszernek?

Milyen ablakok legyenek a rendszerben? Kérem, adjon képernyő terveket!

Hallott már hasonló szolgáltatásról? Esetleg használja valamelyiket? Milyen tapasztalatai vannak?

Ön szerint szükség van egy ilyen rendszerre?

Fizetne Ön egy ilyen rendszerért? Ön szerint ennek egy egyszer megveszem, aztán használom alkalmazásnak kell lennie, egy előfizetéses szolgáltatásnak vagy használat alapján fizetettnek alapdíjjal?

Milyen költségei vannak a közgyűlésekkel kapcsolatban? Ön szerint csökkennének vagy nőnének ezek a költségek egy elektronikus közgyűlés rendszer esetén?

Ön szerint mekkora az a cégméret, tulajdonosi kör méret, ami mellett már mindenképp szükséges egy ilyen rendszer?

7.2.2. Példa 2.

Kérdőív eFilter rendszer fejlesztéséhez (orvosi)

Az eFilter rendszer célkitűzése:

1. Személyes egészségügyi adatok (ételérzékenységek, allergiák, betegségek, ezeknek a foka (mennyire cukorbeteg), ...),
2. személyre szabott diéták (napi energia, fehérje, szénhidrát bevitel, ...)
3. élelmiszerre vonatkozó adatok (összetevők, név, gyárt, kiszerezés, ...)

alapján a következő tevékenységek támogatása:

1. fogyasztható élelmiszerek listázása,
2. döntés segítése, hogy egy élelmiszer fogyasztható-e vagy sem.

Kérem, hogy az eFilter rendszer sikeres kifejlesztése érdekében válaszoljon az alábbi kérdésekre legjobb tudása szerint. Ha kérdése van, nyugodtan tegye fel a kérdező biztosnak. Előre is köszönjük együttműködését!

1. Hogyan azonosít az orvos szakma betegségeket, allergiákat, ételérzékenységeket? Pl. BNO kód.
2. Milyen más élelmiszer bevitelt korlátozó jelenséget ismer az orvos szakma, amely se nem betegség, se nem allergia, se nem ételérzékenység? Pl. szindróma. Ha igen, miben különböznek ezek?
3. Az allergia egy speciális betegség vagy betegségként nem fogható fel, mert annyira különböző tulajdonságokkal bír? Az ételérzékenység egy speciális betegség?
4. Akinek mogyoró allergiája van, az egyáltalán nem ehethet mogyorót?
5. Hogyan írható le egy allergia? Pl. erőssége egytől, öt kereszttig.
6. Egységesen leírhatók-e az élelmiszer allergiák, étel érzékenységek, és az élelmiszer bevitelt korlátozó betegségek? Hogyan?
7. Melyek az élelmiszer bevitelt korlátozó betegségek? Pl. magas vérnyomás, cukorbetegség,
8. Hogyan írható le egy élelmiszer bevitelt korlátozó betegség? Pl. A típusos cukorbetegség.
9. Akinek mogyoró allergiája van, az ehethet-e mandulát? Tehát aki allergiás valamire, az ehethet ehhez hasonló élelmiszereket?
10. Mi a különbség az étrend és a diéta közt? A diéta az csak egy diétás étrend?
11. Ugyanolyan betegségre (allergiára, ...) lehet-e többféle diéta? Ezek közül hogyan választ a szakértő?
12. Aki penicillin érzékeny, az ehethet penészes sajtot?
13. Mennyire lehet pontosan leírni, hogy bizonyos allergiák, ételérzékenységek, betegségekben szenvedők miből mennyit ehethetnek? Vagy ez mindig csak személyre szabhatóan dönthető el?
14. Miből áll egy diéta? Pl. mennyiségek, időbeli megszorítások stb.... .
15. Lehet olyan egy diétában, hogy vagy csak ezt ehethet vagy csak azt?
16. Mennyire gyakoriak és milyen szerepük van a kereszt allergiáknak (se paradicsomra, se parlagfűre nem vagyok allergiás, de parlagfű szezonban nem ehethet paradicsomot)? Fel kell erre készíteni a rendszert? Ilyen előfordul gyógyszerek esetében is?
17. Egy diéta csak megszorításokból áll? Például napi fehérje bevitel maximum 100g.
18. Egy élelmiszernél okozhat gondot a csomagolása is?

19. Az élelmiszerek és a folyadékok (pl. almálé) külön kezelendők egy diéta esetén? Általában külön kezelendők-e az élelmiszerek és a folyadékok? Ha igen, milyen más kategóriák vannak még?
20. Egy betegség esetén vannak javallatok is vagy csak ellenjavallatok? Pl. magas vérnyomás esetén egyen sok gyümölcsöt.
21. Milyen más adatokat kell nyilvántartani egy élelmiszerről az összetevőkön túl? Pl. kiszerelés, csomagolás, név, gyártó, ...
22. Ismer-e nyilvánosan hozzáférhető élelmiszer összetevő / kész élelmiszer adatbázisokat?
23. Érdekes-e, hogy a „várvédők kedvence” étlapi ételben lévő húst 150 vagy 200 fokom sütötték? Azaz érdekes-e az élelmiszer elkészítésének módja?

7.2.3. Példa 3., riportozó alrendszer kialakítása

Projekt megnevezése	
Dokumentum azonosító	
Dátum	
Dokumentum készítője	
Tagvállalat neve	

7.2.3.1. Riport általános adatai

Riport megnevezése	
Terület/osztály megnevezése (kontrolling, értékesítés stb.)	
Riport formátuma (pl.: MS Excel, TSV, CSV, PDF, képernyő stb.)	
Lefuttatás módja (felület, automatikus)	
Automatikus riport esetén a lefutás időpontja (pl. minden nap 2:00) vagy a kiváltó esemény megnevezése (valamilyen rendszerbeli esemény/funkció megnevezése)	

7.2.3.2. Riport paraméterei

A lekérdezés elvégzésének paraméterei. Pl. időszak kezdete, vége, ügyfél azonosító, számlaszám stb. (Paraméter lehet a hagyományos szűrőfeltételeken kívül, akár egy a riport számítási algoritmusát befolyásoló egyéb adat, pl. egy statisztikai riport esetén, az adatokat havi vagy negyedéves bontásban szeretnénk-e megkapni.)

	Paraméter megnevezése	Paraméter típusa (szöveg, szám, dátum, kiválasztandó adat stb.)
1.		

	Paraméter megnevezése	Paraméter típusa (szöveg, szám, dátum, kiválasztandó adat stb.)
1.		
1.		

7.2.3.3. Riport adatmezői

A riport végeredményeképpen előálló lista adatmezői (sorrendben meghatározva!) Az adatmezők száma Excel állomány esetén 255 db lehet) PDF esetén ez függ az oszlop szélességétől javasoljuk, hogy max. 10 db legyen.)

	Mező megnevezése (ügyfél neve, ügyfél számlázási címe, ügyfél azonosító stb.)	Mező típusa (szöveg, szám, dátum, kiválasztandó adat stb.)
1.		
1.		
1.		

7.2.3.4. Szöveges leírás

Kérem, írja le a szövegesen, mint vár a riporttól.

7.2.3.5. Mellékletek listája

A mellékletek listája tartalmazza az átadott dokumentumokat. Ezek lehetnek a jelenlegi rendszerből kapott listák vagy egyéb más az adott riporttal kapcsolatba hozható dokumentumok.

	Melléklet megnevezése	Melléklet leírása	Csatolt dokumentumok (digitális fájlok) A fájlok a Beszúrás/Objektum funkcióval kell hozzáadni
1.			
1.			

	Melléklet megnevezése	Melléklet leírása	Csatolt dokumentumok (digitális fájlok)
			A fájlokat a Beszúrás/Objektum funkcióval kell hozzáadni
1.			

7.3. Követelmény lista sablon

A felmerült követelmények listája alább látható. A V. oszlopban található szám verzió szám. Azt mutatja, hogy melyik verzióban kell legkésőbb megjelenni a funkciónak. Tehát 1.0 esetén már az első verzióban is benne kell lenni, 2.0 esetén a funkció megjelenhet az 1.3 vagy 1.8-as verzióban is, de legkésőbb a 2.0-ban. A 0.1-es verzió fenntartott az architektúrális követelményeknek.

A listában szerepelnek funkcionális és nem funkcionális követelmények is. Egyes követelmények esetleg ellentmondanak egymásnak, de ilyenkor ezek sosem egy verzióra lettek tervezve. A követelmény lista:

Modul	ID	Név	V.	Kifejtés

7.4. Példa ütemterv

Funkció	Feladat	Prioritás	Becslés	Akt. becslés	Eltelt	Hátralévő
Funkcionális specifikáció		0	24	24	24	0
Form megvalósítása		1	20	20	0	20
A szűrők elkészítése	Gyártó	1	12	12	0	12
	Gyártói kód	1	12	12	0	12
	Típus	1	12	12	0	12
	Altípus	1	12	12	0	12
	Dátum	1	12	12	0	12
	Méret	1	12	12	0	12
	%-os túrés	2	12	12	0	12

Jegyzet a projekt labor című
tárgyhoz

	OE szám	2	12	12	0	12
	OE összekapcsoló	2	12	12	0	12
Tételek panel	Listázás	1	8	8	0	8
	Csoportosítás	2	16	16	0	16
Képek panel	Megvalósítás	1	12	12	0	12
	Összehangolás a Tételek ablakkal	2	6	6	0	6
Összekapcsolás	Megvalósítás	1	10	10	0	10
	Csoportbontás	2	8	8	0	8
	Csoportból kiszedés	2	8	8	0	8
Navision cikkszám hozzárendelés		2	4	4	0	4
Tartalék idő		3	16	16	0	16
Tesztelés		1	40	40	0	40
Projektvezetés		2	30	30	0	30
		Órák:	310	310	24	286
		Embernap:	38,75	38,75	3	35,75
Napidíj:	28 000 Ft					
Árajánlat:	1 085 000 Ft					

7.5. Rendszerterv példák

Egy valós megvalósíthatósági tanulmány tartalomjegyzéke

Egy valós rendszerterv tartalomjegyzéke

7.6. Teszt példák

7.6.1. Funkcionális teszt példa

7.6.1.1. 1 Bevezetés

A Rendszer Funkcionális Teszt (RFT) a rendszer egészének - beleértve a környezeti eljárásokat is - alapos tesztelése. A rendszer funkcionális tesztelést előre definiált tesztdatokkal, ahol lehetséges tesztelő eszközzel kell végezni.

A tesztelések célja a rendszer és komponensei funkcionalitásának teljes körű vizsgálata, ellenőrzése, a rendszer által megvalósított üzleti szolgáltatások verifikálása.

A jelen RFT terv alapján elvégzett tesztelés folyamatát az RFT jegyzőkönyv tartalmazza. Az elkészült jegyzőkönyv alapján a Tesztelési Vezető feladata eldönteni, hogy a tesztelés sikeresnek minősíthető, vagy meg kell ismételni részben vagy egészben a tesztet.

7.6.1.2. Tesztelési eljárások

Teszteset azonosító: DATA1.DEF (1)

A funkciót adott időre történő tábla lekérdezéssel teszteljük. A teszt program törzsadat lekérdező felhasználói felületén kérjük le a BNO táblát egy olyan időpontra, melyre van az adatbázisban feltöltött adat (pl. a BNO első feltöltése, illetve BNO új verzió feltöltése folyamat során belekerült táblák). A lekérés hatására megkapjuk az adott időpontban érvényes táblát a tábla verziószámával együtt. Ellenőrizzük, hogy megfelelnek-e az értékek a korábban az adatbázisba feltöltött adatoknak.

Az eljárás sikeres, ha a visszakapott adatok megfelelnek a korábban az adatbázisba importált adatoknak.

Teszteset azonosító: DATA1.ALT (1)

A funkciót adott időre történő tábla lekérdezéssel teszteljük. A teszt program törzsadat lekérdező felhasználói felületén kérjük le a BNO táblát egy olyan időpontra, melyre nincs az adatbázisban feltöltött adat. A lekérés hatására nem szabad adatot visszakapnunk, ennek megfelelő választ kell a tesztelő programnak adnia a kérésre.

Az eljárás sikeres, ha nem kapunk vissza adatot (pl. egy más időpont adatát), csak egy olyan hibaüzenetet, amiből egyértelműen kiderül, hogy a keresés feltételeinek nincs megfelelő tábla.

Teszteset azonosító: DATA2.DEF (1)

A teszt program törzsadat lekérdező felhasználói felületén kérjük le a legfrissebb BNO táblát (ez úgy történik, hogy a tábla paraméterek közül egyiket sem adjuk meg). A lekérés hatására megkapott adatokat vessük össze a táblába importált törzsadattal.

Az eljárás sikeres, ha a visszakapott adatok megfelelnek a korábban (pl. a BNO első feltöltése, illetve BNO új verzió feltöltése folyamat során) az adatbázisba importált adatoknak.

Teszteset azonosító: DATA2.ALT (1)

A teszt program törzsadat lekérdező felhasználói felületén kíséreljünk meg olyan törzsadatot lekérni, ami nem szerepel a rendszer adatbázisában (pl. nem létező verzió). Hibajelzést kell kapnunk.

Az eljárás sikeres, ha nem kapunk vissza adatot, csak egy olyan hibaüzenetet, amiből egyértelműen kiderül, hogy a keresés feltételeinek nincs megfelelő tábla.

7.6.2. Teszt terv példa

7.6.2.1. Jelen dokumentum meghatározása

Jelen dokumentum célja az XX rendszer megvalósítása projektben a rendszerek tesztelési elvárásait ismertetése.

A projekt sikeres befejezésének eszköze a tesztelési terv és a tesztelési jegyzőkönyvek. A tesztelési jegyzőkönyvekben részletezett tulajdonságok megfelelése, valamint a Szerződésben hivatkozott dokumentációk átadása esetén kerül sor a Szerződésben szereplő végteljesítés-igazolás Végső Kedvezményezett általi ellenjegyzésre.

Összefoglalásként kiemelhető, hogy akkor tekinthető egy adott részrendszer tesztelése sikeresnek, ha

1. a tesztelési jegyzőkönyvek mezői 98%-ban MEGFELELT minősítésűek, azaz
2. a specifikációban elfogadott funkciók működnek (a rendszer az előre definiált eredményt adja előre definiált bemeneti adatok esetében – funkcionális teszt),
3. a rendszerfunkciók specifikált paramétereinek mért értékei az elvárásoknak megfelelő teljesítmény-határértékek között vannak (mért válaszüidő vagy elvégzési idő kisebb az előre definiált válasz- vagy elvégzési időnél – terheléses teszt).

A rendszertesztelési terv általánosan ismerteti a tesztelés folyamatát, valamint a tesztjegyzőkönyvek minimálisan szükséges, részrendszer-specifikus adattartalmát. Mellékletekként jelennek meg a tesztjegyzőkönyvek.

7.6.2.2. Tesztelés menete

Rendszerteszteléshez kapcsolódó határidők

Sorszám	Tevékenység részletezése	Határidő
1.	A kifejlesztett funkcionalitás szállító oldali tesztelésének lezárása, az átadás-átvételi folyamat megkezdése	
1.	A rendszerek átadás-átvételi folyamatának lezárása (Rendszer specifikus átadás-átvételi tesztek elvégzése, eredmények ellenőrzése és ellenjegyzése.)	
1.	Az üzembe állításhoz szükséges dokumentációk elkészítése (felhasználói kézikönyv, üzemeltetési dokumentáció, módszertani útmutató)	
1.	Az üzembe állításhoz szükséges dokumentációk Megrendelőnek történő átadása (felhasználói kézikönyv, üzemeltetési dokumentáció, módszertani útmutató)	
1.	A kifejlesztett funkcionalitás éles üzembe állítása	

Tesztelési folyamat leírása

előzetes tesztek validálása, elfogadása: termék megfelelőségek vizsgálata, összevetés az adott specifikációkkal (amennyire lehet, ki kell terjednie a felhasznált eszközök szintjére)

tesztelési folyamatok ellenőrzése, elfogadása

tesztek műszaki kiértékelése – a kapott eredmények megfelelőségének vizsgálata

mérőrendszerek tesztelése – tartalmi, és hitelességi szempontok alapján

A kialakított rendszerek tesztelését részben a szoftverfejlesztők, részben az erre szakosodott tesztlők végzik a tesztelési tervek alapján. A tesztelési tervek kitérnek az elvégzendő fejlesztői, szervezői, felhasználói, stb. funkcionális, teljesítmény és egyéb tesztek folyamatára, ütemezésére, valamint a tesztadatok feltöltésére. A tesztelés funkcionális tesztelést, integrációs tesztelést és terheléses tesztelést jelent. A tesztek fő szempontja funkcionális és technikai ellenőrzés, melyeket követően a szükséges javítások elvégzésére kerül sor. A tesztekéről tesztelési jegyzőkönyvek készülnek.

Az átadás-átvételi tesztek megkezdését kezdeményezni a sikeres, és előzetesen Végső kedvezményezettnek átadott és előzetesen egyeztetett tesztelési metódus alapján végzett vállalkozói tesztelési jegyzőkönyvek birtokában lehetséges.

Az átadás-átvételi tesztek lebonyolítása Végső kedvezményezett minőségbiztosítójának a feladata, itt a Vállalkozó részéről csak a tesztekben való közreműködés és a feltárt hibák elhárítása az elvárt. A tesztek a Minőségbiztosítási tervnek megfelelően kell elvégezni.

Az átadás-átvétel akkor tekinthető sikeresnek, ha az átadás-átvételre felajánlott rendszerek a Rendszertervekben, valamint a Minőségbiztosítási tervben foglalt feltételeknek megfelelnek.

7.6.2.3. Tesztelési típusok részrendszer vonatkozásában

Funkciótesztek

1. Általános funkcionális teszt
2. Szélsőérték funkcionális teszt
3. Biztonsági teszt
4. Telepítési és rendszer-visszaállítási teszt

Teljesítménytesztek

A teljesítménytesztek során a rendszer teljesítőképességének tesztelése történik nagy mennyiségű bemenő, kimenő adat, ill. adatbázis valamint nagy mennyiségű egyidejű felhasználó esetén.

7.6.2.4. Tesztelési típusok projekt résztvevők vonatkozásában

Az informatikai rendszerek fejlesztése során a tesztet végző személyek, szervezetek különböző mélységben tesztelik a rendszereket.

A Végső Kedvezményezett által végzett átvételi tesztekben a specifikációban megfogalmazott funkcióknak kell megfelelően (a rendszer az előre specifikált eredményt adja specifikált teljesítményhatárok között).

Fejlesztői tesztek

A fejlesztői tesztelés során funkcionális és teljesítménytesztek is kell végezni. A tesztelést a rendszer szállítója végzi.

A fejlesztői tesztek akkor tekinthetők befejezetteknek, ha a tesztelés során feltárt összes hiba kijavításra került, vagy csak olyan hibák maradtak, amelyek mellett az átadás-átvételi tesztek megkezdése nem okozhat problémát sem az adott alkalmazásban, sem pedig az érintett külső rendszerekben.

A fejlesztés folyamatában az egyes modulok funkcionként is tesztelésre kerülnek.

Átadás-átvételi tesztek

A leszállított rendszerek átvételhez szükséges teljesítmény-tesztjét Végső kedvezményezett minőségbiztosítója végzi, amelyhez a szükséges közreműködést Vállalkozó mind a teljesítménytesztek tervezése, mind a tesztek végrehajtása során biztosítja.

7.6.2.5. Rendszerek átvételének sikerkritériuma

Az elfogadható működőképesség ismérvei

Akkor tekinthető egy adott részrendszer tesztelése sikeresnek, ha

1. a tesztelési jegyzőkönyvek mezői 98%-ban MEGFELELT minősítésűek, azaz
2. a specifikációban a Felek által kölcsönösen elfogadott funkciók működnek (a rendszer az előre definiált eredményt adja előre definiált bemeneti adatok esetében – funkcionális teszt),
3. a rendszerfunkciók specifikált paramétereinek mért értékei az elvárásoknak megfelelő teljesítmény-határértékek között vannak (mért válaszüidő vagy elvégzési idő kisebb az előre definiált válasz- vagy elvégzési időnél – terheléses teszt).
4. Felhasználói és rendszerüzemeltetési kézikönyv megfelelő minőségben átadásra kerül.

7.6.3. Funkcióteszt jegyzőkönyv minta

Rendszer megnevezése	
Tesztelés várható időtartama	
Tesztelés erőforrás-szükséglete Vállalkozó oldalon	
Tesztelés erőforrás-szükséglete Kedvezményezett oldalán	Végső

Átvételi eljáráson résztvevők

Vállalkozó részéről:

Aláírás:

Név:

Beosztás:

Dátum:

Végső Kedvezményezett részéről

Aláírás:

Név:

Beosztás:

Dátum:

Sorszám	Funkció leírása	Vizsgálat módja/eszköze	Elvárt eredmény	Eredmény	Megfelelőség státusza [Megfelelő, Pótlás határideje:]
	Általános funkcionális teszt				
1.					

Jegyzet a projekt labor című
tárgyhoz

1.		
	Szélsőérték funkcionális teszt	
1.		
1.		
	Biztonsági teszt	
1.		
1.		
	Telepítési és rendszer-visszaállítási teszt	
1.		
1.		

7.6.4. Teljesítményteszt jegyzőkönyv minta

Rendszer megnevezése	
Tesztelés várható időtartama	
Tesztelés erőforrás-szüksége Vállalkozó oldalon	
Tesztelés erőforrás-szüksége Kedvezményezett oldalán	Végső

Átvételi eljáráson résztvevők

Vállalkozó részéről:

Aláírás:

Név:

Beosztás:

Dátum:

Végső Kedvezményezett részéről

Aláírás:

Név:

Beosztás:

Dátum:

Sorszám	Funkció leírása	Vizsgálat módja/eszköze, részletes leírása	Elvárt eredmény [válaszidő, végrehajtási idő, egységnyi idő alatt végrehajtott tranzakció]	Eredmény	Megfelelőség státusza [Megfelelő, Pótlás határideje:]
1.					
1.					
1.					

8. Az RFID technológia bemutatása

Az RFID (Radio Frequency Identification) technológia egy olyan rendszer, amely egyre több területen kerül alkalmazásra. Ez a technikai újítás a tárgyak, élőlények adatait továbbítja rádióhullámok segítségével. Az automatikus azonosítás (Auto-ID) technológiák közé sorolható. Ennek a rendszernek a segítségével csökken az adatok feldolgozásának az ideje, illetve a hibás adatbevitel lehetősége.

Az elmúlt évek során véglegesítették azokat a szabvány elveket, amelyek biztosítják a rendszer eszköz és működési feltételeit.

8.1. Az RFID rövid története

Már az 1800 – as évek vége felé sikerült hasznos rádióhullám jeleket küldeni és azt egy távolabbi ponton érzékelni. Majd ez a technológia egyre jobban tovább fejlődött és mostanság széles körben alkalmazzák.

A rádiófrekvenciás azonosítás valójában nem számít új technikának, hiszen első alkalmazására már a II. világháborúban sor került. Akkor a repülőgépeknél a barát-ellenség meghatározáshoz radar rendszereknél használták. Ez a technológia innen fejlődött ki, amit a skót fizikus Sir Robert Alexander Watson-Watt fedezett fel 1935-ben. A probléma az volt, hogy a radar műszeren nem lehetett megkülönböztetni a saját vagy ellenséges repülőgépet. A németek észrevették, hogyha a pilóta himbálja a gépet, a visszavert rádióhullámok megváltoztak. Ez a nyers módszer nevezhető az első passzív RFID rendszernek.

Watson-Watt vezetésével a britek egy titkos projekt keretében kikísérletezték az első aktív rendszert, mellyel a saját repülőgépeiket tudták felismerni (IFF = Identify Friend or Foe). Egy adót helyeztek el minden egyes brit

repülőgépre. Amikor ez jeleket vett a földi radarállomásról, saját egyedi jeleket kezdett el sugározni, amit a radar állomás vett és ezáltal azonosította a repülőgépet.

Az 1960-as években fejlődött ki többek között a Sensormatic az elektronikus termék-felügyeleti rendszert (EAS), elsősorban a bolti lopások megelőzésére.

Az USA Los Alamos-i kutatóintézetében alkották meg a 70-es években azt a rendszert, amely a nukleáris eszközök nyomon követésére szolgált.

A hasonló megoldások az 1980-as években terjedtek el az egyes kereskedelmi cégek esetében, többek között az autópálya díjfizető rendszereinél kezdtek el alkalmazni.

A Los Alamos-i intézet újabb kutatásai során az USA Mezőgazdasági Minisztériuma számára élőállatok, szarvasmarhák azonosítására is fejlesztett RFID rendszert. Ezek a rendszerek még a passzív 125 kHz-en működő transzpondereket alkalmazták.

Később a 125 kHz-es frekvencia tartományból áttértek a magas frekvencia sávba. Ez a sáv 13,56 MHz-en működik. A mai világban ezek a rendszerek a beléptető és díjfizető (Mobile Speedpass), és smart-card módszereknél vannak jelen.

Az 1990-es években fejlesztette ki az IBM az UHF RFID egy új változatát, mely lehetővé tette a nagyobb távolságról való leolvasást. Az IBM véghez vitt néhány projektet a Wal-Mart vállalattal közösen, de mikor a fejlesztések nem váltották be a reményeket, és pénzügyi gondok is adódtak, értékesítette a szabadalmakat. Az Intermec több rendszert értékesített. Problémát jelent, hogy a technológia jelenleg drága az értékesített rendszerek kis száma és a nyitott nemzetközi szabványok hiánya miatt.

1999-ben az UHF RFID új lendületet kapott, amikor a Uniform Code Council, az EAN International, a Procter & Gamble és a Gillette megalapították az Auto-ID Centert a Massachusetts Institute of Technology-n. David Brock és Sanjay Sarma vezetésével kifejlesztették az olcsó, mikrocsipet is tartalmazó RFID tag-et. Elgondolásuk szerint ha csak egy sorozatszámot tárolnak a transzponderen, akkor kisebb memóriával olcsóbb lesz, és ha további adatok szükségesek a termékről akkor az internetes rendszerből le lehet kérni.

Sarma és Brock alapjaiban változtatta meg az azonosító rendszer szerepét a világban. Ez idáig az adathordozó, egy mobil adatbázis volt. A mostani fejlesztés esetében viszont az RFID technológiát hálózati rendszerré változtatták, mivel a tag-ek révén hálózathoz kapcsolta.

1999 és 2003 közötti időszakban kutató laboratóriumok nyíltak több országban, így például: Nagy-Britanniában, Svájcban, Japánban és Kínában.

2004 decemberében jóváhagyták azokat a szabványokat, amelyek a második generációt szolgálták, ezzel is segítve az RFID világméretű kiterjedését.

A legkülönbözőbb területeken találkozhatunk az RFID technológiával, mint például: a járművek indításgátlója, az áruházi lopások elleni rendszerek és legújabban az útdíjfizetési rendszerek. Ezekon kívül a Just In Time elvű gyártást alkalmazó termelő vállalatok (főként autógyárak) használják már sikerrel az elektronikus adathordozókat az automatikus azonosításra.

8.2. Szabványok, protokollok

Mint, minden rendszerben a rádiófrekvenciás azonosítás rendszerében is nagy a hangsúly a szabványokon. Az RFID elterjedésének legnagyobb akadálya, hogy nem voltak egységes, széles körben elfogadott szabványok.

Ma már vannak elfogadott és még kidolgozás alatt lévő szabványok. Ezek nagy része az utóbbi évtizedben készült el. Főképp az „air interface protocol”¹-ra, az adattartalomra² és a megfelelésre³ vonatkoznak a szabványok.

8.2.1. ISO szabványcsalád bemutatása

¹ A tag-ek és olvasók közötti kommunikáció protokollja.

² Adatformátum és adatszerkezet.

³ Hogyan kell tesztelni az eszközöket.

A szabványokat a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet koordinálja (ISO). Kialakult az ISO 18000 Szabványcsalád, amely csak a Rádiófrekvenciás protokollokat tartalmaz, frekvenciákra vonatkozóan. Vannak persze más szabványok, amelyek különböző azonosításokhoz kötődnek. Az ISO 11784 definiálja a tag-ek adatstruktúráját, az ISO 11785 pedig az „air interface protocol”-t. Az ISO két további szabványt definiált az RFID „air interface protocol”-ra, ezeket a díjfizető rendszereknél és smart card-okban (ISO 14443, ISO 15693) érvényesítik. A tesztelések egységesítésére további két szabvány szolgál: ISO 18047 (megfelelőség) és ISO 18046 (sebesség).

A legismertebb RFID szabvány azonban az Elektronikus Termékkód (Electronic Product Code - EPC).

8.2.2. EPCglobal szabványok

Ezt a technológiát eredetileg gyártó cégek, kereskedők, akadémia és technológia cégek kezdeményezésére fejlesztette ki az Auto-ID Center nevű szervezet. Az EPC két szabványt jelent, egyrészt technikai jellegűt, amely leírja, hogy a tag-ek és az olvasók hogyan kommunikáljanak egymással. Másrészt azt határozza meg, hogy a tag-ek az adatokat milyen struktúrában tárolják. Ma az EPC-t az EPCglobal szervezet felügyeli, amely az Unicoform Code Council (UCC) és Európai Gyártmány Kód (European Article Number – EAN) által közösen létrehozott szervezet, és a világon a legelterjedtebb kereskedelmi vonalkód szabványért felelős, az UPC vagy más néven a Universal Product Code-ért.

A Class 1 egyszerű, passzív, csak olvasható tagekre vonatkozó szabvány.

A Class 0-ba csak olvasható címkével működő rendszer tartozik bele.

A Class 1 és a Class 0 nem felelnek meg az ISO szabványoknak és hátrányuk még, hogy nem terjedtek el a világon. Használatuk az Európai Unióban sem megengedett.

2004 decemberében az EPCglobal elfogadta a Generation 2 protokoll szabványt (Class 1 Gen 2), amely nem kompatibilis visszafelé, de megteremti az egységes világszintű „air interface protocol” alkalmazását. Az új UHF Gen 2 szabvány várhatóan az ISO 18000-6 szabvány alá fog tartozni.

8.3. A rendszer alapja

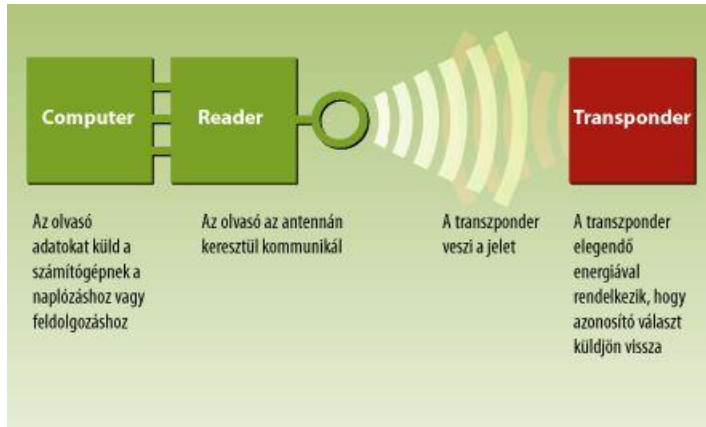
A rádiófrekvenciás azonosítást végző hálózat (Radio Frequency Identification= RFID) három alapvető építőelemből áll:

- címkéből,
- lekérdező egységből,
- háttér adatbázis rendszerből áll.

A rendszer felépítését a 35. ábra mutatja.

Az azonosítási folyamat menete a következőképpen zajlik:

1. Az azonosító címkét más néven tag-et vagy transzpondert (a TRANSmitter - adó vevő és resPONDER – válaszadó=transponder) különféle árukhoz, termékekhez rendeljük hozzá.
2. Az RFID címke a leolvasó egység, szenzor közelébe érkezik. A tag-et a fotocella lekérdező impulzusokkal gerjeszti. Ezek az impulzusok egy elektromágneses tér formájában jönnek létre.
3. A transzponder ennek hatására elküldi az azonosító kódját és a rajta lévő adatokat. A leolvasó az antennáján keresztül fogadja az információkat, ezeket digitális jelekké alakítja.
4. Az olvasó egység továbbítja egy számítógépes hálózatnak, amely feldolgozza, tárolja, továbbítja az adatokat esetlegesen egy magasabb szintű vállalatirányítási rendszernek. Ezzel egyidejűleg különféle szűréseket végez és adatokat továbbít vissza fele a leolvasó felé esetleges adat felülírással.
5. A feldolgozás utána esetlegesen tovább küldi egy rendszernek magasabb szintű felhasználások céljából.

53. ábra A rendszer felépítése

8.4. A rendszer működési feltételei

Az író és olvasó egység illetve a transzponder közötti energia- és adatátvitel időbeli lefolyásának változatai szerint lehetnek:

1. Duplex (félduplex) rendszernél az olvasó egység által generált mágneses mező folyamatos, az adathordozó által küldött válaszjel kiszűréséhez terhelő moduláció szükséges.
2. Szekvenciális módszernél a leolvasó által gerjesztett mágneses tér periodikus időközönként felépül és összeomlik. Ezekben a szünetekben válaszol az adathordozó. A rendszer kiépítésénél szükség van védőkondenzátorra, illetve akkumulátorra.

Az író és olvasó egység, illetve a tag közötti energia és adatátvitel fizikai megvalósításának lehetséges változatai:

1. Induktív rendszereket alacsonyabb frekvencia tartományokban alkalmaznak (<13,56 MHz). Így az LF és HF frekvenciák esetében. Lényegében az olvasó primer tekercs antennája és a tag szekunder tekercs antennája között induktív kapcsolat áll fenn. A transzponder mikrochipje a mágneses mező energiájából áramot kap, ezzel megváltoztatja az antennaterhelését. Az olvasó érzékeli ezt a változást és a számítógép hálózat által érthető digitális jelekké alakítja, amely

nullákból és egyesekből áll. Mivel mindkét egység közre játszik az elektromágneses tér létrehozásában így közel kell egymáshoz elhelyezkedniük.

1. A reflexiós módszert mikrohullámú tartományban alkalmazzák (433MHz-5,6GHz). Ezeknél a rendszereknél a két egység nem alkot közös elektromágneses teret, az olvasó által keltett hullámokat a tag visszaveri módosítva. Az adathordozó által visszavert hullám teljesítménye sokkal kisebb mint az olvasó felőli.

Ezeket a megoldásokat különböző frekvencia tartományokban alkalmazzák, amelyet a következő vázlat pontban említek meg.

8.5. Alkalmazható frekvenciák

Különböző feladatokra különféle frekvencia tartományok állnak a rendelkezésre.

Az alacsony frekvencia esetén (LF) (<125 kHz) az olvasási távolság kevesebb, mint 0,5 méter. Ezekben az esetekben passzív adathordozókat használnak. Széles körben használják állatok azonosítására, illetve ilyen rendszereket találunk az autók indításgátlóiban. Alkalmazásának előnyeként megjegyezhető, hogy fa, víz és alumínium közelében is jó olvasási képességgel bír. Hátránya viszont a rövid olvasási távolság, és fém tárgyakkal közelében nem alkalmazható.

Magas frekvencián (HF) (13,56 MHz) az átlagos olvasási távolság mindössze 1 m. Ebben az esetben szintén passzív transzpondereket alkalmaznak. Felhasználják könyvtárakban, díjfizető rendszerekben és termékek azonosítására. Előnyeként említhető, hogy alacsonyabb a kiépítési költsége az alacsonyabb frekvencia tartományhoz képest. Azonban kis hatótávolságban és fémek közelében nem használható.

Az UHF, ultra magas és rádiófrekvenciás rendszereket (860-930 MHz) rakodólapok, egységcsomagok azonosítására használják ellátási láncokban, mivel az olvasási távolsága 4-5m is lehet. Az adattároló ez esetben lehet aktív vagy passzív is. Alkalmazását fém tárgyak közelében végzik, nagyobb adatmennyiség tárolására is képes. Az olvasási zóna igény szerint beállítható. Víz és szövetanyagok közelében rossz olvasási képességet mutat, és szigorú szabályok mellett lehet alkalmazni az EU-ban és Japánban.

Mikrohullámú rendszereknek a tartománya 2,45- 5,8 GHz között található. Az olvasási távolsága magas; az adattárolók, mint az előbbi esetben is lehetnek aktív és passzív tagek. Autópálya útdíj fizetési rendszerekben terjedt el. Jó olvasási képességet mutat fém tárgyak közelében, emellett előnye a beállítható olvasási zóna. Érzékeny az elektromos zajra, ezért elektronikai termékek esetében nem használják ezeket a rendszereket.

A következőkben az UHF rendszereket mutatom be kicsit részletesebben. Ezt a tartományt az adott országban csak az állam engedélyeihez kötötten lehet alkalmazni, mivel nincsen nemzetközileg elfogadott szabvány. Az Amerikai Egyesült Államokban $915 \text{ MHz} \pm 13 \text{ MHz}$ tőrésel az UHF tag-ek engedély nélkül használhatóak, azonban a frekvencia alkalmazását szigorú előírásokhoz kötik. Az RFID olvasók használata előtt tesztelniük kell az adott csatornát, ezzel együtt szükségessé vált a teljesítmény korlátozása is. Az Észak – Amerikai előírásokat nem alkalmazzák Franciaországban mert a hadászati technikában interferenciát okoz. Kínában és Japánban nincs erre vonatkozó előírás.

8.6. Az adathordozók bemutatása

Az RFID tag egy integrált áramkörből (IC) és egy apró antennából áll, bonyolultabb szerkezet esetében önálló áramforrással integrálják, amit esetenként védőborítással is ellátnak. Az RFID címkék és olvasók rádióhullámok segítségével kommunikálnak egymással. Az adatok tárolásáért az integrált áramkör a felelős, a kommunikációért pedig az antenna.

54. ábra RFID tag

Az RFID tagek papír vagy szintetikus anyagból is összeilleszthetőek. A gyártási eljárás során a hajszálvékony azonosítót a címkébe ágyazzák, ezáltal bővítik felhasználási lehetőségeit. Az RFID címkék a hagyományos optikai, és a rádiófrekvenciás olvasók számára is értelmezhetőek. Az RFID tageket még a címkére történő nyomtatás előtt feltöltik adatokkal, majd a címkére további információk vihetőek fel a jól megszokott nyomtatási módszerrel. A transzpondereket különféle szempontok alapján csoportosíthatjuk.

Energia ellátásuk szerint lehetnek:

1. passzív,
2. semi- passzív,
3. aktív transzponderek.

A passzív tag-ekhez nem köthető áramforrás, így a memória olvasáshoz illetve a kommunikációhoz az olvasó által gerjesztett mágneses mezőt használja. Használata esetén alacsonyabb költséget kell befektetni, amelyhez

hosszabb élettartam párosul. Problémát jelenthet az alacsony olvasási távolság, mely nem több 5 méternél, szigorú helyi előírások szükségesekek.

A semi-passzív transzponderek rendelkeznek saját áramforrással, de ezt csak a memóriaegység működtetéséhez használják, az adatok továbbításához az olvasó által gerjesztett elektromágneses mező szükséges, de ennek segítségével a megfelelő körülmények között akár 100 méteres távolságból is lehetséges az adatforgalom végrehajtása.

Az aktív transzponderek esetében beépített áramforrás és adókészülék van elhelyezve, így akár kilométerekről is képesek adatokat továbbítani. Nagy olvasási távolságot biztosít,

és különféle szenzorokkal egybeépíthető (pl.: hőmérséklet mérés) Az áramforrás miatt viszont kiszámíthatatlan a rendelkezésre állása.

Az adathordozókat az adatok írása/ olvasása szempontjából osztályozhatjuk:

- Class 0: a csak olvasható (RO – Read Only) tag. Az adatbevitel a memóriába a címke gyártásakor történik, ezután az adattartalom csak olvasható formában lesz jelen. Ilyen adathordozókat használnak például a lopások felderítésére az áruházakban.
- Class 1: csak egyszer írható (WORM – Write Once Read Many) transzponder. Az írás történhet gyártásakor vagy a felhasználónál, de csak egyetlen alkalommal. Az adatmódosításra nincs lehetőség a későbbiek során. Egyszerű azonosításra használható.
- *UHF Gen2*: néven az EPC egy új, írható/olvasható adathordozó osztálya jelent meg. Ennek a típusnak – korábbi nevén EPC Class1 Generation 2 – a kifejlesztése a felhasználói igényeknek megfelelően történt. A korábbi transzponderekhez képest megnövelték az adattároló kapacitását (min. 96 bit) úgy, hogy a transzponder méretét lecsökkentették, mely az előállítási költségeket is csökkentette. A világ számos részén használható a széleskörű alkalmazhatósága miatt. Nagyobb olvasási sebességet és egyszerre akár 1600 transzponder leolvasását is lehetővé teszik. Egy 32 bites „kill” parancs segítségével lehet törölni az adattartalmat, melyet az adatvédelmi (kiskereskedelmi alkalmazásoknál) problémák elhárítása miatt fejlesztették ki.
- Class 2: írható/ olvasható egység (read/ write). A legáltalánosabban alkalmazható adathordozó. Több adat tárolására is alkalmas, mint egy egyszerű azonosító szám.
- Class 3: beépített szenzorokkal használható tag. Az adattárolóval egybeépített szenzorok különböző tulajdonságokat mérhetnek, pl.: a hőmérsékletet, nedvességtartalmat, nyomást, majd ezek az adatok beírásra kerülnek a memóriába, így segítve az adatgyűjtést a szállítási körülményekről, az árukárok okairól és a rendszeresen elvégzendő módosításokhoz, javításokhoz.
- Class 4: beépített adatátviteli egységgel működtethető transzponder. Az adathordozó saját beépített energiaforrással rendelkezik. Képes önállóan kommunikálni akár másik adathordozóval.

További csoportosítási lehetőségek is vannak.

8.7. Az olvasók ismertetése

Az RFID rendszer másik fontos részét képezi az olvasó. Az olvasók különböző funkcionalitással bírnak, vannak amelyek korlátozott funkciókkal rendelkeznek, és olyanok amelyek beépített számítógéppel vannak összekapcsolva, képesek adatokat szűrni, tárolni és parancsokat végrehajtani. A gyors olvasók képesek többféle protokollal kommunikálni a tagekkel, a multi-frekvenciás olvasók többféle frekvenciájú transzponderekkel kommunikálnak. Az RFID olvasók rendelkezhetnek külső, illetve belső antennával. A külső antennával rendelkező olvasókra a mai fejlettségi szinten maximálisan 8 antenna csatlakoztatható. Az egységnek részét képezik a be- és kimeneti portok. A régebbi olvasók

55. ábra Mobil olvasó

56. ábra UHF antenna

soros portokkal rendelkeztek, jelenleg USB, Ethernet és Wi-Fi portok vannak forgalomban.

Telepítés szerint az olvasókat kétféle csoportba sorolhatjuk:

1. fix telepítésű,
2. mobil olvasó.

Ezen belül lehetnek:

1. targoncára szerelt olvasók,
2. áru beérkeztető és kiadó kapura szerelt olvasók,
3. kézi olvasók,
4. asztali olvasók,
5. mobil eszközbe szerelt olvasók.

8.8. RFID a logisztikában

A szállítmányozás, a logisztika területén egyre nagyobb jelentősége van a legkülönbözőbb termékek nyomon követésének. A rádiófrekvenciás azonosítás gyorsítja és biztonságosabbá teszi a szállítási láncban az áru útját. A rádiófrekvenciás elven működő címkékbe elhelyeznek egy chip-et, amelybe kódolják a szükséges adatokat. Amikor az árut beviszik egy raktárba egy RFID kapun keresztül vagy kiszállítják onnan, akkor nem szükséges az egyes csomagolási egységek vonalkódjait egyenként leolvasni. Amikor az áru beérkezésnél áthalad a raktár bejáratánál lévő, RFID adatgyűjtőkkel felszerelt elektronikus kapun, akkor a kapuban található olvasó egység

ugyanabban a pillanatban leolvassa a kódot, és az adatokat azonnal továbbítja a vállalat integrált számítógépes rendszerébe.

Az egység rakományok széles skálájára helyezhető fel a címke. A termékek fogyasztói csomagolására célszerű, olvasható/írható memóriájú passzív RFID tag és/vagy vonalkód, míg egység rakományra és konténerre nagy hatótávolságú, nagyobb írható/olvasható memóriájú, helymeghatározásra használható, viszont limitált élettartamú és kevésbé strapabíró aktív RFID címke ajánlott.

RFID rendszer használatának előnyei:

- a termékek valós idejű azonosítása
- nagy értékű áruk követése (árúvédelem, garancia, szerviz)
- raktári pozíció meghatározása, intelligens polcok kiépítése (tájékoztat a saját állapotáról)
- termék eredetiségének garanciája
- magas minőségű termékek márkavédelme (parfüm, ruha)
- áruátvétel meggyorsítása.

8.9. RFID a jövőben

A jövőbeni fejlesztéseknél ezt a technológiát közelebb szeretnék hozni a mindennapi életbe. Az RFID fejlesztéseknél más technológiákkal karöltve valósítják meg ezt. Gondoljuk el azt, hogy a tárgyak részlegesen kommunikálni fognak egymással. Így például a hűtő tartalma az irodából lekérdezhető lesz.

A vásárlásoknál intelligens kocsik alkalmazása a cél. Ezek a járművek számítógéppel vannak felszerelve, tájékoztatnak minket az aktuális akciókról, és ha visszatérő vendégek vagyunk, akkor bevásárló listát is képesek lesznek készíteni számunkra.

Egy ügyfél szeretné tudni, hogy az adott termékének egyes részegységét, hol, mikor és milyen körülmények között gyártották; a gyártó az esetleges beszállítótól le fogja tudni kérdezni az adatokat.

A kutatók tovább gondolva a fejlesztéseket, a hétköznapi ember otthonába szeretnék eljuttatni a rendszert. A legalapvetőbb tárgyak is címkézve lennének. Így például a szőnyeg kommunikálna a porszívóval, hogy mikor és milyen eljárással takarítson ki.

8.10. Alkalmazási területek

Az RFID alkalmazási területei eléggé szerteágazóak. Jelenleg is a világ számos pontján folynak kutatások arra nézve, hogy mely területeken hozhat igazi üzleti értéket az RFID alkalmazása. Az alkalmazási területek főbb csoportjai a következők:

- Állattenyésztés
- Biztonsági és beléptető rendszerek
- Díjfizető rendszerek
- Könyvtári alkalmazások
- Kereskedelem
- Vagyontárgyak nyomkövetése

8.10.1. Állattenyésztés

Az állatmegjelölésére használt mikrochip egy rizsszem méretű eszköz, amelyet az állat bőre alá ültetnek be. Erre a célra igen biztonságosnak tekinthető, több tízezer behelyezett mikrochipe jut csak egy-egy problémás eset.

A passzív RFID rendszert használó parányi kapszula csak egy 15 számjegyből álló egyedi kódot (számsort) tárol, mást nem. Önmagában nem sugároz jeleket sem, csak egy speciális leolvasó rádiójeleire válaszolva adja vissza a benne tárolt számsort, ezért nem alkalmas az állat aktuális tartózkodási helyének a meghatározására.

Vágómarhák fülében elhelyezett RFID-tagekkel azonosíthatóak az élőállatok.

A kisállatokba ültetett RFID chipek 2005-től hazánkban is kötelezők azon kedvencként tartott állatok körében, melyeket külföldre szeretnének utaztatni. Az állat bőre alá ültetett chip segítségével azonosítják be az állatot, és ez az azonosító szerepel a kisállat útlevélben is.

Az állatmegjelölésre használt mikrochipet állatorvosok ültetik be az állatok bőre alá. Bár a mikrochip-es megjelölést elsősorban az állat biztos és egyértelmű azonosítására találták ki, legnagyobb praktikus haszna abban van, hogy ha a megjelölt állat elveszik, elkóborol, akkor a segítségével a mielőbbi hazajuttatása megkönnyíthető, meggyorsítható.

([hu.wikipedia.org/wiki/Mikrochip_\(állatmegjelölés\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Mikrochip_(állatmegjelölés)))

8.10.2. Biztonsági és beléptető rendszerek

Az RFID, mint elektronikus kulcs szolgál ezen alkalmazásokban. A 125 kHz-es RFID rendszerek terjedtek el, de egyre több helyen alkalmazzák a 13,56 MHz-es RFID rendszereket is ezen a területen. A beléptetendő személyek azonosító tag-ében tárolt információk alapján ellenőrizhető a jogosultság, és automatizálható a beléptetés.

Az autó indításgátlókban is egyre több gyártó használja az RFID-t. 1994 óta az autólopások száma 50%-kal csökkent az RFID-nek köszönhetően.

8.10.3. Díjfizető rendszerek

Sokfelé használják díjfizető rendszerekben, mert megállás nélkül, gyorsabban intézhető a díjfizetés az RFID alkalmazásával. Ilyen rendszer működik több autópályán, gyorsétermekben, buszjáratokon, metrón, sípályákon. Európa számos országában a parkolás ellenőrzésére és fizettetésre használják az RFID technológiát. Az autók szélvédőjén elhelyezett RFID címke leolvasásra kerül a parkolóba való behajtáskor. A parkoló rendszer jegyzi az autó adatait, a belépés időpontját. Kihajtáskor a kilépésig eltelt időre eső parkoló díj megfizetése után automatikus a sorompó felnyitása. Portugáliában egy hasonló rendszerrel biztonsági funkciókat is megvalósítottak. Az autó szélvédőjén elhelyezett parkoló címke mellett egy másik, szintén RFID kártya van a tulajdonosnál. A kihajtásnál mindkét kártya egyidejű olvasása a feltétele a kiléptetésnek. Ezzel elkerülhető, hogy a tulajdonos távollétében illetéktelenek kihajtsanak a parkolóházból a gépjárművel.

8.10.4. Könyvtári alkalmazások

Az Egyesült Államokban és Európa könyvtáraiban is évek óta használják az RFID-t a könyvek azonosítására és a kölcsönzések nyilvántartására. Kezdetekben ez biztonsági célt szolgált, jelenleg azonban az automatikus kölcsönzést és visszavételt, valamint a leltárfelvételt is támogatják a kialakított rendszerek. Egyre gyakrabban a nyomdai előállítás során a könyv borítójába maga a kiadó helyezi el a tag-et, mely így teljesen észrevétlen marad. Az RFID alkalmazása a kölcsönzési adminisztráció automatizálásában nagymértékben csökkenti az élő munkaerő igényt, ezzel folyamatos költségcsökkentést eredményez a könyvtárak számára.

8.10.5. Kereskedelem

A kereskedelmi egységekhez beérkező áruk raktárra vétele már manapság is RFID technológiával történik a világon, sok helyen. Több multinacionális cég (pl.: Metro, Best Buy, Wal-Mart) tervezi vagy már elkezdte az RFID kísérleti alkalmazását a termékek teljes kontrolljára. Ennek keretében az előállítástól egészen a vásárlóhoz jutásig nyomon követhető és visszakereshető az áru mozgása, minőségi változása (pl.: kiolvadás, fagyás, sérülés, lejáratú idő). A jövő áruházaiiban a pénztársoron áttolt bevásárlókocsiban lévő tételek automatikusan blokkolásra kerülhetnek, és a vevő hitelkártyával fizethet egy automatánál. A technológiából adódóan a zsebben vagy a táskában lévő termékek is rákerülhetnek a fizetendő listájára, ezzel értelmetlenné téve a lopási kísérleteket, s jelentősen támogatva a hagyományos áruvédelmi rendszereket.

8.10.6. Vagyontárgyak nyomkövetése

Nagyobb értékű tárgyak követésére alkalmazzák, illetve olyan eszközökre, amelyek elvesztését vagy eltulajdonítását akarják megakadályozni. Ilyen rendszerrel takarít meg évente több millió dollárt az Air Canada, amikor az élelmiszer konténereinek mozgását követi RFID rendszerrel.

A tárgyi eszközök nyilvántartására és a leltárak felvételére is kiváló lehetőséget kínál az RFID alkalmazása. Egy helységben körbejárva az RFID adatgyűjtővel pillanatok alatt felleltározható a helységben található összes eszköz. Jelentősen lerövidül a leltárfelvétel folyamata.

A várható fejlődés eredménye főként két kategóriában lesz észlelhető, az áru és tárgy- valamint a személyazonosításban. Létrejönnek az önkiszolgáló áruházak, az otthonok intelligensebbek lesznek; a külföldre utazók biotermikus útlevelet fognak használni, egyre több RFID rendszert használó közlekedési alkalmazás lesz és fejlődni fog az egészségügyi azonosító rendszer is.

A fentiekből nyilvánvalóan kiderül, hogy a különböző felhasználási területek különböző rendszerek használatát igénylik. A következő szempontokat érdemes figyelembe venni:

- a tárgy, amelyen alkalmazzuk a technológiát
- olvasási távolság
- átmenő adatok sebessége
- esetleges fémes környezet
- környezeti hatások
- szabványok (lásd Szabványok fejezet)

8.10.7. RFID gyártás-optimalizálás

Az egyes részegységek beépítés előtti megfelelő időben történő szállítása csökkentheti a tárolási, raktározási költségeket. Ezt a rendszert alkalmazza a Boeing.

8.10.8. RFID ellátási lánc menedzsment

Az RFID technológia segítségével a hurok csökkenthető, illetve a lánc minél nagyobb része automatizálható. 13,56 MHz alapú RFID rendszert használ pl. a Procter & Gamble Spanyolországban, a Paramount Farms, amely az USA pisztácia fogyasztásának 60%-át szállítja.

8.10.9. Biztonsági és beléptető rendszerek

Az RFID, mint elektronikus kulcs szolgál ezen alkalmazásokban. Az alacsony és magas frekvenciák az elterjedtek.

Az autó indításgátlókban is egyre több gyártó használja az RFID-t. 1994 óta az autólopások száma 50%-kal csökkent az RFID-nek köszönhetően. Az USA Közlekedési Minisztériuma a biztonsági konténereket jelöli meg RFID tag-ekkel, remélve, hogy ezzel is csökkenti a terrorveszélyt.

További alkalmazási területek: állatok azonosítása (útlevel), víziparkban gyerekek követése RFID karpereccel, betegek távoli felügyelete, pénzszállítás biztonságának növelése.

8.11. Az RFID kutatása és fejlesztése Európában

Európa-szerte különböző csoportok dolgoznak az RFID hardverek, szoftverek és alkalmazások fejlesztésén, valamint a technológia használati költségeinek leszorításán.

Egyes szervezetek a címkék és olvasók gyártásához szükséges alapanyagokat kutatják, mások a rendszer telepítésére és alkalmazásaira összpontosítják erőfeszítéseiket. Számos kutatási projekt az egyes országok kutatási erőforrásainak koordinálásával foglalkozik. Céljuk az erőforrások feladatok közötti elosztása, valamint az Európában használni kívánt szabványok és megoldások kifejlesztése.

8.11.1. Az RFID területén végzett kutatások

Mivel számos országban párhuzamosan több tucatnyi RFID-kutatási projekt zajlik, nehéz átlátni az európai RFID-ipar fejlesztéseit. Ez a megosztottság a tudósok és kutatók információcseréjét is korlátozza.

Emiatt hozta létre egy tucatnyi kutató- és fejlesztőprojekt az Európai RFID Projektcsoportot (Cluster of European RFID Projects, CERP). A szervezet célja az európai erőforrások koordinálása: az európai RFID-értéklánc előremozdítása a kutatók ötleteinek, szakértelmének, erőforrásainak megosztásával, tevékenységük koordinálásával és közös projektek létrehozásával.

A CERP tagjai – többek között a BRIDGE – rendkívül sokféle cél eléréséért fáradoznak; a karbantartási döntések dinamikus meghozatalától az RFID alapú fizetési rendszerekig.

www.rfid-in-action.eu/cerp

Az alábbiakban olvasható két kiválasztott projekt áttekintése:

8.11.2. BRIDGE

A BRIDGE egy három éves RFID-kutatási program, amelyet az Európai Bizottság 7,5 millió euróval támogatott. 12 országból mintegy 30 különböző partner vesz részt a projektben, amelynek elnevezése Rádiófrekvenciás azonosítási megoldások kiépítése a globális környezet számára (Building Radio Frequency Identification Solutions for the Global Environment, BRIDGE).

A projekt számos iparágat érint: többek között a kis- és nagykereskedelmet, a gyógyszeripart, a gyártást, a szállítást, a logisztikát és a szolgáltatóipart.

A projekt résztvevői olyan eszközök kutatásával, fejlesztésével és megvalósításával foglalkoznak, amelyek lehetővé teszik az EPCglobal irányelveinek megfelelően kialakított RFID-alkalmazások bevezetését. Ez a fajta munka megalapozza az RFID technológia térhódítását, valamint az európai iparágak vezető szerepét.

Egy ilyen alkalmazási formát egy németországi áruházban már 2007 őszén bevezettek. Az alkalmazás részei intelligens próbafülkék, intelligens polcok és egy intelligens tükör képzi; ezek a férfírészleg vásárlóinak egyedi vásárlási élményt és színvonalasabb kiszolgálást kínálnak. Ha egy vásárló RFID-cimkével ellátott nadrággal megközelíti a tükröt, a tükör mögötti olvasó beolvassa a címkét, és a tükör felületén megjelennek a termék adatai. A vásárló ekkor megismerheti a nadrág elkészítéséhez használt anyagokat és a kezelési javaslatokat. Az alkalmazás megfelel a legújabb EPCglobal-szabványoknak is, ezáltal teljesíti a BRIDGE projekt egyik célját.

Az egyéb projektek között megtalálhatók a következő alkalmazások is: elektronikus gyógyszer-hitelesítés; visszaküldhető szállítási eszközök nyomon követése; az RFID technológia tesztje az ellátási láncban; a gyártási eljárások RFID technológiával történő fejlesztésének kutatása.

www.bridge-project.eu

Az RFID technológiát használó vállalatok és kereskedők, valamint vezető technológiai cégek indították el a CE RFID kezdeményezést (Az európai RFID-értéklánc előremozdításáért tett európai erőfeszítések koordinálása, Coordinating European Efforts for Promoting the European RFID Value Chain). A csoport célja az európai RFID-irányelvek kialakítása és az RFID európai versenyképességének növelése. Az Európai Bizottság a projektet 1,2 millió euróval támogatja.

A CE RFID az európai szabványok és szabályozások egyesítésén fáradozik; jelenleg ugyanis az egyes országokban eltérő szabályozások érvényesek a rádióhullámok alkalmazására. A csoport először az ipar és a fogyasztók szempontjából tanulmányozza a piacot, majd ajánlásokat nyújt be az Európai Bizottságnak.

A CE a tárgyilagos párbeszéd érdekében elemzi az RFID technológiát és a következő öt munkaterületre összpontosít:

1. az RFID technológia és alkalmazásainak fejlesztési ütemterve (RFID Technology and Application Roadmap),
2. az európai kutatási és fejlesztési irányelvek (European Research & Development Policy),
3. az európai RFID-szabványosítás (European RFID Standardisation),

4. az RFID-irányelvek (RFID Guidelines) és

5. az európai RFID-törvényhozás (European RFID Legislation).

8.12. Az RFID kutatása és fejlesztése érzékenység és hatékonyság növelésének érdekében

A mai RFID protokollokkal, hogy szabályozzák a kommunikációt az RFID-olvasók és a címkék közt, a teljesítmény optimalizálására fektetnek nagyobb hangsúlyt, s kevesebbet a fogyasztók adatvédelmi biztonságaira.

A jövőben ún. „titoktartó” RFID protokollokat kellene alkalmazunk annak érdekében, hogy támogassuk ezzel, és tisztességes módon megőrizhessünk minden információt a rádiófrekvenciás interfészen keresztül az olvasó és a címke közt amellet, hogy a különféle feladatkörök bővítése a működés teljesítményét csupán kis mértékben befolyásolja. Ezzel hatékonyabbá és biztonságosabbá téve a kommunikációt az azonosítás alatt.

Mikor Mark Weiser felidézte a számítógép-rendszerek képességeinek határait egyes alkalmazási területeken, úgy gondolta hogy akkor tudjuk megfelelően kihasználni e rendszerek képességeket, ha anélkül használjuk őket hogy észrevennénk azokat, tehát hogy a rendszer számunkra láthatatlan eszközökkel dolgozzon, ami így elrejténé előlünk az irányító-berendezések hollétét, egyes kapcsolatait és azt is, hogy az információk hol folynak le az egyes egységek között.

A mai kiskereskedelmi környezetekben használatos RFID központú azonosító-követő rendszerek élő példája e rejtett működési elvnek, de ugyanakkor számos veszély is fennáll eme működés miatt. Erre számos példát felhozhatnánk, de általánosságban ezt úgy képzeljük el, hogy a fogyasztók által használt személyes eszközök észrevétlen mikrochipeket tartalmaznak, s ezen keresztül finom, diszkrét ellenőrzések is végrehajthatóak egyes munkafolyamatok során. Ezen ellenőrzések folytán, mivel ilyenkor adatáramlás és adatcsere sorozatai folynak le a rendszerben, a véletleneknek köszönhetően, de leginkább a mai világ gigantikus fejlődési léptei miatt külső személyek, felhasználók is hozzájuthatnak mások személyes információihoz. Erre mutat Orwell jövőképe is ezen rendszerekkel kapcsolatban is. Ezen problémák pedig nagyon fontosak, és mielőbb megoldást igényelnek, hiszen a mai világban a személyes információk védelme a legfontosabb szempont egy számítógépes rendszer futtatása alatt. Történtek már kísérletezések e probléma orvosolására, s közülük alkalmaznak is néhányat, de néha még velük sem biztonságos a technológia.

Végül is hamar belátták azt, hogy első szempont mindig az információ biztonságos és akadálymentes kezelése legyen, s a hatékonyságot ezzel a háttérbe szorították. Véleményem szerint a hatékonyság kérdését mindig is nehezebb lesz megoldani, ha a biztonsággal foglalkozunk előbb, mert ezután mindig komplikált lesz, komplexebb megoldásra lesz szükség, vagy egyszerűen nem is lesz rá szükség, s egy régebbi megoldással valósítjuk meg a rendszer elem-egységei közti kapcsolatot. Ugyanakkor véleményem szerint is a legfontosabb az adatok biztonságban tartása, természetesen az olyan rendszerek esetében, ahol nélkülözhetetlen a titoktartás. Pl. egy banki szolgáltatás inkább legyen lassabb, és biztonságosabb, mint legyen gyors majd nem sokkal később idegen hozzáférések miatt ismétlődő folyamatok, eljárások ezrei következzenek, amelyek nem biztos, hogy orvosolni tudják a rendszerben elkövetett hibákat.

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) által 1980-ban kiadott Fair Information Practices (FIP) egy elfogadott irányelv a felhasználók adatvédelmére. Céljaik egészen a gyökerekig nyúlnak le, leírja az információ közlés átvitelének és az ezzel kapcsolatos korlátokat az egyes tagállamok között. Az elveik nyolc pontban foglalhatóak össze:

1: gyűjtemény korlátozás: az adatgyűjtő csak összegyűjti a szükséges információkat, és ehhez az érintett teljes jogú beleegyezése szükséges.

2: az adatok minősége: az eltárolt adatokat rendszeresen frissíteni kell, majd a frissített állományt kell tárolni.

3: a cél meghatározása: meg kell határoznunk a célunkat, vagyis hogy az eltárolt,

esetlegesen bejelentett információkkal mit szeretnénk elvégezni, milyen céljaink vannak velük, miért kellenek

4: felhasználói korlátozás, megszorítás: az adott alkalmazás csak akkor hajtható végre a megfelelő adatokkal ha, abban az érintett teljes jogú beleegyezését nem adta.

5: biztonsági véd intézkedések: szigorú védelmet kell biztosítani az adatok tárolásánál bármilyen illetéktelen, jogosulatlan hozzáféréstől vagy annak nyilvánosságra hozásáról.

6: nyitottság: biztosítani kell az érintett személyeknek bármilyen probléma-kezelés esetén, hogy kapcsolatba léphessenek az adatkezelővel.

7: egyéni részvétel: az érintett személyek számára lehetővé kell tenni az adatainak teljes körű hozzáférését, tehát például adatmódosítás vagy lekérdezés megoldható legyen.

8: felelősségre vonhatóság: ezen elvek betartásáért az adatkezelőknek felelősséget kell vállalniuk.

Tehát a hatékonyság kérdéskörei háttérbe szorultak, de azért ezen területen is történtek, és máig is folynak fejlesztések.

Ideális körülmények között, a modern RFID-rendszerek elsősorban az UHF (860-960 MHz) alatt működnek, ahol az elérhető olvasási távolság legfeljebb hét méter, de a valóságban e tartomány általában kevesebb. A HF és LF-alapú rendszerek (13,56 MHz és 135 kHz-kal) esetében az olvasási távolság 1 vagy 2 méterig terjedhet.

Miután egy címke olvasási távolságon belül kapcsolatba lép egy RFID-olvasóval, a címke bekapcsol, és készen áll arra, hogy kommunikáljon az olvasóval.

Ha több címkét kell beolvasnunk egy időben, a jelek zavart kelthetnek, és így sikertelen lesz az adatátvitel. Annak érdekében, hogy ilyen esetekben is helyt álljunk az ütközések elkerülésére szolgáló algoritmust használunk, amely egy megosztott rádióállomáson vezérli a hozzáférést az olvasónak az adott alkalmazásában. Ez egy valószínűségi ütközés gátló protokoll program, amely azt jelenti, hogy a címkék véletlenszerűen generált időkből válaszolnak adatlekérésre Pl. ALOHA program, ezzel szemben a determinisztikus algoritmusok egy bináris-fabejárásos módszert alkalmaznak minden lehetséges címkeazonosítót bejárva. Az RFID olvasó-és a tag kölcsönhatásának alapelve megnehezíti, hogy létrehozzunk 'magánélet-barát' figyelő alkalmazásokat még akkor is, ha az azonosított címke információit az elképzelt alkalmazáshoz össze kell gyűjteni.

8.12.1. Watchdog tag:

Annak érdekében hogy a teljesen kihasználhassuk az olvasó protokolljából eredő plusz információkat, egy ún.: Watchdog -taget használunk, ami egy beelátást/átfedést biztosít a máskülönből láthatatlan tag-felismerő folyamatban.

Egyszerűen szólva a watchdog tag egy hagyományos tag speciális változata, ugyanis rendelkezik egy plusz áramforrással, egy kis kijelzővel és egy nagy hatótávolságú kommunikációs csatornával.

Fő feladatai:

Az olvasó által továbbított utasítások dekódolása. Megjeleníteni ezen információkat a felhasználó számára barátságos formában a fent említett kis kijelzőn, illetve az összes adatátvitel naplózása és részletes összegző adatok biztosítása/eltárolása amikor hogy ha szükséges, a rendelkezéseinkre álljon.

Amíg a watchdog tag hordozható, mint különálló eszközt tekintve, a funkcionalitása akár egy mobiltelefonba és beépíthető, s ezáltal felhasználja a telefon kijelzőjét, áramforrását, memóriáját, felhasználja a telefon minden hasznos funkcióját.

A biztonsági funkciók nélkül a watchdog tag csak arról tudja a felhasználót értesíteni, hogy néhány névtelen olvasó szkenneli a tageket.

8.13. Az RFID és az őt körülvevő biztonság

Itt olyan RFID-címkéket szeretnék bemutatni, amelyek modellként szolgálhatnak más lowcost elterjedt eszközök és azok gyakorlati korlátainak bemutatására. Párhuzamba állítom vele az ember-gép közti biztonságosan kialakítható kapcsolatát.

Mivel az RFID címkék és más elterjedt eszközök lassan általánossá válnak mindennapjainkban, új fenyegetések is adódhatnak ezen eszközök biztonságát adódóan. Ezek a fenyegetések lehetnek kémkedés, a hamisítás, szabotázs, vagy a magánélet megsértése.

Például, a közelmúltban az Egyesült Államok javasolta, hogy gyógyszereket csak receptek ellenében lehessen kiváltani, mert eléggé megnőtt bizonyos gyógyszerek nagyfokú használata, melyek nyomokban kábító-szerek alapanyagait tartalmazta. Ilyen esetekben, ha nem megfelelő védelmet biztosítunk, ezek a címkék sérthetik a fogyasztók magánéletét feltárva a recepten található személyi adatokkal. Megoldásként szolgálhat az, hogy ilyen esetekben töröljük a címke adatait, de ez bizony ellentmond az RFID-alapú szolgáltatások előírásainak. Szerencsére, van egy egyre növekvő irodalom-kör amely RFID biztonsági kérdésekkel foglalkozik és minden olyan mással amely valamilyen módon ezen témához tartozik.

Sarma és Engels megvitatták néhányszor az RFID biztonsági és a magánéleti fenyegetések kérdéseit. Rivest javasolt alacsony költségű ellenintézkedéseket ezen veszélyek ellen. Ezekre a továbbiakban ki is térünk. A fogyasztók számára viszont a központi kérdés az adatvédelemmel kapcsolatos.

Juels és Pappu a bankjegyek hitelességének ellenőrzése és a hamisítás megakadályozása céljából javasolták az RBPS rendszert, ami az RFID-hoz hasonló technikát alkalmazza Euro bankjegyek megcímkézésénél. Az Avoine hatékony támadási módokat talált az RBPS-sel szemben. Molnar és Wagner a könyvtári életben elemezték a hitelességgel kapcsolatos problémákat, melyeket szintén RFID rendszerek segítségével tudtak orvosolni – elsődlegesen itt a könyvek kikölcsönzésével kapcsolatos és esetleges eltulajdonítások ügyeiben foglalkoztak a legtöbbet.

Floerkemeier és Lampe megvitatták, hogy hogyan lehetne a különböző biztonsági politikákat implementálni RFID megvalósítások mellett. Ezzel sok hasonlóságot mutattak be a 2003-ban tartott konferencián az MIT a Privacy Workshopnál.

Egyre több irodalom nyújt különböző biztonsági konstrukciókat és ezen esetleges ellenintézkedéseknek megfelelő alacsony költségű RFID és talán még más elterjedt rendszereket. Jules, Rivest, és Szydlo javaslatai szerint a fogyasztóknak egy magánélet-védő eszközt ajánlanának – alapesetben egy blokkolandó tag-el ellátva – hogy illetéktelen személyek birtokában bármilyen adatot megvédhessünk. Mind Henrici és Muller, Ohkoku, Suzuki, és Kinoshita számos irodalmi vitát folytatott a hash-alapú RFID rendszerek adatvédelmi szférájának fejlesztéseiről.

A kaszinó ipar RFID-címkével ellátott zsetonokat használ, ezzel is növelve annak szükségességét, hogy hitelesítse címkéit az olvasók számára (bár olvasó-és-tag hitelesítés lehet egyformán fontos is). Az olvasó szükséges ahhoz, hogy vezeték nélkül hitelesítse a tag személyazonosságát, különben a hamisítók is képesek lennének klónozott Casino zsetonok gyártására, nem beszélve más eszközökről, mint beléptető kártyákról, vagy stored-value kártyákról. Érdekes módon a címkéktől az olvasók hitelesítésére számos mód alkalmazható, hasonlóan az emberek és számítógépek esetében.

8.14. Ember-és gép közötti biztonság

Itt sok biztonsági kérdéssel kell foglalkozni, amik szélsőségesen is érinthetik az RFID egyes területeit. Olcsó készülékek esetében ott vannak az erőforrás-korlátok.

Az EPC címkék mindig kevesebb kapuszámmal rendelkeznek, mint amennyi nekünk szükséges lenne, hogy hatékonyan végrehajthassunk moduláris aritmetikai műveleteket olyan területeken, ahol kriptográfiai algoritmusokat alkalmaznak, mint pl. a DES, AES, vagy SHA-1.

Általában, a tag-ek és az emberek is csak korlátozott mértékben képesek tárolni véletlenszerű PIN-vagy közönséges jelszavakat. Az EPC címke néhány száz bit-es helyet képes nyújtani jelszó tárolásra, ami csak korlátozott számú alkalommal írható újra. Habár az ember hatalmas mennyiségű adatot képes tárolni, nem vagyunk képesek minden egyes apró részlet pontos felidézésére, főleg ha több évvel ezelőtti információkról is van szó.

Az emberek és a címkék közti kapcsolatot szükséges hitelesíteni, amely a következő hasonló beállításokkal történhet:

Az egész egy nyilvános csatornán, egy megbízható fél közt történik semmilyen külső zavaró tényező nélkül. A legjobb, ha két ember közt zajlik a kommunikáció, nem szabad megbíznunk egy harmadik személyben, s ugyan ez a helyzet fennáll akkor is, ha mondjuk ember-számítógép közt zajlik az érvényesítés, hiszen lehet egy harmadik lehallgató személy is bár talán még is biztonságosabbnak mondható ez az érvényesítési lehetőség.

Továbbá, a címkéknek is meg kell felelnie a minimális teljesítményi követelményeknek, hasonlóképpen, az emberek türelme sem örök idejű, nyilvánvalóan nem fog eltűnni egy hosszú, bonyolult bejelentkezési folyamatot. Vannak azonban (remélhetőleg) jelentős eltérések a címkék és az emberek között.

A címkék jobbak a logikai operációkban és véletlen bit-generálásokban. Az emberek úgy is tudják hitelesíteni magukat miközben képet vagy szöveget használnak segítségként. Belső, fontos információkat nyerhetünk ki a címkékből miközben fizikai támadásoknak vetjük alá.

Az emberi hitelesítési protokoll tárgyát a Carnegie Mellon Egyetem HumanAut projektjében dolgozták ki. Lamport korai munkájában egy egyszeri jelszavas azonosítású programot dolgozott ki. Imai és Matsumoto is javasolta, hogy egy személy csak korlátozott számú alkalommal végezhesen hitelesítést.

A 'Vizuális rejtjelezés'-t javasolta Naor és Pinkas, amellyel lehetővé tehető az emberek számára, hogy ellenőrizhessék műanyag fóliákon a feltüntetett titkosítási adatokat. Hopper és Blum szerint különösen figyelemre méltó az emberi hitelesítési protokoll.

8.14.1. Tagsokaságok a hatékonyság növelésére

Mint ahogy ugyanazon vonalkódra van ragasztva egy nagy tárgy több oldalára a leolvasás megkönnyítése érdekében, úgy több RFID tag is használható ugyanazon a tárgyon. Úgy fogunk az adott tárgyhoz kapcsolódó tagekre hivatkozni, mintha azok egymás tükörképei lennének, azért, hogy ezzel könnyítsük meg a hozzáférést, habár ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a tükrök tagek azonos állapotban vannak (azonos állapotot tükröznek). A tükrök egyfajta különbözőséget mutatnak, mely hasznos lehet a teljesítmény növelése érdekében. Két előnyét fogjuk megvizsgálni a tagsokaságnak, név szerint a pontosság növelését és a helymeghatározás javítását.

Az olvasó számára olyan hosszú továbbítás, mint amely megkülönböztethető két tag-étől, ugyanazon értékekkel párhuzamos válaszok esetén nem feltétlenül azonos értéket sugároz, amikor egy tag több útvonalon keresztül elérhető.

Ha az olvasó képes egy több csatornás környezetben megfelelően működni, akkor képes lehet két tagról helyes adást fogadni.

Habár ez nem elég precíz, amikor a protokollnak a tag-be írnia kell (mióta a tagek rendelkeznek írható memóriával sok protokoll használja ezt a memóriát). Figyelembe véve azt, hogy az olvasó írás parancsot adhat ki egy speciális tag számára, mindegyik tag rendelkezik azzal az azonosítóval, amely ahhoz kell hogy teljesen megbízhatóan lehessen írni.

Ez a redundancia növelheti a teljesítményt. Habár az olvasó képes mindegyik rögzített taghez hozzáférni, elegendő egyhez is hozzáférnie, hogy megkapja ugyanazon információkat, mint amiket az összes többi is hordoz.

Ezzel a tag-sokasággal növelhető az olvasónak a pontossága, ugyanúgy, mint az olvasó érzékenysége.

Ennek lehet káros hatása is, csökkenti a hozzáférési arányt vagy növelheti a tagekhez szükséges hozzáférési időt.

A tagsokaság az RFID rendszer teljesítményét hátrányosan is érintheti. Elméletileg, ha a cél az, hogy tárgyanként egy taghez férjünk hozzá, az olvasónak nem kellene próbálni hozzáférnie a maradék tagekhez ha egynek a beolvasása már sikeresen megtörtént. Ennek a megvalósítása az alkalmazott protokolltól függ.

Amíg a tagsokaság segíthet növelni a pontosságot egyben növelheti a terhelést is, mivel nő a tagek száma.

A kihívást olyan protokollok kifejlesztése jelenti, melyek profitálhatnak a megnövelt pontosságból, de megelőzik a terhelés növekedéséből adódó teljesítményromlást. Több olvasó használata esetén az RFID rendszer teljesítménye növekszik. Valójában a tag hozzáférési arányának növelésére sűrűn telepítik az olvasókat, hogy redundáns hálózatot hozzanak létre, mellyel növelik az egyidejű olvasást. Nyilvánvaló, hogy az olvasók árának csökkenésével ez a lehetőség egy elfogadható kompromisszumos megoldást nyújthat a közel jövőben, mivel vele együtt kismértékben romlik az olvasási hatótávolság.

A tagek és az olvasók közti kommunikáció optimalizálás célja, hogy csökkentjük a kommunikációt a tagek és olvasók közt úgy, hogy miközben megtartjuk az elfogadható minőségszintet az RFID környezetre vonatkozó információk számára.

Gyakran megkívánják az esetek nagy részében, hogy olyan információk - mint pl. a különféle statisztikák adott tárgynak valamely tulajdonságát tekintve – által végzett statisztikai számításokat végezzünk el, melyek csak hozzávetőlegesen adnak eredményt, de az elegendő ahhoz, hogy csak a tageknek egy bizonyos részhalmazát, csoportját olvassuk be. Az olvasó megkérdezheti a taget hogy válasszon egy memória-rekesz számot, ami megfelelő az értékei számára. Az olvasónak most már csak ki kell olvasnia az első tag-”közleményt”. Ez nagyban optimalizálja a késleltetést, mint ahogyan az energiateljesítményt is. Az ütközés-probléma még mindig fennáll, mikor több tag ugyanezen azonosítókkal rendelkezik, hiszen ugyanezen memória-rekeszrel fognak válaszolni. Ezért is alkalmazzuk a véletlenszerűsítést ezen ütközések elkerüléséhez.

9. Gyakorlatok

A gyakorlatok elsődleges célja, hogy az előadáson elhangzott elméleti ismereteket a hallgatók a gyakorlatban csoportosan és/vagy egyénileg kapott, a valós élethez közel álló feladatok elvégzésén keresztül elmélyítsék.

Első gyakorlaton a hallgatóknak közösen bemutatásra kerülnek a laborban található eszközök, majd ezt követően fél éves feladatot kapnak. A feladat specifikációját elkészítik, majd ezt bemutatják a feladat felelősének. A felelős által jóváhagyott feladatot a hallgatók a fentiekben megadott határidőre elkészítik, és egy, a laborban tartott prezentációt előadva, azt bemutatják.

Az Intézet a feladat specifikáció elfogadását követően biztosítja a hallgatók számára a labor használatát. A hallgatók a labort előzetes bejelentkezés alapján, felügyelet mellett használhatják.

9.1. Feladatok

9.1.1. Beléptető rendszer

A feladat célja az UHF RFID technológia beleptető rendszereknél való alkalmazhatóságának vizsgálata, és ezt demonstráló alkalmazás elkészítése.

A rendszer érzékeli egy „helység bejáratánál” elhelyezett RFID kapun áthaladó emberek nyakában levő UHF bélyeget. A kapun egyszerre több ember is áthaladhat. Az olvasónak nem lehet folyamatosan működnie, ezért az olvasás indításához optikai érzékelőket kell használni, amit az RFID olvasó segítségével lehet vezérelni. Az elkészített alkalmazás MS SQL adatbázisban eltárolja az RFID bélyeg azonosítóját (RFID ID), a leolvasás időpontját, a leolvasások számát és a leolvasást végző antenna azonosítóját. A programnak lehetőséget kell biztosítani, hogy az RFID ID-hoz személynevet, még az olvasóhoz (IP cím) helységnevet lehessen rendelni. Az alkalmazás folyamatosan megjeleníti a képernyőn a helységben tartózkodó személyek listáját a belépés időpontjával, és a bélyeg azonosítójával. Lehetőség van egy adott személy helységben tartózkodásának lekérdezésére, illetve a rögzített adatok szerkesztésére. A program a személy törzs (RFID ID- személynév) kialakításánál az RFID ID rögzítéséhez az olvasót használja.

9.1.2. Mérési adatok megjelenítése

A feladat célja az RFID olvasórendszer térerősségének térbeli, grafikus megjelenítése. Ehhez a következő mérést kell elvégezni:

Adott térbeli pontokban (rács: x, y, z) mért térerősség értékek felvétele, áttöltése, majd grafikus (sík- és térbeli) megjelenítése. Szűrési lehetőségek (pl. csak adott térerősségű részek megjelenítése, ...), forgatás, nagyítás. A kiválasztott mérési pontban a mérés indítása a műszerről történik. A méréseket el kell tudni menteni és visszatölteni.

9.1.3. Olvasási sebesség tesztelő alkalmazás készítése

A feladat célja az olvasási távolság, és a sebesség hatásának vizsgálata az olvasási teljesítményre. Minden azonosítandó objektum rendelkezik RFID azonosítóval, és egy gyűjtő azonosítóval (doboz), melyek kapcsolatát MS SQL adatbázisban kell eltárolni. A programot elindítva a következő adatokat kell megadni: mérés neve, olvasó magassága, ismétlési szám, induló sebesség, sebesség lépésköz, megjegyzés. Az alkalmazás ezt követően a szállítószalagot vezérelve elvégzi az olvasási tesztet. A képernyőn folyamatosan lehet látni a leolvasott bélyegeket, és az aktuálisan kiválasztott grafikont.

Az alkalmazás lehetővé teszi a mérési eredmények archiválását, a méréssel kapcsolatos adatok táblázatos megtekintését, tárolását, visszakeresését, a mérési eredmények grafikus ábrázolását:

1. Azonosító-olvasási szám
2. Azonosító-olvasási arány
3. Iterációk, olvasási arány

9.1.4. RFID alkalmazása a tárgyi eszköz nyilvántartásban

A feladat célja a szobánkénti RFID leltárfelvétel hatékonyságának bemutatása. Az alkalmazás a letöltött adatokat összeveti a leolvasott adatokkal, majd az eltéréseket bejelöli. A leltárfelvételt a szoba kód (helység) azonosító megadásával kell kezdeni, majd leolvasva a bélyegeket, a program megjeleníti a kódot, megnevezést és kiértékeli (egyező, többlet, hiány) a leolvasott adatokat. A szükséges adatok letöltéséhez egy PC-s programot is el kell készíteni. Teszteket kell végezni 100-1000-10000-100000 adat alkalmazása esetén.

9.1.5. Szabványos RFID címke előállítás vonalkódból

Szabványos, vonalkóddal ellátott raklap címkéből, az annak megfelelő, szabványos RFID azonosítót tartalmazó címke előállítása, a következő módon. Első lépésként be kell állítani a címkéhez szükséges adatokat (cikkszám->cég). Majd a nyomtatóhoz csatlakoztatott vonalkód olvasóval leolvasva a címke adatait, a nyomtató a megfelelő RFID azonosítóval ellátott címkét nyomtatja ki. A címkéhez tartozó egyéb adatokat (cég, cikkszám, megnevezés, stb.) PC-ről kell letölteni a nyomtatóra.